శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవపరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీకృష్ణమిశ్రాహ్వయమహాపణ్డితప్రణీతమ్

అద్వైతసిద్ధాంతప్రతిపాదకం

ప్రబోధచంద్రోదయాఖ్యం నాటకమ్

దీక్షితరామదాసవిరచితయా

ప్రకాశాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా సాకం

శ్రీహరితకుల తిలకానంతార్యవర్య తనయేన

ఆసూరి

సరస్వతీ తిరువేంకటాచార్యేణ

పరిశోధితం

శ్రీమచ్చెన్నపురపత్తన్యాం

సరస్వతీనిలయాఖ్యస్వకీయ ముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రాపితం చ సద్విజేజీయతామ్

౧౮౭౬ సంఖ్య

ప్రకటన.

ఈగ్రంథము వలయువారు - చెన్నపట్టణపు సరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షరశాలాధికారియగు - సరస్వతీ, తిరువేంకటాచార్యుల పేర ఉత్తరము వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును................*

దీనిక్రయము ౧౨ అణాలకు తపాలా బిళ్ళలు పంపు నెడల పుస్తకము౧కి అరణాప్రకారము అధికముగా పంపవలెను.

ప్రబోధచంద్రోదయనాటకే

పాత్రప్రవేశాద్యారంభపత్రసూచికా

పుటసంఖ్యా

ప్రౌఢప్రకాశవ్యాఖ్యానపీఠికా.

నను కోఽర్థః ప్రబోధచంద్రోదయేన, భాష్యాదిభిర్బహుభిర్గ్రంథైర్గతార్థత్వాత్, నచ సంగ్రహార్థత్వేన సార్థకత్వమితి వాచ్యం, సంగ్రహగ్రంథానాం భూయసా ముపలంభాదితి చేదుచ్యతే । నాటకే తావత్ ప్రతిపాద్యమానస్సర్వోఽప్యర్థోఽభినయప్రధానః, తథాచ వేదాంతార్థస్య ప్రబోధచంద్రోదయే యావాన్ ప్రాకట్యాతిశయో న తావాన్ శబ్దోక్త్యుపదేశపర్యవసాయిషు భాష్యాదిగ్రంథేషు । బ్రహ్మజ్ఞానసాధనాని వస్తువిచారాదీని నిదిధ్యాసనాంతాని బహూని ప్రత్యేకం చిరకాలానుష్ఠేయాని శాస్త్రేణోపలభ్యంతే। నహి తేషాం ప్రత్యక్షప్రయోగప్రదర్శనాత్మకమభినయమంతరేణ వైశద్యం భవితుమర్హతి । యథా యాజ్ఞికోఽధీతకల్పసూత్రోఽపి యజ్ఞవాటేషు ప్రత్యక్షప్రయోగదర్శనాదేవ ప్రయోగకౌశలం లభతే, యథా వా యోగీ గురుణోపదిష్టయోగశాస్త్రోఽపి స్వస్తికాద్యాసనబంధాన్ గురుణా ప్రత్యక్షం ప్రదర్శ్యమానాన్ దృష్ట్వైవ తత్ర ప్రవీణో భవతి, యథా వా తార్కికాదయోఽధీతాన్యపి శాస్త్రాణి సభాసు ప్రత్యక్షం ప్రవర్తమానా వాదజల్పవితండా బహుశో దృష్ట్వా తత ఏవ తత్ర ప్రచండా భవంతి, తథైవాధీతవేదాంతోఽపి ముముక్షుః బ్రహ్మనిష్ఠైరభినీయమానం వస్తువిచారాదికం బహుశః ప్రత్యక్షీకృత్యైవ తత్సాధనసమర్థో భవతీత్యేతదర్థః ప్రబోధచంద్రోదయః। నచాధునికేషు బ్రహ్మనిష్ఠేష్వవ్యభిచారః - అత్యంతవిరళానాం తేషాం వామదేవాదివజ్జన్మాంతరసిద్ధత్వకల్పనయా బహుశో జన్మాంతరేషు నాట్యదర్శనానపేక్షణీయత్వాత్। యద్వా తేషాం మహానుభావానాం సహజతరప్రజ్ఞా మేధాతిశయశాలినాం పరిపూర్ణపరమేశ్వరానుగ్రహాణాం నాట్యదర్శనానపేక్షత్వేఽపి మందాధికారిణాం యాజ్ఞికాదివత్ ప్రత్యక్షప్రయోగదర్శనాపేక్షత్వేన తదనుగ్రహార్థం ప్రబోధచంద్రోదయః। కించాన్యత్ ప్రయోజనమతోఽప్యుపలభ్యతే । మానుషానందప్రభృత్యుత్తరోత్తరశతగుణితనిరతిశయానందరూపస్య బ్రహ్మణో నిదిధ్యాసనేనైవ యావదానందభూయస్త్వం ప్ర

థమత ఏవనబుద్ధ్యారూఢం భవతి। అతోయం కించిత్ సజాతీయమానంద మవలంబ్య క్రమేణ తదుత్తరోత్తరాతిశయసంపన్నానుసంధానస్యాభి రేణాభ్యాసపాటవాత్ బ్రహ్మానందః శాస్త్రైకనబుద్ధ్యారూఢో భవతి। సజాతీయానందశ్చ నాటకేభివ్యజ్యమానో రస ఏవ * రసో వై స ఇతి శ్రుతేః రసస్య బ్రహ్మానందతుల్యత్వేన బ్రహ్మానందాభిన్నత్వేన చ మతభేదేనాలం కారికైరభిహితత్వాచ్చ, తథా చ ధ్యానావలంబనీభూతరసాభివ్యంజకత్వేన నావశ్యకః ప్రబోధచంద్రోదయః। నచ నాటకాంతరస్థితో రసో ధ్యానావ లంబనమస్తు కిమనేనేతి వాచ్యం, నాటకాంతరస్య శృంగారాదిరసప్రధాన స్య శాంతైకరసముముక్షూపాదేయత్వాయోగాత్, చిత్తశుద్ధివిరోధి నో నాటకాంతరస్య ముముక్షోరత్యంతమనర్థకరత్వాచ్చ। ఏవమనధ్యాయ కాలక్షేపాదికమపి ప్రయోజనాంతరమూహనీయం॥...............*

అథ తత్ర భవాన్ పరమకారుణికః శ్రీకృష్ణమిశ్రః బహుశోధ్యాపితవే దాంతసిద్ధాంతస్యాపి తదవబోధపరాఙ్ముఖస్య స్వాంతేవాసినో నాటకాది రసికస్య నాటకముఖేనైవ వేదాంతతత్త్వార్థస్సుబోధో భవితు మర్హతీతి నిశ్చిత్య తద్వ్యాజేన సమస్తవేదాంతార్థసంగ్రాహకం ప్రబోధచంద్రో దయం నామ నాటకం జగదుపకారార్థమాహరిరీప్సుస్తదాదౌ నాట్యస్య నిర్వి ఘ్నపరిసమాప్తయే కుశీలవైస్సూత్రధారేణ వా కర్తవ్యస్య పూర్వరంగస్య ముఖ్యాంగభూతాం నాందీమాచరతి॥ మధ్యాహ్నేత్యాది ॥ నాంద్యాః ము ఖ్యాంగత్వం చ * యద్యప్యంగాని భూయాంసి పూర్వరంగస్య నాటకే। తథా ప్యవశ్యం కర్తవ్యా నాందీవిఘ్నప్రశాంతయ ఇతి లక్షణవచనేనావగమ్యతే। నాందీస్వరూపం తల్లక్షణం చ యథా ॥ నందంతి కావ్యాని కవీంద్రవర్గాః కుశీ లవాః పారిషదాశ్చ సంతః। యస్మాదియం సజ్జనసాధుహంసీ తస్మాదియం సా కథితేతి నాందీ ॥ ఆశీర్నమస్క్రియారూపః శ్లోకః కావ్యార్థసూచకః। నాందీతి గద్యకదితవద్ద్వాదశభిస్తథేతి। నాందీస్వరూపలక్షణలక్షితమా ద్యపద్యద్వయం। తత్రాద్యే పద్యే చరణత్రయేణ బ్రహ్మణః * యతో వా ఇ మానీత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం జగజ్జన్మాదికారణత్వం నామ తటస్థలక్షణం దర్శితం, చ తుర్థచరణేన * సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి శ్రుతిసిద్ధం సచ్చిదానందాత్మక త్వం నామ స్వరూపలక్షణం దర్శితమితి వివేకః॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

ప్రబోధచంద్రోదయనాటకప్రారంభః.

మూ ॥ మధ్యాహ్నార్కమరీచికాస్వివ పయఃపూరోయద
జ్ఞానతః ఖం వాయుర్జ్వలనో జలం క్షితిరితి త్రైలోక్యమున్మీలతి।
యత్తత్త్వం విదుషాం నిమీలతి పునస్స్రగ్భోగిభోగోపమం సాం
ద్రానందముపాస్మహే తదమలం స్వాత్మావబోధం మహః॥౧

వ్యా ॥ నత్వా పరాత్మానమశేషదేహినామాత్మానమస్యైవ సుఖప్ర
బోధనం। కర్తుం ప్రబోధాఖ్యనిబంధనే మయా ప్రకాశనామ్నీ క్రియతేహి
టీకా॥ ౧॥ వినాయకస్య తనయో దీక్షితస్యాకరోదిమాం। రామదాసోతిస
రళాం టీకాం సంతోషకారిణీం॥ ౨॥ మధ్యాహ్నేతి ॥ అహ్నో మధ్యో
మధ్యాహ్నస్తస్మిన్నర్కస్సూర్యస్తస్య మరీచికాసు కిరణేషు- పయఃపూరః-
పయసాం జలానాం పూరః ప్రవాహ ఇవ - మధ్యాహ్నే హి సూర్యకిరణా
యదా భూమౌ సమాయాం పతిత్వోచ్ఛలంతి తదా తేషు జలభ్రమో భవతి
తం మృగజలమితి వదంతి లోకాః - మృగాణామేవ సయథా మోహజనకో న
తు మనుష్యాదీనాం కిరణాజ్ఞాననిబంధనోహి స భ్రమః నతు కిరణజ్ఞానవతాం
ఏవం యస్య భగవతో జ్ఞానతో జ్ఞానేన ఖమాకాశం వాయుః పవనో జ్వలనో ఽ
గ్నిర్జలముదకం క్షితిః పృథివీ - ఇతి త్రైలోక్యం పతత్కార్యభూతం త్రై
లోక్యమపి ఉన్మీలతి వికసితం భవత్యజ్ఞానినాం। తత్ర యథా సూర్యకిరణేష్వ
సన్నపి జలపూరస్సత్యవద్భాతి- ఏవమసన్నపి ప్రపంచోఽప్యాకాశాదిప్రపం
చోఽధిష్ఠానసత్తయా సద్వద్భాతీత్యర్థః । యత్తత్త్వంతు - యస్య ప్రపం
చస్య తత్త్వం స్వరూపంతు విదుషామధిష్ఠానజ్ఞానినాం స్రగ్భోగిభోగోపమం
స్రజి మాలాయాం మధ్యస్థో భోగీ సర్పస్తస్య భోగశ్శరీరం తత్తుల్యమిత్యా
త్మనేత్యర్థః । నిమీలతి తిరోహితం భవతి - తదసన్నిష్ప్రసిద్ధం సాంద్రా

నందమఖండానందరూపం - అమలంఆకాశాదిప్రపంచమలసంబంధరహితంస్వాత్మావబోధం ఆత్మానందానుభవ రూపంమహస్తేజః ఉపాస్మహే తాదాత్మ్యేనభజామః॥ మృగతృష్ణామరీచికేతి,భోగస్సుఖస్త్ర్యాదిభృత వహేశ్చఫణకాయయోరితిచామరః । ఆత్మాజ్ఞానవిలసితో యంసర్వోఽః ప్రపంచ స్తస్యైవజ్ఞానాన్మాలాజ్ఞానవిలసితసర్ప ఇవమాలాజ్ఞానాత్తిరోహితోభవతి, ప్రపంచతిరోధానేహితదధిష్ఠానభూతమఖండానుభవరూమాత్మాఖ్యంవస్తుస్వతస్సిద్ధమేవేతిభావః। ఏతేనాధికారివిషయసంబంధప్రయోజనాన్యస్యగ్రంథస్యసూచితానిభవంతి। యథా, జ్ఞానేచ్ఛావాధికారిణః, ఆత్మాఖ్యంవస్తువిషయః, ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకత్వం సంబంధః,భ్రమనివృత్తిఃప్రయోజన మిత్యలమతివిస్తరేణ॥ ... ౧

మూ॥ అపిచ॥ప॥అంతర్నాడీనియమితమరుల్లంఘితబ్రహ్మ
రంధ్రంస్వాంతేశాంతిప్రణయినిసముస్మీలదానందసాంద్రం।
ప్రత్యగ్జ్యోతిర్జయతి యమినస్స్పష్టలాలాటనేత్రవ్యాజవ్యక్తీ
కృతమివజగద్వ్యాపిచంద్రార్ధమౌళేః॥ ...

వ్యా॥ అపిచేతి। ప్రాక్తనమంగళసముచ్చయార్థోపిచశబ్దః॥అంతరితి॥ చంద్రార్ధమౌళేశ్చంద్రశేఖరస్యప్రత్యగ్జ్యోతిః-జడానృతాహంకారాదిభ్యఃప్రాతికూల్యేనసత్యజ్ఞానానందాదిరూపత్వేనాంచతిప్రకాశతేతత్ప్రత్యక్-తచ్చతజ్జ్యోతిశ్చప్రకాశరూపంజయతి-జయస్సర్వోత్కర్షేణవర్తనం-అన్యనిరపేక్షయేత్యర్థః-కీదృశంప్రత్యగ్జ్యోతిః,అంతర్నాడ్యాంసుషుమ్నాయాంనియమితః సన్నిరుద్ధశ్చాసౌమరుచ్చ తేనలంఘితముల్లంఘితంబ్రహ్మరంధ్రంయేనతత్।కస్మిన్ సతి,స్వాంతేఅంతఃకరణేశాంతిప్రణయిని ఉపశమంగతేసతి పునఃకీదృశంజ్యోతిః,సముస్మీలత్ప్రకటీభవన్నానందస్సుఖంతేనసాంద్రమభిన్నంస్వప్రకాశసుఖాభిన్నమిత్యర్థః। కీదృశస్య,చంద్రార్ధమౌళేఃయమినః-యమోస్యాస్తీతియమీతస్య-యోగాసక్తస్యేత్యర్థః-ఉత్ప్రేక్ష్యతే।కీదృశమివజ్యోతిః, స్పష్టంప్రకటంలలాటసంబంధిలాలాటంనేత్రంతృతీయంచక్షుఃతద్వ్యాజేనతన్మిషేణఅవ్యక్తంవ్యక్తంసంపన్నంతథాభూతంవ్యక్తీకృతంప్రకటీకృతమివ।పునఃకీదృశం,జగద్వ్యాపిజగద్వ్యాప్నోతివిషయీకరోతీతితత్ శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదఉత్ప్రేక్షాతీవసమీచీనేతి

హృదయం ॥ అనేనాద్యపద్యద్వయేన వేదాన్తసిద్ధాన్తరహస్యం ప్రకట
యతా మిశ్రేణాభిధేయం నిరణాయి ॥

మూ॥ నాన్ద్యన్తే సూత్రధారః॥ గ॥ అలమతివిస్తరేణ, ఆదిష్టోఽస్మి
సకలసామన్తచక్రచూడామణిమరీచిమఞ్జరీనీరాజితచరణ
కమలేన బలవదరినివహవక్షస్స్థలకపాటపాటనప్రకటితనరసిం
హరూపేణ ప్రబలతరనరపతికులప్రళయమహార్ణవమగ్నమేది
నీసముద్ధరణమహావరాహేణ నిఖిలదిగ్విలాసినీకర్ణపూరీకృతకీ
ర్తిలతాపల్లవేన సమస్తాశాస్తమ్బేరమకర్ణతాలాస్ఫాలనబహు
ళతరపవనసంపాతనర్తితప్రతాపానలేన శ్రీమతా గోపాలేన॥
యథా॥ అస్య సహజసుహృదో రాజ్ఞః శ్రీకీర్తివర్మదేవస్య దిగ్వి
జయవ్యాపారాన్తరితబ్రహ్మానన్దరసైరస్మాభిస్సమస్మిన్ వివి
ధవిషయరసస్పృహాకూపితాభ్యాం వాహితా దివసాః। ఇదా
నీం తు కృతకృత్యాస్స్వయం॥

వ్యా॥ నాన్ద్యన్త ఇతి నయనకథాం ప్రస్తౌతి॥ నాన్ద్యన్తే సూత్రధార
ఇతి॥ నాన్దీ నాటకాదౌ పద్యాదిరూపా-సూత్రధారో నాటకాచార్యః। ప్రవి
శతీతి శేషః, అలమితి॥ నాన్దీసంక్షిప్తైవాస్తు, విస్తరేణాలమితి భావః॥ ఆదిష్టోఽస్మి
తి॥ ఆజ్ఞప్తోఽస్మి గోపాలేనేత్యన్వయః। కీదృశేన గోపాలేన? శ్రీమతా లక్ష్మీవ
తా-లక్ష్మీవత ఆజ్ఞాలఙ్ఘనం హేయమితి భావః। పునః కీదృశేన గోపాలేన? సక
లాస్సర్వే యే సామన్తా మణ్డలేశ్వరాస్తేషాం చక్రం సమూహః తస్య చూ
డామణయో ముకుటమణయస్తేషాం మరీచిమఞ్జర్యః కిరణపఙ్క్తయః తాభి
ర్నీరాజితం చరణకమలం యస్య తాదృశేన। పునః కీదృశేన గోపాలేన
బలవన్తో యే అరిపుఞ్జాః శత్రుసమాజాస్తేషాం వక్షస్తటమేవ కపాటం
తస్య పాటనే విదారణే ప్రకటితం నరసింహరూపం యేన। పునః కీదృశే
న? ప్రబలతరాణి యాని నరపతికులాని తేషాం ప్రళయో వినాశః స ఏవ మ
హార్ణవస్తస్మిన్మగ్నాయా మేదిన్యాస్తస్యాస్సముద్ధరణే వరాహ ఇవ వరాహ
స్తేన। పునః కీదృశేన, నిఖిలాస్సమస్తా దిశ ఏవ విలాసిన్యో వారాఙ్గనాస్తా
సాం అకర్ణపూరః కర్ణపూరస్సంపన్నః కర్ణపూరీకృతః శ్రవణాలఙ్కారీకృతః
కీర్తిలతాపల్లవో యేన పతేన దిగన్తవిశ్రాన్తకీర్తిస్సంపన్న ఇత్యర్థః- పునః కీదృశే

సమస్తాఃయే ఆశాస్తంబేరమాదిగ్గజాస్తేషాం కర్ణతాలాస్ఫాలనేనబహ
ళతరోయఃపవనసంపాతస్తేన నర్తితఃప్రతాపరూపోఽనలోయస్యతాః
శేన-అనేనదిగంతవిశ్రాంతప్రతాపఇతిధ్వనితం। ఆజ్ఞప్తోఽస్మీత్యుక్తం, త
మాజ్ఞామేవదర్శయతి॥ యథే ॥ ఖలుప్రసిద్ధౌ - అస్యసహజసుహృదః స
భావకోమలస్యశ్రీకీర్తివర్మదేవనామ్నోరాజ్ఞః-కీర్తిరేవకవచంయస్య
ఏవదేవస్తస్యయోదిగ్విజయస్తద్వ్యాపారేణాంతరితోవిలంబితః పరబ్ర
హ్మానందరసోయేషాం తాదృశైరస్మాభిస్సహృదయగుస్మీలితా స్సహృదయానుభ
తావిధా అనేకాకారాఃవిషయాః సృగాదయస్తేషాం రసస్సర్వేనఆన
దానుభవేనదూషితాఇవ - విషయసుఖస్యహేయత్వాత్ - దివసాఅః
వాహితాఅతిక్రాంతాః॥ ... ...

యతః॥ ప॥ సీతాఃక్షయంక్షితిభుజోనృపతేర్విపక్షారక్షావతీక్షి
తిరభూత్ ప్రథితైరమాత్యైః। సామ్రాజ్యమస్యవిహితంక్షితి
పాలమౌళిమాలార్చితంభువిపయోనిధిమేఖలాయామ్॥ 3

వ్యా॥ కృతకృత్యతాందర్శయతి॥ యతఇతి ॥ సీతాఇతి ॥ నృపతేర్విప
క్షావైరిణఃక్షితిభుజోభూమిపాలాః క్షయంసీతాఃప్రాపితాః - ప్రథితైః
ఖ్యాతైరమాత్యైర్మంత్రిభిఃక్షితిః రక్షావతీ - అభూత్ - అస్యనృపతేర్భువి
సామ్రాజ్యం విహితంకృతం- కీదృశంసామ్రాజ్యం, క్షితి పాలానాంమౌళి
మాలామకుటశ్రేణయస్తాభిరర్చితంపూజితం - కీదృశ్యాంభువి, పయోని
ధయఃసాగరాఏవమేఖలాపరిఖాయస్యాంతస్యాం॥ ... 3

గ ॥ తద్వయంశాంతరసప్రాయప్రయోగాభినయేనాత్మా
నంవినోదయితుమిచ్ఛామః, తద్యత్పూర్వం తత్రభవద్భిఃకృ
ష్ణమిశ్రైఃప్రబోధచంద్రోదయంనామనాటకంనిర్మాయభవ
తస్సమర్పితమాసీత్ తదద్యరాజ్ఞఃశ్రీకీర్తివర్మణః పురస్తాదభి
నేతవ్యంభవతా , అస్తిచాస్య భూపతేస్సపరిషదోఽవలో
కనకుతూహలమితి తద్భవతు,గృహంగత్వాగృహిణీం సమా
హూయసంగీతకమనుతిష్ఠామి॥పరిక్రమ్యనేపథ్యాభిముఖమ
వలోక్యఆర్యేఇతస్తావత్॥ 3

వ్యా॥ కృతకృత్యతాప్రయోజనమాహ॥ తద్వయమిత్యాది॥ శాంతర

పాత్రియః శాంతరసప్రధానోయః ప్రయోగాభినయో నాట్యానుకారస్త
ఇత్యర్థః॥ ఆత్మవినోదోపాయమాహ॥ తద్యదితి॥ తత్రభవద్భిః పూజ్యైః
తత్రభవత్తత్రభవచ్ఛబ్దౌ పూజ్యార్థౌ - పరిక్రమ్యేత్యంతం సుగమం- నే
పథ్యం పటీబంధః॥ ... ...

ప్రవిశ్యనటీ ॥ ఏసాహ్మి ఆణవేదు అజ్జఉత్తో కో ణిఓఓ అణు
చిట్ఠీఅదు త్తి॥ ... ...

వ్యా॥ ప్రవిశ్యనటీతి- వదతీతి శేషః॥ ఛా॥ ఏషాస్మి ఆజ్ఞాపయత్వార్యపు
త్రః కో నియోగో నుష్ఠీయతామితి॥ ... ...

సూత్రధారః॥ ఆర్యే విదితమేవ భవత్యా॥ ప॥ అస్తి ప్రత్యర్థి
పృథ్వీపతివిపుల బలారణ్యమూర్ఛత్ప్రతాపజ్యోతిర్జ్వాలావలీ
ఢత్రిభువనవివరో విశ్వవిభ్రాంతకీర్తిః। గోపాలో భూమిపా
లాన్ ప్రసభమసిలతా మిత్రమాత్రేణ జిత్వా సామ్రాజ్యే కీ
ర్తివర్మా నరపతితిలకో యేనభూయో భ్యషేచి॥ ... ౪

వ్యా॥ కథం విదితమిత్యాహ॥ అస్తీతి॥ గోపాలో స్తీతి యోజనా॥ కీదృ
గ్గోపాలః ప్రత్యర్థినో రిపవో యే పృథ్వీపతయః తేషాం విపులం బహుళం
బలం సైన్యం తదేవారణ్యం తస్మిన్ మూర్ఛన్ వృద్ధింప్రాప్నువన్ యః ప్రతా
పః స ఏవ జ్యోతి స్తస్య జ్వాలయా అవలీఢ మాక్రమితం త్రిభువనవివరం యే
న సః, పునః కీదృశః, విశ్వస్మిన్ విభ్రాంతా ప్రఖ్యాతా కీర్తిర్యస్య, సకః, యేన
కీర్తివర్మా నరపతితిలకో భూయస్సామ్రాజ్యే అభ్యషేచి అభిషిక్తః కింకృ
త్వా, అసిలతైవ ఖడ్గవల్లీవ మిత్రం సహాయస్తన్మాత్రేణ భూపాలాన్ ప్ర
సభం హఠేన జిత్వా - ఖడ్గ ఏవ తస్య సహాయో నాన్య ఇత్యర్థః॥ ౪

అపిచ॥ ప॥ అద్యాప్యున్మదయాతుధానతరుణీచంచత్కరా
స్ఫాలనవ్యావల్గన్నృకపాలతాలరణితైర్నృత్యత్పిశాచాంగ
నాః। ఉద్గాయంతి యశాంసి యస్య వితతైర్నాదైః ప్రచండా
నిలప్రక్షుభ్యత్కరికుంభకూటకుహరవ్యక్తైరణక్షోణయః॥ ౫

వ్యా॥ తస్యకీర్త్యంతరమప్యాహ॥ అపిచేతి॥ అద్యాపీతి॥ రణక్షోణ
యః సంగ్రామభూమయః - వితతైర్విస్తీర్ణైర్నాదైః శబ్దైరద్యాపీదాని
మపి యస్య యశాంసి ఉద్గాయంతి। కీదృశైర్నాదైః ప్రచండానిలేనమ

హావాయునా ప్రక్షుభ్యంతో౽నేకరిణస్తేషాం కుంభాగండస్థలాని తేష
కూటంసమూహస్తస్య కుహరాణిబిలాని తేషువ్యక్తైః ప్రకటైః। వాం
పూర్ణానిహస్తికుంభస్థలానిశుషిరాణి, ధ్వనంతీతిభావః। పునఃకీదృ
తాన్నాదైః ఉన్మదా ఉత్కృష్టమదయుక్తాయాయాతుధానతరుణ్యో
తుస్త్రియస్తాసాంచంచంతో దీప్తిమంతో౽నేకరాస్తేషామాస్ఫాలనం
రస్ఫురామూర్తకరతాలికారూపః తేన వ్యావల్గితిచపలాని యాన్యంకకళ
లానితాన్యేవ లాలాః వాద్యవిశేషాస్తేషాం రణితాని శబ్దితాని యేషు। కీ
శ్రోత్రరణత్కారయుతః, నృత్యంత్యఃపిశాచాంగనాయాసు తాళిగానవిశేష
ధ్వనితః। తతంవీణాదికంవాద్యమానద్ధంమురజాదికం। వంశాదికంతుసు
రంకాంస్యంతాలాదికంఘనమిత్యమరః॥ ... ...

సూ॥ తేనచశాంతపక్షప్రస్థితేనాస్మద్వినోదార్థంప్రబోధచంద్రో
దయాభిధానంనాటకమభినేతుమాదిష్టో౽స్మి తదాదిశ్యతాంభర
తావన్నికాపరిగ్రహాయ॥ ... ...

వ్యా॥ ఏతావతాఽకింస్యాదిత్యత ఆహ॥ తేనచేతి। అభినేతుం అభినయ
నప్రకాశయితుం। అభినయప్రదర్శనమపేక్ష్య తేతదాహ॥ తదాదిశ్యత
ఇతి॥ భరతాః నటాః వర్ణికాపరిగ్రహాయ నటవేషపరిగ్రహాయ॥

నటీ॥ సవిస్మయం॥ గీ॥ అజ్జఉత్త అచ్చరిఅం అచ్చరిఅం జే
ణతేణణిఅభుఅబలపక్కమెక్కణిజ్జిదసఅలరాఅమండలేణ
ఆకణ్ణాకిట్ఠకఠిణకోఅండదండబహులసరసంతసరణికరజజ్జరీకద
తురంఅతరంగమాలం ణిరంతరణిపడంతతిక్ఖ విక్ఖిత్తసచ్ఛ సహ
స్సఖణ్డిదఉత్తుంగమాఅంగమహాపహారసహస్సం భమంత
భుఅదండచండమండగ్గాభిఘాదఘుమ్మంతసఅలపత్తిసలిలసంఘా
దకణ్ణసేణ్ణసాఅరం ణిమ్మహిఅ మహుమహణేణవిఅ లచ్ఛీసము
ద్ధంతిసాహిదాసహుదవిఅలలచ్ఛిఆస్స సంపదం సఅలముణిఅణస
లాహణిజ్జవీరచరిదస్స ఈదిసో ఉవసమో సంవుత్తో ✱

ఛా॥ ఆర్యపుత్ర ఆశ్చర్యమాశ్చర్యం యేనతథానిజభుజబలవిక్రమైకనిర్జి
తసకలరాజమండలేన ఆకర్ణాకృష్టకఠినకోదండదండ బహుళశరవర్షచ్ఛ
న్నకరజర్జరీకృతతురంగతరంగమాలం నిరంతరనిపతత్తీక్ష్ణనిక్షిప్తశస్త్రస

సర్వపర్యస్తోత్తుంగమాతంగ మహామహీధరసహస్రం భ్రమద్భుజదండ
దండమందరాభిఘాతఘూర్ణత్సకలపత్తిసలిలసంఘాతం కర్ణసైన్యసాగరం
నిర్మథ్య మధుమథనేనేవ క్షీరసముద్రమాసాదితా సమరవిజయలక్ష్మీః,
తస్యసాంప్రతం సకలమునిజనశ్లాఘనీయ వీరచరితస్యకథ మీదృశఉపశ
మస్సంవృత్తః॥ ... ...

వ్యా ॥ నటీప్రాకృతం ॥ అయ్యోలి॥ ఆర్యపుత్రఆశ్చర్యమాశ్చ
- యేనసమరవిజయలక్ష్మీః ఆసాదితాప్రాప్తేత్యన్వయః। కింకృ
త్వా, కర్ణసైన్యసాగరంనిర్మథ్య। కేనకమివ,మధుమథనేన శ్రీకృష్ణేనక్షీరస
ముద్రమివ - యథాక్షీరసాగరంనిర్మథ్యశ్రీకృష్ణేనలక్ష్మీర్లబ్ధా ఏవం తేనప్రా
ప్తేత్యర్థః। కింభూతేన,యేనమధుమథనేనచత భ్రాతేనో క్తప్రకారేణానిబభు
జలవిక్రమైకేణనిర్భర్త్సితంసకలంరాజమండలంయేన। కీదృశంకర్ణసై
న్యసాగరం, ఆకర్ణాకృష్టేః కిరినోయః కోదండదండస్తస్మాద్వర్షణయస్య శరసం
బాణసమూహాస్తేనజర్జరీకృతాస్తురంగాస్తఏవతరంగమాలాయస్మిన్
జనఃకీదృశః నిరంతరంనిపతంతిలీక్ష్ణానిపీతాని ఇత స్తతః పతితాని శస్త్రా
ణి సహస్రాణి అపరిమితాని శస్త్రాణి పర్యస్తా ఉత్తుంగా యే మాతం
గాః కరిణః త ఏవ మహామహీధరాః పర్వతాస్తేషాం సహస్రసంఘ యస్మిన్ । పునః
దృశం, భ్రమన్ యో భుజదండః స ఏవ దండో మందరగిరిస్తేనాభిఘాతేన ఘూర్ణ
ంతః సకలా సేనా పత్తయః త ఏవ సలిలసంఘాతో జలసమూహో యస్య
తం॥ తస్యేత్యాదిస్పష్టం॥ ... ...

సూత్రధారః॥ఆర్యే!నిసర్గసౌమ్యమేవ బ్రాహ్మ్యం జ్యోతిః కు
తోపి కారణాత్ ప్రాప్తవికారమపి పునస్స్వభావమేవాపద్య
తే। యతస్సకలభూపాలకులప్రళయకాలాగ్నిరుద్రేణ చేది
పతినా సమున్మూలితం చంద్రాన్వయపార్థివానాం పృథివ్యా
మాధిపత్యం స్థిరీకర్తుమయమస్యారంభః॥ ...

వ్యా॥నిసర్గసౌమ్యం స్వభావసౌమ్యం॥ సకలేతి॥ సకలా యే భూపాలా
స్తేషాం కులంతత్ర ప్రళయ కాలాగ్నిరివ రుద్రః తేన చేదిదేశాధిపతి
నా రాజ్ఞా శిశుపాలేన సమున్మూలితం సముత్పాటితం సోమవంశ్యానాం రా
జ్ఞాం కీర్తివర్గప్రభృతీనాం గతిశ్రీత్యానామాధిపత్యం స్థిరీకర్తుమయమస్యారం
భః కో ఽర్థః నైమిత్తికో న స్వాభావికః॥ ... ...

మూ॥ పశ్యతథా॥ ప॥ కల్పాంతవాతసంక్షోభలంఘితాశేష
భూభృతః। స్థైర్యప్రసాదమర్యాదాస్తా ఏవహి మహోదధేః॥

వ్యా॥ అముమర్థం ప్రకారాంతరేణాహ॥ కల్పాంతేతి॥ కల్పాంతేవాతస్తేన సంక్షోభ ఉచ్ఛలనం తేన లంఘితా అశేష భూభృతః పర్వతా యేన తస్య మహోదధేస్సముద్రస్య తా ఏవ ప్రకృతిభూతా ఏవ స్థైర్యప్రసాదమర్యాదాః స్థైర్యం నిశ్చలతా ప్రసాదస్స్వచ్ఛతా మర్యాదావే నుల్లఘనం॥ ... ...

మూ॥ అపిచ॥ గ॥ భగవన్నారాయణాంశసంభూతా భూతహి
తాయ తథావిధాః పౌరుషభూషణాః పురుషాః క్షితిమవతీర్య
నిష్పాదితకృత్యాః పునశ్శాంతిమేవ ప్రపద్యంతే। యథా పరశు
రామమేవా కలయతు భవతీ తావత్॥ ... ౧౧

వ్యా॥ తథావిధాస్తాదృశాః పురుషాః పునశ్శాంతిమేవ ప్రపద్యంతే ప్రాప్నువంతి। కింకృత్వా, క్షితిం ప్రత్యవతీర్య। కిమర్థం, భూతహితాయ ప్రాణినాం హితాయ- పౌరుషమేవ పురుషార్థ ఏవ భూషణం యేషాం తే॥

ప॥ యేన త్రిస్సప్తకృత్వో నృపబహులవసామాంసమస్తిష్క-
పంకప్రాగ్భారే కారి భూరిచ్యుతరుధిరసరిద్వారిపూరేభిషే
కః। యస్య స్త్రీబాలవృద్ధావధినిధనవిధౌ నిర్దయో విశ్రుతో సౌ రా
జన్యోచ్ఛాంసపీఠక్రథనపటురటద్ఘోరధారః కుఠారః॥ ౧౨
ప॥ సోపిస్వపీగ్యగవాగ్యభారం భూమేస్సముత్ఖాయ కులం
నృపాణాం। ప్రశాంతకోపజ్వలనస్తపోభిః శ్రీమాన్మునిశ్శామ్యతి
జామదగ్న్యః॥ యుగ్మం॥ ౧౩

వ్యా॥ యేనేతి, సోపిస్వపీగ్యాదినాచ, యుగ్మం॥ సోపి శ్రీమాన్ జామదగ్న్యమునిః తపోభిః ప్రశాంతకోపజ్వలనస్సన్ శామ్యతి శాంతిం గచ్ఛతి కింకృత్వా, నృపాణాం కులం సముత్ఖాయ సముత్పాట్య భూమేర్భారం స్వపీ ర్యాత్ స్వపాపస్థ్యాత్ అవతార్య చేతి యోజనా ద్వితీయశ్లోకస్య అనేన కృతకృత్యతా దర్శితా। స కః, యేన త్రిస్సప్తవారమితి త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం భూరిచ్యుతం యద్రుధిరం తస్య యా సరిత్తస్యాః వారిపూరేభిషేకః స్నానం తర్పణం చ - అకారి కృతం। కస్మిన్ వారిపూరే, నృప

ం రాజ్ఞాంబహుళో భూయాన్ వసాశుద్ధమాంసస్నేహాశ్చ సూంసంవ
సి స్థిమజ్జపంకః లలాటాంతర్గతో ధాతుశ్చ ఏతాని పాశ్రిగ్భారేతీరేయస్య
తాదృశే। పునస్సకః, యస్యాపౌత్మతారః పరశుః స్త్రియశ్చ బాలాశ్చవృద్ధా
శ్చ తాన్యేవావని స్తదవధి యన్నిధనంమారణం తద్విధౌతస్మిన్కర్తవ్యేసిద్ధ
ః అతికఠినః పిశుశ్రితో విఖ్యాతః। కీదృశః కుఠారః, రాజన్యానాముచ్చాయె
ంసాస్సంధాస్తేషాంకూటంసముదాయః తస్య క్రథనేవినాశే పట్వీ కుశ
రటంలీశబ్దాయమానా ఘోరాభయానకాధారాయస్య॥ *

మూ॥ తథాయమపికృతకర్తవ్యస్సంప్రతిపరమాముపశమ
నిష్ఠాంప్రాప్తః॥ ... ... *

వ్యా॥ దార్ష్టాంతికమాహ॥ తథాయమితి॥ ... *

మూ॥ యేనచ॥ ప॥ వివేకేనైవనిర్జిత్యకర్ణంమోహమివోర్జితం।
శ్రీకీర్తివర్మనృపతేర్బోధస్యేవోదయఃకృతః॥ ౧౦॥

వ్యా॥ వివేకమోహయోర్జయపరాజయాభినయేననాట్యంరచయిష్యం
సంగతిమాగచయతి॥ యేనచేతి॥ వివేకేనేతి॥ యేనఊర్జితంబలవంతంకర్ణం
నిర్జిత్య శ్రీకీర్తివర్మనృపతేనుదయఉత్కర్షఃకృతః- తత్రదృష్టాంతో వివే
కేనైవఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేనైవ మోహం సంసారమూలకారణమివనిర్జి
త్యబోధస్యైవఆత్మసాక్షాత్కారస్యైవఉదయఃకృతః॥ ... ౧౦

మూ॥ నేపథ్యే॥ గ॥ ఆః పాప శైలూషాధమ కథమస్మాసుజీవత్సు
స్వామినోమహామోహస్యవివేకసకాశాత్పరాజయముదాహ
రసి॥ సూత్రధారః॥ ససంభ్రమంవిలోక్య॥ అపిచ॥ ప॥ ఉన్మత్తం
గపీవరకుచద్వయపీడితాంగమాలింగితః పులకితేనభుజేనర
త్యా। శ్రీమాన్జగంతిమదయన్నయనాభిరామః కామోయ
మేతిమదఘూర్ణితనేత్రపద్మః॥ ౧౧॥ గ॥ మార్ష వచనాచ్చాయము
పజాతక్రోధఇవోపలక్ష్యతే తదపసరణమేవాస్మాకమితశ్రే
యఇతినిష్క్రాంతౌ॥ ఇతిప్రస్తావనా॥ ... *

వ్యా॥ నేపథ్యే॥ ఆః పాపేతి॥ శైలూషాధమనటాధమ॥ ఉన్మత్తంగేతి॥ అ
యంకామః ఏతిసమాయాతి। కీదృశః కామః పులకితేనరోమాంచితేనభుజే
రత్యా ఉన్మత్తంగముత్తుంగమత్యుచ్చం పీవరంమాంసలంయత్కుచద్వయం తేన పీడి

తమంగం యథాభవతితథాఆలింగితః।పునఃకీదృశః? శ్రీమాన్ శోభావాన్ జగంతిసచేతనాని మదయన్ మత్తానికుర్వన్ తథానయనయోరభిరామః-తథామదేనఘూర్ణితే నేత్రకమలేయస్యసఃభ్రాంతనేత్రః॥ ౧౧ ॥ ప్రస్తావనాకథాసంగతిః॥ ... ...

మూ॥ తతఃప్రవిశతియథానిర్దిష్టఃకామో రతిశ్చ॥కామస్స
క్రోధం॥ ఆఃపాపేతిపఠిత్వాననురేభరతాధమ॥ ప ॥ ప్రభవ
తిమనసివివేకోవిదుషామపిశాస్త్రసంభవస్తావత్।నిపతంతిదృ
ష్టివిశిఖాయావన్నేందీవరాక్షీణాం॥ ... ౧౨

వ్యా॥ యథానిర్దిష్టఇతి॥పూర్వశ్లోకఇతిశేషః। ఆఃపాపశైలూషాధమేతి పూర్వపక్షకామిలశేషః।భరతాధమనటాధమేత్యర్థః॥ ప్రభవతీతి విదుషామపిపండితానామపిమనసిశాస్త్రసంభవోవివేకస్తావత్ ప్రభవతి సముత్పద్యతే, యావత్పర్యంతంఇందీవరాక్షీణాందృష్టివిశిఖాః బాణతుల్యాః కటాక్షాః నపతంతి తాసాంకటాక్షప్రసారైస్సర్వంనిర్భూతమివ సచేతనం భవతీతిభావః॥ ౧౨

మూ॥ రమ్యంహర్మ్యతలంనవాస్సునయనాగుంజద్ద్విరేఫా
లతాఃప్రోత్ఫుల్లనవమల్లికాసురభయోవాతాస్సచంద్రాః
క్షపాః। యద్యేతానిజయంతిహంతపరితశ్శస్త్రాణ్యమోఘాని
మేతద్భోఃకీదృగసౌవివేకవిభవఃకీదృక్ప్రబోధోదయః॥ ౧౩ ।

వ్యా॥ రమ్యమితి ॥ ఏతానిమేమమఅమోఘానిసఫలానిశస్త్రాణిపరితోజయంతి యదిసర్వోత్కృష్టానియదివర్తంతే తర్హిసాత్వికశైలూషాధమవర్ణితోపివేకస్తస్యవిభవస్సామర్థ్యంకీదృక్ అథప్రబోధోదయశ్చ కీదృక్ స్వయమపినసంభవతీతిభావః। ఏతచ్ఛస్త్రాణిదర్శయన్నాహ॥రమ్యమితి॥ రమ్యస్యగృహస్యతలంభూమిః నవానూతనాః సునయనాస్సులోచనాః గుంజంతశ్శబ్దంకుర్వంతోద్విరేఫాభ్రమరాయాసుతాదృశ్యోలతాఃప్రోత్ఫుల్లంతోవికసనశీలాఃనవాఃమల్లికామాలత్యఃసురభయోవాతాస్సుగంధవాయవఃసచంద్రాఃక్షపాఃనిశాఃశస్త్రాణి॥ ... ౧౩

మూ॥ నటః॥ గ॥ అత్రఉత్తిష్ఠ ... అవసరే మోహ
స్యపక్షస్థోపవేశ్య ... ॥ ... *

వ్యా॥ రతిరితి ॥ వదతీతి శేషః ॥ ఛా॥ ఆర్యపుత్ర గురుః ఖలు మహారాజ
మహామోహస్య ప్రతిపక్షో వివేక ఇతి తర్కయామి॥

మూ॥ కామః ॥ గ॥ ప్రియే కుత స్తవేదం స్త్రీస్వభావసులభం
వివేకాద్భయముత్పన్నం పశ్య పశ్య ॥ప॥ అపి యది విశిఖా శ్శరాస
నం వా కుసుమమయం ససురాసురం తథాపి। మమ జగదఖిలం వ
రోరు నాజ్ఞామిదమతిలంఘ్య ధృతిం ముహూర్తమేతి॥ ౧౪

వ్యా॥ కామ ఇతి॥ త్వం స్త్రీస్వభావసులభం భయం మాకురు, అహమతి సమర్థోస్మీత్యాహ॥ అపి యదీతి ॥ యద్యపి-విశిఖాశ్శరాః శరాసనం ధనుః ఏతద్ద్వయం కుసుమమయం స్యాత్ తథాపి ససురాసురం సురాసురైస్సహ వర్తతే ఇతి ససురాసురం-అఖిలం సర్వమిదం జగత్ - భో వరోరు మమాజ్ఞామతిలంఘ్యోల్లంఘ్య ధృతిం ధైర్యం ముహూర్తం క్షణమపి నైతి న ప్రాప్నోతి॥ ౧౪

మూ॥ తథాహి ॥ప॥ అహల్యాయా జారస్సురపతిరభూదాత్మత
నయాం ప్రజానాథోయాసీదభజత గురోరిందురబలాం। ఇతి
ప్రాయః కో వా న పదమపథే కార్యత మయా శ్రమో మద్బాణా
నాం క ఇవ భువనోన్మాథవిధిషు। ౧౫

వ్యా॥ ఉక్తమర్థం ప్రకటయతి॥ తథాహీతి ॥ అహల్యాయా ఇతి॥ సురపతిరింద్రః అహల్యాయాః గౌతమపత్న్యాః జార ఉపపతిరభూత్ । ప్రజానాం నాథో బ్రహ్మా ఆత్మతనయాం శతరూపాం అయాసీత్ [illegible] గతిః మిథునభావం ప్రాప్త ఇత్యర్థః। ఇందుశ్చంద్రః గురోః బృహస్పతేరబలాం స్త్రియం అభజత ఇతి శేషః। ఇత్యేవం ప్రకారేణ ప్రాయః [illegible] మయా కో వా పుమాన్ పురుషః అపదే అనాచారే పదం స్థానం నాకార్యత [illegible] సర్వోపి కారిత ఏవేత్యర్థః। కిం తు కం వాచ్యం భువనానామున్మాదః ఉన్మాదస్తద్విధిషు తత్కర్తవ్యేషు మదీయానాం బాణానాం శ్రమః క ఇవ న కోపీత్యర్థః॥ ... ... ౧౫॥

మూ॥ రతిః॥ గ॥ అజ్జఉత్త ఏవ్వం ణేదం తహ వి సహావసహాయసం
పణ్ణో సంకిపివో [illegible] అరాదీజణో [illegible]
మహావలా [illegible] ... ... [illegible]

స్యా॥ ఆర్యపుత్ర, ఏవమేవతత్, తథాపిమహాసహాయసంపన్నశ్శంకిత వ్యోఽరాతిః యతోఽస్యయమనియమప్రముఖా అమాత్యా ఏ హాబలా శ్శ్రూయంతే। *

రా॥ ౧౭॥ ప్రియే యాన్యేతాని రాజ్ఞో వివేకస్య బలవత్తో యమాదీనమా త్యాన్సుష్ట్వసితపతే నియతమస్మాభిరభియుక్తమాత్రా [illegible] ప్రాగేవ విఘటి ష్యంతే। తథాపి॥ ప॥ అహింసా నైవ కోపస్య బ్రహ్మచర్యాదయో మమ। లోభస్య బలతః [illegible] సత్యాస్తేయాపరిగ్రహాః॥ ౧౮

వ్యా॥ [illegible] ఇతి ॥ అభియుక్తమాత్రాః కృతాభియోగాః ప్రాగేవ [illegible] త్యేవ [illegible] వివేకాద్విశ్లేషం ప్రాప్స్యంతి॥ అహింసేతి ॥ కోప స్యాహింసా [illegible] వనకాం [illegible] కామస్య బ్రహ్మచర్యాదయః [illegible] [illegible] సత్యాస్తేయాపరిగ్రహా లోభస్య [illegible] కేనాపీత్యర్థః-వి [illegible] [illegible] శక్యాః [illegible] ॥ ౧౯

[illegible] ॥ [illegible] నియమ [illegible] యాం [illegible] ప్రత్యాహార
[illegible] [illegible] సాధ్యాన్యాదీప
[illegible] ॥ స్త్రీయుపి వా పి [illegible] కృత్యాః
[illegible] ॥ ప॥ సంతుపిలోకన
[illegible] ॥ స్మ [illegible] పికామినీనా
[illegible] కారాయ ॥ ౨౦ ॥ ౧ ॥ [illegible] తెమద
[illegible] యుజ్యమానాన
[illegible] మేవా [illegible] ॥

వ్యా ॥ యమా [illegible] కార్యమ [illegible] హ॥ యామే॥ ఈషత్-రంసము న్మ్యాలనం నా [illegible] యుహంతే ప [illegible] ఉపాయాంతరమాహ॥ స్త్రీ యప [illegible] ॥ [illegible] అధీనా॥ అధీనత్వే హేతుమాహ॥ యత ఇతి ॥ స [illegible] తి [illegible] లోకనమ వలోకనం-భాషణం మధురాలాపః -విలాసో విభ్రమః [illegible] [illegible] పరి భవ ఆలింగనం ఇమాని సంతుతిష్ఠంతు కామినీనాం స్మరణమపి [illegible] పికాగాయుపి కాలం కర్తుం అలం సమర్థం ॥ ౧౭॥ [illegible] బహూనా అస్త్ర [illegible] సామర్థ్యం త్యేవేత్యాహ॥ [illegible] చేత [illegible] ॥ అభియు జ్యమానాః అజ్ఞాప్యమానాః - [illegible] పతిపక్షే మోహ మోహా స్తస్మింశ్రీణం అథ

ప్రథమోఙ్కః.

౦అధర్మమూలా మోహోదయః॥

మూ॥ రతిః॥ గ॥ సుదంమపతుష్వాణం సహ దమవివేకఅపహూదీ
ణంచఏకర్ఽం ఉప్పత్తిఠ్ఠాణంత్తి॥ ... ...

వ్యా॥ సుదమితి ॥ ఛా॥ శృతంమాయాయుష్మాకంశమదమవివేకప్రభృ
నాంచైకముత్పత్తిస్థానమితి॥ ... ...

మూ॥కామః॥ గ॥ఆః ప్రియేకిము చ్యతేఏకముప్పత్తిష్ఠానమితి,న
నుజనకపవాస్మాకమభిన్నః। తథాహి॥ప॥ సంభూతః ప్రథమ
మిహేశ్వరస్య సంగాన్మాయాయాంమన ఇతివిశుతస్తనూ
జః। త్రైలోక్యం సకలమిదంవిసృజ్యభూయస్తేనాథో జనితమి
దంకులద్వయంనః॥ ౧౫ ॥ ... ...

వ్యా॥ఆః ఆశ్చర్యం- ఏకమపికర్తృత్వాదాశ్చర్యం। తదేవాహ॥ తథా
హీతి॥సంభూతఇతి॥ ఈశ్వరస్యపరమాత్మనః - ... ధాత్ -
మాయాయాంఅవిద్యాయాం- మనఇతి తనూ... ప్రసిద్ధః ప్ర
సిద్ధః- ప్రథమమాదౌ- సంభూతఉత్పన్నః - తేన ... త్రై
లోక్యంవిసృజ్యవిశేషతః ... సంతర ... వారం
వారంఇదంప్రసిద్ధం ... ॥ ౧౫॥ ... ...

మూ। గ॥ తస్యచ ప్రవృత్తినివృత్తిద్వే ... యోః
ప్రవృత్త్యాముత్పన్నంమహామోహప్రధానం ... త్యాం
చద్వితీయంవివేకప్రధానమితి॥ ... ...

వ్యా॥ తస్యచేతి। మహామోహప్రధానంవివేకప్రధానంచ॥

మూ॥ రతిః॥ గ॥ అయ్యఉత్తజఇఏవ్వం ... ణంసో
రాణాంవిరోధ్ఫ్వంకంఏఅరిసంసైరం॥ ... ...

వ్యా॥ అయ్యేతి ॥ఛా॥ ఆర్యపుత్రయద్యేవం ... మియుష్మాకంస
హోదరాణామపి ... ॥

మూ॥ కామః॥ ... కామిమ ప్రథమమేవ ... హోదరాణాము
జ్జృంభతేజగతి వైరమితిప్రసిద్ధమ్। పృథ్వీనిమిత్తమభవ ... రు
పాండవానాంతీవ్రస్తథాహి భువనక్షయకృద్విరోధః॥ ౧౬॥

వ్యా॥ సహోదరాణామపి వైరమస్తీత్యాహ॥ప్రథమమేవేతి॥

సహోదరాణాంగోత్రజానాంవికామిషప్రభవమేవవైరంసముజ్జృంభతేప్రకటీభవతీతి జగతిప్రసిద్ధం॥ అత్రదృష్టాంతమాహ॥ హినిశ్చితం-కురుపాండవానాంపృథ్వీనిమిత్తంయథాస్యాత్తథా తీవ్రో2దారుణః తథాప్రసిద్ధఃభువనత్రయకృత్ భువననాశకో విరోధో2భవత్ ॥ ౧౯ ॥

మూ॥ క॥ సర్వమేవైతజ్జగదస్మత్పితోపార్జితం, తచ్చాస్మాభిస్త్రావద్బలిభతయాసర్వమేవాక్రాంతం , తేషాంతువిరళః ప్రచారః, తేనైతేపాపాస్సాంప్రతం పితరమస్మాంశ్చోన్మూలయితుముద్యతాః॥ ... ...

వ్యా॥ వికామిషప్రభవత్వందర్శయతి॥ సర్వమేవేతి॥

మూ॥ రతిః॥ క॥ సంతంపావంసంతంపావం, అజ్జఉత్తకింపదం పావంవిక్త్వసమెత్తకేణ తేహింఆరద్ధం అహవాఅత్థిఉవాఓకో వి ఏత్థపాంరిపో॥ ... ...

వ్యా॥ రతిరితి॥ ఛా॥ శాంతంపాపంశాంతంపాపం, ఆర్యపుత్రకిమిదంపాపం విద్వేషణమాత్రేణైస రారబ్ధం అథవా అస్త్యుపాయః కోస్య ప్రతిమంత్రితః॥ ... ...

మూ॥ కామః॥ అస్త్యత్రకించిద్గూఢంబీజం॥

వ్యా॥ సిగూఢం గుప్తం - బీజం కారణం॥ ... ...

మూ॥ రతిః॥ అజ్జఉత్తతాకిం ణఉక్కిడీఅది॥ ఛా॥ ఆర్యపుత్రతత్కిం నోత్కాట్యతే॥ కామః॥ స్త్రీస్వభావాద్భవతీభీరురితినతద్వారుణం ...యసామురాహ్రియతే॥ రతిః సభయం॥ అజ్జఉత్తకేరిసంతం॥ ఛా॥ ఆర్యపుత్రకీదృశంతత్॥ ...

మూ॥ కామః ప్రియేనఖలుత్వయాభేతవ్యం॥ హతాశానామాశామాత్రమేతత్, అస్తికిలైషాకింవదంతీ, అతో2స్మాకంకులే కాళరాత్రికల్పావిద్యానామరాక్షసీసముత్పత్స్యత ఇతి॥

వ్యా॥ హతాశానాంనష్టాశానాం - కింవదంతీజనశ్రుతిః - లోకప్రసిద్ధిఃసదునిశ్చయః-విద్యాఆత్మతత్వసాక్షాత్కారః-కాళికగ్మకరణాద్రాక్షసీత్యుక్తిః॥

మూ॥ రతిః సభయం॥ హద్ధిహద్ధి, కహంపసూణంపరగ్గస్సి సితి

వేబది మేఅలం॥ ... ...

ఛా ॥ హాధిక్ హాధిక్, కధమస్మాకం కులే రాతు సేతి వేపతే మేహృదయం ॥

మూ॥ కామః॥ ప్రియే న భేతవ్యం న భేతవ్యం కి. వదంతీ మాత్ర మేతత్ ॥

వ్యా॥ కిం వదంతీ మాత్ర మేతదితి పునరాశ్వాసనం॥ ... ...

మూ ॥ రతిః ॥ అహాతా పరక్కసీ ఎకిం కాదవ్వం॥

ఛా॥ అథ తయా రాక్షస్యా కిం కర్తవ్యం॥ ... ...

మూ ॥ కామః॥ ప్రియే అస్తి కిల తత్ర ప్రాజాపత్యా సరస్వతీ

వ ॥ పుంసస్సంగసముజ్ఝితస్య గృహిణీ మాయేతి తేనాప్యసా

వస్పృష్టాపి న సః ప్రసూయత న యం లోకాననూన క్ర మా త ।

తస్మాదేవ జనిష్యతే ... గసా ఏద్యేక న్యాయ యూ ... స్తేచ

సహోదరాశ్వజనక సర్వం చ భక్ష్యే ... ॥ ౨ ॥

వ్యా ॥ కామ ఇ ॥ ప్రాజాపత్యా హిరణ్యగర్భసంబంధినీ సరస్వతీ వా

ణీ॥ పుంస ఇతి ॥పుంసః పరమేశ్వరస్య - గృహిణీ (సా) - ... రూపా తను యం

పుత్రం ప్రసూయ ఉత్పాద్య, లోకాన్ భూరాదీన్ ... చక్ర ... సే

ణ- అనూతజనయామాస । కీదృశస్య పుంసః, సంగేన సంబంధేన సముజ్ఝిత

స్య రహితస్య - కీదృశీ మాయా, తేన పుంసా అస్పృష్టాపి అసంబద్ధాపి - అ

సంబద్ధా జనయతీత్యయుక్తమితి నాశంకనీయం, చుంబక పాషాణేనాసంబ

ద్ధా లోహశలాకా చుంబకం యాంతమనుయాతీ ... లో ... తస్మాదిత్యాదిః-

అఘటితఘటనాపటీయస్యా మిదం సర్వముపసంహారిష్యత ఇత్యాహ ॥ మాయే

త్యనేన విశేషణేన పునశ్శబ్దః అనంతరార్థః - పునరనంతరం ... ప్ర

సిద్ధకన్యా తస్మాదేవ మనసః సకాశాత్ జనిష్యతే ఉత్పత్స్యతే - అ ... కా,

యయా రాత్రః పితా తే సహోదరా ... సర్వం ... లం

కులాంతః పాత ... భక్షయిష్యతి ... ॥ ౨౦॥

మూ॥ రతిః సతాసోత్ర ... ॥ ... పరి ... భ

ర్తారమాలింగతి॥ ... ...

ఛా ॥ ఆర్యపుత్ర పరిత్రాహి పరిత్రాహి భర్తారమాలింగతి।

మూ॥ కామః - స్పర్శసుఖమభినీయ స్వగతం ॥ వ॥ స్ఫురద ...

స్వేద స్తగళ తరత్తా ... సప్తుల ...

యుగభరాసంగసుభగః। అధీరాక్ష్యోగుంజన్మణివలయదోర్వ
ల్లిరచితః పరీరంభో మోదం జనయతి చ స మ్మోహయతి చ॥౨౧॥

వ్యా॥ కామః ॥ స్ఫృశ్యముఖమభినీయ-స్వగతం మనస్యేవ॥స్ఫురదితి॥ అ
ధీరాక్ష్యోః చపలాక్ష్యోః పరీరంభ ఆలింగనం మోదమానందం జనయతీతి
త్పాదయతి స మ్మోహయతి చ - సమ్మోహో విషయాంతరవిస్మరణం
తత్కరోతీత్యర్థః। కీదృశః పరీరంభః,స్ఫురత్కరోమోద్భేదః రోమాంచోద్గ
మోయేనసః। పునఃకీదృశః, భయేనఉత్కటః కంపోయయోస్తౌచతావ
త్తుంగౌ ఉచ్చౌ స్తనౌ చ తయోర్యుగం యుగ్మం తస్యభరస్తదాసంగేనసంబం
ధవిశేషేణసుభగో మనోహరః। పునఃకీదృశః, గుంజచ్ఛబ్దాయమానం మణి
వలయం యస్యాం తాదృశీదోర్వల్లిర్బాహులతా తయారచితః సంపాదిత
తః। కీదృశ్యోః అధీరాక్ష్యోః, తరళతరాం అతిచపలాం తారాం అక్ష్ణః కనీనికాం
యాంతి చపలా వ్యాకులాదృగ్యస్యాః॥౨౧॥ ... .

మూ॥ ప్రకాశం స్పృష్టం పరిష్వజ్య ప్రియే న భేతవ్యం న భేతవ్యం
అస్మాసు జీవత్సు కుతో వివేకస్య ప్రవృత్తిః॥ రతిః॥ అధకిం తా వివేకస్య
ఉప్పత్తిస్థానం పశ్యామి॥ ... ..

భా॥ అత్యంత స్యారాన స్యాఉప్పత్తి స్యస్కం ప్రతిపత్తాణాం సమ్మతా
మూ॥ కామః॥ బాఢం, సాక్షి లుని వేదోపనిషద్దేవ్యాం ప్ర
బోధచంద్రేణ భ్రాత్రా సహ సంజనయితా న్యాత్రత్ర సర్వ విశేష
మదనుపాయః ప్రపన్నోద్యోగాః॥

వ్యా॥ బాఢమ సమ్యక్ సమ్మతే సుపః॥ సాక్షిణ్వీతి॥ సావిద్యా
అనావృతబ్రహ్మాకారాంతఃకరణవృత్తిః। అనావృతబ్రహ్మాకారాంతఃక
రణవృత్తి సహితం చైతన్యం ప్రబోధచంద్రః॥

మూ॥రతిః॥ అఆఉత్పత్తి కహం పదేహిం అప్పణోవిణాసకారిణీ

ఏపి విజ్జా పిఉప్పత్తి దేహిం సలాహిజ్జది॥
భా॥ ఆర్యపుత్రకిం కథమేతైరాత్మనో వినాశకారిణ్యావిద్యాయాఉత్పత్తిస్తై
స్తైర్విద్వద్భిః శ్లాఘ్యతే॥ విద్యాయాఉత్పత్తిః కథం శ్లాఘ్యత ఇతి యోజనా
మూ॥ కామః॥ ప్రియే పలతుయు ప్రవృత్తానాం పాపకారిణాం
కుతః ప్రత్యవాయగణనా, పశ్య॥ స॥ సహజమలినవక్ర భావభా

జాంభవతి భవః ప్రభవాత్మనాశహేతుః । జలధరపదవీవ వా
వ్యధారా మో జ్వలనవినాశమనుప్రయాతి నాశం ॥ ౨౨ ॥ ...

వ్యా ॥ సహజేతి॥ మలినం దుష్టం [illegible] క్రం [illegible] యం
భజంతి [illegible] లేయే [illegible] ంభవ ఉత్పత్తిః ప్రభవ [illegible] స్య ఆత్మన
శ్చ నాశహేతుర్భవతి ॥ ఉక్తే [illegible] ంతర [illegible] ॥ జలధ [illegible] గా మా
జలధరపదవీమా వాయ్వా మేఘమా [illegible] ంతం గ [illegible] త్పత్తి [illegible] వహ్ని
[illegible] నాశ [illegible] స్వయం నాశం ప్రయాతి । [illegible]
శ్చేతి భావః ॥ ౨౨ ॥ ... ...

నేపథ్యే ॥ ఆః పాప [illegible]
[illegible] రే ॥ [illegible] రో [illegible]
తః । ఉత్పన్నం ప్రతిపన్నస్య [illegible] ౨౩ ॥ ఇతి
పౌరాణికం గాథా [illegible] అనేన [illegible]
కంజన [illegible] నాహం [illegible] త్తి [illegible]
మోహోపక్షి [illegible] ...

వ్యా ॥ నేపథ్యే [illegible] యా [illegible] ॥ [illegible] రో [illegible] తి ॥ [illegible]
ఉత్పన్న ప్రతిపన్నస్య [illegible] గామినః [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
దసందర్భరూపాం ॥ అనేనేతి ॥ [illegible]
హామా [illegible] ...

కామః ॥ విలోక్య ప్రియే [illegible] కిం కు [illegible] దే
వ్యా [illegible] సహావివేక ఇతి [illegible] తే । [illegible] ॥ [illegible]
గాదిభిస్స్వర [illegible] కాంతి [illegible] మాన ఇవ
మానధనః [illegible] శాంగః । [illegible] కలుషి [illegible] యా [illegible]
[illegible] కాం [illegible] ॥ ౨౪ ॥ తస్మా [illegible]
[illegible] మి [illegible] ॥ [illegible] ...

వ్యా ॥ యప [illegible] పూర్వోక్తో [illegible] వేకః ॥ [illegible] గాదిభిరితి ॥ [illegible]
[illegible] భాతి । కథం [illegible] యామ [illegible] గాదిభిర్భి [illegible] కలుషీ
కృతయా । కీదృశై [illegible] రాగాదిభిః స్వరస [illegible] భిః [illegible]
[illegible] ఆవిశ [illegible] మోహాదయ [illegible] । [illegible] త

నిర్భర్త్స్యమానఇవప్రతిక్రియమాణఇవ - మానఏవ ధనంయస్య-కృశా
స్వాంగానియస్య । కమాకఇవ, కాంత్యాశశాంక ఇవ।కీదృశ శ్శశాంకః,
సాంద్రైర్ఘనైర్విచ్ఛేదరహితైర్నీరదైర్మేఘైరంతరితఆచ్ఛాదితః॥ తన్నాయుక్తమి
త్యనేన కామరత్యోర్యః ప్రతిభావత్వంవివేకోదయమాత్రేణేతిప్రదర్శితం ॥
ఏవం-ంభరే ఇతి-ప్రాక్తననటసంక్షేపః॥ ఉత్తర ప్రవిష్టపాత్రప్రవేశః॥ ...

మూ॥తతః ప్రవిశతి రాజామతిశ్చ ॥ రాజా, విచింత్య॥ పిప్రియే
శుప్రియంత్వయాస్యద్విస్తీర్ణస్యనటోర్మ్యద విస్ఫూర్జితంవచః, య
దస్మానేవపాపకారిణఇత్యాక్షిపతి ॥ ... ...

వ్యా॥ రాజావివేకః॥ ... ...

మూ ॥మతిః॥ అజ్జఉత్తకిమప్పాణోదోసంలోఓవిఆణాది॥...

ఛా॥ఆర్యపుత్రకిమాత్మనోదోషంలోకోవిజానాతి ॥ ...

రాజా ॥ ప్రియేపశ్య ॥ ప॥ అసావహంకారపరైర్దురాత్మభిర్నిబ
ధ్యతైః పాశశతైర్మమాదిభిః । చిరంచిదానందమయోనిరంజనో
జగత్ప్రభుర్దీనదశాంగనీయత ॥౨౫ ॥ ... ...

వ్యా॥ అసావితి॥ తైః ప్రసిద్ధైర్మమాదిభిరసౌజగత్ప్రభుఃపరమాత్మా
చిరంచిరకాలందీనామవస్థాం ఆనందశూన్యాదశాం తాంఅనీయతప్రాపి
తః । కీదృశైర్మమాదిభిః,అహంకారఃపరఃప్రథమోయేషాంతైః। పునఃకీదృ
శైః, దురాత్మభిర్దుష్టస్వభావైః । కింకృత్వా, పాశశతైః పాశాః వా
సనాఃసంస్కారాః తద్రూపైఃనిబధ్యనియమ్య। కీదృశోజగత్ప్రభుః, చి
దానందమయఃజ్ఞానస్వరూపః। పునఃకీదృశః, నిరంజనఃనిర్గతంఅంజనం
మోహావరణంయస్మాత్ ॥౨౫॥ ... ...

మూ॥ తవతేపుణ్యకారిణోవయం తస్మాత్త్వయేప్రవృత్తాః పాప
కారిణఇతిజితందురాత్మభిః॥ ... ...

మతిః ॥ అజ్జఉత్తజదోసోసహజాణందసుందరసహావోణిచ్చ
ప్పఆసోవిష్ఫురంతసలిలోహాలఅణప్పఆరోపరమేసరోసుణీఅదితా
కహంఏదేహిం దువ్విణీదేహింబంధిఅ మహామోహసాఅరేణి
క్ఖిత్తో॥ ... ...

ఛా॥ ఆర్యపుత్రయతోసౌసహజానందసుందరస్వభావోనిత్యప్ర

గాశః విష్ఫురత్సకలత్రిభువనప్రచారఃపరమేశ్వరశ్శూన్యతే [illegible]
క్తైర్దుర్నిరీక్ష్యైశ్చబధ్వా మహామోహసాగరే నిక్షిప్తః॥ ...

మూ॥ రాజా ॥ ప్రియే ॥ప॥ సతతధృతిరప్యుచ్చైశ్శాంతోప్య
వాప్తమహోదయోప్యధిగతనయోప్యంతః [illegible]ప్యుదీరితధీ
రపి।త్యజతి సహజం ధైర్యం స్త్రీభిః ప్రతారితమానసః స్వమపి యస
యం మాయాసంగాత్పుమానిహ విస్మృతః॥౨౬॥ ... ...

వ్యా॥సతతేతి॥పుమాన్ సహజంస్వాభావికమపి ధైర్యం [illegible]
పాధికంత్యజతీత్యత్ర కిం చిత్రం॥ధైర్యత్యాగే హేతుమాహ ॥ స్త్రీభిరితి ॥
స్త్రీభిః ప్రతారిత వంచితం మానసం యస్య సః । ఉచ్చైః [illegible]
బంధనీయం। కీదృశోఽపి,సతతం నిరంతరం ధృతిః ధైర్యం యస్య [illegible]
శాంతోఽపి జితేంద్రియోఽపి.అవాప్తః మహోదయ [illegible]
శోఽపి. అధిగతః జ్ఞాతః నయోఽనీతిర్యేన తాదృశోఽపి అంతస్స్వ [illegible]
గ్రాంతఃకరణోఽపి ఉదీరితా [illegible] బుద్ధిర్యస్య తాదృశోఽపి [illegible]
న్నేవేదం సర్వమవలోక్యతామిత్యాహ ॥ స్వమపీతి ॥ [illegible]
మాయాసంగాత్ అవిద్యాసంబంధాత్ పుమాన్ పరమాత్మా స్వమా
త్మానమపి ఇహ ఇదానీం విస్మృతః।అపి [illegible]

మూ॥మతిః॥ [illegible]
రోజం మా అవి తహో [illegible]

ఛా॥ ఆర్యపుత్ర [illegible]
[illegible]

మూ ॥ రాజా ॥ ప్రియే అవిచారి [illegible]
యా అసతోఽపి భావానుపస్య [illegible]
పశ్య ॥ ప ॥ స్ఫటికమణివ [illegible] దేవః ప్రగాఢ [illegible]
కృతిమనయా సితః కామస్య [illegible] ప్రియః । [illegible]
స్వవ్యాపైతి [illegible] విస్మనాక్ ప్రభవతి [illegible]
తామ్ ॥ ౨౭ ॥

వ్యా॥మాయాకార్య ప్రకట [illegible]
[illegible]

పశ్యేతి. అసతో భావాన్ అవిద్యమానాన్ కర్తృత్వభోక్తృత్వాదీన్ ఉ
పదర్శయంతీ సతీ దర్శయతి॥ యది న ప్రత్యయసే తర్హి పశ్యేత్యాహ॥ పశ్య
పశ్యేతి॥ కిం పశ్యేత్యత ఆహ॥ స్ఫటికేతి॥ అనయా మాయయా అనార్యయా
అశోభనయా అనర్థకారిణ్యా భాస్వాన్ స్వయంప్రకాశో దేవః పరమాత్మా
ప్రగాఢమతినయేన కామపి అనిర్వచనీయాం విశ్వాత్మికాం వికారం నీతః ప్రాపితః
తర్హి సాక్షాద్ద్వైతవానాత్మేత్యత ఆహ॥ తదుపశ్లేషాదితి॥ తదుపశ్లేషాత్
తత్సంసర్గాత్ అస్యాత్మనో మనాగీషదపి రుచిః స్వస్వరూపప్రకాశః నఖ
లున్యాన్నైతి గచ్ఛతి। తత్ర హేతుః, అసంగతా అసంభావితా విక్రియా వికారో
యత్ర। తత్ర దృష్టాంతః-స్ఫటికమణివత్ -యథా స్ఫటికః జపాకుసుమసన్ని
ధానాత్ ప్రత్యేకస్వాభావికం శైత్యం న జహాతి తథోపాధిసన్నిధానాద్విక్రి
తోపి స్వరూపాన్న హీయత ఇత్యర్థః। యద్యప్యేవం తథాపి బాధమతిశ
యేన ఏతా మాయా అనేకధాం విధాతుం స్వరూపాత్ ప్రచ్యావయితుం
ప్రభవతి॥ ... ... ౨౭.

మహా॥ మతిః॥ కిం ఉణ కారణం జేణ సా తహా ఉదారచరిదం మవి
అఆగ్గాపదోమి॥ ... ... *

ఛా॥ కింపునః కారణం యేన సా తథోదారచరితం మదీయం ద్ధా ప్రతారయతి

రాజా॥ నఖలు ప్రయోజనం కారణం వా లోకస్య మాయా ప్ర
వర్తనే॥ స్వభావః ఖల్వయం స్త్రీపిశాచీనాం॥ పశ్య॥ ప॥ సమ్మో
హయంతి మదయంతి విషాదయంతి నిర్భర్త్సయంతి రమయంతి విడం
బయంతి। ఏతాః ప్రవిశ్య సదయం హృదయం నరాణాం కిం నామ వా
మనయనా న సమాచరంతి॥ ౨౮

వ్యా॥ నఖల్వితి॥ ప్రయోజనం కార్యం॥ సమ్మోహయంతీతి॥ వామనయ
నాః కపటకృష్టయః సదయం యథా స్యాత్తథా నరాణాం హృదయం ప్రవిశ్య
కిం నామ న సమాచరంతి। విడంబయంతి అనుకుర్వంతీత్యర్థః। శేషం సుగమం॥

మహా॥ అత్థి చావరం కారణం॥ మతిః॥ అజ్జఉత్త తం కిం॥ ఛా॥ ఆర్యపు
త్ర తత్కిం॥ రాజా॥ ఏవమనయా దురాచారయా చింతితం, అహం
తావత్ వృద్ధతయా పరిత్యక్తాస్మి, అయం చ పురాణః పురుషః స్వభావాదే
వ విషయరసవిముఖః, తతస్సంగనయమేవ పారమేశ్వరపదే నివే

శయామీతి। తమేవచమాతురభిప్రాయమాసాద్య నితాంతప్ర
త్యాసన్నతయాతద్రూపమివాపన్నేనమనసా నవద్వారాణిపు
రాణినిర్మాయ॥వ॥ఏకోపిబహుధా తేషువిచ్ఛిన్నఇవనివేశితః॥స్వ
చేష్టితమథోతస్మిన్విదధాతిమణావివ॥ ... ౨౯

వ్యా॥ ఏవమనయేతి॥ స్వతనయంమనోరూపంప్రాపమేశ్వరపదేఆ
త్మత్వవ్యవహారవిషయస్థానే వేశయామిస్థాపయామి। నితాంతప్రత్యాస
న్నతయాఅభేదసంబంధేననవద్వారాణిపురాణిశరీరాణి॥ఏకఇతి॥ తేషు
శరీరేషువిశ్లోపిఏకఏవపరమాత్మావిచ్ఛిన్నఇవపృథక్కృత్వేవ బహుధా అనే
కప్రకారేణనివేశితఇవప్రవేశితఇవ బింబప్రతిబింబన్యాయేనప్రవేశ ఇ
త్యర్థః। అథోఅనంతరం తస్మిన్స్వచేష్టితం కర్తృత్వభోక్తృత్వసుఖిత్వ
దుఃఖిత్వాదిధర్మం విదధాతిప్రకటయతి। తత్రదృష్టాంతః- మణావివ, య
థాజపాదిరుపాధిఃస్వధర్మరక్తత్వాదిం మణౌప్రకటయతితద్వదిత్యర్థః॥ ౨౯

మూ॥ మతిః॥ విచింత్య॥ అజ్జఉత్తజాదసీమాదాపుత్తకోవి
తాదిసోఎవ్వజాదో॥

ఛా॥ఆర్యపుత్రయాదృశీమాతా పుత్రోపితాదృశఏవజాతః॥

రాజా॥ తతోఽసావహంకారేణచిత్తస్యజ్యేష్ఠపుత్రేణసంప
రిష్వక్తః॥తతశ్చాసావీశ్వరః॥ ... ... *

వ్యా॥ అవస్థాంతరమప్యాహ॥తతోఽసావితి॥ అసౌపరమాత్మాఅ
హంకారేణనప్త్రాచిత్తస్యజ్యేష్ఠపుత్రేణపరిష్వక్తః అహమితివ్యవహారవి
షయఃకృతఇతియోజనా॥తతశ్చాసావీశ్వరఇతిఅగ్రిమశ్లోకేనసాకం.

మూ॥వ॥జాతోఽహంజనకోమమైషజననీక్షేత్రంకళత్రంకులం
పుత్రామిత్రమరాతయోవసుబలంవిద్యాసుహృద్బాంధవాః। చి
త్తస్పందితకల్పనామనువతన్విద్యానవిద్యామయీంనిద్రామేత్యవి
ఘూర్ణితోబహువిధాన్స్వప్నానిమాన్పశ్యతి॥ ౩౦

వ్యా॥ తతఃకింస్యాదతఆహ॥ జాతోఽహమితి॥ విద్వాన్ఈశ్వరః
అవిద్యామయీంఅవిద్యాప్రధానాంనిద్రాంప్రత్యక్ప్రాప్య బహువిధాననేకా
కారానిమాన్ స్వప్నాన్పశ్యతి। కీదృశోవిద్వాన్, విఘూర్ణితఃవిస్మృత
స్వరూపః। పునఃకీదృశః, చిత్తస్యమనసఃస్పందితంచేష్టితం తస్యకల్పనాం

రచనాం అనుపతన్ననుగచ్ఛన్। ఇమాన్ కాన్, జాతోహం జనకో మమైవ ఇత్యాదికాన్ - సుగమచన్యత్ ॥ ౩౦

మహా॥ మతిః॥ అజ్జఉత్త ఏవ్వం దీహదీహతరణిద్దావిద్దావిఅప్ప బోహో, రమేసరే కహం పబోధోప్పత్తీ భవిస్సది॥ *

ఛా॥ ఆర్యపుత్ర ఏవం దీర్ఘదీర్ఘతర నిద్రావిద్రావిత ప్రబోధే పరమేశ్వరే కథం ప్రబోధోత్పత్తిర్భవిష్యతి॥

రాజా॥ సలజ్జమధోముఖస్తిష్ఠతి॥ మతిః॥ అజ్జఉత్త కిం తిగురుఅరలజ్జాభరోణమిదసీసో అరోత్తుణ్ణింభూదోసి॥

ఛా॥ ఆర్యపుత్ర కిమితిగురుతరలజ్జాభరనమితశేఖరస్తూష్ణీం భూతోసి

రాజా॥ ప్రియే స్వప్నం ప్రాయేణ యోషితాం భవతి హృదయం తేన సాపరాధమివాత్మానం శంకే॥ మతిః॥ అజ్జఉత్త అణ్ణాతా ఇత్థి ఆఓ జా సరససపవుత్తస్స ధమ్మత్థవావారపత్థిఅస్స భత్తుణో హిఅ అభిఅం విహాణంతి॥

ఛా॥ ఆర్యపుత్ర అన్యాస్తాః స్త్రియః యాస్సరసప్రవృత్తస్య ధర్మార్థ వ్యాపార ప్రస్థితస్య భర్తుర్హృదయేప్సితం విఘ్నంతి॥ ...

రాజా॥ ప్రియే॥ ప॥ మానిన్యాశ్చిరవిప్రయోగ జనితాసూయా కులాయాశ్చ చేష్టాం గాఢం దేరనుకూలనామ ఉపనిషద్దేవ్యా సమం సంగతః। గాఢస్నేహమయానపాస్య భవతీ తిష్ఠేన్మహూర్తం తతో జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిధామవిరహః ప్రాప్తః ప్రబోధోదయః॥ ౩

వ్యా॥ మానిన్యా ఇతి॥ యదిఉపనిషద్దేవ్యాః మాం రాహసహ సంగమస్స్యాత్ తదా ప్రబోధోదయః ప్రాప్తఇత్యన్వయః। కీదృశ్యా ఉపనిషద్దేవ్యాః మానిన్యాః స్త్రీణామీర్ష్యాకృతః కోపో మాన ఇత్యభిధీయత ఇతి లక్షణాత్ ఈర్ష్యాకృతకోపవత్యాః - చిరంవిప్రయోగో వియోగస్తేన జనితా యా అసూయా ఈర్ష్యా - తయా ఆకులాయాః వ్యాకులాయాః సంగమే హేతుః గాఢం దేరనుకూలనా విధి। హేత్వంతరమాహ॥ భవతీతి॥ భవతీ గాఢస్నేహమయా నపాస్యముహూర్తం తిష్ఠేచ్చేత్ తదా జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిధామవిరహః॥ ధామశబ్దోత్ర స్థానవాచకః। తథాచాయమభిప్రాయః, జాగ్రదాద్యభిమానస్థానానాం వ్యాపారత్యాగేన వికార ప్రవృ

తస్యబుద్ధేర్వ్యాసంగాభావాత్ ప్రబోధోత్పత్తిరితి ॥ ౩౧॥

మతిః ॥ అజ్జఉత్త జఇఎవ్వంకులప్పహుణో దిఢగంఢి నిబద్ధస్స విబంధమోక్ఖో హోదిత దో తాఏణిచ్చాణుబంధో జెవ్వ అజ్జఉత్తో భోదు త్తిసుహ్మామేపిఅం॥ ... ...

ఛా ॥ ఆర్యపుత్రయద్యేవంకులప్రభోః దృఢగ్రంథి నిబద్ధస్యాపి బంధమోక్షో భవతి తదా తయా నిత్యానుబంధ ఏవార్యపుత్రో భవత్వితి సుష్ఠుమే ప్రియం॥ ... ...

వ్యా॥ మతిః॥ ఆర్యపుత్ర దృఢగ్రంథిరహంకారః తస్మిన్బద్ధస్య తదభిమానినోఽపియదిబంధమోక్షః సంసారనివృత్తిః తదా తయా ఉపనిషద్దేవ్యా నిత్యానుబంధ ఏవ నిత్య సంగతి రేవభవత్వితి పాఠ్యకృతాన్వయః॥ ...

రాజా॥ యద్యేవం ప్రసన్నాసిద్ధా స్తర్హి చిరమస్మాకం మనోరథాః॥ తథాహి ॥ ప॥ బద్ధ్వైకో బహుధా విభజ్య జగతా మాదిః ప్రభుశ్శాశ్వతః శ్లిష్టాఙ్గైః పురుషః పురేషు పరమం మృత్యోః పదం ప్రాపితః। తేషాం బ్రహ్మభిదాం విధాయ పిధవత్ (ప్రా) ణాంతికం దుర్యాపాఠ్యయశ్చిత్తమిదం మయాఽధునర సౌ బ్రహ్మైక తాం నీయతే॥ ౩౨॥ తచ్ఛ్వ తు ప్రస్తుతవిధానాయ ప్రబోధోత్పత్తయే శమాదీభ్యో జయామ ఇతినిష్క్రాంతౌ॥ ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే ప్రబోధచంద్రోదయనామ్ని నాటకే ప్రథమోఽంకః ॥ ...

వ్యా॥ బద్ధ్వైక ఇతి॥ మయాఽసావాత్మా బ్రహ్మైకతాం చిదానందబ్రహ్మభావం నీయతే। కింకృత్వా, తేషాంపూర్వోక్తానాం బ్రహ్మభిదాం బ్రహ్మభేదకానాం విద్యయా బ్రహ్మాద్వైతసాక్షాత్కారేణ ప్రాణాంతికం దండాంతం ప్రాయశ్చిత్తమిదం ప్రసిద్ధం విధాయకృత్వా । తేషాం కుత్రత్యే, మిర్జగతామాదిః ప్రభుః స్వతంత్రశ్శాశ్వతోఽవినాశీ ఏవంభూతోఽపిపురుషః పరమేశ్వరః పురేషు నరకాయాదిషు ఏకఏవ బహుధా విభజ్య బద్ధ్వా శ్లిష్టైః ప్రవేశ్య మృత్యోః పదం జననమరణస్థానం ప్రాపితః ॥ ౩౨ ॥ ప్రస్తుతవిధానాయ పూర్వోక్తార్థసిద్ధయే ప్రబోధోత్పత్తయే అద్వితీయాత్మ సాక్షాత్కారోత్పత్తయే॥ ... ...

ఇతిశ్రీప్రబోధ చంద్రోదయ వ్యాఖ్యానే ప్రకాశాఖ్యే ప్రథమోఽంకః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ హయగ్రీవాయనమః

ప్రబోధచంద్రోదయే ద్వితీయోంకః

ప్రథమేంకే జ్ఞానకర్మతో నిఖిలోపి భేదావభాసః ఆత్మాద్వైతావభా సాన్నిరస్య ఇతి ప్రతిపాద్య వివేకోద్యోగముపక్రమ్య ఇదానీం ద్వితీయేం మహామోహోపాపిత తత్ప్రత్యూహార్థం దంభాదీన్ ప్రేషయ తథోక్తం 'దంభం వినాయకః క్రియతే సధర్మ' ఇత్యాది । సామాత్యేన మాత్యామంత్రిణః తత్సహితేన అవహితైరవధానయుక్తైః- సావధానై

మహా॥ తతః ప్రవిశతి దంభః॥ దంభః॥ ఆదిష్టోస్మి మహారాజమ
హామోహేన ... దంభ ప్రతిజ్ఞాతం సామాత్యేన వివేకేన
ప్రబోధోదయాయ ... తీర్థేషు తీర్థేషు శమదమా
దయః ... ముపస్థితః ... భవద్భిరవహితైః
ప్రతికర్తవ్యః తత్ర పృథివ్యాం పరమముక్తిక్షేత్రం వారాణసీ
నామనగరీ తద్భవాం స్తత్ర గత్వా చతుర్ణామాశ్రమాణాం
నిశ్శ్రేయస విఘ్నార్థం ప్రయతతామితి। తదిదానీం వశీకృతభూ
యిష్ఠామయా వారాణసీ సంపాదితశ్చ స్వామినో మయా యథా
నిర్దిష్ట ఆదేశః తథాహి మదధిష్ఠితైరిదానీం॥ వ॥ వేశ్యావేశ్మసు శీ

ల్యర్థః ప్రతికర్తవ్యః మారికర్తవ్యః నిశ్శ్రేయస విఘ్నార్థం మోక్ష ప్రతిబంధార్థం ప్రయతతాం అతిశయితో యత్నః క్రియతాం-అల్పయత్నే ననభవతీతి భావః। యథానిర్దిష్టః యథాత్వయోక్తః ఆదేశః ఆజ్ఞా । మదధిష్ఠితైరితి॥ మయాశాసన అధిష్ఠితైర్ద్రాభిక్త్రైరిత్యర్థః॥ వేశ్యేతి

గార్తైర్వ్యంచకైః, దివాదిన ఏవ జగత్ నరనారీసముదాయాత్మకమిత్యనేక
ప్రకారేణ సర్వజ్ఞత్వాద్యవ్యపదేశేన వంచ్యతే ప్రతార్యతే। కింకృత్వా, వే
శ్యావేశ్మసు వారవిలాసినీమందిరేషు తు పారాత్రిర్నీత్వా పరికల్ప్య. కీదృ
శైః తు పాః, ఉన్నిద్రః ప్రకాశయుక్తః ప్రకటశ్చందో క్రియాసు తాః। కీదృశై
గాత్రైః, శీధుమాస్యం తద్గంధో యత్ర తాదృశలలనావక్త్రం కామినీ ము
ఖం తత్ర ఆసవో మాదకద్రవ్యపి శేషః మదిరా వా తయా మోదితైస్సంతు
ష్టైః। పునః కీదృశైః నిర్భరః అతిశయితో మన్మథోత్సవే సురతే రసః ప్రీతిర్యే
షాం తైః॥ ౧॥ యథైషణశ్యోత్తరాన్వయః। జ్వలన్నితి॥ పూర్వార్ధం సుగమం

ధుగంధిలలనావక్త్రాసవామోదితైర్నీత్వా నిర్భరమన్మథోత్సవర
సైరున్నిద్రచంద్రాః క్షపాః। సర్వజ్ఞా ఇతి దీక్షితా ఇతి చిరాత్ ప్రా
ప్తాగ్నిహోత్రా ఇతి బ్రహ్మజ్ఞా ఇతి తాపసా ఇతి దివా ధూర్తైర్జ
గద్వంచ్యతే ॥౧॥ విలోక్య, కోప్యయం పాంథో భాగీరథీముత్తీర్య
సాంప్రతమిత ఏవాభివర్తతే। యథైషః ॥౨॥ జ్వలన్నివాభిమా
నేన గ్రసన్నివ జగత్త్రయమ్। భర్త్సయన్నివ వాగ్జాలైః ప్రజ్ఞ
యోపహసన్నివ॥౨॥ తథా తర్కయామి। నూనమయం దక్షిణరా
ఢాప్రదేశాదాగతో భవిష్యతి తదేతస్మాదార్యాహంకారస్య వృ
త్తాంతమనుసరిష్యామీతి॥ తతః ప్రవిశత్యహంకారో యథానిర్దిష్టః॥
అహంకారః॥ అహో మూర్ఖబహులం జగత్ ॥ తథాహి ॥౩॥
నైవాశ్రావి గురోర్మతం న విదితం తౌతాతితం దర్శనం తత్త్వం జ్ఞాతమ
హో న శాలికగిరాం వాచస్పతేః కా కథా। సూక్తం నాపి మ

హోదధేర్నాగత్రయం భర్త్సయన్నివేత్యనుషంగః ఉపహసన్నుపహాసం
కుర్వన్నివేత్యత్ర అనుషంగో జగత్త్రయమిత్యస్య॥౨॥ వృత్తాంతం సమాచా
రం అనుసరిష్యామి జ్ఞాస్యామి॥ నైవేతి॥ న్యపరభంమనుష్యరూపైః పశుభిః గు
రోః ప్రభాకరస్య మతం నైవాశ్రావి నైవ శ్రుతం, తౌతాతితం దర్శనం కౌమారి
లం శాస్త్రం న విదితం నైవ జ్ఞాతమిత్యేవకారానుషంగస్సర్వత్ర। అహో
ఆశ్చర్యే। శాలికగిరాం ప్రభాకరమతావలంబివాచాం తత్త్వం అసా
రోపితరూపం స్వరూపం నైవ జ్ఞాతం. వాచస్పతేః న్యాయభాష్యవ్యాఖ్యాతు
ః కా కథా- న కాపి వార్తేత్యర్థః। మహోదధేస్సూక్తం శేషప్రణీతభాష్య

స్వయమాత్తం గృహస్థమపి నాధిగతం మయా తు సుతరాం న మహావ్రతం పాశు
పతవ్రతం తత్సంబంధి నిమహావ్రతీ పాశుపతశాస్త్రసంహితః నేక్షితా నద్య
ప్యాత్మతత్త్వవిచారణా మాత్మనస్తత్త్వస్య ప్రతిపాదకః బ్రహ్మతద్విచారణా మాత్మా
పరిత్యక్త మిత్యర్థః । ఏవం సతి స్వస్థైః పండితా నామస్మాకం నకించిద్వే
తనీయమస్తీతి స్వస్థచిత్తైః కథం స్థీయతే ॥ ౩ ॥ విలోక్య । శుద్ధవైదికా ఇతి శేషః
అగ్న్యాధానవిధురాః స్వాధ్యాయనిరతాః । పునరన్యతో గత్వా - విలో
క్యేతి శేషః ॥ నాత్రేత్యాది ॥ భిక్షామాత్రేణ గృహీతం యతివ్రతం యైస్తే
భిక్షామాత్రప్రయోజనం న ముక్తిః - గృహీతయతివ్రతాః న తు యతయ

నైవాగాద్ధైరధిగతం మహావ్రతే నేక్షితా మాత్మనస్తత్త్వవిచారణా
స్వపదభిస్స్వస్థైః కథం స్థీయతే ॥ ౩ ॥ విలోక్య ॥ ఏతే తావదగ్న్యా
ధారణవిధురాః స్వాధ్యాయాధ్యయనమాత్రనిరతా వేదవిప్లావ
కా ఏవ । పునరన్యతో గత్వా ఏతే చ భిక్షామాత్రగృహీత యతివ్ర
తాః ముండితముండాః పండితంమన్యా వేదాంతశాస్త్రం వ్యాకుల
యంతి । విహస్య ॥ ప ॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాసిద్ధవిరుద్ధార్థాభిధా
యినః । వేదాంతా యది శాస్త్రాణి బౌద్ధైః కిమపరాధ్యతే ॥ ౪ ॥ త
దేతైః శాస్త్రమిత్రమపి నమస్కారమాత్రోపయోగాయ । పునరన్యతో గ
త్వా ఏతే చ శైవపాశుపతాదయో మహాభ్యస్తాక్షపాదమతాః పశ
వః పాషండా ఏవ అమీ సంభాషణాదపి నరకం ప్రయాంతి
తదేతే దర్శనపథాద్దూరం పరిహరణీయాః । పునరన్యతో గత్వా ।
ఏతే చ ॥ ప ॥ గంగాతీరతరంగశీతలశిలావిన్యస్తభాస్వద్బృసీసం

ఇత్యాదిః । ముండితముండా యైస్తే - న తు ముండితమనస ఇత్యర్థః । ఆత్మానం
పండితం మన్యంతే తే పండితంమన్యాః న తు పండితా ఇత్యర్థః ॥ ప్రత్యక్షాదీ
తి ॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణసిద్ధో యోఽర్థస్తద్విరుద్ధో యోఽర్థః స్వర్గాది
రూపః తదభిధానశీలాః వేదాంతా యది శాస్త్రాణి తర్హి బౌద్ధైః
కిమపరాధ్యతే న కిమపీత్యర్థః ॥ ౪ ॥ తదేతైరితి ॥ వాఙ్మాత్రేణం వాచాంమిత్ర
ణం సంభాషణమితి యావత్ । మరితోదయాయ పాపోత్పత్తయే దుఃఖ
నాభ్యస్తం అక్షపాదమతం కణాదశాస్త్రం యైస్తే ॥ గంగాతీర ఇతి ॥ అహో
ఇత్యాశ్చర్యే ॥ దాంభికాః దంభప్రధానాః ధననిమిత్తం నిహరంతి । కీదృ

శాదాంభికాః, గంగాతీరేతరంగైః శీతలా యాశ్శిలాః తాసు విన్యస్తాః ప్ర
క్షిప్తాః యాః భాస్వద్బ్రుస్యః ఋషీణామాసనాని తేషు సంవిష్టాః। పునః
కీదృశాః, కుశముష్టినా ముండితః శోభితో మహాదండో బృహద్భుజదండో
యేషాం తే। పునః కీదృశాః, కరండైః ధౌతవస్త్రస్థాపనవంశపాత్రైః ఉజ్జ్వ
లాః శోభమానాః। పునః కీదృశాః పర్యాయేణ వృత్త్యా గ్రథితం యదక్ష
సూత్రవలయం మణిమాలారూపం తస్య ప్రత్యేకం బీజగ్రహేణ గ్రహణేన వ్య
గ్రాశ్చంచలాః అగ్రాంగుశయో యేషాం తే తథా ॥౫॥ ఏతేషేత్యాదిత్రిదం
డివ్యపదేశేన త్రిదండిధరవేన జీవినో వైష్ణవా శైవా నమాంసికాః పరిభ్రష్టాః భ్రష్ట
ఖాసరరమతావలంబనాదవభ్రష్టా ఇతి భావః॥ అహంకారోఽపి చారయి

విష్టాః కుశముష్టిముండితమహాదండాః కరండోజ్జ్వలాః। పర్యా
యగ్రథితాక్షసూత్రవలయప్రత్యేకబీజగ్రహవ్యగ్రాగ్రాంగు
శయో హరంతి ధనినాం విత్తాన్యహో దాంభికాః॥ ౫ ॥ పునరన్య
తో గత్వా ఏతే చ త్రిదండివ్యపదేశజీవినో వైష్ణవా శైవా నమాంస
పరిభ్రష్టాః। పునరన్యతో గత్వా విలోక్య। అయమేకస్య ద్వారో
పాంతనిఖాతాతిప్రాంశువంశకాండతాండవితధౌతమహాఘ్రాం
బరసహస్రమితస్తతో విన్యస్తకృష్ణాజినప్రముఖముసలపర్యంతయజ్ఞపా
త్రోలూఖలముసలమనవరతహుతాజ్యగంధధూమశ్యామలీకృత
గగనమండలమమరసరితో నాతిదూరతో విభాత్యాశ్రమపదం।
మానవమదః కస్యాపి గృహమేధినో గృహం భవిష్యతి ॥ భావయు

తి ॥ అయమేకస్యేదమితి ॥ అయే ఇతి సంబోధనమహో ఇత్యర్థే। ఇదం
పరిదృశ్యమానం అమరసరితో దేవగంగాయాః నాతిదూరతో నికటప్రదేశే స్యా
శ్రమపదం విభాతి శోభతే। కీదృశమాశ్రమపదం, ద్వారోపాంతే ద్వారసమీపే
ఖాతా నిఖాతమారోపితం అతిప్రాంశు అత్యుచ్చం యద్వంశకాండం తస్మిం
స్తాండవితం నృత్యత్ ధౌతం ప్రక్షాళితం సితం శ్వేతం సూక్ష్మం చ బహుమూ
ల్యం అంబరసహస్రం యస్మిన్ తత్। పునః ఇతస్తతో విన్యస్తాని స్థాపితాని
కృష్ణాజినమారభ్య ముసలాంతాని యజ్ఞపాత్రాణి యస్మిన్ తత్। పునః అనవ
రతం నిరంతరం హుతస్యాజ్యస్య గంధో యస్మిన్ తేన తాదృశేన ధూమేన
శ్యామలీకృతం శ్యామీకృతం గగనమండలం యస్మిన్ తత్॥ మానవమితి॥ అతిథి

దంగృహమేధినో గృహస్థస్య॥ దంభమజానన్నాహ॥ మృద్బిందురితి॥ ఏషో దంభః మూర్తఇవ మూర్తిమానివ స్ఫురతి సమప్రతిభాతి । కీదృశః, మృద్బిందుభిః మృన్నిర్మితవర్తులతిలకైః లాంఛితాని చిహ్నితాని లలాటాదీని జానూని అంతాని యస్య సః, పునః చూడాగ్రం శిఖాగ్రం కర్ణః కటి పాణిషు విరాజమానా దర్భాంకురా యస్య సః ॥౮॥ భవతు ఉపసర్పామ్యేనమితి వ్యాఖ్యాయ శ్రోత్రియాణామత్యంతం సుగమమ్ ॥ అతిథీననాగతపూర్వాన్ తత్రాపి శ్రోత్రియాన్ గృహిణో గృహస్థాః నోపతిష్ఠంతి న సమ్ముఖమా

కృతస్నానస్యాపి పవిత్రమేతద్ద్విత్రాణి దివసాని వాసాయ స్థానం । ఇతి ప్రవేశం నాటయతి ॥ విలోక్య॥ అయే ॥ప॥ మృద్బిందు లాంఛిత లలాటభుజోదరోరఃకంఠోష్ఠపృష్ఠ చిబుకోరు కపోలజానుః । చూడాగ్రకర్ణకటిపాణివిరాజమానదర్భాంకురః స్ఫురతి మూర్తఇవైషదంభః ॥౮॥ భవతు ఉపసర్పామ్యేనం ॥ ఉపసృత్య కల్యాణం భవతాం॥ దంభః॥ హుంకారేణైవైనం వారయతి ॥ ప్రవిశ్య వటుః॥ ససంభ్రమం। బ్రహ్మన్ దూరత ఏవ స్థీయతాం। యతః పాదౌ ప్రక్షాల్యైతదాశ్రమపదం ప్రవేష్టవ్యమ్॥ అహంకారః, సక్రోధమ్॥ ఆః పాపతురుష్కదేశం ప్రాప్తాః స్మ యత్ర శ్రోత్రియానతిథీనాసనపాద్యాదిభిరపి గృహిణో నోపతిష్ఠంతి ॥ దంభః॥ హస్తసంజ్ఞయా సమాశ్వాసయతి ॥ వటుః ॥ ఏవమారాధ్యపాదా ఆజ్ఞాపయంతి దూరదేశాదాగతస్యార్యస్య కులశీలాదికం న సమ్యగస్మాకం విదితం॥ అహంకారః॥ అయే కథమస్మాకమపి కులశీలాదికమిదానీం పరీక్షితవ్యం। శ్రూయతాం ॥ప॥ గౌడం రాష్ట్రమనుత్తమం నిరుపమా తత్రాపి రాఢాపురీ భూరిశ్రేష్ఠికనామధామ పరమం తత్రోత్తమో నః

యాంతి॥ వటుర్దంభశిష్యః వదతీతి శేషః॥ గౌడమితి॥ గౌడం రాష్ట్రం దేశః అనుత్తమం న విద్యతే ఉత్తమం యస్మాత్తదనుత్తమం - తత్రాపి రాఢానగరీ నిరుపమా తత్ర రాఢాపుర్యాం భూరిశ్రేష్ఠిక ఇతి నామ యస్య తస్య పరమం ధామ ఉత్తమం గృహమస్తీతి శేషః। తస్మిన్నస్మాకం పితా ఉత్తమః ఉత్కృష్టః ఉత్తమనామకో వా అస్తీతి శేషః తత్పుత్రా మహాకులీనాః [illegible] సర్వస్యైవ విదితా ఇత్యర్థః- తేషాం పుత్రా

ణానపినద్ధే అహం- ప్రజ్ఞా బుద్ధిః శీలం స్వభావః వివేకః పాండిత్యం ధైర్యం
సగతా వినయో నమ్రతా ఆచారశ్చ ఏతైర్గుణైరుత్తమః సర్వోత్కృష్ట ఇత్యర్థః
॥ దంభ ఇత్యారభ్య తథాపి త్వం తావదిదం వ్యాఖ్యాతం॥ అహో ఇత్యు
పహాసోక్తిః। అపూర్వమిదం బ్రాహ్మణ్యం ॥ అస్పృష్టేతి॥ హిసిశ్చిం. భూ
పాలా రాజానః అస్య దంభస్య పాదపీఠస్య అంతే అవసానే నికటే భూతలే.
చూడామణిమరీచిభిః ముకుటమాణిక్యరశ్మిభిః నీరాజయంతి ఆర్తికక్రియ
యోపచరంతి. కీదృశా భూపాలాః అస్పృష్టచరణాః నస్పృష్టౌ చరణౌ యై
స్తే చరణస్పర్శరహితా ఇత్యర్థః. ఏతేన రాజపూజానిబంధనమేవ బ్రాహ్మ
ణ్యం నవిద్యాతపోవృత్తైర్ద్దాంభికానామితి భావః ॥౮॥ అహంకార ఇత్యార

పితా । తత్పుత్రాశ్చ మహాకులా నవిదితాః కస్యాత్ర తేషామపి ప్ర
జ్ఞాశీలవివేకధైర్యవినయాచారైరహం చోత్తమః ॥ ౯ ॥ దంభః వ
టుం పశ్యతి॥ వటుః ॥ తామ్రపట్టికే ... భగవన్ పాదశౌచం
విధీయతాం ॥ అహంకారః స్వగతం। భవతు కోఽపి రోధ ఏవం క్రి
యతే। తథా కృత్వోపవిశతి ॥ దంభః ॥ దంతాగ్రే పీడయిత్వా దూ
రే తావత్ స్థీయతాం నానాహతాః ప్రస్వేదకణికాః ప్రసరంతి ॥
అహంకారః॥ అహో అపూర్వమిదం బ్రాహ్మణ్యం ॥ వటుః ॥
బ్రహ్మన్ ఏవమేతత్, తథాహి॥ అస్పృష్టచరణాస్యాస్య చూడా
మణిమరీచిభిః। నీరాజయంతి భూపాలాః పాదపీఠాంతభూతలం॥౧౦॥
దంభః॥ బ్రహ్మన్నయమేవం తథాప్యస్మాకమవిదితవృత్తాంతో

ఽశ్రావయతి శృణు రే మూర్ఖ ఇత్యాది- తం సంబోధనం । సుబోధముత్తరార్ధ్యం పరేషామాసనోప
వేశనే అహంకారోఽస్య నానావర్ణినైవ మార్గాధ్యపాదానామిత్యనేన ధ్వని
తం ॥ నాస్మాకమితి ॥ అస్మాకం జననీ మాతా తాతాదుజ్జ్వలకులా ఉత్పన్నా కు
లా। మయా పునస్సమీచీనశ్రోత్రియాణాంకన్యావ్యూఢా పరిణీతా తేన కా
రణేన అహం తాతాధికః పితృధికః ఉత్తమైరుత్తమైర్నిత్యం సంబంధాన్నాచ
రేత్పృథ ఇతిస్మరణాత్ సంబంధకృతముత్తమత్వం। ఆచారాతిశయం దర్శ
యతి॥ అస్మాకం స్యాలకః అస్మత్స్యాలకః తస్య మిత్రం తస్య మాతులః మా
తుర్భ్రాతా తస్య సుతా కన్యా సా యతో హేతోః మిథ్యాభిశప్తా మిథ్యా
శాపయుక్తా తత్సంపర్క వశాత్ పరంపరా సంబంధాత్ మయాప్రేయస్య

పి ప్రేమాస్పదమపి స్వగృహిణీపో ర్ఘిత్యక్తా॥ ౯॥ సదనమితి ॥ అహం పూర్వమంభోజయోనేర్హిరణ్యగర్భస్య సదనం గృహం ప్రత్యుపగతః బ్రహ్మణా గోమయాంభః పరిమృజితనిజోర్వా గోమయయుక్తేన అంభసా జలేన పరిసమంతాత్ మృజితః శోధితః యో నిజస్వీయ ఊరుః అః కః తస్మిన్ సశపథం యథాస్యాత్ తథా అనునీయ మానయిత్వా ఉపవేశితః । కేషు సత్సు ఉచ్చైరితిశయేన మునిభిస్సపది శస్త్రం పవలాసనేషూర్జ్ఝితేషు త్యక్తేషు సత్సు ఏ తేన హిరణ్యగర్భస్యాపి వయం మాన్యాః కింపునరన్యేషామితి వ్యజ్యతే॥ ౧౦॥ మత్తపో విజృంభితమిదమిత్యాహాహంకారః॥ అరే ఇతి॥ అరే ఇతి నీచసమ్బోధనే వాసవః శతక్రతుః క ఇవ నకోపీత్యర్థః అహల్యాగామిత్యాదితిధ్వ

భవాన్ ॥ తథాహి ॥ ప॥ సదనముపగతోహం పూర్వమంభోజయోనే
స్సపది మునిభిరుచ్చైరాసనేషూర్జ్ఝితేషు। సశపథమనునీయ బ్ర
హ్మణా గోమయాంభః పరిమృజితనిజోరావాశు సంవేశితోస్మి॥ ౧౦
అహంకారః, స్వగతం ॥ అహో ఆదాంభిక బ్రాహ్మణస్యాత్యు
క్తిః। విచింత్య। అథవా దంభస్యైవ। భవత్వేవం తావత్ । సక్రోధం ప్ర
కాశం॥ అః కిమేవం గర్వాయసే॥ ప॥ అరే క ఇవ వాసవః కథయ కోత్ర
పద్మోద్భవో వద ప్రభవభూమయో జగతి కా ఋషీణామపి । అవే
హి తపసో బలం మమ పురందరాణాం శతం శతం చ పరమేష్ఠినాం పత
తు వా మునీనాం శతం॥ ౧౧ ॥ దంభః విలోక్య సానందం. అయే ఆ
ర్యః పితామహో హ్యాస్మాకీనః హంకారః ॥ ఆర్య దంభో లోభాత్మజో
హం భోః అభివాదయే॥ అహంకారః ॥ వత్స ఆయుష్మాన్ భవ। బాలః

నితం। అత్ర జగతి పద్మోద్భవో బ్రహ్మా క ఇతి కథయ- స్వకన్యాగామిత్వాది తాత్పర్యం । జగతి ఋషీణామపి మంత్రద్రష్టౄణామపి ప్రభవభూమయః ఉత్పత్తిభూమయః కాః కథయ। ధీవరకన్యాతో వ్యాసః కుంభసంభవ అగస్త్యః హరిణ్యాః శృంగీ పవమాదీన్యుత్పత్తిస్థానానీతి ధ్వనితం । ఈదృశ మమ తపసస్సామర్థ్యమస్తీత్యాహ॥ అవేహీతి॥ మమ తపసో బలం అవేహి జానీహి। కింతత్తదాహ ॥ పురందరాణామింద్రాణాం పరమేష్ఠినాం బ్రహ్మణాం మునీనాం మననశీలానాం ప్రత్యేకం శతం పతతు- మత్తపస్సామర్థ్యాతిశయం అహంకారికమితి భావః॥ ౧౧ ॥ అహంకార ఇతి- వదతీతి శేషః చిర

విప్రకర్షాద్బహుకాలవిళంబాత్ నసమ్యక్ ప్రత్యభిజానామినపరిచినో
అథేత్యాది ప్రసాదఃకృతఇత్యంతో గ్రంథఃస్పష్టార్థః।వత్సనః యేతి॥అత్యా
గతంఅత్యంతం అతిఆసన్నంతాత్ అహితంఅత్యాహితమిత్యర్థః।తద్వృ
త్తాంతంమహామోహసమాచారం ప్రత్యేతుంజ్ఞాతుం॥స్వాగతమేవనుస్వ
ాగతం-రాజధానీరాజానోధీయంతేవసంత్యస్యామితిరాజధానీ రాజవ
సతిః నిరూపితాపచారితా తత్రైవస్థానవ్యమితిభావః।వివేకస్యఉపరోధః
తిఘాతస్తార్వవశ్యకోయతస్తస్యాంనిరంతరంనివాసమిచ్ఛతివారాణస్యాం

ఖల్వసి మయాద్వాపరాంతేదృష్టః సంప్రతిచిరకాలవిప్రకర్షా
ద్వార్ధక్యగ్రస్తతయాచ నసమ్యక్ ప్రత్యభిజానామి అశత్వతుమ్
మారస్యానృతస్యకుశలం॥ దంభః॥ అథకిం।సోప్యత్రైవమహామో
హస్యాజ్ఞయావర్తతే నహితేనవినామహూర్తమప్యహం జీవా
మి॥అహంకారః॥ అథతవమాతాపితరౌతృష్ణాలోభావపికుశలౌ॥
దంభః॥ తావప్యత్రైవవర్తేతే, తయోర్వినాక్షణమపినతిష్ఠామి।
ఆర్యమిశ్రైః పునరత్ర కేనప్రయోజనేనప్రసాదఃకృతః॥అహంకా॥
వత్సమయామహామోహస్యవివేకసకాశాదత్యాహితంశ్రుతం।తే
నతద్వృత్తాంతంప్రత్యేతుమాగతోస్మి॥ దంభః॥ తిహి(?)స్వాగత
మేవార్యస్యయతోమహారాజస్యాపిఇంద్రలోకాదాగమనంశ్రూ
యతే। అస్తిచకింవదంతీయద్దేవేనవారాణసీనామనగరీరాజధా
నీనిరూపితేతి॥ అహంకారః॥కింపునఃకారణంవారాణస్యాంసర్వా
త్మనామహామోహస్యావస్థానే॥ దంభః॥ ఆర్యననువివేకోపరోధ
ఏవ॥తథాహి॥వ॥పద్యాప్రబోధోదయజన్మభూమిర్వారాణసీ బ్ర
హ్మపురీనిరత్యయా। అతఃకులోచ్ఛేదవిధింవిధిత్సుర్నివస్తుమత్రే

త్యాహ॥తథాహీతి॥వారాణసీవాసయోగ్యోవివేకఏవేత్యాహ॥విద్యే
సవివేకః-అతోహేతోఃఅత్రవారాణస్యాంనిత్యమేవసర్వదైవనివస్తుం
తరాంవాసంకర్తుమిచ్ఛతి।కీదృశోవివేకః,కులోచ్ఛేదవిధింకులోచ్ఛేదక
వ్యతాంవిధిత్సుశ్చికీర్షుః అతఃకుతః,యతఃదురత్యయాఅవినాశాబ్రహ్మ
రీశివనగరీబ్రహ్మశబ్దశ్శివవచనః - ఉక్తంచ బ్రహ్మజ్ఞానంప్రధానంచ
త్రజ్ఞోంకారబుద్ధయః మోక్షోహిరణ్యగర్భశ్చమంత్రోవేదశ్శివస్తథేతి

వారాణసీవిద్యాప్రబోధోదయజన్మభూమిః విద్యా చ ప్రబోధశ్చ తయోరుద
యః తస్య జన్మభూమిః-విద్యా బ్రహ్మాకారాంతఃకరణవృత్తిః తద్వ్యక్త్య
హితం చైతన్యం ప్రబోధః తయోర్జన్మభూమిరిత్యర్థః॥ ౧౧
యద్యేవమితి॥ యద్యేవం ఏవంవిధా వారాణసీతి శేషః-తర్హి అయమర్థో
ఽశక్యప్రతీకార ఇతి యోజనా। అశక్యప్రతీకారత్వే కారణమాహ॥ యతః
రమమితి॥ ఇహ వారాణస్యాం పురవిజయీ శ్రీమహాదేవః భగవాన్ షడ్గుణై
శ్వర్యసంపన్నః నరాణాం జీవానాం అంతకాలే ప్రాణోత్క్రమణ సమయే
భవః సంసారః తస్మాద్భయం తేన కాతరాః భీతాః తాన్ తారయతీతి తారకః
తం ప్రబోధం బ్రహ్మైకత్వలక్షణం కథయతి ప్రకాశయతి। కథం భూతానాం
నరాణాం, పరమం పదం ధ్యేయస్థానం అవిముక్తం యద్వా పరమం బ్రహ్మ పశ్య

చ్ఛతి నిత్యమేవ సః॥ ౧౨॥ అహంకారః సభయం॥ యద్యప్యేవమ
శక్యప్రతీకార ఏవాయమర్థః॥ యతః॥ ప॥ పరమమవిముక్తం పదం న
రాణాం పురవిజయీ కరుణావిధేయచేతాః। కథయతి భగవానిహాం
తకాలే భవభయకాతరతారకప్రబోధం॥ ౧౩ ॥ దంభః॥ సత్యమే
తత్। తథాపి నైతత్కామక్రోధాద్యభిభూతానాం సంభావ్యతే॥ త
థాప్యుదాహరంతి తైర్థికాః ॥ ప ॥ యస్య హస్తౌ చ పాదౌ
చ మనశ్చైవ సుసంయతం। విద్యా తపశ్చ కీర్తిశ్చ స తీర్థఫలమ
శ్నుతే॥ ౧౪ ॥ నేపథ్యే ॥ భో భో జనా ఏష ఖలు సంప్రాప్తో దేవో
మహామోహః॥ తేన॥ ప॥ నిష్యం నైశ్చం కనానాం స్ఫటికమణిశిలా

తే ప్రాప్యతే తత్పదం ప్రాప్తిస్థానం అవిముక్తం అజానతాం। కీదృశో మ
హాదేవః, కరుణయా విధేయం ప్రవర్తనీయం చేతో యస్య సః॥ ౧౩॥
సత్యమేతదితి॥ యద్యపి శంకరః సచ్చిదానందవాక్యార్థరూపం బ్రహ్మ వారా
ణస్యాం ప్రకాశయతీతి సత్యం। తథాపీత్యగ్రతనేన యోజనీయం॥ తైర్థికాః వై
దికాః। కిముదాహరంతి తదాహ॥ యస్యేతి॥ యస్య హస్తౌ పాదౌ సుసంయ
తౌ పారమేశ్వరమేవ కార్యం కుర్వాణౌ నతు బ్రాహ్మణతాడనాది, మనశ్చ సు
సంయతమేవ కామనాసక్తమేవ. విద్యా తత్తీర్థమాహాత్మ్యజ్ఞానం త
పశ్చాంద్రాయణాదికీర్తిర్దానాదినా। ఏవం యః కరోతి స తీర్థఫలమశ్నుతే
ప్రాప్నోతి॥ ౧౪ ॥ రాజ్ఞామాగమనే మాన్యాపేక్షితాః లోకే తాన్యాహ॥

సిచ్యంతామితి॥ చందనానాంనిష్యందైస్సేకైః-స్ఫటికాశ్చమణయశ్చతేపవ శిలామయాసు తాదృశ్యోవేదికాః స్ఫటికరత్ననిర్మితానిచత్వరాణిసంసిచ్యంతాంపరిషిచ్యంతాం। యంత్రమార్గాఃజలయంత్రద్వారాణి క్రీడార్థమాపణేషురచితానిమోచ్యంతాంఉద్ఘాట్యంతాం- అనేనాపణశృంగారోద్ధ్వన్యతే। వారిధారాజలధారాఃగృహేషుపరితఃఇతస్తతఃప్రసరతు-నగరాలంకారోఽనేనసూచితః। స్ఫురంతోదీప్తిమంతఃఉరవఃస్థూలాః మణిమయాసు తాదృశ్య స్తోరణానాం శ్రేణయఃపఙ్క్తయః సమంతాచ్చతుర్దిక్షుఉచ్ఛ్రీయంతాంఉచ్చైర్బధ్యంతాంఅనేనరాజగృహాణామలంకరణంసూచితం। సౌధమూర్ధసుప్రాసాదమస్తకేషుఅమరాణాం దేవానాంపతిరింద్రః తస్యధనుషోధామస్వరూపంతద్వచ్చిత్రానానారూ

> వేదికాస్సంసిచ్యంతాం మోచ్యంతాం యంత్రమార్గాః
> ప్రసరతుపరితోవారిధారాగృహేషు।ఉచ్ఛ్రీయంతాంసమం
> తాత్ స్ఫురదురుమణయః శ్రేణయస్తోరణానాం ధూయంతాం
> సౌధమూర్ధస్వసురపతిధనుర్ధామచిత్రాఃపతాకాః॥౧౫॥ దం
> భః॥ఆర్యప్రత్యాసన్నో మహారాజః తత్ప్రత్యుద్గమనేనసం
> భావ్యతామార్యేణ॥అహంకారః॥ఏవంభవత్వితినిష్క్రాంతౌ॥-
> ప్రవేశకః॥తతఃప్రవిశతిమహామోహోవిభవతశ్చపరివారః॥
> మహామోహః విహస్య॥ అహోనిరంకుశాజడధియః॥ తథా
> హి॥ప॥ ఆత్మాస్తిదేహవ్యతిరిక్తమూర్తిర్భోక్తాసలోకాంతర

ాః పతాకాఃధూయంతాంకంప్యంతాం-అనేననగరద్వారపరిష్కారోద్ధ్వనితః। ఏతత్సర్వంమహామోహప్రవృత్తిజనకమితిసూచితం। ప్రత్యాసన్నఃఅతిసమీపమాగతః॥ ౧౫ ॥ తత్ప్రత్యుద్గమనేనేతి॥ యస్మాత్కారణాదతినికటవర్తీతత్తస్మాత్కారణాత్ ప్రత్యుద్గమనేనసమ్ముఖగమనేనేత్యర్థః॥ తతఇతి॥ విభవతఃస్వసామర్థ్యేనమహామోహః ప్రవిశతీత్యన్వయః। చకారోభిన్నక్రమః।పరివారశ్చసేవకవర్గశ్చ- ప్రవిశతీత్యస్యానుషంగః। నిరంకుశాఃజడధియఃనిర్మర్యాదామూఢాః॥నిరంకుశత్వం ప్రకటయతిలోకాయతికమతేన। ఆత్మేతి॥ దేహవ్యతిరిక్తమూర్తిరాత్మాస్తి సఆత్మాలోకాంతరితః స్వర్గలోకంగతఃఫలానాంస్వర్గాదీనాం భోక్తేతి

యత్ ఇయం ఆకాశతరోః ఆకాశవృక్షస్య ప్రసూనాత్ పుష్పాత్ స్వాదుఫలస్య మధురఫలస్య ప్రసూతౌ ఉత్పత్తౌ ప్రథీయసీ మహత్యాశేత్యర్థః ॥ ౧౮॥ ఉక్తార్థే ఉపపత్తిమాహ॥ ఇత్థం చేతి ॥ స్వకల్పనయా - నతు పరమార్థవిచారణయేత్యర్థః । అవష్టంభేన అంగీకారేణ దుర్విదగ్ధైర్దుర్బుద్ధిభిః ॥ యన్నేతి॥ బహుభిర్వాచాలైః కోలాహలరసికైః ఆస్తికైర్వైదికైః నాస్తికా వేదబాహ్యాః సత్యవచసఽపవనింద్యాః కృతాః । కీదృశైరాస్తికైః, యద్వస్తు శరీరాద్భిన్నమాత్మస్వరూపం తన్నాస్త్యేవ-ప్రత్యక్షేణానుపలంభాత్ తద్వస్త్వస్తీతి మృషా జల్పద్భిః యే వయం సత్యప్రమాణవాదినస్తే నాస్తికాః కృతాః స్వయమప్రమాణం వదంతః కథమాస్తికా ఇతి న విద్మ ఇతి తాత్ప

రితః ఫలానాం । ఆశేయమాకాశతరోః ప్రసూనాత్ ప్రథీయ
సీ స్వాదుఫలప్రసూతౌ ॥ ౧౮॥ ఇదం చ స్వకపోలకల్పనా వినిర్మి
తపదార్థావష్టంభేన జగదేతైర్దుర్విదగ్ధైర్వంచ్యతే ॥ తథాహి ॥

ప॥ యన్నాస్త్యేవ తదస్తి వస్త్వితి మృషా జల్పద్భిరేవాస్తికై
ర్వాచాలైర్బహుభిస్తు సత్యవచసో నింద్యాః కృతా నాస్తికాః।
హం హో పశ్యత తత్త్వతో యది పునశ్ఛిన్నాదతో వర్ష్మణో
దృష్టః కిం పరిణామరూపితచితిర్జీవః పృథక్కైరపి ॥ ౧౭॥ అపిచ న
కేవలం జగదాత్మైవ తావదమీభిర్వంచ్యతే ॥ తథాహి॥ ప॥ తుల్యా
త్వే వపుషాం ముఖాద్యవయవైర్వర్ణక్రమః కీదృశః స్త్రీ చేయం వ
సునా పరస్య యదముం భేదం న విద్మో వయమ్। హింసాయామథ

ర్యం॥ యుక్తిం స్వమతే దర్శయతి॥ హం హో ఇతి ఆశ్చర్యేఽవ్యయం। ఛిన్నాచ్ఛేదితాత్ అతోఽస్మాద్వర్ష్మణః శరీరాత్ పృథక్ భిన్నో జీవః కైరపి దృష్టః యది తర్హి పునః వారం వారం తత్త్వతః సమ్యక్తయా పశ్యత విచారయత తత్కథం చైతన్యం తత్రాహ ॥ పరిణామేన రూపాంతరాపత్త్యా రూపితా ఉత్పాదితా చితిః చైతన్యం యస్య సః క్రముకాదీనాం మిలితానాం రాగజనకత్వవత్ మిలితానాం భూతానాం చైతన్యోత్పాదకత్వమితి భావః ॥ ౧౭

న కేవలమితి॥ ఏవశబ్దో హ్యర్థః అమీభిరాస్తికైః న కేవలం స్వాత్మా వంచ్యతే అపి తు జగదపీత్యర్థః॥ తుల్యత్వే వపుషామితి ॥ ముఖాద్యవయవైః హస్తపాదాద్యవయవైః వపుషాం తుల్యత్వేఽపి శరీరాణాం సామ్యేఽపి వర్ణక్రమః బ్రాహ్మ

ణతు త్రియ వైశ్యశూద్రాః వర్ణాః తేషాంక్రమః ధర్మనిరూపణరూపః। కీదృ
శః-నయుక్తిసహ ఇత్యర్థః । కించ- ఇయం పరస్య స్త్రీ పరస్య వా ధనం యద్య
స్మాద్ధేతోః అయం భేదః తమముం భేదం వయం న విద్మః న జానీమః। అస్తికకల్పిత
భేదవ్యవహారోఽనర్థక ఇత్యాహ॥ హింసాయాం వైదికహింసాయాం అథ
వా అథచ స్త్రీణాం యథేష్టగమనే యథేచ్ఛం స్వపర స్త్రీణాం సర్వకాలా
దావపి సురతాభ్యాసే పరస్వగ్రహే పరధనగ్రహణే కార్యాకార్యకథాః క
ర్తవ్యాకర్తవ్యవిచారాః-యద్యపి వపుషాం సామ్యం స్త్రీపుంభిదా న, తథాపి
నిష్పౌరుషాః పురుషార్థహీనాః కుర్వతే-అర్థకామావేవ పరమపురుషార్థౌ న ధ
ర్మో నాపి మోక్షః తత్ర మానాభావాదితి భావః॥ ౧౮॥ సశ్లాఘం సగర్వం॥

వా యథేష్టగమనే స్త్రీణాం పరస్వగ్రహే కార్యాకార్యకథా
స్తథాపి యదమీ నిష్పౌరుషాః కుర్వతే ॥౧౮॥ విచింత్య సశ్లాఘం
సర్వథా లోకాయతమేవ శాస్త్రం యత్ర ప్రత్యక్షమేవ ప్ర
మాణం॥ పృథివ్యప్తేజోవాయవస్తత్త్వాని అర్థకామౌ పురుషార్థౌ
భూతాన్యేవ చేతయంతే నాస్తి పరలోకః మృత్యురేవాపవర్గ ఇ
తి తదేతదస్మదభిప్రాయానురోధినా వాచస్పతినా ప్రణీయ
చార్వాకాయ సమర్పితమాసీత్ తేనచ శిష్యోపశిష్యద్వారే
ణాస్మిన్ లోకే బహులీకృతం తంత్రం। తతః ప్రవిశతి చార్వాక
శ్శిష్యశ్చ। చార్వాకః। వత్స జానాసి దండనీతిరేవ విద్యాఽత్రైవ
వార్తాంతర్భవతి ధూర్తప్రలాపస్త్రయీ॥ పశ్య। ప॥ స్వర్గః క
ర్తృక్రియాద్రవ్యవినాశే యది యజ్వనాం। తతో దావాగ్నిద

లోకాయతమేవ శాస్త్రం చార్వాకశాస్త్రమేవేత్యర్థః। తత్త్వాని సపరమా
ర్థాని భూతాన్యేవ శరీరాకారపరిణతాని చేతయంతే జ్ఞానజనకాని పరలోకః
స్వర్గాదిః అపవర్గో మోక్షః । అస్మదభిప్రాయానురోధినా అస్మదీయతాత్ప
ర్యానుసారేణ-దండనీతిః రాజనీతిః-అత్రైవ రాజనీత్యామేవ వార్తాంతర్భవ
తి రాజసేవా ప్రతిపాదకా నీతిరంతర్భవతి॥ త్రయీ వేదత్రయీ ధూర్తప్ర
లాపః వంచకానర్థకవచనం వేదవచసామప్రామాణ్యే సధూర్తప్రలపిత
త్వం సమర్థయతి॥ స్వర్గ ఇతి॥ కర్తారః ఋత్విజః క్రియాశ్చ హోమా
దిరూపాః ద్రవ్యం చ పురోడాశాది, ఏతద్వినాశే యజ్వనాం యజమానానాం

యదిస్వర్గః తతః తర్హి దావాగ్నిదగ్ధానాం భూరుహాణాం వృక్షాణాం ఫల భూరిబహుస్యాత్। అకారణాత్కార్యోత్పత్తేరుభయత్రాపి తుల్యత్వాది భావః॥ ౧౯॥ తత్రైవ యుక్త్యంతరమాహ॥ మృతానామితి॥ నిర్వాణస్య వినష్టస్య స్నేహః తైలాదిః। అతిరోహితార్థమన్యత్॥ ౨౦॥ ౨౧॥ శిష్య ఇత్యాది ప్రాకృతం॥ ధూర్తైరితి॥ వంచకప్రణీతశాస్త్రప్రతారితానాం ఆశామోదకైః వచనైః పరిధృత మోదకైరిత్యర్థః॥ క్వాలింగనమితి ॥ ఆయతాక్ష్యాః

దగ్ధానాంఫలంస్యాత్ భూరిభూరుహాణామ్॥ ౧౯॥ అపిచ॥ ప॥ నిహతస్య
పశోర్యజ్ఞే స్వర్గప్రాప్తిర్యదీష్యతే। స్వపితా యజమానేన కిం
నతస్మాన్న హన్యతే॥ ౨౦॥ ప॥ మృతానామపి జంతూనాం శ్రాద్ధం
చేత్తృప్తికారణం। నిర్వాణస్య ప్రదీపస్య స్నేహస్సంవర్ధయే
చ్ఛిఖామ్॥ ౨౧॥ శిష్యః॥ ఆచాలిఅ జఇ ఏసో జెవ్వ పలమత్థో పులి
సస్స జం ణిజ్జప పిజ్జప తా కింతి ఏదేహిం లిద్ధిఏహిం సంసాల సోక్ఖం ప
లిహాలిఅ అప్పా ఘోల ఘోలదలేహిం పాలా అసాంత అనసట్టఆ
లపహుదిహిం ముక్ఖేహిం ఖిజ్జది॥ ఛా॥ ఆచార్య యద్యేష ఏవ పర
మార్థః పురుషస్య యత్ఖాద్యతే పీయత ఇతి తత్కిమిత్యేతైస్తైర్థికైః
సంసారసుఖం పరిహృత్య ఆత్మా ఘోరఘోరతరైః పారాక
సాంతపనషష్ఠకాలప్రభృతిభిర్దుఃఖైః ఖిద్యతే॥ చార్వాకః॥ ధూ
ర్తప్రణీతాగమప్రతారితానామాశామోదకైరియం తృప్తి
మూర్ఖాణాం॥ పశ్య ॥ ప॥ క్వాలింగనం భుజనిపీడిత బాహు
మూలభగ్నోన్నత స్తనమనోహరమాయతాక్ష్యాః । భిక్షోప
వాసనియమార్కమరీచిదాహైః దేహోపశోషణవిధిః కుధి

స్తృతలోచనాయాః ఆలింగనం క్వ ఆలింగనజన్యం సుఖం క్వ, కుధియాం పరలోకసుఖైషిణామేష సకలలోకప్రసిద్ధో దేహోపశోషణవిధిః శరీరశోషణకర్తవ్యతా క్వ- పరలోకే ప్రమాణాభావాదితి భావః। కీదృశమాలింగనం, భుజాభ్యాం నిపీడితం యద్బాహుమూలం తేన భగ్నౌ ఉన్నతౌ ర్యయోస్తౌ చ తౌ స్తనౌ చ తాభ్యాం మనోహరం - దేహశోషణవిధిః కైస్సాధనైః భిక్షా చ ఉపవాసపక్షాదశ్యాదిశ్చ నియమశ్చాంద్రాయణాదిశ్చ అర్కమరీచిభిస్సూర్యకిరణైః సూర్యసమ్ముఖావలోకనేన తత్కరణైర్యోదా

హః సంతాపః విత్తాన్యేవసాధనానితైరిత్యర్థః॥ ౨౨॥ త్యాజ్యంసుఖమితి॥
దుఃఖేనఉపసృష్టంమిశ్రితందుఃఖసంవలితం విషయసంగమాత్ వనితాది
సంబంధాత్ జన్మయస్య తాదృశంసుఖంత్యాజ్యంఇత్యేషాపుంసాంమూర్ఖ
విచారణా। మూర్ఖవిచారమేవదృష్టాంతేనప్రకటయతి ॥ భోశ్శిష్య,కఃపు
మాన్ హితార్థీహితంఇష్టంఅర్థః ప్రయోజన మస్యాస్తీతిహితార్థీ, సితా
శ్శ్వేతాఃఅతఏవఉత్తమాస్తండులాఃతైరాఢ్యాన్ పూర్ణాన్ వ్రీహీన్ శా

యాంక్వచైషః॥ ౨౨॥శిష్యః॥ఆచాలిఅఎవ్వం ఖుతిత్థిఆ అలవం
దిజందుఃఖమిస్సిదంసంసాలసుఖంపలిహాలణీఅంతి ॥ఛా॥ ఆచా
ర్యఏవంఖలుతైర్థికాఆలపంతియద్దుఃఖమిశ్రితంసంసారసుఖంప
రిహరణీయమితి॥చార్వాకః, విహస్య।ఆ దుర్బుద్ధివిలసితం న
రపశూనాం॥ ప॥త్యాజ్యంసుఖంవిషయసంగమ జన్మపుంసాం
దుఃఖోపసృష్టమితిమూర్ఖవిచారణైషా| వ్రీహీన్ జిహాసతిసి
తోత్తమతండులాఢ్యాన్ కోనామభోస్తుషకణోపహితాన్
హితార్థీ ॥౨౩॥మహామోహః॥అయేచిరేణఖలుప్రమాణవం
తివచనానికర్ణసుఖముపజనయంతి॥విలోక్య, సానందం॥హం
తప్రియసుహృన్మేచార్వాకః॥చార్వాకః॥విలోక్యఏషమహారా
జమహామోహః, ఉపసృత్యజయతుజయతుమహారాజవిషచా
ర్వాకఃప్రణమతి॥మహామోహః॥చార్వాకస్వాగతం భోఇ
హోపవిశ్యతాం॥చార్వాకఃఉపవిశ్య।ఏషకలేస్సాష్టాంగప్ర
ణామః॥ మహామోహః॥అథకలేశ్శ్రమవ్యాహతం॥చార్వా
కః॥దేవస్యప్రసాదాత్ సర్వత్రభద్రం। నిర్వర్తితకర్తవ్య
శేషశ్చదేవపాదమూలంద్రష్టుమిచ్ఛతి॥యతః॥ప॥ఆజ్ఞానువా

ర్తీన్ తుషకణోపహితాన్ తుషకణయుక్తాన్- నామేతినిశ్చయే-నజిహాసతి
హాతుమిచ్ఛతి-నకోపీత్యర్థః। యదిత్యక్ష్యతితదాసమూర్ఖ ఇత్యర్థః॥ ౨౩॥
మహామోహః॥ ఉపజనయంతి ప్రాపయంతి॥ విలోక్యేత్యాదిప్రణామ ఇ
త్యంతమతిరోహితార్థం॥అథకలేరితి॥ భద్రంకుశలమవ్యాహతం.. నోపద్రు
తమిత్యర్థః ॥ నిర్వర్తితేతి ॥ నిర్వర్తితఃకృతఃకర్తవ్యస్యకార్యజాతస్య శే
షోయేనసః।కృతకార్యస్సేవకస్త్వతీవప్రభూణాంప్రియఇతిభావః ॥ సం

పాదితకార్యస్య భృత్యస్య ప్రభుదర్శనం మహతే గుణాయేత్యాహ॥ ఆజ్ఞావి తి॥ యఇత్యధ్యాహారః సఇత్యపి - యః ప్రభూణాం పాదాంబురుహం పాదాంబుజం నమస్యతి స ధన్యః। కీదృశస్సన్, ఉచ్చైరతిశయేన ప్రమోదం ప్రకృష్టానందం యథాస్యాత్తథా అనుమోదితం సంతోషాస్పదీకృతం దర్శనం యస్య తాదృశస్సన్ । కింకృత్వా, ప్రభూణాం మహతీం సానందామాజ్ఞామవాప్య ద్విషతాం రిపూణాం నిపాతే వినాశే కృతే సతి తామాజ్ఞాం నిర్వర్త్య సంపాద్య సపది తస్మిన్నేవ క్షణే లబ్ధస్సుఖప్రసాదో యస్య తాదృశస్సన్నిత్యపి యోజ్యం॥ ౨౮॥ కియత్సంపన్నమితి ప్రశ్నే ఉత్తరమాహ॥ వ్యతీతేతి॥ మహాజనో ధర్మపరో లోకో బ్రాహ్మణాదిః యథేష్టచేష్టాం అవిహితచే

వ్యమహతీం ద్విషతాం నిపాతే నిర్వర్త్య తాం సపది లబ్ధసుఖ
ప్రసాదః। ఉచ్చైః ప్రమోదమనుమోదితదర్శనస్సన్ ధన్యో న
మస్యతి పదాంబురుహం ప్రభూణాం॥ ౨౮॥ మహామోహః॥ అ
థ తస్మిన్ కలౌ కియత్సంపన్నం॥ చార్వాకః॥ దేవ॥ ప॥ వ్యతీతవేదా
ర్థపథః ప్రథీయసీం యథేష్టచేష్టాం గమితో మహాజనః। తదత్ర హే
తుర్న కలిర్న చాప్యహం ప్రభోః ప్రసాదో హి తనోతి పౌరుషం ॥
౨౯॥ తతోత్తరపథికాః పాశ్చాత్యాశ్చ త్రయీమేవ త్యాజి
తాః శమదమాదీనాం కైవ కథా, అన్యత్రాపి ప్రాయశో జీవికా
మాత్రఫలైవ త్రయీ॥ యథాహాచార్యః॥ ప॥ అగ్నిహోత్రం
త్రయో వేదాస్త్రిదండం భస్మగుంఠనం । ప్రజ్ఞాపౌరుషహీనా
నాం జీవికేతి బృహస్పతిః॥ ౩౦॥ తేన కురుక్షేత్రాదిషు తావత్

ష్టాం పరస్త్రీగమనమద్యపానాదిరూపాం గమితః ప్రాపితః। కీదృశో మహాజనః, వ్యతీతః వేదార్థపంథాః సంధ్యాగ్నిహోత్రాదిః యస్మాత్సః। కీదృశీం చేష్టాం, ప్రథీయసీం ప్రచురాం। మహామోహ ఏవ తత్ర హేతురిత్యాహ॥ తదత్రేతి॥ హినిశ్చితం అత్ర ధర్మత్యాగే అహం చార్వాకః కలిర్వా న హేతుః యతః తత్తస్మాత్కారణాత్ ప్రభుప్రసాదః పురుషస్య కర్మ పౌరుషం తనోతి విస్తారయతీత్యర్థః। ౨౯॥ త్రయీమేవేతి॥ వేదత్రయ్యుక్తధర్మానిత్యర్థః। ఆచార్యో బృహస్పతిః॥ అగ్నిహోత్రమితి॥ త్రిదండం త్రయో దండా యస్మిన్ కర్మణి తత్ త్రిదండం సన్యాసఇత్యర్థః సర్వాంగే భస్మ

ధూళసంభస్మగుంఠనం·జీవికాజీవనే హేతుః॥౨౮॥ తేనేతి॥ తేనకారణేనకురు క్షేత్రాదిషుఆదిపదసంగ్రాహ్యామాయాపురీకేదారబదరికాశ్రమేషుదే వేనమహారాజేనమోహేనేత్యర్థః· విద్యాచప్రబోధశ్చతయోరుదయః-త దనుగృహీతాన్వయమితి-తయావిష్ణుభక్త్యాఅనుగృహీతఅన్వయోవంశో యస్యతంఆలోకయితుంనప్రభవామఃకిముతసాక్షాద్విష్ణుభక్తిం-అవధా తవ్యంసావధానేనభవితవ్యం । ఆత్మగతంస్వమనస్యేవవదతి నబహిరిత్య

దేవేనస్వప్నేపివిద్యాప్రబోధోదయోనాశంకనీయః ॥ మహా మోహః॥సాధుసంపాదితం॥ మహాన్ఖలుతత్తీర్థంవ్యర్థీకృతం ॥ చార్వాకః॥దేవాన్యచ్చవిజ్ఞాప్యమస్తి॥మహామోహః॥కింతత్ ॥ చార్వాకః ॥ అస్తివిష్ణుభక్తిర్నామమహానుభావాయోగినీసా తుకలినాయద్యపి విరళప్రచారాకృతా తథాపి తదనుగృహీ తాన్వయమాలోకయితుమపినప్రభవామః । తదత్ర దేవేనావ ధాతవ్యమితి॥మహామోహః॥సభయమాత్మగతం॥ఆఃప్రసిద్ధమ హాప్రభావాసాయోగినీ స్వభావాద్విద్వేషిణీచాస్మాకం దు రుచ్ఛేద్యా॥భవతు· ప్రకాశం, భద్రఅలమనయాశంకయాకా మక్రోధాదిప్రతిపక్షేషుకృతేయముదేవ్యతి॥చార్వాకః॥తథా పిలఘీయస్యపిరిపావనవహితేనజిగీషుణాభవితవ్యం॥యతః॥

ప॥ విపాకదారుణోరాజ్ఞాంరిపురల్పోప్యరుంతుదః । ఉద్వేజ
యతిసూక్ష్మోపిచరణంకంటకాంకురః॥ ౨౭॥

మహామోహః, నే పథ్యాభిముఖంవిలోక్య, కఃకోఽత్రభోః॥ప్రవిశ్యదౌవారికః॥దౌ వారికః॥ ఆజ్ఞాపయతుదేవః॥మహామోహః॥ భోఅసత్సంగఆ దిశ్యంతాం కామక్రోధలోభమదమానమాత్సర్యాదయః,య థాయోగినీవిష్ణుభక్తిర్భవద్భిరేవావహితైర్నిహంతవ్యేతి॥

ర్థః॥ ఆఃపీడాయాం। ప్రతిపక్షేషుశత్రుషుఅనవహితేనఅసావధానేన॥ వి పాకేతి॥ రాజ్ఞామల్పోపిరిపుఃవిపాకదారుణఃదుఃఖదః। అరుమర్మస్థా నంతుదతీత్యరుంతుదః। ఉక్తమర్థంద్రఢయతి ॥ ఉద్వేజయతీతి-ఉద్వేగం జనయతి। శేషంసుగమం॥ ౨౭ ॥ కఃకోఽత్రేత్యాదిమహామోహఇత్యంతం స్పష్టం ॥ అసత్సంగేతిదౌవారికసంబోధనం ॥ ప్రాకృతేహగ్గఇతిశబ్దఃఅ

స్మదః ప్రథమైకవచనం॥ నిరూప్యమాణం దీయమానం॥ మహామోహ ఇత్యా
దిపత్రం వాచయతీత్యంతం సుగమం ॥ పరమశ్చాసావీశ్వరశ్చేతి తాదృశ

దౌవారికః॥ యదాజ్ఞాపయతి దేవ ఇతి నిష్క్రాంతః॥ తతః ప్రవి
శతి పత్రహస్తః పురుషః॥ హన్గే ఉక్కలదేసాదో ఆగదోమ్హి అత్థి తత్థ
సాఅరతీరసణ్ణివేసే పురిసోత్తమసంణిదం దేవదాఅదణం తస్సిం
మదమాణేహిం భట్టకేహిం మహారాజసఆసం పేసిదోమ్హి॥ ఛా॥
అహముత్కలదేశాదాగతోఽస్మి అస్తి తత్ర సాగరతీరసన్నివేశే
పురుషోత్తమసంజ్ఞితం దేవాయతనం, తస్మిన్ మదమానాభ్యాం
భట్టారకాభ్యాం మహారాజసకాశం ప్రేషితోఽస్మి॥ విలోక్య॥ ఏ
సా వారాణసీ ఏదం రాఅఉలం జావ పవిసామి॥ ప్రవిశ్య॥ ఏసో భ
ట్టకే చవ్వాకేణ సద్ధం కింపి మంతఅంతో చిట్ఠది తా ఉపసప్పామి ణం
ఛా॥ ఏషా వారాణసీ ఇదం రాజకులం యావత్ ప్రవిశామి ॥ ఏష
భట్టారకశ్చార్వాకేణ సార్ధం కిమపి మంత్రయంస్తిష్ఠతి తముప
సర్పామ్యేనం॥ ఉపసృత్య॥ జేదు జేదు భట్టకే ఏదం పత్తం ణిరుప్ప
మాణం పేక్ఖదు భట్టకేహిం॥ ఛా॥ జయతు జయతు భట్టారకః, ఇదం
పత్రం నిరూప్యమాణం ప్రేక్ష్యతాం భట్టారకైః ॥ మహామో
హః॥ పత్రం గృహీత్వా కుతో భవాన్ ॥ పురుషః॥ హన్గే పురిసోత్త
మాదో ఆగదోమ్హి॥ ఛా॥ అహం పురుషోత్తమాదాగతోఽస్మి ॥ మహా
మోహః ॥ స్వగతం॥ కార్యమత్యాహితం భవిష్యతి॥ ప్రకాశం॥
చార్వాక గచ్ఛ కతరే వ్యవహితే తేన భవతా భవితవ్యం ॥ చా
ర్వాకః॥ యదాజ్ఞాపయతి దేవ ఇతి నిష్క్రాంతః॥ మహామోహః
పత్రం వాచయతి॥ స్వస్తి శ్రీవారాణస్యాం మహారాజాధిరాజపర
మేశ్వర మహామోహ పాదాన్ పురుషోత్తమాయతనాన్మద
మానౌ సాష్టాంగపాతం ప్రణమ్య విజ్ఞాపయతః। యథా భద్ర
మవ్యాహతం। అన్యచ్చ దేవీ శాంతిర్మాత్రా శ్రద్ధయా సహ
వివేకస్య దౌత్యమాపన్నా వివేకసంగమాయ దేవీముపనిషద మ

నో మహామోహః ॥ యథేతి॥ భద్రమవ్యాహతం కల్యాణం నిర్విఘ్నం ॥
దేవీత్యాది సకార్థమిత్యంతం సుబోధం॥ తదేతజ్జ్ఞాత్వా దేవో వదత్వితి శే

సః ॥ అతిముగ్ధాః అతిశయేనమూఢాః - శాంతేః ఇంద్రియోపశమాత్ -
అస్యాశ్శాంతేః ॥ఇంద్రియోపశమాభావం ప్రకటయతి॥ తథాహి, ధాతేతి॥
నా తా బ్రహ్మా విశ్వస్య విశిష్టాయాః సృష్టేః తన్మాత్రే నిరతః తత్పరః - దక్షాధ్వ
రధ్వంసనో దక్షయజ్ఞవినాశకో దేవోపి త్రినేత్రోపి గౌరీభుజాభ్యామాశ్లేష
ఆలింగనం తేనజనితోయః ఆనందస్సుఖం తేనవిశేషేణఘూర్ణమానాని నయ
నానియస్యసః - ఏతేన కామక్రోధాసక్తో మహాదేవ ఇతి సమసూచి । దై
త్యారిర్విష్ణుః కమలాయా లక్ష్మ్యాః కపోలం గండస్థలం తస్మిన్ మకరీలేఖామ

హర్నిశం ప్రబోధయతి ॥అపిచ॥ కామసహచరోపి ధర్మో
వైరాగ్యాదిభిరుపజప్త ఇవలక్ష్యతే- యతః- కామాద్విభిద్య
క్వచిన్నిగూఢః ప్రచరతి - తదేతదుక్తార్థంజ్ఞాత్వా దేవః ప్ర
మాణమితి॥ మహామోహః పత్రం వాచయిత్వా సక్రోధం॥ ఆః
కిమేవమతిముగ్ధాః శాంతేరపిబిభ్యతి - కుతోస్యాస్సంభవః॥ త
థాహి ॥ప॥ ధాతా విశ్వవిసృష్టిమాత్రనిరతో దేవోపి గౌరీభు
జాశ్లేషానందవిఘూర్ణమాననయనో దక్షాధ్వరధ్వంసనః। దై
త్యారిః కమలాకపోలమకరీలేఖాంకితోరస్థ్సలః శేతేఽబ్ధావిత
రేషు జన్తుషు పునః కా నామ శాంతేః కథా ॥౨౦॥ పురుషం ప్రతి॥
జాల్మ గచ్ఛ కామం సత్వరముపేత్యాదేశమస్మాకం ప్రతిపాదయ,
యతో దురాశయో ధర్మ ఇత్యస్మాభిరవగతం । తస్మిన్నాము
హూర్తమపి న విశ్వసితవ్యం పృథగ్బధ్వా ధారయితవ్య ఇతి. పు
రుషః॥ జం దేవో ఆణవేది, ఇతి నిష్క్రాంతః॥ ఘా॥ యద్దేవ ఆజ్ఞాపయ
తీతి నిష్క్రాంతః ॥మహామోహః॥ స్వగతం, విచింత్య, శాంతేః
కోఽభ్యుపాయః, అథవా అలముపాయాంతరేణ, క్రోధలో

త్సాస్యకృతిః పత్రలేఖాతయా అంకితం చిహ్నితం ఉరస్థలం యస్యసః- ఏతే
నాయమపి కామాసక్త ఇత్యభాణి, అబ్ధౌ క్షీరసముద్రే శేతే స్వపితి ఏతాదృశే
షు సిద్ధేశాంత్యభావే ఇతరేషు ప్రాణిషు శాంతేః కానామకథా - నకాపీత్య
ర్థః ॥౨౦॥ కామమాత్యస్య నామ జాల్మ ఇతి - అసమీక్ష్యకారిత్వాత్ । జా
ల్మోఽసమీక్ష్యకారీస్యాదిత్యమరః - ఆదేశమాజ్ఞాం ప్రతిపాదయకథయ ॥
దురాశయో దుష్టాశయః ॥ మహామోహ ఇతి॥ కోఽభ్యుపాయ ఇతి- శాం

తే-నిరాకరణాయేతి శేషః ॥ క్రోధ ఇతి ॥ మహారాజేన ప్రతిపక్షభావం శత్రుత్వం । ఆస్మ నిరపేక్షితం స్వాత్మాపేక్షారహితం స్వజీవనరహితం ॥ అంధీకరోమీతి ॥ భువనం భూమండలం అంధీకరోమి అనంధమంధం సంపాదయామి తథా కరోమీత్యంధీకరోమి - బధిరీకరోమి శ్రోత్రేంద్రియహీనం కరోమి. ధీరం ధైర్యయుక్తం - అధీరతామితి శేషః - సచేతనం సహృదయం అచేతనతాం హృదయశూన్యతాం నయామి ప్రాపయామి । అంధీకరణాదేః ప్రయోజనమాహ ॥ యేన కృత్యం కర్తవ్యం న పశ్యతి యేన హితం న శృణోతి ధీమాన్ బుద్ధిమాన్ యేన అధీతం పఠితం ధర్మశాస్త్రాది న ప్రతిసంధధాతి న స్మరతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ మదుపసృష్టానాం లోభవంతః మనోభిలాషరూపా

ణాం దేవతావయం ప్రసక్తాః ॥ పరికారం ॥ కః క్రోధలోభౌ ॥ ప్రవిశ్య దౌవారికః ॥ దేవ ॥ ఆజ్ఞాపయతు దేవః ॥ మహామోహః ॥ తావదానాయయ తౌ క్రోధలోభౌ ప్రభుః ॥ యదాదిశతి దేవ ఇతి నిష్క్రాంతః ॥ తతః ప్రవిశతి క్రోధో లోభశ్చ ॥ క్రోధః ॥ శ్రుతం మయా, యథా శాంతిశ్రద్ధావిష్ణుభక్తయో మహారాజేన ప్రతిపక్షభావమారోపితేతి ॥ అహో మయి జీవతి క్రోధే సావరాత్మ నపేక్షణం చేష్టితం ॥ తథాహి ॥ ప ॥ అంధీకరోమి భువనం బధిరీకరోమి ధీరం సచేతనమచేతనతాం నయామి । కృత్యం న పశ్యతి న యేన హితం శృణోతి ధీమానధీతమపి న ప్రతిసంధధాతి ॥ ౨౯ ॥ లోభః ॥ అహో మదుపసృష్టానాం మనోరథసంపరంపరా సైవ తావన్న శరిష్యంతి, కింపునశ్శాంతిం త్యాదిం శ్రాంతియుష్యంతి ॥ పర్యాసక్తో ॥ ప ॥ సంత్యేతే మమ దంతినో మదజలప్రస్యందిగండస్థలాః వాతవ్యాయతపాతినశ్చ తురగా భూయోపి లప్స్యే పరాన్ । ఏతల్లబ్ధమి

యాసదీపరంపరా తామేవేత్యర్థః ॥ సంత్యేత ఇతి ॥ ఏతే మమ దంతినో గజాస్సంతి । కీదృశా దంతినః, మదజలేన మదోదకేన ప్రస్యందాని గండస్థలాని యేషాం తే । ఏతే మమ తురంగాస్సంతి । కీదృశాస్తురంగాః, వాతవత్ వాయువత్ వ్యాయతం విశేషేణ విస్తృతం యథాస్యాత్తథా పతంతీతి గచ్ఛంతీతి తచ్ఛీలాః । భూయోపి పునరపి పరాన్ అన్యాన్ లప్స్యే ప్రాప్స్యామి । కిం చ, ఏతత్ లబ్ధం ప్రాప్తం ఇదం పునర్లబ్ధే ప్రాప్స్యామి ఇదం లబ్ధాదధికం

ధ్యాయతాం చింతయతాం నృణాం చింతయా జర్జరం శిథిలం చేతో యేషాం తే తాదృశానాం ప్రాణినాం - బత ఏతత్ నిశ్చయే - శాంతేః శాంతిమార్గస్య కా కథా కా వార్తా, అపితు న కాపీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ క్రోధః ॥ మత్ప్రభావః మమ క్రోధస్య ప్రభావః సామర్థ్యం ॥ త్వాష్ట్రమితి ॥ సురపతిరింద్రః త్వాష్ట్రం త్వష్టురపత్యం వృత్రాసురం అపాతయత్ అమారయత్ । చంద్రార్ధచూడః చంద్రశేఖరో దేవః బ్రహ్మణశ్శిరః అచ్ఛినత్ ఛేదయామాస । కౌశికో విశ్వామిత్రః వసిష్ఠతనయాన్ ఆసమంతాత్ సర్వానిత్యర్థః అఘాతయత్ అమారయత్ । క్రోధాక్రాంతానామేతాని చరిత్రాణీతి భావః । స్వయం సాక్షాత్ స్వరూపమాహ ॥ అపిచ, విద్యేతి ॥ అహమిత్యశాన్యపి కులా

దం లబ్ధ్వా పునరిదం లబ్ధాధికం ధ్యాయతాం చింతాజర్జరచేతసాం బ
త నృణాం కా నామ శాంతేః కథా ॥ ౩౦ ॥ క్రోధః ॥ హింసే పశ్య ప్రి
యే మత్ప్రభావః ॥ ప ॥ త్వాష్ట్రం వృత్రమసూదయత్సురపతి
శ్చంద్రార్ధచూడోఽచ్ఛినద్దేవో బ్రహ్మశిరో వసిష్ఠతనయాన్నాఘా
తయత్కౌశికః । అపిచ । విద్యావంత్యపి కీర్తిమంత్యపి సదాచా
రావదాతాన్యపి ప్రౌఢైః పౌరుషభూషణాన్యపి కులాన్యుద్ధ
ర్తుమీశః క్షణాత్ ॥ ౩౧ ॥ లోభః ॥ తృష్ణే ఇతస్తావత్ ॥ ప్రవిశ్య
తృష్ణా ॥ తృష్ణా ॥ కిం ఆణవేది అజ్జఉత్తో ॥ ఛా ॥ కిమాజ్ఞాపయత్యార్య
పుత్రః ॥ లోభః ॥ ప్రియే శ్రూయతాం ॥ ప ॥ క్షేత్రగ్రామవనాద్రి
పత్తనపురద్వీపక్షమామండలప్రత్యాశాఘనసూత్రబద్ధమన
సాం లబ్ధాధికం ధ్యాయతాం । తృష్ణే దేవి యది ప్రసీదసి తనోష్యేవం

నితి క్షణాత్ శీఘ్రమేవ ఉద్ధర్తుం ఉత్కర్షేణ హంతుం నాశయితుమీశః సమర్థః । కీదృశాని కులాని, విద్యావంతి జ్ఞానవంత్యపి కీర్తిమంతి యశస్వీన్యపి సదాచారేణ వేదవిహితాచారేణ అవదాతాని నిర్మలాన్యపి ప్రౌఢైః పౌరుషభూషణాన్యపి అతిశయేన పురుషార్థభూషణాని, ఏవం గుణయుక్తాని నాశయితుం సమర్థః కింపునరన్యాదృశానీతి భావః ॥ ౩౧ ॥ క్షేత్రగ్రామేతి ॥ క్షేత్రాదిమండలాంతాని యాని తేషాం - యా ప్రత్యాశా ప్రతివస్తు అధికప్రాప్తీచ్ఛా తదేవ ఘనం దృఢం సూత్రం తేన బద్ధం మనో యేషాం తే । లబ్ధాత్ ప్రాప్తాదధికం ధ్యాయతాం చింతయతాం ప్రాణభృతాం జీవానాం భోః తృష్ణే

యదిప్రసీదసిప్రసన్నాభవసిఅంగానితుంగానిపుష్టానిచేత్తనోషిత త్తదా బ్రహ్మాండలక్షైరపిపాత్రైః శమకథాశమవార్తాకుతః-నకుతోపీత్యర్థః-అధికాశావిచ్ఛేదాభావాదితిభావః ॥౩౨॥ క్రోధఇతి ॥ సహధర్మచారిణ్యా మద్వచనకారిణ్యా- ఈషత్కరపవనుకరఎవేత్యర్థః॥ క్రోధస్యస్వరూపం దర్శయతి॥ కేయంమాతేతి ॥ బంధువర్గ ఇత్యంతంసుగమాన్వయం । కుటిలావక్రాశ్చ తేవిటాః జారాశ్చ తద్వద్వ్యత్సుహృచ్చేష్టితంసౌహార్దచేష్టితం యేషాంతాదృశాఃఅభిజ్ఞాతయః -కే-నకేపీత్యర్థః-పిత్రాదీనామపుష్టా

గానితుంగానిచేత్తద్భోః పాత్రైఃభృతాంకుశళ్మనకథా బ్రహ్మాణ్డలక్షైరపి ॥౩౨॥ తృష్ణా ॥ అజ్జఉత్త సఅంజేవ్వదావఅహంపదస్సింఅత్థేనిచ్చంఅహిజుత్తా।సంపదంఅజ్జఉత్తస్సఅణ్ణాపబమ్హండకోడిహింపిణ మేఉదరంపూరఇస్సది॥ఛా॥ ఆర్యపుత్రస్యస్వయమేనతావదహంఏతస్మిన్నర్థే నిత్యమభియుక్తా। సాంప్రతం ఆర్యపుత్రస్యఆజ్ఞయాబ్రహ్మాండకోటిభిరపినమేఉదరం పూరయిష్యతే॥క్రోధః॥ హింసేఇతఆగమ్యతాం॥ ప్రవిశ్యహింసా॥ హిం॥ఏసమ్హిఆణవేదుఅజ్జఉత్తో॥ఛా॥ఏషాస్మిఆజ్ఞాపయత్వార్యపుత్రః॥క్రోధః॥ప్రియేత్వయాసహధర్మచారిణ్యా మాతృపితృవధోపినుమేఈషత్కరఏవ॥తథాహి॥ప॥ కేయంమాతాపిశాచీకఇవహిజనకో భ్రాతరఃకేత్రకీటావధ్యోయంబంధువర్గఃకుటిలవిటసుహృచ్చేష్టితాజ్ఞాతయోమీ । హస్తాన్నిష్పిష్య ఆగర్భం యావదేషాంకులమిదమఖిలం నైవనిశ్శేషయామి స్ఫూర్జంతఃక్రోధవహ్నేర్నదధతివిరతింతావదంగేస్ఫులింగాః ॥౩౩॥ విలోక్య॥ఏషస్వామీ, తదుపసర్పామః ॥సర్వేఉపసృత్య॥జయతుజయతుదేవః॥ మహామోహః॥శ్రద్ధాయాస్తనయాశాంతిర

లంభేఅన్యేషాముపాలంభైకైవశ్ఛేత్యభిప్రాయః । ఆగర్భమితి । క్రోధవహ్నేఃస్ఫులింగాఃఅంగేశరీరేవిరతింవిరామంనదధతినోరీకుర్వంతి। కుతఇత్యాహ॥యావదేషాంబంధ్వాదీనాంఅఖిలంసమస్తంకులంఆగర్భంగర్భావధినైవనిశ్శేషయామితావత్స్ఫులింగానవిరతాభవంతీత్యర్థః । కీదృశాస్స్ఫులింగాః,స్ఫూర్జంతఃదేదీప్యమానాఃమారణాదినైవక్రోధశ్శామ్యతీతిహృదయం ॥౩౩॥ శ్రద్ధాయాస్తనయేతి॥ఉపక్షేపేణ ఉపక్రమేణహృద

సంప్రత్యాగతం। ఉపాయాంతరమాహ ॥తథాహీతి॥ పరతంత్రాశ్రద్ధాధీ
ష్ఠద్వైషిణీసాభవద్భిర్నిగ్రాహ్యేతి॥సర్వోయదాదిశతిదేవ ఇతి
నిష్క్రాంతాః॥మహామోహః॥శ్రద్ధాయాస్తనయేత్యుపక్షేపే
ణఉపాయాంతరమపిహృదయమారూఢం ॥తథాహి॥ శాంతే
ర్మాతాశ్రద్ధాసావపరతంత్రాతత్కేనాప్యుపాయేనోపనివత్స
లాశాంత్తావచ్ఛ్రద్ధాపకర్షణంకర్తవ్యం। తతోమాతృవిరహో
గదుఃఖాపతితమృదుశరయాశాంతిరుపరతాభవిష్యతీఅవసీదంతీ
పినశిష్యతి॥శ్రద్ధాంవ్యాకృష్టుంమిథ్యాదృష్టిరేవవిలాసినీపరంప్ర
గల్భేతి॥తదస్మిన్విషయేసైవనియోజ్యతాం॥ పార్శ్వతోవిలో
క్య॥విభ్రమావతిసత్వరమాహూయతాంమిథ్యాదృష్టిః॥విభ్ర
మావతీ॥జందేవోఆణవేది ।ఛా॥యద్దేవఆజ్ఞాపయతి।ఇతినిష్క్ర
మ్యమిథ్యాదృష్ట్యాసహప్రవిశతి॥మిథ్యాదృష్టిః॥సహిచిరదిట్ఠస్స
మహారాఅస్సకహంముహంపేక్ఖిస్సంణఖుమహారాఓఉవాల
హిస్సది॥ఛా॥ సఖిచిరదృష్టస్యమహారాజస్యకథంముఖంప్రేక్షి
ష్యేనఖలుమహారాజఉపాలప్స్యతి॥ విభ్రమావతీ॥ సహితువ
ముహాదస్సణేణ అప్పాణంజేవ్వమహారాఓణవేఖిస్సదికుదో
ఉవాలహిస్సది ।ఛా॥సఖితవముఖదర్శనేనఆత్మానమేవమహా
రాజోనవేత్స్యతికుతఉపాలప్స్యతి॥మిథ్యాదృష్టిః॥ సహికిం
మేలలీఅంసోహగ్గంసంభావిఅవిలంబేసి ॥ఛా॥ సఖికింమాలీ
కంసౌభాగ్యంసంభావ్యవిడంబయసి॥విభ్రమావతీ॥సహిసంప
దంజేవ్వపేక్ఖిస్సంఅలిఅత్తణంసోహగ్గస్సఅణ్ణచ్చణిద్దాఘుమ్మా
ఉలంపిఅసహీపలోఅణంపేక్ఖామి తాకింఖుపిఅసహీపలోఅ
ణస్సవిణిద్దదాఎకాలణం॥ఛా॥సఖిసాంప్రతమేవప్రేక్షిష్యేఅ
లీకత్వంసౌభాగ్యస్య,అన్యచ్చ,నిద్రాఘూర్ణాకులంప్రియస
ఖ్యాలోచనంప్రేక్షామితత్కింఖలుప్రియసఖ్యాలోచనస్యవిని
ద్రితాయాఃకారణం॥మిథ్యాదృష్టిః॥సహిఏకవల్లహావిజాఇత్థి
ఆహిఆదితాపవిణిద్దాదుల్లహా కింఉణఅణ్హాణంసఅలలోఅవ
నా। శ్రద్ధాంవ్యాకృష్టుంతిరస్కర్తుం॥ మహారాజః-అతిఉపరితదనంతరం

ద్రాకులఇతి ॥ హృదయనిహితయామయావినేతియోజనా॥ సహిఅవ

ల్లహా ౩౦॥ ఛా॥ సఖిఏకవల్లభాపియాస్త్రీభవతితస్యాఅపినిద్రా మలభా కింపునరస్మాకంసకలలోకవల్లభానాం॥ విభ్రమావతీ॥ కేకేఉణపిఅసహీఎవల్లహా ॥ఛా॥ కేకేపునః ప్రియసఖ్యావల్లభాః॥ మిథ్యాదృష్టిః॥ మహారాఓ అదోఉవరి కామో కో హో లోహో అహంఆరో త్తి అహవాఅలంవిసేసేణ, ఏత్థకులేజో జాదో ణసఏవిణా బాలత్థిరో జువా వాహిదఅణిహిదపర ద్ధింఅహో ణిఅహిరమది॥ ఛా॥ మహారాజః అతఉపరి కామః క్రోధో లోభో ఽహంకారఇతి, అథవా అలంవిశేషేణ, అస్మిన్ కులేయో జాతో నసమయావినా బాలస్థవిరో యువా వా హృదయనిహిత యారాత్రిందినానిఅభిరమతే॥ విభ్రమావతీ॥ ణంపత్థకామస్సర దీకొహాస్సహింసాలోహస్సతిణ్హాపరగత్థి అసణీఅదిత్తా సంక హంజంపిఅదమేణిచ్చంరమందిఇసాంణజాణేసి ॥ ఛా ॥ నను ఇహ కామస్యరతిః క్రోధస్యహింసాలోభస్యతృష్ణాపరమప్రియా శ్రూయతే తాసాంకథంయత్ ప్రియతమేనిత్యంరమంతేఈర్ష్యాం నజనయసి ॥ మిథ్యాదృష్టిః ॥ సహిఇస్సాత్తికింభణీఅదిణతా అవిమపవిణాముహుత్తంవిచిట్ఠంది॥ ఛా॥ సఖి ఈర్ష్యేతికింభణ్యతేనతాఅపిమయావినాముహూర్తమపితిష్ఠంతి॥ విభ్రమావతీ॥ సహిఅదో జేవ్వభణామితువసదిసీసుహగాఇత్థిఆ పుహివీపణత్థి జాఏసోహగ్గమహగ్ఘవిహురిదహిదఆసవత్తిఓపసాదంపడిచ్ఛంతి॥ సహిఅణ్ణచ్చభణామిఎవ్వంణిద్దాఉలహిఅఆపిసంతులత్థలచ్చరణణేఉరఝుంకాలముహలాపగదీఎమహారాఅం సంహావఅందీసంకిదహిఅఅంకరిస్సదిపిఅసహీత్తితర్కేమి ॥ఛా॥ సఖి అతఏవభణామితవసదృశీసుభగాస్త్రీ పృథివ్యాంనాస్తి యస్యాస్సౌభాగ్యమహార్ఘవిధురితహృదయాః స్వపత్న్యః ప్రసాదంప్రతీచ్ఛంతి, సఖిఅన్యచ్చభణామి, ఏవంనిద్రాకులహృదయావిసంతులస్ఖలచ్చరణ నూపురఝుంకారముఖరయాగత్యా

చ్చేతి॥ విసంతులంస్వవస్థానాద్భ్రష్టం-నూపురస్యఝుంకారశ్శబ్దః తేనముఖ

రయా సశబ్దయా ॥ సైషేతి॥ శ్రోణీభారేతి॥ యా ఏషా అగణితగుణగ్రామా
దోలాయా ఆందోళనం చాలనం తద్వల్లోలే చంచలే యే కంకణే కరభూషణే త
యోర్యో రణత్కారశ్శబ్దః సఉత్తరోత్తరవర్తీ యత్ర యస్యాం క్రియాయాం
యథా స్యాత్తథా సర్పతి ఆగచ్ఛతి। కీదృశీ, శ్రోణ్యా భారః నితంబభారః తస్య
భరః అతిశయః తేన అలసా। పునః కీదృశీ, ఆదరేణ ప్రయత్నేన అథాచ్ఛిథిల
ధమ్మిల్లాత్ గళంతి చ తాని మాల్యాని చ తేషాం యా ఉపస్కృతిస్సంవరణం తస్య
ఫలం మిషం తస్మాల్లీలయా ఉత్క్షిప్తౌ భుజౌ యయా సా। పునః కీదృశీ, ఉపదర్శితౌ

మహారాజం సంభావయంతీ శంకితహృదయం కరిష్యతి ప్రియసఖి
తితరయామి ॥ మిథ్యాదృష్టిః॥ కింఏత్థ సంకిదవ్వం ణం అమ్హాణం
మహారాఅణిఉత్తం జెవ్వ ఏసో పిణఓ, అపిఅ, సహీదస్సణమ
త్తపసణ్ణాణం పురిసాణం కేరిసం భఅం॥ ఛా॥ కిమత్ర శంకితవ్యం, న
స్వస్మాకం మహారాజనియుక్తా నామైవైషోపినయః, అపిచ సఖి, ద
ర్శనమాత్ర ప్రసన్నానాం పురుషాణాం కీదృశం భయం॥ మహా
మోహః॥ విలోక్య॥ అయే సంప్రాప్తైవ ప్రియా మిథ్యాదృష్టిః ॥
సైషా॥ ప॥ శ్రోణీభారభరాలసాదరగళన్మాల్యోపవృత్తిచ్ఛల
లీలోత్క్షిప్తభుజోపదర్శితకుచోన్మీలన్నఖాంకావళిః। నీలేందీవర
దామదీర్ఘతరయా దృష్ట్యా ధయంతీ మనో దోలాందోలనలోలకం
కణరజ్ఝంకారోత్తరం సర్పతి॥ ౩౪॥ విభ్రమావతీ॥ ఏసో మహారా
ఓ ఉపసప్పదు పిఅసహీ॥ ఛా॥ ఏష మహారాజః ఉపసర్పతు ప్రియ
సఖీ॥ మిథ్యాదృష్టిః॥ ఉపసృత్య॥ జఅదు జఅదు మహారాఓ ॥ ఛా॥
జయతు జయతు మహారాజః॥ మహామోహః॥ ప్రియే॥ ప॥ దళితకు
చనఖాంకమంకపాళీం రచయ మమాంకముపేత్య పీవరోరు। అను

యా కుచౌ స్తనౌ తత్ర ఉన్మీలంతీ ప్రకాశంతీ నఖాంకానాం నఖక్షతానాం ఆవ
ళిః పఙ్క్తిర్యస్యాస్సా। పునః కీదృశీ, నీలాని యానీందీవరాణి నీలోత్పలాని
తేషాం దామమాలా తద్వద్దీర్ఘతరయా దృష్ట్యా మనః ధయంతీ ప్రీణయంతీ॥
౩౪॥ దళితేతి॥ భో పీవరోరు మాంసలోరూ యస్యాస్తత్సంబోధనే భోపీవ
రోరు ప్రియే, దళితాః ప్రకటాః కుచయోర్నఖాంకాః నఖక్షతా యస్యాం
క్రియాయాం యథా స్యాత్తథా. అంకపాళీం ఆలింగనం రచయ। కిం కృత్వా

మమాంకముపేత్యభోహరిణాక్షీశంకరాంకేశంకరోరాస్థితాచాసాహిమ
శైలసుతాచహిమవత్పర్వతపుత్రీతస్యావిలాసః తస్యలక్ష్మీంశోభాంఅన
హరఅనుకురు-పతేనోమామహేశ్వరావివనిర్బధమావాభ్యాం స్థాతవ్య
మితిధ్వనితం ॥౩౫॥ సస్మితంసహాసంతథాకరోతిఆలింగనసుఖమనుభవతీ
త్యర్థః॥పరిష్వంగాత్ ఆలింగనాత్ పరావృత్తంవ్యతీయపునరాగతం॥యః
ప్రాగాసీదితి॥సకోపిఅచింత్యసామర్థ్యఃమాన్మథోమన్మథాజ్జాతః వికా
రఃపరిణామఃమేమమఅంతర్వృత్తిమార్గేణసవృత్తిఃతిరయతి తిరస్కరోతి
సకః, యఃఅభినవంచతద్వయశ్చనూతనంవయః తస్యవిభ్రమోవిలాసఃత

హాగహరిణాక్షీశంకరాంకస్థితహిమశైలసుతా విలాసలక్ష్మీం॥
౩౫॥మిథ్యాదృష్టిః,సస్మితంతథాకరోతి॥ మహామోహః॥ఆలిం
గనసుఖమభినీయఅహోమాప్రియాయాః పరిష్వంగాత్ పరా
వృత్తంనవయౌవనం॥తథాహి॥ప॥యఃప్రాగాసీదభినవవయో
విభ్రమావాప్త జన్మాచిత్తోన్మాథీ విగతవిషయోపప్లవానంద
సాన్ద్రః॥వృత్తిరంతస్తిరయతితవాశ్లేషజన్మాసకోపిప్రౌఢప్రే
మానవఇవపునర్మాన్మథోమేవికారః॥౩౬ ॥మిథ్యాదృష్టిః॥మ
హారాజ అహంపి సంపదం ణవజోవ్వణావిఅ సంవుత్తా
ణఖుభావాణుబద్ధం వస్సు కాలేణవి పిలిఅది ఆణవేదు మహా
రాఓకింణిమిత్తం భట్టారకేణ సుమరిదమ్హి॥ఛా॥మహారాజఅ
హమపిసాంప్రతంనవయౌవనేవ సంవృత్తా నఖలుభావానుబ
ద్ధంప్రేమకాలేనాపివిలీయతే॥ఆజ్ఞాపయతుమహారాజః కింనిమి
త్తంభట్టారకేణస్మారితాస్మి॥మహామోహః॥ప్రియే॥ప॥స్మర్యతే

స్మాదవాప్తంజన్మయేనతాదృశఃప్రాగాసీత్ పూర్వంబభూవ। మాన్మథోవి
కారఃకీదృశః, చిత్తంమనఃఉన్మథ్నాతిఉన్మాదయుక్తంకరోతీతితచ్ఛీలః।పు
నఃకీదృశః, విగతోవివిధఃవిషయోపప్లవోవిషయసంబంధోయస్మిన్- ఏతా
దృశోయఆనందఃతేనసాంద్రోఘనః।పునఃకీదృశఃతవఆశ్లేషఆలింగనంతస్మా
జ్జన్మయస్యసః।పునఃకీదృశః, ప్రౌఢంప్రేమఉత్కృష్టాప్రీతిర్యస్మిన్సః పు
నరిహపితర్కే।నవఇవ-నజాతోనజనిష్యతేతాదృశఇవేత్యర్థః॥౩౬॥స్మర్యత
ఇతి॥హేవామోరుసుందరోరుహృదయాచ్చిత్తాద్బహిఃయోభవేత్ వర్తే

తనహీనశ్చిత్తం స్మరతి । నవపుష్పకరణానుయుక్తమిత్యాహ। భవతీ- మనుష్ నిత్యమేవభిత్తిః తస్యాం [illegible] జికేవ విత్రన్యాకృష్ణ [illegible] కేవ రాజతేకో భ తే - సర్వదా నిత్యే నత్ర్యా [illegible] కరణమితి భావః॥ (ప్రా)ధప్రకాశః॥ మిథ్యా దృష్టిభిర్ధావితి॥ మహామోహస్య [illegible] హేతుభూతా మిథ్యాదృష్టి [illegible] త్వం సా [illegible] కం [illegible] తానుధ్యా [illegible] తి॥ ౩౭॥ అన్యచ్చ [illegible]॥ [illegible] భావం [illegible]॥ప్ర॥(ప్ర)తికరం [illegible]॥ [illegible] న్యం [illegible] దేషు [illegible] - [illegible] [illegible] ప్రవేశః । కిన్తు [illegible] (ప్ర)[illegible] [illegible] త్రిం । పునః కథం భూతాం, అను [illegible] - [illegible]

[illegible] మోహ [illegible] । [illegible]
[illegible] ౩౭॥ [illegible]॥ [illegible]
[illegible] । [illegible] అణవేషు [illegible]॥ [illegible]॥
[illegible]॥ [illegible] మోహం [illegible]॥ [illegible]
[illegible]॥ [illegible]
[illegible]॥ [illegible]
[illegible] అ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] । [illegible]

[illegible] నాస్తీతి [illegible] । [illegible] త్వాత్ [illegible] । పునః [illegible] దేవ [illegible] ॥ [illegible] లోకే [illegible] అకలజ [illegible] పారం [illegible] అయం [illegible] పాపకర్మ [illegible] - అత్ర [illegible] * [illegible] చేత్యనురః । స్వతో [illegible] అప్రజనో [illegible] పి నా స్తీత్యాహ ॥ పాపానుపతిః [illegible]॥ [illegible] పి వే [illegible] ల [illegible] తాభినలాస్తిపిపాపా [illegible] - అ [illegible] యాంవివేకానుగుణ్యస్య స్వాభావికత్వాదితి భావః । పాషండేషు [illegible]

మేతి। శ్రద్ధా త్రివిధా - సాత్త్వికీ రాజసీ తామసీ చ - తత్ర సాత్త్వికీ వైదికేష్వ వర్తతే, రాజసీ తామసీ పాషండేషు తత్త్రయ్యర్థదర్శనసిద్ధనష్టఫలావశ్య ఖావనిర్ణయాత్మికా వర్తతే - తత్ర నాస్తిధర్మో నాస్తి మోక్ష ఇతి పాషండోపదేశేన నాస్తికతారూపమిథ్యాదృష్టిరుత్పన్నా వైదికేషు విద్యమానా సాత్త్వికీ శ్రద్ధా ధర్మమోక్షానుగుణం సాత్త్వికత్వం పరిత్యజ్య రాజసత్వం చావలంబ్య పాషండశ్రద్ధాభావసారూప్యం ప్రాప్నోతి, తతో వైదిక

పాషండేషు *నివేశయ॥ తేన। మిథ్యాదృష్టిః॥ ఏదాణిం మేత్త
పిఅ విసఅ అత్తం భట్టిణో అహిణివేసేణ, వఅణ మత్తేణ
ఎవ్వ భట్టిణో దాసీ సద్ధా అణ్ణం కరిస్సది, సాఖు మ
ఏ మిచ్ఛాధమ్మో మిచ్ఛామొక్ఖో మిచ్ఛావేఅమగ్గో మి
చ్ఛాసుహావిగ్ఘకరాఇం సాత్థపలవిదాఇం మిచ్ఛాసగ్గఫల
పిజ్జత్తి భణిజ్జమాణా ఝత్తి వేఅమగ్గం ఎవ్వ పరిహరిస్సది
కింఉణ ఉవణిసదం॥ ఛా॥ ఏతావన్మాత్రకేపి విషయేపి భర్తు
రభినివేశేన, వచనమాత్రేణైవ భర్తుర్దాసీ శ్రద్ధా అన్యాం కరిష్య
తి, సా ఖలు మయా మిథ్యాధర్మో మిథ్యామోక్షో మిథ్యావే
దమార్గో మిథ్యాసుఖవిఘ్నకరాణి శాస్త్రప్రలపితాని మి
థ్యాస్వర్గఫలప్రదానీత్యభిధీయమానా ద్రుతమితి వేదమార్గమేవ పరి
హరిష్యతి కింపునరుపనిషదం॥ శాంతిః॥ పి॥ అణ్ణం వి మహారాఏ—
ణమ్హే దోహలం దంసిదం ఉవణిసదో వి పరత్తా క

అపి పాషండసంశ్రయిష్యతి। ఇదమేవ వైదికశ్రద్ధాయాః పాషండగత శ్రద్ధాభావసారూప్యసంపాదనం పాషండేషు నివేశనమిత్యభిధీయతే। కలియుగే దుష్టోపదేశప్రభావాత్తాదృశానామాగమానాం సమస్తాంతరేషు ప్రవృత్తిః ఆధిక్యేన నిరంకుశపాషండప్రచారశ్చ భట్టాచార్యభగవత్పాదావతరణాత్ ప్రాగ్వ్యాసీదితి ప్రసిద్ధిః - సదుపదేశవ్యాఖ్యాంతో నిబద్ధ ఇతి గుంఫితవ్యం - తదపి తారాసంతతిభావిపాషండమతోత్థానమధ్యాంకకథాశేషత్వేన సంపాదనం కవినా క్షేత్రపదగ్రాహిత్యర్థః॥ తేన॥ ప్ర॥ మిథ్యాదృష్టిరితి॥ వచనమాత్రేణై

* పా॥ నివేశయ- ప్రవేశయ.

వాసీచ్ఛ్రద్ధా దాస్యాజ్ఞాం కరిష్యతి- కిమర్థం కేశాకర్షణమితి భావః - అతి
హితార్థమన్యత్ ॥ మహామోహ ఇతి ॥ వాసాగారం నివాసగృహం ॥

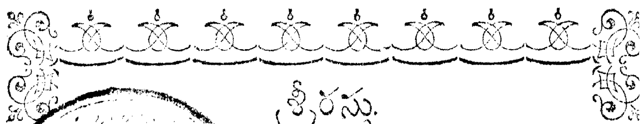
రిష్యతి అచిరా నాప శ్రద్ధా ॥ ఛా ॥ అపి చ ॥ విషయానందవిము
క్తైర్మోమేదోషాదయం త్యాగ ఉపనిషదోపవిరక్తాం కరిష్యతి
అచిరాత్మయా శ్రద్ధా ॥ మహామోహః ॥ యద్యేవం సుహృన్మే
ప్రియం సంపాదితం ప్రియమేవ పురాలింగ్య చుంబతి ॥ మి
థ్యాదృష్టిః ॥ హంత వలసేవ ఎవ్వం పతిస్త్రైం భర్తృశాకస్తే
మి ॥ ఛా ॥ హంత ప్రకాశే ఏవం ప్రవృత్తేన భర్త్రా లజ్జామి ॥
మహామోహః ॥ తద్భవతు వాసాగారమేవ ప్రవిశావః ॥ ఇతి
నిష్క్రాంతాః సర్వే ॥..............................*

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే శాంతిరసాసారే
ప్రబోధచంద్రోదయనామ్ని నాటకే ద్వితీయోంకః

హా ॥ ఇదంచ మిథ్యాదృష్టిమహామోహాభ్యాం మంత్రితం శ్రద్ధాకర్షణము
రాంకవస్తుహేతుత్వాత్ బిందుః ॥ ....*

ఇతి శ్రీభట్టవినాయకాత్మజ దీక్షితరామదాసవిరచితే
ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానే ప్రకాశాఖ్యే
మహామోహవిలాసో నామ
ద్వితీయోంకః

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

ప్రబోధచంద్రోదయే తృతీయోఙ్కః

[illegible]

రాగభావాయ పాషండాడంబరః॥ శాంతిరితి॥ పాస్రిం అశ్రుభిస్సహితం॥ ప్రియదర్శనం ప్రియమిష్టం దర్శనం॥ ముక్తాతంకేతి॥ అత్ర భవతీ ప్రాజ్ఞా పాషండహస్తంగతా వేదబాహ్యకరాక్రాంతా. కథం జీవతి- న కథమపీత్యర్థః। సా కా, యస్యా అమీ వక్ష్యమాణేషు - ప్రీతిరస్తీత్యధ్యాహారః। అమీ కే, తానాహ॥ ముక్తాతంకేతి- ముక్తః ఆతంకో భయం యైస్తే తాదృశా యే కురంగా మృగాస్తైర్యాసు తాదృశ్యః కాననభువో వనస్థల్యః - స్రవంతి వారీణి జలాని యేభ్యస్తే తాదృశాః శైలాః - తథా పుణ్యాని పవిత్రాణి ఆయతనాని దేవతాగృహాణి సంతతమనవరతం తపోనిష్ఠాః తపోనిరతా వైఖానసా వానప్రస్థాః। కథం జీవతీత్యుక్తం, తత్ర స్పష్టాంతమాహ॥ చండాలస్య వేశ్మ మందిరం తస్య ఉదరం మధ్యం ప్రాప్తా కపిలా గౌరివ - యథా కపిలా గౌః శ్వపాకానాం గృహమధ్యం ప్రాప్తా కథమపి న జీవతి తథా భ

శ్యాసి దేహి మే ప్రియదర్శనం॥ తతః॥ ప॥ ముక్తాతంకకురంగ
కాననభువశ్శైలాః స్రవద్వారయః పుణ్యాన్యాయతనాని సంతత
తపోనిష్ఠాశ్చ వైఖానసాః। యస్యాః ప్రీతిరమీషు సా ప్రభవతీ చం
డాలవేశ్మోదరం ప్రాప్తా గౌః కపిలేవ జీవతి కథం పాషండ
హస్తంగతా॥ ౧ ॥ అథవా అలం జీవిత సంభావనయా॥ యతః॥

ప॥ మామనాలోక్య నస్నాతి న భుంక్తే న పిబత్యపః। న మయా

రతి పాషండహస్తంగతా కథమపి న జీవతీత్యర్థః। కపిలేత్యనేన గవాం మధ్యే కపిలా యథోత్తమా ఏవం శ్రద్ధా శాంత్యాదీనాం మధ్యే ఉత్తమేతి భావః॥ ౧॥ ప్రౌఢప్రకాశః॥ మామనాలోక్యేతి॥ మనసో విషయవ్యావృత్తిరూపశాంతేరభావే విషయభోగాభిరతౌ ప్రాప్తాయాం బ్రహ్మనిష్ఠాపాదకశ్రద్ధాం గతః సత్త్వాశయః పరిక్షీణ ఇత్యనుమేయం విషయప్రవృత్త్యా వయికం జోగుణసాంకర్యజన్యం మాలిన్యం చ ప్రజాయతే- అత శ్శాంతిసలిలాభ్యాసేన మనసో విషయప్రవర్తకరజో మాలిన్యం ప్రక్షాళనీయం- ఇదమేవ స్నానమిత్యధ్యవసీయతే। అనంతరభావిన్యా వేదాంతవృత్తిశ్రద్ధాయా అహం బ్రహ్మాస్మీతి ముక్తిరిత్యేవంరూపాయా విషయదార్ఢ్య సంపాదనద్వారా పరిపోషణం కర్తవ్యం - అన్యథా తద్విషయసద్భావే ప్రమాణాభావేన నిర్వి

మయా శ్రద్ధాలుప్యేత- ఇదంచ శ్రద్ధాపరిపోషణహేతుభూతం శాంతిమూలకవేదాంతవిచారేణ విషయసమర్పణం దేహపుష్టిసాధనమాహారాదా మిత్యధ్యవసీయతే- విషయదార్ఢ్యానంతరంచ శ్రద్ధాయా శ్శాంచల్యభవేనబ్రహ్మాశిపమయేస్థైర్యాపగనామిన్నపరాణిస్థాసు స్థిరిత్యుచ్యతే- తదేతస్సర్వంశాంత్యధీనత్వాత్తదభావే నసంఘటతే- క్రమేణశ్రద్ధాయాస్స్వరూపస్యైవవిలోపోభవతి సచస్వరూపవిలోపోమరణమిత్యధ్యవసీయతే

రహితా శ్రద్ధా ముహూర్తమపి జీవతి ॥ ౫॥ తద్వినా శ్రద్ధయా ముహూర్తమపి శాంతేర్జీవనం విడంబనమేవ। తస్మాదిః గుణే మదర్థం చితాం విరచయ యావదచిరమేవ హుతాశనప్రవేశేన తస్యాస్సహచరీభవామి॥ కరుణా॥ సాస్రం॥ సహి ఏవ్వం విసమజలణజాలాఉలకణ్ణకడుమస్సహాక్ఖరం అప్పిరాక్ఖరం జప్పంతీ సవ్వహా విముక్తజీవిదం మం కరేసి, తా పసీదమ ముహుత్తం జీవిదం ధారేమం పిఅసహీ, జావ ఇదో ణదో పుణ్ణేసు అస్సమేసు మునిఅణసమాఉలేసు భాఈరహీతీరేసు ణిరూవేమ్మి, అహవా మహామోహభీదా కహిం వి పచ్ఛణ్ణా ణివసది॥ ఛా॥ సఖి ఏవం విషమజ్వలనజ్వాలాకులకర్ణకటుకమస్వాహాన్యక్షరాణి జల్పంతీ సర్వథా విముక్తజీవితాం మాం కరోషి, తత్ప్రసీద ముహూర్తం జీవితం ధారయ యావత్ప్రియసఖీం, యావదితస్తతః పుణ్యేష్వాశ్రమేషు మునిజనసమాకులేషు భాగీరథీతీరేషు నిపుణం నిరూపయామి। అథవా మహామోహభీతా క్వాపి ప్రచ్ఛన్నా నివసతి ॥

శ్రద్ధాజన్యాయా శ్శాంతేః వటవృక్షజన్యానాం ప్రరోహాణామివ కారణదార్ఢ్యాపాదకత్వంబోధ్యం ॥ ప్రకాశః॥ మామనాలోక్యఅద్యప్రభృత్యస్యాస్సభోజనజలపానాని కురుతే। అతఏవహేతోర్మయా రహితా శ్రద్ధా ముహూర్తమపి న జీవతీతి శాంతేరుక్తిః- అనేనశ్రద్ధాశాంత్యోరన్యోన్యప్రీతిర్దర్శితా ॥ ౫ కరుణా సాస్రం ॥ సఖీతి॥ విషమా అత్యుగ్రా జ్వలనస్యాగ్నేః జ్వాలస్తాపాంకులం సమూహః తద్వత్ కర్ణకటూని అతఏవ అస్వాహానీత్యేతదక్షు

విశేషణమితి ప్రాకృతయోజనా॥ ౪॥ నీవారేతి। హే సఖి మయా-క్వచిదపి కుత్రాపి-అహో ఆశ్చర్యమిత్యర్థః శ్రద్ధాయా వా తాదృశినాకర్ణితా ఖలుని శ్చయేన నశ్రుతా। క్వ కస్యా యాఽన్విష్యతే స్వపేటికాయామహో॥ నీవారేతి॥ నీవారాంకిత సైకతానినీవారైరరణ్యశాలిభిః అంకితానిచిహ్నితాని సైకతానిపులినానియేషాంతాని. తథా - వైఖానసైఃవానప్రస్థైఃఆక్రాంతాని సరితాంనదీనాంకూలానితీరాణితానిఅన్వేషితాని. పునః,యజ్వనాంయా జ్ఞికానాంగృహాః ప్రత్యేకం సమిధశ్చ చషాలోయూపకటకః చమసాః

శాంతిః॥ సఖికిం న్విష్యతే । వ॥ నీవారాంకితసైకతానిపరి తాంకూలానివైఖానసైరాక్రాంతాని సరిత్సుషాల చమస వ్యాప్తాగృహోయజ్వనామ్ ।ప్రత్యేకంచ నిరూపితాః ప్రతిప దం చత్వారపవాశ్రమాః శ్రద్ధాయాః క్వచిదపి హా ... లుమయా వా తాదృశి నాకర్ణితా ॥ ౩॥ కరుణా ॥ సహి ఏవ్వం భణామి, జది సావిత్తస్త్రీ సద్ధా తహా తాప తపరిసం దుగ్గదిం సంభావేమి, జఖు తాదిసీఓ పుణ్ణవంతీఓ పరిసిం అసంభావణిజ్జం విపత్తిం అణుహవంది ॥ ఛా ॥ సఖి ఏవం భణామి, యస్సైవ సాత్వికీ శ్రద్ధా తదా తస్యాః నేదృశీం దుర్గతిం సంభావయామి సఖి యత్ తాదృశ్యః పుణ్యవత్యః పరిణామసంభావనీయాం విపత్తిమనుభవంతి ॥ శాంతిః ॥ సఖి కిము ప్రతికూలే విధాతరి న సంభావ్యతే ॥ వ ॥ శ్రీ వైదేహీజనకా త్మజా దశముఖస్యానుగృహే ... సోదరా వై ... స్తాంభగ

... ప్రతి శేషాః ... స్థానీరూపితాః పృష్టా ఇత్యర్థః। ఏవ కారో వ్యర్థేఽ- త్యారోపాశ్రమాః ప్రతిపదం ప్రస్థానం నిరూపితాః విలోకితాః॥ ౩॥ అ త్యసమనుకూలం నాస్తీత్యాహ॥ శాంతిః॥ సఖీతి॥ ప్రతికూలే విధాతరి సర్వ మపి సంభావ్యత ఏవేత్యాహ॥ శ్రీరితి॥ హంతేతి దుఃఖే. విధేర్దైవస్య వృత్త యః ఆచరితరూపాః వామాః వక్రాః విషమాః సకలలోకవిలక్షణాః। దేవీ దేవతా రూపా- శ్రీః సాక్షాల్లక్ష్మీః- జనకస్య ఆత్మజా సాక్షాత్ భర్తవతః కన్యాపి తు సోదరశ్రీవస్య గృహే ఆసీత్ ।భగవతీ సర్వానుష్ఠానమూలభూతా వేద

త్రయ్యోవదానవైర్దైత్యైః రసాతలం పాతాళం నీతా ప్రాపితా। చేత్య ర్థః। గంధర్వస్య-మదాలసాంగనయా కన్యాం-దైత్యేంద్రః పాతాళకేతు సంజ్ఞః-ఛలాత్ మిషాత్ అపజహార తస్యా నికటం నీతవాన్ - ఏవం శ్రద్ధాయాః పాషండహస్తగమనే దైవం మూలమితి భావః॥౮॥ సహీ పెక్ఖత్తి॥ గళన్మలప

వతీ పూర్వం త్రయీ దానవైః। గంధర్వస్య మదాలసాం చ తన
యాం పాతాళకేతుశ్ఛలాత్ దైత్యేంద్రోపజహార హంత విష
మా వామా విధేర్వృత్తయః ౮॥ తద్భవతు పాషండాలయేష్వే
వ తావదనుసరావః ॥ కరుణా॥ సహి ఏవ్వం హోదు॥ శాం॥
సఖి ఏవం భవతు॥ ఇతి పరిక్రామతః ॥ కరుణా ॥ సత్రాసం॥ స
హి రక్ఖసో-ఇ॥ శాం॥ సఖి రాక్షసః-ఇ॥ శాంతిః॥ కోసౌ రాక్ష
సః॥ కరుణా॥ సహి పెక్ఖ-ఏ, జో ఏసో గళంతమల పంకపిచ్ఛి
ల బీహచ్ఛ దుప్పేక్ఖ దేహచ్ఛవీ ఉల్లుంఛిఅ చిఉరు ముక్క
వసణ దుద్దంసణో సిహిపింఛికాహత్థో ఇదో ఎవ్వ
అహివట్టఇ॥ శాం॥ సఖి పశ్యైష య ఏష గళన్మలపంకపిచ్ఛి
లబీభత్స దుష్ప్రేక్ష్యదేహచ్ఛవిః ఉల్లుంఛిత చికుర ముక్తవసన
దుర్దర్శనః శిఖిపింఛికాహస్త ఇత ఏవాభివర్తతే॥
శాంతిః॥ సఖి నాయం రాక్షసః నిర్వీర్యః ఖల్వయం ॥ కరు
ణా॥ తా కో ఏసో భవిస్సది ॥ శాం॥ తత్కోఽయం భవిష్యతి॥
శాంతిః॥ సఖి పిశాచ ఇతి శంకే ॥ కరుణా ॥ సహి ఫుప్పురంతమ
హామఊహమాలుజ్జోసిఅ భువణంతరాలే జలది పఅండమ
త్తండ మండలే కహం పిసాఅణం అవఆసో॥ శాం॥ సఖి ప్ర
స్ఫురన్మహామయూఖమాలోద్భాసిత భువనాంతరాలే జ్వలతి
ప్రచండ మార్తండ మండలే కథం పిశాచానామవకాశః॥

కః సవివరణ విస్తారకథనాః తేన పిచ్ఛిలా మసృణా బీభత్సా భయానకా దుష్ప్రే క్ష్యా ద్రష్టుమశక్యా దేహస్య ఛవిః కాంతిర్యస్య. ఉల్లుంఛితాః ఉత్పాటితాః కేశా యేన - ముక్తవసనో దిగంబరః ॥ ప్రస్ఫురంతః దీప్యమానాః మహామయూఖాః కిరణాస్తేషాం మాలాభిః పరంపరాభిః ఉద్భాసితం ప్రకా

తం భువనాంతరాళం భువనమధ్యప్రదేశః యస్యతస్మిన్ మార్తాండ
మండలే సూర్యమండలే- జ్వలతి ప్రకాశమానే॥ శాంతిః ॥ సద్యో- అనం
తరమేవ ఇదానీమేవేత్యర్థః- నరకవివరాన్నరకకుండాత్ ఉత్తీర్ణోనర్గ
తః । మహామోహప్రవర్తితో మహామోహప్రేషితః ॥ యథానిర్దిష్టః
యఏషఇత్యాదినాపూర్వముక్తః దిగంబరః ॥ ఛా ॥ నమోర్హద్భ్యో
నమోర్హద్భ్యః ॥ అస్య భాషామాగధీ । భిక్షుక్షపణకరాక్షసాంతః

శాంతిః॥ తదనంతరమేవనరకవివరాదుత్తీర్ణః కోపినారకీ
భవిష్యతి॥ విలోక్య, విచింత్య, ఆః జ్ఞాతం మహామోహప్రవర్తి
తోయం దిగంబరసిద్ధాంతః తత్సర్వథాదూరే పరిహరణీయమ
స్యదర్శనమితి పరాఙ్ముఖీతిష్ఠతి ॥ కరుణా ॥ సహి ముహుత్త
అం చిట్ఠ జావ ఏద్ధ సద్ధం అణ్ణేసామి॥ ఛా॥ సఖిముహూర్త
కం తిష్ఠ యావదత్ర శ్రద్ధామన్వేష్యామి॥ ఉభేతథాస్థితే॥ తతః ప్ర
విశతి యథానిర్దిష్టో దిగంబరసిద్ధాంతః ॥ దిగంబరః॥ ణమో
అలిహంతాణం ॥ ఛా ॥ నమోర్హద్భ్యో నమోర్హద్భ్యః॥
*ణవదువాళఘుళమజ్ఝే అప్పాదీవే వ్వ పజ్జళఇ ఏశేజిణవళ
భాశిదపళమత్థే మొక్ఖశోక్ఖదే హోయీ॥ ఛా॥ నవద్వారగృహ
మధ్యే ఆత్మాదీపఇవప్రజ్వలతి । ఏవం జినవరభాషితః పరమా
ర్థో మోక్షసౌఖ్యదో భవతి॥ ౫ ॥ పరిక్రామతి॥ ఆకాశే॥ లేలే శావ
కా శుణాధ॥ ఛా । రే రే శ్రావకాః శృణుత॥ మళమఅపు
గ్గళపిండే శఅళజళేహిం పి కేళిశీ శుద్ధీ । అప్పా విమళశ

పురదాసీచేటకాదీనాం మాగధీత్యుక్తనస్యత్ర॥ ణవేతి॥ అయమభిప్రాయః
ఆత్మాదీపఇవేత్యుక్తం, తత్రాయమాత్మాపరిచ్ఛిన్నపరిమాణః, గృహమ
ధ్య ఇత్యుక్తత్వాత్, యథాదీపో ఘటగృహప్రాసాదోదరప్రకాశః పరి
మితప్రకాశత్వాత్, ఏవమయమాత్మా శరీరాంతఃప్రకాశత్వాత్తతోపి
స్వల్పపరిమాణఇతి । ఉక్తంచజైనైః- స్వల్పఆత్మా స్వల్పపరిమాణఇతి॥
౫॥ రేఇతిసంబుద్ధిః। శ్రావకాఃశిష్యాః॥ మళమయేతి- పుద్గలంశరీరం-పుద్గ

*ణవదువాళపుళమజ్ఝగపి అప్పాదీవెవ్వ మంతవ్వో ॥ ఛా ॥ నవద్వారపురమధ్య
గతఆత్మాదీపఇవ మంతవ్యః॥ ఇతిపాఠాంతరం

లంవపుగాత్మనఇతిధరణిః తస్యశ్లేష్మమూత్రాదిపూర్ణత్వాత్ తత్కథము నశుద్ధిరితిభావః। పరిచరణైః సేవనైః॥ ప్రా॥పుద్గలశబ్దేన దేహఉచ్యతే గళతీతి పుద్గలఇత్యవైదికానాం వ్యుత్పత్తేః - అపభ్రంశాపదపుద్గలాదిశబ్దా ఇతి వైదికాః। అత్రేదం దిగంబరమతం। యథా ఘటోదరేనిక్షిప్తస్య దీపస్య ప్రభా ఘటతుల్య పరిమాణా ఘటాకారకారితా ఘటోదరమవభాసయంతీ దేదీప్యమానా విరాజతే తథా దేహాంతర్వర్తీ దేహతుల్యపరిమాణో దేహాకారాకారితః దేహమవభాసయన్నాత్మా దేదీప్యమానో విరాజతే- సహానంతావయవః - తేచావయవాః స్తంబాదిదేహవ్యాపకసంతతియుఘాకరణోదరేనిక్షిప్తస్యదీపస్యే

హాఓ ఇశిపరిచళణేహిం ణాదవ్వో॥ ఛా॥మలమయపుద్గలపిండే
సకలశైరపి కుతశ్శుద్ధిః। ఆత్మా విమలస్వభావః ఋషిప
రిచరణైః జ్ఞాతవ్యః॥ ౬॥ కింభణహ కేలిసే ఇశిపరి
చళణత్తి తా శుణాధ॥ ఛా॥ కింభణథ,కీదృశం ఋషిపరిచర
ణమితి, తచ్ఛృణుత॥ ప॥ దూరే చళణ పణామో కిదశ
క్కాళం చ భోఅణే మిట్ఠం। ఈశామలం ణకజ్జం ఇశిణం
దాళం శమన్తాణం॥ ఛా॥ దూరే చరణప్రణామః కృత సత్కా
రం చ భోజనం మృష్టం। ఈర్ష్యామలం న కార్యం ఋషీణాం
దారాన్ రమమాణానాం॥ ౭॥ సేవధ్వాభిముఖమవలోక్య

వయవాస్సంకుచంతి, ఘటకుసూలాదిషువికసంతి- తస్యత్తస్యచావిశ్రాంతోత్పతనం స్వాభావికోధర్మః- సచకర్మభిర్బద్ధ్వా సంసారసాగరేమజ్జితస్యజీవస్యముక్తేః పూర్వం ప్రతిబధ్యతే-ముక్తస్తు జీవంకర్మబంధశైథిల్యే సతి వేగాదుత్పతతియథాఽలాబూఫలం కరాభ్యాం ధృత్వాజలాంతర్మజ్జితం కరబంధశైథిల్యే ఝటిత్యుత్పతతితద్వత్ - తచ్చోత్పతనంశాశ్వతం నకదాపివిశంస్యతి స్వాభావికత్వాత్ - తదేవ మోక్షఇతిశ్లోకతాత్పర్యం। నిర్మలస్వభావోజీవః నశుద్ధిముపైతు తే దేహస్తునితాంతమలినస్వభావో నశుద్ధిమాప్నోత్యఇతి గురుపరిచర్య యాజ్ఞాతవ్యఇతి॥ ౬॥ అకాత్యాంస్వయమేవోత్థాప్యాహ॥కింభణహతి॥౭॥ ఉభేశాంతికరుణే॥పా॥దిగంబరసి

ద్ధాంతస్య మహామోహాంతరంగత్వాత్ రాజకులమితివ్యవహారః - కులశ
బ్దేన కుటుంబముచ్యతే- సజాతీయసమూహపరస్యకులశబ్దస్యభృత్యేష్వర్థేల
క్షణాశ్రయణాత్ ॥ దిగంబరః ॥ శ్రావకాణాం కులం ముహూర్త
మేకమపి మా పరిహరిష్యతి - భవతీతి శేషః ॥ కీదృశ్యేషా॥ దురాచా
రేతి ॥ దుఃఖదః ఆచారో యస్యాస్సా । కీదృశీ మంబాం, సక ఆ

సద్ధే ఇదో దావ॥ ఛా॥ శ్రద్ధే ఇతస్తావత్ ॥ ఉభేసభయమా
లోకయతః॥ తతః ప్రవిశతి తదనురూపవేషా శ్రద్ధా॥ శ్రద్ధా॥ కిం ఆ
ణవేది లాఅఉలే॥ ఛా॥ కిమాజ్ఞాపయతి రాజకులః॥ శాంతిః॥ మూ
ర్ఛితాపతతి॥ దిగంబరః॥ సావగాణం కులం ముహుత్తమెక్కంవి
మాపరిహరిస్సది॥ ఛా॥ శ్రావకాణాం కులం ముహూర్తమేకమపి
మాపరిహరిష్యతి॥ శ్రద్ధా॥ జం ఆణవేది లాఅఉలే॥ ఛా॥ యదా
జ్ఞాపయతి రాజకులం॥ ఇతినిష్క్రాంతా॥ కరుణా॥ సమస్ససదు
పిఅసహీ । ణ క్ఖు ణాం ముత్తేణంవి పిఅసహీఏ ఖవన్నం, జ
దో సుదం మఏ అహింసాసఆసాదో జం అత్థిపాసండా
ణం వి తమసస్సదా సద్ధేత్తి తా ఏసా తామసీ సద్ధా
హవిస్సది॥ ఛా॥ సమాశ్వసిహి ప్రియసఖీ । నఖలు నామమా
త్రేణాపి ప్రియసఖ్యా భేత్తవ్యం, యతశ్శ్రుతం మయా అహిం
సాసకాశాత్ యదస్తి పాషండానామపి తమసస్సుతా శ్రద్ధేతి
తస్మాదేషా తామసీ శ్రద్ధా భవిష్యతి॥ శాంతిః॥ సమాశ్వస్య । స
ఖి ఏవమేతత్ ॥ తథాహి॥ దురాచారా సదాచారాం మద్ధర్మప్రి
యదర్శనాం। అంబామనుకరోత్యేషా దురాశా నకథంచన॥ ౮॥ త
ద్భవతు తావత్ సౌగతేష్వప్యన్విష్యతాం॥ ఇతి శాంతికరు

చారోయస్యాస్తాం । పునఃకథంభూతా, దుఃఖదఃప్రియశోకదర్శనం యస్యా
స్సా । ప్రియే ఆత్మనిదర్శనం యస్యాస్తామిత్యంబావిశేషణం । అంబేవాం
బామాతేవహితకారిణీ తాం శ్రద్ధాం - ఏషాదురాశా - కథంచనకథ
మపి నానుకరోతి - అతివిలక్షణవిశేషవేషత్వాదితిభావః॥ ౮ ॥ సౌగతేషు
బౌద్ధవిశేషేషు॥ బుద్ధాగమః బుద్ధశాస్త్రాభిమానిదేవతారూపః । ఉపాస

కాః నాస్తికదర్శనవిచారనిరతాః ॥ సాక్షాదితి॥ సైవ ధీసంతతిః విజ్ఞాన సంతతిః - అధునాఇదానీం - నిర్గతః విషయోపరాగో విషయానురాగోయస్యాస్సా - నీలపీతాద్యనేకవిధవిషయానుకారోపప్లవశూన్యా స్ఫురతి అనుపహతా ప్రకాశతే । అతఏవాహం సర్వజ్ఞోస్మీతిమంతవ్యం । కస్మాత్, విగళితాఖిలవాసనత్వాత్ - విశేషేణగళితానష్టాఅఖిలాస్సమస్తావాసనాస్సంస్కారాయేషాంతేషాంభావస్తత్త్వం తస్మాత్ ।సంసారకారణీభూతవాసనోచ్ఛేదాద్విజ్ఞానసంతతిస్సముల్లసతీత్యర్థః॥సాకా? యత్రయస్యాంధీసంతతౌ అర్పితాః సంపాదితాః భావాఃఘటాదయో విషయాః బుద్ధ్యాకల్పితత్వాదంతర్వర్తినోపి బహిఃబాహ్యాఇవ ప్రతిభాంతి । అభిజ్ఞాయంతే భాంతీత్యర్థః । సాక్షాన్నిస్సందిగ్ధం క్షణక్షయిణః స్వేతరకాలనాశినః నకేవలంక్షణికాః- నిరాత్మకాశ్చ - నిరస్తఆత్మాస్థితిర్యే

ణేపరికీర్తితాః॥ తతః ప్రవిశతి భిక్షురూపః పుస్తకహస్తో బుద్ధాగమః ॥ భిక్షుః, పంచింత్య, భోభోఉపాసకాః॥ ౫ ॥ సాక్షా
త్ క్షణక్షయిణఏవనిరాత్మకాశ్చ య (త్రా) ర్పితా బహిరివప్ర
తిభాంతిభావాః । సైవాధునావిగళితాఖిలవాసనత్వాద్ధీసం

షాంతే, ఇదం విశేషణద్వయం భావానామేవ । అయమేవ పాఠోమూలకోమాగోఽభవద్భిరవ్యనుసర్తవ్యఇతితాత్పర్యం॥ (ప్రా) ॥ సాక్షాదితి॥ యత్రవిజ్ఞానసంతతౌ అర్పితాః కల్పితాః క్షణక్షయిణఏవక్షణేన క్షయిణః వినాశినఏవనతుక్షణపరిణామినః- ఏవకారేణసాంఖ్యాద్యభిమతం క్షణపరిణామిత్వం వ్యావర్త్యతే. నిరాత్మకాశ్చనిస్స్వరూపాశ్చ మిథ్యాభూతాఇతియావత్ - భావాఃఘటాదయః పదార్థాః బహిరివ బాహ్యాఇవ సాక్షాత్ప్రత్యక్షాఃప్రతిభాంతి- ఇవకారేణబాహ్యత్వస్యావాస్తవత్వముచ్యతే । వస్తుతస్తుఘటాదయః అంతరచిత్కల్పితత్వాత్ ఆంతరాఏవనబాహ్యాఇతిభావః । వేదాంతిమతేవిజ్ఞానస్య పరిపూర్ణత్వేనాంతరత్వాభావాత్ తత్రకల్పితప్రపంచస్యానాభ్యంతరత్వం- సైవయాపూర్వమజ్ఞానదశాయామనాదివిచిత్రవాసనావశాత్ కల్పితఘటాద్యుపరాగేణైవ స్ఫురణమన్వభూత్ సైవధీసంతతిః విజ్ఞానసంతతిః అధునా జ్ఞానదశాయాం

గళితాఖిలవాసనత్వాత్ అవగతఘటాద్యవభాస కారణభూతవిచిత్ర
వాసనత్వాత్ - నిర్విషయోపరాగా ఘటాదివిషయోపరాగరహితా కే
వలైవస్ఫురతి । అత్రేదం సౌగతమతం - క్షణికంవిజ్ఞానం- తచ్చాభ్యంత
రం పభుత్వానభ్యుపగమాత్ - పూర్వపూర్వవిజ్ఞానేనఉత్తరోత్తరాణివి
జ్ఞానానిసాంతత్యేనోత్పద్యంతే - తేషాంప్రతిస్వమనిత్యత్వేపితత్సభానో
గ్యః తత్రచభాన్తిపరికల్పితాఘటాదయోవివిధాభావాబాహ్యాఇవప్ర
తిభాంతి - వస్తుతస్త్వాంతరవిజ్ఞానపరికల్పితత్వాదాన్తరా ఏవ యథాస్వ
ప్నేష్వాంతరఏవప్రపంచో బాహ్యఇవప్రతిభాతి నహిస్వప్నేషుబాహ్యః
దార్థోస్తి తద్వత్తత్రచభ్రాన్త్యవభాసేవాసనాకారణం సాచానాదిః
దిత్రాచపూర్వపూర్వవాసనావశేన విజ్ఞానసంతానేవివిధవిషయాది
ఘటాభాసః పూర్వపూర్వవిషయావభాసజనితాచ వాసనేతి బీజాంకు
రాదివత్ అనవస్థానాదనాదిత్వం విషయఘటాదిభావ విషయత్వాత్ వి

జ్ఞప్తిస్స్ఫురతి నిర్విషయోపరాగా ॥ ౯ ॥ పరిక్రక్ష్య ॥ పునస్స
శ్లోకం । అహోసాధురయం సౌగతోధమః, యత్ర సౌ
ఖ్యంచ మోక్షశ్చ! తథాహి॥ ప ॥ ఆవాసోలయనంనోహార

విత్రత్వంచ - శాస్త్రానాదిత్వం ప్రవాహరూపేణైవ - ప్రాతిస్వికరూపే
ణక్షణికత్వాత్ - సచవాసనాసంతానో బహుగుణితవస్త్రచ్ఛేదేషు క
స్తూరికాగంధఇవపూర్వపూర్వవిజ్ఞానాదుత్తరోత్తరవిజ్ఞానేషుసంక్రామ
। విజ్ఞానాత్మతత్వజ్ఞానదశాయాంతు వాసనాయాంక్షీణాయాంవిషయా
భాసః కారణాభావాద్విగచ్ఛతి తతశ్చ కేవలావిజ్ఞానసంతతిస్స్ఫురతీతి ।
యంచజీవన్ముక్తిరేవ - అస్యాంచవేదాంతిమతఇవ సంధానదశాయాం
శస్తాయాందగ్ధపటన్యాయేనక్షాళితలశునభాండన్యాయేన కించిచ్చిద
ఘటాద్యవభాసో వాసనాలేశానువృత్త్యా వర్తతే, సమాధిదశాయాం
కేవలవిజ్ఞానపరిస్ఫురణం విదేహముక్తౌతునిరన్వయనష్టాయాం వాసనా
యాం విషయావభాసో లేశతోపినభవతి ॥ ౯ ॥ సాధురితి । వైది
కానాంభోగాసక్తామోక్షవిధూతః ముముక్షూణాంచ భోగవైముఖ్యమితి
దీయధర్మస్యాసాధుత్వమితితాత్పర్యం।యత్రయస్మిన్ సౌగతధర్మే॥

ఆవాసఇతి॥ మనోహరం అతిసుందరం లయనంగృహంఆవాసోనివాసస్థా
నం- అస్తీత్యధ్యాహారః- నతుక్లేశావహోగుహాః। అభిప్రాయానురూపాః
అభిలషితవేషభూషానురూపాః వణిజ్యాగోర్యోవారవిలాసిన్యస్సంతి - నతు
సవర్ణాఃవివాహితాః। వాంఛితకాలం అభిలషితసమయం- ఇష్టమశనం
భోజనమస్తి- నతుదినాంతకాలఏవ। శయ్యాప్రస్తీర్ణాః కోమలాస్తరణయు
క్తాశ్శయ్యాస్సంతి, నకంథాదిః। విలసంతిప్రకాశమానాః జ్యోత్స్నయాచంద్ర
ప్రభయా తదుజ్జ్వలాశోభమానాః రాత్రయః క్షపాః। అంగరాగఃఅం
గేషుకుంకుమచందనాదిలేపోయస్మిన్కర్మణి,ప్రకారేణయద్వాసః కామసహ సెూబా
స్పదః సునిశాదరణః సైవక్రీడాతిశయ్యాతనఃసఖాయః సుఖసమూహాః తై
స్సృజంతి సాధనసంపన్నతీక్ష్ణత్వాః। కిమ్బహునా, యువతిభిః తరు
ణీభిః శ్రద్ధాపూర్వం అనురక్తాస్సంతః ఉపాసితాస్సేవితాః। అనేనాస్మాకం

అభిప్రాయానురూపావణిజ్యాగోర్యో వాంఛితకాలమిష్టమశ
నంశయ్యాప్రస్తీర్ణాస్సహాః। శ్రద్ధాపూర్వముపాసితాయు
వతిభిఃక్రీడాంగనాపాన్యత్ర క్రీడాంగభక్తైస్సృజంతి విలస
జ్జ్యోత్స్నోజ్జ్వలారాత్రయః ॥ ౧౧ ॥ తరుణః ॥ సహీకోపి

భక్తిముక్తిపదప్రాప్త్యైఅస్మాభిరుద్దిష్టోధర్మ్యస్త్రితిఫలానాం॥ ౧౧॥ ఆవాసఇతి॥
లీయంతేస్మిన్నితిలయనంగృహం। తచ్చశోభితం బహుభాగద్వారాగారస్తంభ
లితమిత్యర్థాపత్- తాదృశ్యస్థలమనోహరస్థానం- సేవ్యమితిశేషః-
వైదికానాంతుమఠాశ్రయాదిస్థలమేకాంతనాశాస్ఫుటత్వయవ్యతిరేకః। అభి
ప్రాయానురూపాఃవణిజ్యాగోర్యశ్చాసహవాస్యాః- వైదికానాంతుకామినీ
భోగాభ్యవగమాయుక్తివిరోధిత్వవ్యతిరేకః। వాంఛితకాలం ఇష్టంచాశనం
సేవ్యమిత్- నతుకాలనియమోభోజ్యాభోజ్యవివేకశ్చ- వైదికానాంతునై
వమిత్యతిరేకః। శయ్యాదయః ప్రస్తీర్ణాః శయ్యోపర్యాస్తరణీయు పటాయమా
నాంతాః శయ్యాస్సేవ్యాః- వైదికానాంతుకంథాభూతలాదయఇతి వ్య
తిరేకః। శ్రద్ధాపూర్వమాస్థాపూర్వం॥ ౧౦ ॥ సహీతి ॥ తరుణః
ప్రగల్భశ్చాసౌ తాలతరుశ్చతద్వత్ ప్రలంబఃఉచ్చః లంబత్ లంబమా
నంకషాయేణపిశంగంరక్తం చీవరం వస్త్రంయస్యసః। ముండితఃసచూ

డః సశిఖః ముండోఽపిరూపః పిండో యస్య సః ॥ ప్రా ॥ ముండం శిరః
పిండశ్చ వేత్యుపమిత సమాసః ॥ ఉపాసకాః భిక్షులింగవినిర్ముక్తాః ఉపాసనా
మాత్రనిరతాః ॥ దివ్యేన చక్షుషా పశ్యామి-న చ వైదికశాస్త్రేణ జానామీతి

సో తరుణతాళ తరుప్పలంబో లంబంతకసాఅ పిసంగచీవరో
ముండిదసదూండముండపిండో ఇదో ఏదవ్వ ఆఅచ్ఛది ॥ ఛా॥ సఖి
కపమతరుణతాళతరుప్రలంబో లంబత-కాయ పిశంగచీవరో
ముండిత [illegible] ముండపిండశ్చ ఏవాగచ్ఛతి ॥ శొం ॥ సఖి
బుద్ధాగమ [illegible] ॥ భిక్షుః ॥ అశ్రాద్ధాః [illegible] ఉపాసకా భిక్షవ
శ్చ [illegible] ॥ పుస్తకం
వా [illegible] ॥ [illegible] లోకానాం సుగతిం
దుర్గతిం [illegible] ॥ నా
స్త్యత్ర [illegible]
వ్యం [illegible] ॥ [illegible]
పలోక [illegible] ॥ [illegible] ॥ అణనేహ లాలడ
శ్ట్రే॥ ఛా॥ [illegible] ॥ భిక్షుః ఉపాసకా భి
క్షవశ్చ [illegible] ॥ [illegible]
త్రే॥ ఛా॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ శొం
త్రః॥ సఖి [illegible] ॥ కదరా ॥ [illegible] ॥ ఏవ
మేతత్ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ అరే
రే భిక్షుఅ [illegible] ॥ ఛా॥ [illegible]
కశ్చిత్ [illegible] ॥ భిక్షుః [illegible]
పిశాచా [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] హం
శ్రద్ధ [illegible] ॥ ఛా ॥ [illegible] శాస్త్రగతం
పృచ్ఛామి॥ భిక్షుః॥ అరే [illegible] శాస్త్ర [illegible] భ
వ్యతిరేకః॥ సంసి [illegible] సంసా [illegible] - ఛాపా [illegible]
క్షః॥ స్థాయీపరలోకభోక్తా। నేత్యస్మాకం [illegible]
ష్యయోః పరస్పరాసంసర్గాదితి భావః॥ క్షపణకః దిగంబరసిద్ధా. తం

భణ తావత్ క్షణవినాశినా త్వయా కస్యకృతే వ్రతం ధార్యతే - ఫలకాలే త్వదీయస్థితేరసత్త్వాన్మధా ప్రయాస ఇతి భావః॥ అస్మత్సంతతావితి॥ అస్మత్సంతతౌ అస్మద్విజ్ఞానపరంపరాయాం పతితః ప్రవిష్టః కశ్చిద్విజ్ఞానక్షణః ప్ర

వత్తు ప్రతీమస్తావత్॥ ఉపసృత్య॥ కిం పృచ్ఛసి॥ క్షపణకః॥ భణ దావ, ఖణవిణాసిణా తుఏ కస్స కిదే వదం ధారీఅది॥ ఛా॥ భణ తావత్, క్షణవినాశినా త్వయా కస్యకృతే వ్రతం ధార్యతే॥ భిక్షుః॥ అరే శ్రూయతాం॥ అస్మత్సంతతిపతితః కశ్చిద్విజ్ఞానక్షణః సముచ్ఛిన్నవాసనో మోక్ష్యతే॥ క్షపణకః॥ అలే ముక్ఖ జఇ కస్సిం వి మణ్ణంతలే కో వి ముక్కో భవిస్సది తదో దే సంపదం పణట్ఠస్స కిదే కేలిసం ఉవఆలం కలిస్సది॥ ఛా॥ అరే మూర్ఖ, యది కస్మిన్నపి మన్వంతరే కోపి ముక్తో భవిష్యతి తతస్తే సాంప్రతం ప్రణష్టస్య కృతే కీదృశముపకారం కరిష్యతి॥ అణ్ణచ్చ పుచ్ఛామి, కేణ ఈలిసే ధమ్మే ఉవదిట్ఠే॥ ఛా॥ అన్యచ్చ పృచ్ఛామి, కేనేదృశో ధర్మ ఉపదిష్టః॥ భిక్షుః॥ సర్వజ్ఞేన భగవతా బుద్ధేనోక్తోऽయమేవ ధర్మః॥ క్షపణకః॥ అలే శవ్వణ్ణో బుద్ధేత్తి కహం తుఏ ణాదం॥ ఛా॥ అరే సర్వజ్ఞో బుద్ధ ఇతి కథం త్వయా జ్ఞాతం॥ భిక్షుః॥ నను రే తదాగమాదేవ ప్రసిద్ధో బుద్ధస్సర్వజ్ఞ ఇతి॥ క్షపణకః॥ అలే ఉచ్ఛణ్ణబుద్ధిఆ జఇ తస్స భాసిదేణ శవ్వణ్ణత్తణం పడివజ్జేసి, తా అహం పి శవ్వం జాణామి తుమం మే పిదుపిదామహప్పహుదిహిం తిస్సత్తపురిసేహిం దాసేత్తి॥ ఛా॥ అరే ఉచ్ఛిన్నబుద్ధే యది తస్య భాషితేన సర్వజ్ఞత్వం ప్రతిపద్యసే తదాహమపి సర్వం జానామి త్వం మే పితృపితామహప్రభృతిభిస్త్రిస్సప్తపురుషైస్సహ దాస ఇతి॥ భిక్షుః॥ సక్రోధం॥ ఆః పాపపిశాచ మలపంకధర తవాహం దాసః కిం॥ క్షపణకః॥ అలే విహాలదాసీభుజంగ దుట్ఠపవ్వజి

వృత్తి విజ్ఞానసంతానాంతఃపాతీ సంసారీ మోక్ష్యతే ముక్తో భవిష్యతి॥ ప్రా॥ జ్ఞానక్షణః - విజ్ఞానరూపః క్షణావచ్ఛిన్న ఆత్మా సముచ్ఛిన్నవాసనస్స

మోత్స్యతే ॥ అరేవిహారదాసీభుజంగేతి ॥ విహారదాసీభుజంగో వేశ్యాభ
ర్తా ॥ ప్రా ॥ విహారదాసీ వేశ్యా - విహారదాసీపరిచారదాసీతి ద్వివిధా దాసీ ॥
విస్రబ్ధం సవిశ్వాసం ॥ స్వారాజ్యమితి ॥ కో నామ అనిందితస్సన్ - లోకైరితి
శేషః ప్రాజ్యం ప్రకృష్టం ధాతుమూలచింతాలాభబుద్ధిపరమార్థచంద్రసూ
ర్యగ్రహణసంవాదభోగాదినా దశవిద్యేన సర్వజ్ఞత్వం ప్రకర్షః । స్వారా

ద దిట్ఠం దే వప పశేదశ్శిదే, తా పిఅం దేవి శ్శద్ధం భణామి ॥

ఛా ॥ అరే విహారదాసీభుజంగ దుష్టప్రవ్రజిత దృష్టాంతః ప్రపను యాదశితః, తస్మాత్ ప్రియం తే విస్రబ్ధం భణామి ॥ బుద్ధాణుశాశణం పలిహాలిఅ అలిహంతాణుశాశణం అణుశలంతే దిఅం బలవ్వదం పవ్వధా లేమ భవం ॥ ఛా ॥ బుద్ధానుశాసనం పరిహృత్యార్హదనుశాసనమనుసరన్ దిగంబరవ్రతమేవ ధారయతు భవాన్ ॥ భిక్షుకః ॥ ఆః పావ స్వయం నష్టః పరానపి నాశయితుమిచ్ఛసి । ప ॥ స్వారాజ్యం ప్రాజ్యముత్సృజ్య లోకనింద్యామనిందితః । అభివాంఛతి కో నామ భవానివ పిశాచతామ్ ॥ ౧౧ ॥ అపిచ । అర్హన్నామాపి సర్వజ్ఞో నేః సంకల్ప్య సిద్ధత్తే ॥ క్షపణకః ॥ గహా ణక్ఖత్తచాలచందశూల్యోపలాగశుక్కలాహుపలమత్థణ్ణాణసంవాద దంశణేణ ణిలూపిదం భఅవదో శవ్వణ్ణత్తణం అలిహంతశ్శ ॥ ఛా ॥ గ్రహనక్షత్రచారచంద్రసూర్యోపరాగ శుక్రరాహుపరమార్థజ్ఞానసంవాదదర్శనేన నిరూపితం భగవతస్సర్వజ్ఞత్వమర్హతః ॥ భిక్షుః ॥ విహస్య ॥ అరే అనాదిప్రవృత్తజ్యోతిషాతీంద్రియజ్ఞాన ప్రతారితేన భవతైవ మతికష్టం ప్రతమా

జ్యం స్వాతంత్ర్యం - ఉత్సృజ్య త్యక్త్వా - భవానివ - లోకనింద్యాం శాస్త్ర
విరుద్ధాం పిశాచతాం పిశాచత్వమభివాంఛతి అభిలషతి । న కోఽపీత్యర్థః ॥
౧౧ ॥ అర్హతమపి తమనుపాదేయమిత్యాహ ॥ అర్హన్నామపీతి ॥ అర్హన్నామాపిధ
ర్మవేదనం ధర్మజ్ఞానం కః శ్రద్ధత్తే కః స్వీకరోతి - న కోఽపీత్యర్థః ॥ అరే అనాదీ
తి ॥ అనాదిప్రవృత్తేన అనాదిసిద్ధేన జ్యోతిషేణ జ్యోతిశ్శాస్త్రేణ గ్రహనక్షత్ర
చారచంద్రసూర్యోపరాగశాస్త్రేణ అతీంద్రియం ఇంద్రియాగోచరం య

త్జ్ఞానం తత్ప్రతారితేన భవతా అతికష్టం అతిదుఃఖావహం వ్రతం ఆశ్రితం అంగీకృతమిత్యర్థః॥ దేహపరిమితస్యాత్మనో న సర్వజ్ఞత్వ మిత్యాహ॥ తథాహీత్యాదినా॥ జ్ఞాతుమితి॥ వపుఃపరిమితః వపుషా పరిసమంతాత్ మితః శరీరమాత్రపరిమాణో విజ్ఞానరూపో జీవః త్రిలోకీం జ్ఞాతుం కథం క్షమత ఇతి కథయ - నకథమపి సమర్థో భవతీత్యర్థః ॥ త్రైలోక్యజ్ఞానే హేతుమా హ॥ సంగతిమంతరేణేతి- సంబంధం వినేత్యర్థః॥ ఉక్తమర్థం దృష్టాంతేన ద్రఢయతి॥ సుశిక్షోపీతి॥ అతిశక్తిమాన్సన్నపి కుంభనిహితః కుంభాం తః ప్రతిష్ఠో దీపో గృహాన్యంతరే మధ్యే విద్యమానాన్ భావాన్ పదార్థాన్

శ్రితం ॥ తథాహి॥ * ॥ వ॥ జ్ఞాతుం వపుః పరిమితః క్షమతే త్రి
లోకీం జీవః కథం కథయ సంగతిమంతరేణ। శక్తో నికుంభనిహి
తస్సుశిక్షోపి దీపో భావాన్ ప్రకాశయితుమప్యుదరే గృహస్య॥
౧౨ ॥ తస్మాల్లోకద్వయవిరుద్ధాదాత్యంతదుఃఖాకరం సుగతద
ర్శనమేవ సాధు సుఖావహమితి నిగదితుం శక్యం మనః॥ శాంతిః॥
నఖలు అన్యతోగత్యంతరమ్ ॥ కరుణా ॥ ఏవం తావదస్తు ॥ ఏవం
భవతు ॥ ఇతి పరిక్రామతః ॥ శాంతిః। పురోవలోక్య ॥ ఏష పు
రస్తాత్ సోమసిద్ధాంతః। భవతు తావదనుసరామః॥ తతః
ప్రవిశతి కాపాలికరూపధారీ సోమసిద్ధాంతః ॥ పరిక్రమ్య॥ వ॥
నరాస్థిమాలాకృతచారుభూషణః శ్మశానవాసీ నృకపాలభోజ

ప్రకాశయితుం న శక్నోతి యథా తథాత్మాయం ప్రకాశోప్యాత్మా శరీరమధ్యే వర్తమానః పరిచ్ఛిన్నో భువనాంతర్వర్తినో బహిస్థాన్ సూర్యాదీన్నైవ ప్రకాశయేదిత్యర్థః। ఏవం విరుద్ధముపపాదయతా భవతో వంచితా ఇతి భావః॥ ౧౨॥ ఆగమదూషణముపసంహరతి॥ తస్మాదితి ॥ లోకద్వయవిరుద్ధాదిహలోకపరలోకయోర్విరుద్ధాత్ దుఃఖాత్ ఇహలోక సుఖరూపషోడశవర్షాః స్త్రియశ్చందనం సుమనసాం మాలా అయమేవ స్వర్గః। ఇహలోకఏవ నరకరూపాః ఆధయో వ్యాధయశ్చ-ఏతద్భిన్నలోకే ప్రమాణాభావాదితి భావః। సాధు ఆత్యంతసుఖావహం ధర్మనిరపేక్షతయా సుఖజనకం॥ నరాస్థిమాలేతి॥ అహం జగత్పశ్యామి। కీదృశం జగత్। మిథోన్యోన్యం

న్నః పునరీశ్వరాదభిన్నం - యథా ముద్రికాకంకణాదేః పరస్పరభేదేపి సువర్ణాదభిన్నతేత్యర్థః। కీదృశోహం। నరాస్థిమాలయా మహాశంఖమాలయా కృతం సంపాదితం భూరిభూషణం యేనసః। శ్మశానే కాశ్యాం వస తీతి తచ్ఛీలః। నృకపాలే భోజనం యస్యసః। యోగిపవాంజనం తేనశుద్ధం అ [illegible] ణం దర్శనం జ్ఞానం యస్య సః। ఏతేనస్వీయవ్రతధారణం దర్శితం ॥

ప్రా॥ నరాస్థిమాలా భిరాకులాని సంకులాని బిడాని బహుసంఖ్యాని భూషణాని యస్య సః [illegible] - [illegible] సర్వత్రనరాస్థిమాలా ఏవ భూషణత్వేన [illegible] త్యర్థః - యోగాంజనేన శుద్ధం [illegible] యస్య సదోషరహితం [illegible] జ్ఞానం యస్యేత్యర్థః - [illegible]

నః। పశ్యామి యోగాంజనశుద్ధచక్షుషా జగన్మిథో భిన్నమభిన్న మీశ్వరాత్ ॥ ౧౩ ॥ సోమసిద్ధాన్తః॥ అరేరే పశ్యాలికే కాపాలిక వ్రతం [illegible] పురుషః కాపాలికవ్రతం [illegible]॥ ఉపసృ త్య॥ అరేరే కాపాలిక [illegible] తన్నా థమ్మే కేరిశే [illegible] సురాష్ట్రముండ ధారకకీదృశ [illegible] కాపాలికః॥ అ రేశ్రావక ధర్మం తావదస్మాకమవధారయ॥ ౩॥ మస్తిష్కాన్త్ర వసాభిఘారిత మహామాంసాహుతీర్జుహ్వతాం వహ్నౌ బ్రహ్మ

ని నరాస్థిమాలాం [illegible] కాపాలిక [illegible] యోగాంజ [illegible] జ్ఞానస్యసాధ నం ప్రపంచభేదాభేదే [illegible] జ్ఞానఫలం [illegible] యోగాంజనేనజ్ఞానే జన [illegible] తదీయసాధ్యే [illegible] తత్ప్రతిబంధ [illegible] వ్రతమారాధన కారకంబోధ్యం॥ ఉపసృత్యేత్యస్య సమీపం గత్వా॥ ప్రా॥ అరేరేక్షక॥ ముండశ బ్దేనశిరః పాలముచ్యతే॥ ధర్మం తావదితి। మోక్షప్రశ్నస్యాయుక్తత్వా ద్ధర్మం తావదాదావవధారయ నిశ్చినుహీత్యర్థః॥ మస్తిష్కేతి॥ నః అస్మా కం బ్రహ్మకపాలే కల్పితా సురా మద్యం తస్యాః పానం తేన పారణా పుష్టిః భ వతీత్యధ్యాహారః। కీదృశానాం నః। వహ్నౌ అగ్నౌ మస్తిష్కాణి కపాలాం తర్వర్తిరసేన అన్త్రామిళితాయా వసా తయా అభిఘారితాని మహామాంసా

ని మనుష్యమాంసాని తేషామాహుతీర్జుహ్వతాం హోమం కుర్వతాం।
కించాన్యదపి। నోఽస్మాకం భైరవో దేవోఽర్చ్యః పూజ్యః। కైః సాధనైస్తానా
హ ॥ పురుషా ఏవ ఉపహారాః ఉపాయనాని బలయో బలిదానరూపాస్తైః।
కథంభూతైః పురుషోపహారబలిభిః। సద్యస్తత్క్షణమేవ కృత్తశ్ఛిన్నః కఠోరో
నిష్ఠురః కంఠస్తస్మాద్విశేషేణ గళత్కీలాలం రక్తం తస్య ధారాభిః ఉజ్జ్వ
లాః శోభమానాస్తైః। అథవా - నోఽస్మాకం భైరవ ఉమాకాంతోఽర్చ్యః-
దేవః స్వప్రకాశః। కైః। పురి శేత ఇతి పురుషోఽంతరాత్మా తదర్థముపహారాః స
మర్పణాని త ఏవ బలయస్తైః। కీదృశైః। సద్యః తత్క్షణమేవ కృత్తః కఠోర కం
ఠాదివిగళదసృగ్ధారాభిః శోభమానైః। మస్తకే భవం మస్తిష్కం ప
యః తేన అక్తా కాంతిమతీ యా వసా స్నేహః తేన అభిపూరితాః సిక్తాః
మహాంత్యో విపులా యే మహాప్రవృత్తా బుద్ధ్యాప్తయః తా ఏవ మాంసాని తేషామా
హుతీః అగ్నౌ శివమూర్తౌ జుహ్వతాం- నివాపణం కుర్వతామిత్యర్థః। కిం

కపాలకల్పితసురాపానేన నః పారణా। సద్యః కృత్తకఠోరకం
ఠవిగళత్కీలాలధారోజ్జ్వలైరర్చ్యో నః పురుషోపహారబలిభిర్దే
వో మహాభైరవః ॥ ౧౮ ॥ భిక్షుః కర్ణౌ పిధాయ, అహో దా

చ। నోఽస్మాకం- బ్రహ్మరంధ్రోపలక్షితః కపాలో బ్రహ్మకపాలః తత్రక
ల్పితా విద్యమానా సురా చాంద్రీకలా తస్యాః పానేన పారణా తృప్తిః అగప
వాయం ఉమయా సహితః సోమస్తస్య సిద్ధాంతః ॥ ప్రా॥ మస్తిష్కేతి॥ మ
స్తిష్కత్రాంత్రవసయా అభిపూరితాశ్చ యా మహామాంసాహుతయస్తాః
జుహ్వతామిత్యన్వయః। కీలాలధారోజ్జ్వలై రక్తధారాభిరాయిష్ఠైరుపప్రి
యం తేన సమీపే నీయంత ఇత్యుపహారా నైవేద్యాని బలయస్తు నైవేద్యానంత
రం తామేవ దేవతాం తదీయగణాంశ్చోద్దిశ్య దిక్షు వికీర్యమాణాః మాంస
ఖండాః। అత్ర మహాభైరవమంత్రోపాసకః పునశ్చర్యా సమయే మంత్రజ
పాత్పూర్వముపోష్య జపిత్వా తదంగహోమం పూర్వోక్తవిశేషణవి
శిష్టమాంసైర్నిర్వర్త్య నైవేద్యస్థానే నరబలిం కృత్వా తదావరణదేవతా
భ్యోఽపి బలిం దత్వా తదంతే బ్రహ్మకపాలనిహితసురయా పారణం కుర్యాది

కాపాలికానాంవిధిః ॥ ౧౪ ॥ అరేహంతేతి ॥ విప్రలబ్ధో ధర్మాద్భ్రంశి
తః. పాషండాపసద పాషండాధమ. కేశానా ముల్లుంచక ఉత్పాటక ॥
గిరిహరేతి ॥ అహం-హరిః విష్ణుః-హరో మహాదేవః-సురజ్యేష్ఠో బ్రహ్మా-త
ఏ శ్రేష్ఠాః ప్రముఖాయేషాం తాన్ సురాన్ ఇంద్రాదిదేవాన్ ఆహరే
యమే - వియతి ఆకాశే చరతాం గచ్ఛతాం నక్షత్రాణాం గతిరపి

రుణద్ధి ధర్మాచర్యా ॥ క్షపణకః ॥ అరేహంతా, ఘోరపావ
కాలిణా కేణవివిప్పలద్ధోవరాఓ ॥ భా ॥ అర్హతా, ఘోరపా
పకారిణా కేనాపివిప్రలబ్ధోవరాకః ॥ కాపాలికః ॥ సక్రోధం ॥
ఆః పాప పాషండాపసదముండితముండ చండాలవేష కేశో
ల్లుంచక, అరేవిప్రలంభకః కిల చతుర్దశభువనోత్పత్తిస్థితిప్ర
లయప్రవర్తకో వేదాంతసిద్ధాంతప్రసిద్ధవిభవో భగవాన్ భ
వానీపతిః ॥ దర్శయామస్తర్హి ధర్మస్యాస్య మహిమానం ॥
అహంహరిహరసురజ్యేష్ఠశ్రేష్ఠాన్ సురానహమాహరేయం వియచ్చ
రతాం నక్షత్రాణాం రుణద్ధి గతిరపి । సనగనగరామంభఃపూ
ర్ణాం కృత్వా మహీమహం కలశకలైర్ముహుర్యస్తోయం క్షణే
నపిబామితత్ ॥ ౧౫ ॥ క్షపణకః ॥ అరేకావాలిఅ అదో ఏవ్వ
భణామి కేణవి ఇందయాలిణా మాఅం దంసిఅ విప్పలద్ధోసి
త్తి ॥ భా ॥ అరేకాపాలిక, అత ఏవ భణామి కేనాపీంద్రజాలినా
మాయాందర్శయిత్వా విప్రలబ్ధోసీతి ॥ కాపాలికః ॥ ఆః పాప పు
నరపివరమేశ్వరమైంద్రజాలిక మిత్యాక్షిపసి । తన్నమర్షణీ
యమస్యదౌరాత్మ్యం । ఖడ్గమాకృష్య తదహమస్య ॥ వ్య ఏత
త్కరాళకరవాలనికృత్తకంఠనాలోచ్ఛలద్బహుళఫేనిలబుద్బు

దమద్భిర్నివారయే - కించ - నగాః పర్వతాః నగరాణి పత్తనాని తైః సహి
తా మిమాం మహీం పృథ్వీం అంభసి పూర్ణాం ఉదరపూర్ణాం విధాయకృ
త్వా తత్తోయం జలం కలశశకలైః క్షణేన శీఘ్రమేవ పిబామి । భైరవోపా
సకానామస్మాకం సోమసిద్ధాంతినామీదృశః ప్రభావ ఇతి భావః ॥ ౧౫ ॥ ఆ
క్షిపసి నిందసి ॥ ఖడ్గమాకృష్య కోశాన్నిస్సార్య ॥ ఏతదితి ॥ అహంభర్గస్య

గృహిణీం మహాభైరవీం దేవీం డమన్నితి శబ్దో యుక్తం కుర్వాణా ఢామోడక్కరు
వాద్యవిశేషః తస్య ఢాంకృతిః ఢాంకరణశబ్దః తేన హూతాః ఆహూతా
యే భూతవర్గాః పిశాచసమూహాః తేన సార్ధం సహ రుధిరైః ధినో
మి ప్రీణయామి। కీదృశై రుధిరైః। ఏషః యః కరాళో భయానకః కరవా
లః ఖడ్గః తేన నికృత్తం ఛిన్నం యత్కంఠనాళం తస్మాదుచ్ఛలంత ఉద్గచ్ఛం
తో బహులాః ఫేనిలాః సఫేనాః బుద్బుదాఘాః యేషాం తైః ॥ ౧౬॥ ప్రతిప

దోక్తైః। సార్ధం డమడ్డమరుఢాంకృతిహూతభూతవర్గేణ భ
ర్గగృహిణీం రుధిరై ర్ధినోమి॥ ౧౬॥ ఇతి ఖడ్గముద్యచ్ఛతి॥ క్ష
పణకః॥ సభయం॥ మహాభాగ అహింసాపశి మేధమ్మే స్తిష్ఠ॥
అహింసా పరమో ధర్మ ఇతి॥ ఇతి భిక్షుకం ప్రవిశతి॥ భి
క్షుః॥ కాపాలికం వారయన్ భో భో మహాభాగ కౌతుకప్ర
యుక్తేన వాక్కలహేనాయుక్త మేతస్మిం స్తపస్విని ప్రహర్తుం॥
కాపాలికః॥ ఖడ్గం ప్రతిసంహరతి॥ క్షపణకః॥ సమాశ్వస్య॥
మహాభాగ యది శంభోః కాపాలికనామ్నో శావేశే సంప్రాప్తే తదా
అహం కిమపి పృచ్ఛామి కథ్యతాం॥ కా॥ మహాభాగ
యది శంకరస్య ఘోరతపసా వేశస్సంప్రాప్తః, తతో హం కింపి ప్ర
ష్టుమిచ్ఛామి॥ కాపాలికః॥ పృచ్ఛ॥ క్షపణకః॥ సందేహస్థానం వ
శ మేధమ్మే అహం కేళిశేషమున్ముక్తః॥ కా॥ కుతో యుష్మాకం పరమోక్ష
సుఖం, అథ కీదృశో మోక్షః॥ కాపాలికః॥ శ్రూయతాం॥ దృష్టం క్వాపి
సుఖం వినా న విషయై రానంద బోధోజ్ఝితా జీవస్య స్థితిరేవ ము
క్తిరుపలావస్థా కథం ప్రార్థ్యతే। పార్వత్యాః ప్రతిరూపయా

హరతి - పునః కో శే ప్రతిష్ఠిపతి॥ దృష్టం క్వాపీతి॥ మృడస్య పత్న్యుమ్యాః
ఉమాతస్యాః పతిః ఉమాపతిః సోపి - ఇత్యాశ్చేవదతిస్మ - ఇతీతికిం - చంద్ర
చూడం చంద్రశేఖరం వపుర్యస్యతాదృశస్య సానందం యథాస్యాత్తథా
పార్వత్యాః ప్రతిరూపయా సదృశయా దయితయా కాంతయా ఆలింగి
తో యః సముక్తః క్రీడతీతి - సోమేశ్వరోపాసకానాం సరూపాముక్తిరితి
తాత్పర్యావసానం తస్మిన్ సిద్ధాంత ఇతి భావః। కథమీదృశం సుఖం మోక్షః॥

త్యత ఆహ । విషయైః స్రక్చందనాదిభిర్వినా సుఖం క్వాపి న దృష్టం అరూ
పీ సుఖే కథం నా భావాదితి భావః । నను తర్హి దుఃఖనివృత్తిరేవ వైశేషికాదిస
మ్మతా ముక్తిరస్త్విత్యత ఆహ ॥ ఆనందేతి ॥ ఆనందః సుఖం తస్య బోధో
ఽనుభవస్తేనోజ్ఝితా రహితా జీవస్య జంతోః స్థితిరేవ ముక్తిరుపలావస్థా
సం ప్రార్థ్యతే కథం సుఖిలప్స్యతే - ఉపలావస్థాయా అచేతనత్వేనాపురు
షార్థత్వాదితి భావః । జ్ఞానిత్వం పరిత్యజ్య పాషాణవదపి ప్రార్థనమత్యా

దయితయా సానందనాలింగితో ముక్తః క్రీడతి చంద్రచూడవపు
రిత్యూచే మృడానీపతిః ॥ ౧౭ ॥ శాంతిః ॥ శాంతం పాపం, క
థమస్యాపి దర్శనస్య భగవాన్ భవానీపతిః కర్తా అహో బాలి
శం కుమార్గ్యైః ॥ భిక్షుః ॥ మహాభాగ, అశ్రద్ధేయమేతదపి గరా
గస్య ముక్తిరితి । క్షపణకః ॥ అరే భిక్షో జిణజిణసుప్పసి తదో
భగవాన్ సరీరీ సరాగీ ముత్తేత్తి వేసః ఘుద్ధం ॥ ఛా ॥ అరే కాపాలి
క సూరిదికకుప్పస్స తవ భగవాన్ సరీరీ సరాగీ ముత్తేత్తి వేసః ఘుద్ధం ॥
కాపాలికః ॥ స్వగతం ॥ అహో అశ్రద్ధాదూషితాన్యనయోరంతఃకరణాని
భవత్వేవం తావత్ ॥ ప్రకాశం ॥ నేదం ధ్యాభిముఖమపలోక్యశ్రద్ధే
త్యతస్తావత్ ॥ తతః ప్రవిశతి కాపాలినీరూపధారిణీ శ్రద్ధా ॥ కపా
లా ॥ సహీ పెక్ఖ, అశనస్సంసద్ధా జాపసా ॥ ద ॥ విశిష్టాకారపుష్ప
ళ్ళోళలా అగ్గాణ జాత్థిమా జాక్కిపచాటుభూసణా । జోవ్వణపీణత్థ
ణభారసుంధరా పహాసి పుణ్ణేందుముహీ పఅ్వాసిణీ ॥ ఛా ॥ సఖి ప్రే
క్షస్వ, రజసస్తాం శ్రద్ధాం ప్రతిపద్య ॥ వి ॥ విస్రస్తనీలోత్పల
లోలలోలవినాజినత్త్వైరా కృతచారుభూషణా । స్తనతటపీనస్త
ర్వేత్యం వైదికత్వాభిమానినాం ॥ ౧౭ ॥ భిక్షురితి ॥ అశ్రద్ధేయం అనాదర
ణీయం అశ్రద్ధయా ఆక్షిప్తం వ్యాకృష్టం ॥ సఖి ప్రేక్షస్వ త్వరతి భయంకరం దాక్షి
ణ్యం తం స్పష్టోఽయం రజసస్తేతి ॥ భిక్షుక్షపణకయోరుభయోర్మధ్యే పరిచ్ఛిన్నాః ఆ
వరణస్వభావాదశ్రద్ధా అతస్తామసీ । సోమసిద్ధాంతస్యాఖిలాపప్రధాన
త్వాద్రాజసీ ॥ ప్రా ॥ రజసస్తామ్ యయా శ్రద్ధా సైవాసద్గ్రత్వాతిశయేన కా
మనాభూయస్త్వేన వరజోధమేణ లింగేన కాపాలికస్య రాజసత్వాత్ర

దీయశ్రద్ధాయాశ్చ రాజసత్వం బోధ్యం॥ ౧౮ ॥ జనాంతికం లోకసమక్షం। రండా ఇతి॥ మయా చండానురాగాత్ ఉత్కృష్టప్రీతివశాత్ -గాఢం అతిశయేన భుజయోర్ద్వంద్వేనాపీడితో మర్దితో యయోః పీవరయోర్మాంసలయోః స్తనయోర్భరః భారః సయస్యాం క్రియాయాం యథా స్యాత్తథా। పీనపయోధరాః పీనౌ మాంసలౌ పయోధరౌ స్తనౌ యాసాం తాః-రండాః భర్తృహీనాః నిరంతరసురతహీనా ఇత్యర్థః। ఏతేన సుఖవిశేషో ధ్వనితః। కతికతిపయసంఖ్యాకాః నో ఆలింగితాః- కింతు బహ్వ్య ఆలింగితా ఏవ॥ తావ

సభారకంధరా విభాతి పూర్ణశేందుముఖీ విలాసినీ॥ ౧౮ ॥ శ్రద్ధా॥ పరిక్రమ్య॥ ఏసమ్హి ఆణవేదు సామీ॥ ఛా। ఏషాస్మి ఆజ్ఞాపయతు స్వామీ॥ కాపాలికః॥ ప్రియే ఏనం దురభిమానినం భిక్షుం తావద్గృహాణ॥ శ్రద్ధా భిక్షుముపాలింగతి॥ భిక్షుః॥ జనాంతికం॥ సానందం పరిష్వజ్య రోమాంచమభినీయ॥ అహో సుఖస్పర్శా కాపాలినీ॥ తథాహి॥ రండాః పీనపయోధరాః కతి మయా చండానురాగాద్భుజద్వంద్వాపీడితపీవరస్తనభరం నో గాఢమాలింగితాః॥ బుద్ధేభ్యశ్శతశః శపే యదిపునః కుత్రాపి కాపాలినీపీనోత్తుంగకుచోపగూహనభవః ప్రాప్తః ప్రమోదోదయః॥ ౧౯॥ అహో పుణ్యం కాపాలికచరితం। అహో శ్లాఘ్యః సోమసిద్ధాంతః। ఆశ్చర్యోయం ధర్మః। భో మహాభాగ సర్వథాస్మాభిర్బుద్ధానుశాసనముత్సృజ్య ప్రవిష్టాస్స్మః పారమేశ్వరం సిద్ధాంతం। తదాచార్యస్త్వం శిష్యా వయం। ప్రవేశయ మాం పారమేశ్వ

తా కింతత్రా హా॥ శతశః శతవారం - బుద్ధేభ్యశ్శపే సురుశపథం కరోమి-కుత్రాపి క్వచిదపి కాపాలిన్యాః పీనౌ మాంసలౌ ఉత్తుంగౌ ఉచ్చౌ కుచౌ తయోరుపగూహనం ఆలింగనం తస్మాద్భవః ఉత్పన్నః ప్రమోదోదయః ప్రకృష్టానందావిర్భావః- యదిపునః-ప్రాప్త ఇత్యన్వయః॥ ప్రా॥ రండా ఇతి॥ రండా వేశ్యాః- కాపాలినీపీనోత్తుంగకుచోపగూహనభవః ప్రమోదోదయః కుత్రాపి ప్రాప్తో యది తదా శతశో బుద్ధేభ్యశ్శపే. తస్మాన్న కుత్రాపి ప్రాప్త ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ ప్రవేశయ దేహి-పారమేశ్వరీం పరమేశ్వరసంబంధినీం॥

ఆః పాపే ఇతి॥ పరిరంభ ఆలింగనం స ఏవ సుఖోత్సవః॥ అంకపాళిమాలింగనం ఇంద్రియవికారో నామ మోహవశాదింద్రియవికారః తద్గ్రహకంతు ప్రధానావయవస్యోచ్ఛాదనత్వం తచ్చ పింఛికయాచ్ఛాదయితుం శక్యమితి భావః । పింఛికా మయూరపింఛనిర్మితః పింఛగుచ్ఛః॥ అయి ఇతి॥ కురంగో మృగః - భావకీ క్రీ

రిందీతూం॥ క్షపణకః॥ అలే భిక్ఖు అ కావాలిణీఫలిశ దూశిదె తు
మం తా దూశం ఓశళ॥ ఛా॥ అరే భిక్షుక కాపాలినీ స్పర్శదూ
షితస్త్వం తస్మాద్దూరమపసర॥ భిక్షుః॥ ఆః పాపవంచితోస్మి
కాపాలిన్యాః పరిరంభసుఖోత్సవేన॥ కాపాలికః॥ ప్రియే
క్షపణకం గృహాణ॥ కాపాలినీ క్షపణకమాలింగతి॥ క్షపణకః॥ స
రోమాంచం॥ అహో అలిహంతే, అహో కావాలిణీఫలిశ
శుహం, శుందలి దేహి దావ పుణోవి అంకపాళిం॥ ఛా॥ అ
హో అర్హన్, అహో కాపాలినీస్పర్శసుఖం, సుందరి దే
హి తావత్పునరప్యంకపాళిం॥ స్వ॥ అలే మహంతే క్ఖు ఇందిఅవిఅ
లే ఉవట్ఠిదే, తా అత్థికో విఉవాఓ, కిం ఎత్థ జుత్తం హోదు పింఛి
ఆప థగఇస్సం॥ ఛా॥ అరే మహాఖల్వింద్రియ వికార ఉపస్థితః
తదస్తి కోప్యుపాయః, కిమత్ర యుక్తం భవతు పింఛికయా స్థ
గయిష్యామి॥ తథా కృత్వా॥ అఇపీణఘణత్థణసోహణే పలిసంత్థ
కుళంగలోఅణే । జఇ ళమశి కావాలిణి భావఇ తా కిం కలిశ్శది
శావకీ॥ ఛా॥ అయి పీనఘనస్తనశోభనే పరిసంత్రస్తకురంగలో
చనే । యది రమయసే కాపాలిని భావకీ తత్కిం కరిష్యతి శ్రా
వకీ॥ ౨౦॥ అహో కావాలిఅదంశణం ఎక్కం ఎవ్వ శోక్ఖమో
క్ఖశాహణం । భో ఆచాలిఅ - అహం తు ఝక్కింకలే శంపదం శం
వుత్తే, శంవిశహో భేళవాణుశాశణే దిక్ఖేహి॥ ఛా॥ అహో కా

ద్ధావతీ - శ్రావకీ క్షపణకగోష్ఠీ - అస్యార్థః - హే కాపాలిని త్వం శ్రద్ధావతీ సతీ యది రమయసే - తదా శ్రావకీ క్షపణకసముదాయః కింకరిష్యతీతి॥ పా ౨॥ భావకీ రసికా సతీ యది రమయసే తతః శ్రావకీ ముద్వాక్యం శృణ్వతీ దాసీభూతా దిగంబరమతవిషయా తామసీ శ్రద్ధా కిం కరిష్యతీత్యర్థః॥ ౨౦ ॥ కింకరో దా

నః భాజనం సురాపానపాత్రం॥ అర్పనేమంత్రంపఠతి॥ ఇదమితి॥ భవస్య
సంసారస్యభిషక్తైర్భేషజం ఇదంభైరవేణోదితంప్రోక్తం పశూనాం జీ
వానాంపాశః సంసారః తజ్జనితాయాః వాసనాయాస్తాసాం సముచ్ఛేదే నాశేకా
రణం। ఇతరత్ సుగమం॥ ౨౧॥ కింవిమృశసి కింపరిచారయసి। పశుత్వంమూ

పాలికవచనమేకమేవసౌఖ్యమోక్షసాధనం। భి॥ ఆచార్యఅ
హంశివకింకరస్సంప్రతిసంవృత్తః। నానుపిమహాభైరవాను
శాసనేదీక్షయ॥ కాపాలికః॥ ఉపవిశ్యతాం॥ ఉభౌతథాకురుతః
కాపాలికః॥ భాజనమాదాయధ్యానంనాటయతి॥ శ్రద్ధా॥ భఅ
సంపూరితంసురాపాత్రం॥ శ్రా॥ భగవన్ పూరితంసురయా
భాజనం॥ కాపాలికః॥ ... కృపీత్వా శేషంభిక్షుక్షపణకౌ రేణా
... యతి॥ ... ఇదంపవిత్రం ... భవభేషజం। ప
శుపాశసముచ్ఛేదకారణం భైరవోదితం ॥ ౨౧॥ ఉభౌవిమృ
శతః॥ క్షపణకః॥ అర్హతానుశాసనే ... సురాపానం
నాస్తి॥ ... అస్మాకం ... సురాపానం నాస్తి॥
భిక్షుః॥ కథంకాపాలికోచ్ఛిష్టాంసురాంపాస్యామి॥ కాపా
లికః॥ ... కింవిమృశసి॥ శ్రద్ధేపశుత్వముపన
యోరద్యాప్యపగతమితి ... సంసర్గదోషాదుప
... తాంసురాం ... తే। ... స్వవక్త్రేణ పూ
తాంకృత్వా ... అపివంతి స్త్రీ
ముఖంతుసదాశుచీతి॥ శ్రద్ధా॥ ... వే॥ భా॥ య
ద్భగవానాజ్ఞాపయతి॥ ఇతిపానపాత్రం గృహీత్వా పీతశేష
ముపనయతి॥ భిక్షుః॥ మహాప్రసాద ఇతి ... గృహీత్వాపి
బతి॥ ... సురాయాస్స్వాదభేదః॥ ప॥ ... వేశ్యాభిస్స
హానేకశోవారాన్ సురాపానముచ్ఛిష్టాస్వాభిర్వేశ్యాభిః ...
ఖిదత్వం-అవనీయతేసూరిక్రియతే। స్వవక్త్రేణ సపంపూర్ణం తేనపూతాం
పవిత్రాంకృత్వాఉపనయతుఉపనమీపేనయతుపాయయతు॥ వైభి-కాః
స్త్రతాః॥ చషకంపానపాత్రం॥ నపీతేతి॥ అస్మాభిః-వేశ్యాభిస్సహకతిక

తి వారాణవాసగణ- సురేత్యర్థాత్సురాకః - నసిపేణా- బహుధా నిపీతైవే
త్యర్థః। కీదృశీసు- సువదనానాం సుముఖీనాం ముఖైరుచ్ఛిష్టా పీతశే
షా। పునః కీదృశీసురా - వికచం వికసితం యదుత్పలం తస్యామోదేన పరిమళే
న మధురా స్వాద్వీ। తతః కిం నిత్యాహ॥ సురగణాః దేవగణాః ఏతాం పునః తాం సు
లబ్ధ్వా అపాం ప్రియసుధాయై అన్యథా యస్పృహయా ఇత్యపేతి జానీమః। కీదృ

మోదమధురా। కపాలిన్యా వక్త్రాసవ సురభితేయం తాం పున
రాప లబ్ధ్వా జానీమః స్పృహయాలవః సుధాయై సురగణాః ॥ ౨౫॥
తువంకః॥ అలేఖ్యోత్ర నాశనీయం పిబ, కాపాలినో వదనోచ్ఛి
ష్టం [illegible] అలేఖ్యోత్ర [illegible] కాపాలినో
వదనోచ్ఛిష్టం [illegible]॥ తువం
[illegible]॥ [illegible]॥ అ[illegible]
[illegible] అ[illegible] అ[illegible] అ
[illegible] దేవం బి
[illegible] అలేఖ్యోత్ర [illegible] అంగా
[illegible]॥ [illegible] అ[illegible]
[illegible] అ[illegible] అ[illegible] అ
[illegible]। అలేఖి
[illegible]॥ పవంక
ర్త్యా॥ ఉత్ఫాలతాకురుతః॥ కాపాలికః॥ [illegible]
[illegible] ఉత్ఫాల్యత్యా॥ తువ
ంకః॥ అలేఖ్యోత్ర అపశే కాపాలినే అహా వా అపాలిపి కాపాలినేవ
శద్ధం శోభనం [illegible] అలేఖ్యోత్ర అ[illegible]॥ అలే
ఖియుక, ఏవ కాపాలికః అథవా అచార్యః కాపాలిన్యా సాధ్వ్యాశో
శింసురాం। కపాలిన్యాః వక్త్రాసవేన ఆసనసు ద్వైనసురభింసు [illegible]॥ ౨౫
వదనసరసాం వదనోచ్ఛిష్టాం - ముఖరసయుక్తామిత్యర్థః। చషకం పాన
పాత్రం॥ అపాఘ్రాణార్థే - రసాంతరాసత్వశత్వమిత్యర్థః॥ పా్రు
స్వాదో నామ పరికర సంపాతః రజనితః కత్వనరసపై దిత్ర్యావిశేషః - సురభిత్వం

సుగంధిద్రవ్యవాసనాదిసంభవః పరిమళః ॥ మదస్ఖలితం మదేనస్ఖలనం ప్రా
ప్తం యథాస్యాత్తథా నృత్యతః ॥ అణిమాదిగుణట్ఠాణేతి పూర్వోక్తాం గాథామి
త్యర్థః॥ యత్రేతి॥ అక్లేశం చాంద్రాయణాదితపసా వినా అభిమతాః అభిలషి
తాః అర్థసిద్ధయః ప్రయోజనసిద్ధయ ఇత్యర్థః॥ ఆశ్చర్యమేవాహ॥ అత్రా
నుష్ఠితే॥ అత్రాస్మన్మతే అనుష్ఠితః అత్యక్తః వాంఛితార్థేషు ఇష్టార్థే
షు విషయాణాం చక్షురాదీంద్రియాణామాసంగః సంబంధః తస్మిన్
సత్యపి అష్టౌ మహాసిద్ధయః అణిమాద్యాః సిద్ధ్యంతి- ప్రాకృతాశ్చ సిద్ధయః
సిద్ధ్యంతి ప్రాప్యంతే పరంతు విదుషాం జ్ఞానినాం యోగాంతరాయాః యోగ
విఘ్నభూతా భవంతీత్యర్థః॥ కీదృశానాం విదుషాం॥ అత్యాసన్నేతి॥ ని
కటశ్చాసౌ మహోదయశ్చ మోక్షః తస్మిన్ ప్రణయః ప్రీతిర్యేషాం తచ్ఛీలా

భనం స్పృశ్యతి, తదేతేన సహ వామపి నృత్యావః ॥ భిక్షుః ॥ ప
వంసత్యః॥ మదస్ఖలితం నృత్యతః॥ క్షపణః॥ అణిమాదిగుణట్ఠాణేత్యా
దిగాయతి॥ భిక్షుః॥ ఆచార్య మహాశ్చర్యమేతద్దర్శనం ॥ యత్రా
క్లేశమభిమతార్థసిద్ధయః సంపద్యంతే॥ కాపాలికః॥ కియదేత
దాశ్చర్యం పశ్య॥ ప॥ అత్రానుష్ఠితవాంఛితార్థవిషయాసం
గేపి సిద్ధ్యంత్యమూరత్యాసన్నమహోదయప్రణయినామ
ష్టౌ మహాసిద్ధయః॥ వశ్యాకర్షవిమోహనప్రశమనప్రక్షోభ
ణోచ్చాటనప్రాయాః ప్రాకృతసిద్ధయస్తు విదుషాం యోగాం

స్త్వేషాం॥ కీదృశ్యః॥ ప్రాకృతసిద్ధయః॥ వశ్యం వశీకరణం ఆకర్షః ఆకర్షణం మో
హనం భ్రాంత్యుత్పాదనం ప్రశమనం సకలజ్ఞానభ్రంశః ప్రక్షోభణం ప్ర
క్షోభః ఉచ్చాటనం స్థానభ్రంశః తత్ప్రాయాః తత్ప్రధానా ఇత్యర్థః॥
ప్రా॥ అత్రేతి॥ అనుష్ఠితః అపరిత్యక్తః వాంఛితార్థో యయాస్మిన్ తస్మిన్-వి
షయాసంగేపి ప్రత్యాసన్నమహోదయేన సన్నిహితమోక్షేణ ప్రణయి
నాం ముక్తానామితి యావత్- అష్టౌ మహాసిద్ధయః అణిమాదయః సిద్ధ్యంతి
భోగేపి ముక్తిర్భవతి- హా చ శివసారూప్యం- తస్మిన్ సతి శివధర్మా అణిమా
దయోపి భవంతి- కాపాలికానాం మతే- వశ్యం వశీకరణం- ఆకర్షణం దూ
రస్థితానాం సమీపానయనం- మోహనం మూర్ఛాదివన్నిస్సంజ్ఞతా సం

పాదనం- ప్రమథనం మారణం- ప్రక్షోభణం చిత్తవిక్షేపసంపాదనం- ఉ
చ్చాటనం సన్నికృష్టానాం విప్రకృష్టాపాదనం - ఏవమాదయః ప్రాకృతసి
ద్ధయః విదుషాం యోగాంతరాయా ఏవ - యోగవిరుద్ధేష్వసత్కార్యే
షు వ్యాసంగాపాదకత్వాదితి భావః ॥ ౨౩ ॥ విమృశ్య విచార్య ॥
యమితి ॥ సాతిశయపీతయా మదిరయా అయమనభ్యాసస్తపస్వీ
కూరం ఉన్మత్తీకృత ఇతి యోజనా - ఉన్మత్తీకృతః అతిభ్రాంతిః సంపాదిత

తరాయాః పరం ॥ ౨౩ ॥ క్షపణకః ॥ అరే కావాలిఅ, విమృశ్య
అరేఅచాలిఅ, అహవా, రాజఉల ॥ ఛా ॥ అరే కాపాలిక (విమృ
శ్య) అరే ఆచార్య, అథవా రాజకుల। ఇతి పరిక్రామతి ॥ భిక్షుః॥
అయమనభ్యాసస్సాతిశయపీతయా మదిరయా కామమున్మత్తీకృ
తస్తపస్వీ, తత్ప్రియతామస్య మదాపనయనం ॥ కాపాలికః॥
ఏవం భవత్వితి స్వముఖోచ్ఛిష్టతాంబూలం క్షపణకాయ దదా
తి ॥ క్షపణకః ॥ స్వస్థీభూయ ॥ అచాలిఅ ఏసం పుచ్ఛామి జాదిశీ
తుమ్హాణం సురాపిఆహారణసత్తీ కిం తాదిశీ ఇత్థిఆపురిశేశు అత్థి॥
ఛా ॥ ఆచార్య ఏతత్ పృచ్ఛామి యాదృశీ యుష్మాకం సురాయా
మాహారణశక్తిః కిం తాదృశీ స్త్రీపురుషయోరప్యస్తి ॥ కాపాలి
కః ॥ కిం విశేషేణ పృచ్ఛసి ॥ పశ్య ॥ ఏ ॥ విద్యాధరీం వాథ సురాంగనాం
వా నాగాంగనాం వాప్యథ యక్షకన్యాం ॥ యద్యన్మమేష్టం భువ
నత్రయేపి విద్యాబలాత్తత్తదుపాహరామి ॥ ౨౪ ॥ క్షపణకః॥
భో ఏదం సుపగణి దేణ ణ్ణాదం, జం కి వ్వే అన్హా మహామోహాశ్శ కిం

త్యర్థః ॥ తత్ప్రియతామిత్యాద్యపశ్యేత్యంతం సుగమం ॥ విద్యాధరీ
మితి ॥ విద్యాధరీం గంధర్వకన్యాం సురాంగనాం దేవపత్నీం- కన్యా అ
కృతవివాహా- స్వయంవరాశక్యత ఆనేతుం కృతవివాహా దేవపత్న్యపి ఆనే
తుం శక్యత ఇతి సురాంగనేత్యనేనోక్తం। నాగాః సర్పాః క్రూరాస్తేషామప్యం
గనాం స్త్రియం- యక్షాస్తతోప్యతికఠినాస్తేషామపి కన్యాం- కింబహునా,
భువనత్రయేపి యద్యన్మమేష్టం తత్తదుపాహరామీతి యోజనా ॥ ౨౪ ॥

ఖటికామాదాయేతి॥ ఖటికా అంకలేఖనసాధనం । అంబాగతం శ్రద్ధావిష యం-హతాశానాం- హతాగతా ఆశా యేషాం తేషాం - ఆలాపం సంభాష

కళేత్తి ॥ భా ॥ భో ఏతన్మయా గణితేన జ్ఞాతం యత్సర్వేవయం మహామోహస్య కింకరా ఇతి ॥ ఉభౌ ॥ యథాజ్ఞాతమాయుష్మతా, ఏవమేతత్ ॥ క్షపణకః ॥ తా ళా అకజ్జం కిం విమంతీఅదు ॥ భా ॥ తస్మాద్రాజకార్యం కిమపి మంత్ర్యతాం ॥ కాపాలికః ॥ కింతత్ ॥ క్షపణకః ॥ శత్తిశ్శశుదా శద్ధా మహాళా అశ్శ అణ్ణా ఏ ఆహాళిఅదుత్తి ॥ భా ॥ సత్త్వస్యసుతా శ్రద్ధా మహారాజస్యాజ్ఞయా ఆహ్రియతామితి ॥ కాపాలికః ॥ కథయత్యాసౌ దాస్యాః పుత్రీ, ఏష తామచిరేణైవ విద్యాబలాదుపాహరామి ॥ క్షపణకః ॥ తా హగ్గగణిఅ దేదక్ఖావఇశ్శం ॥ భా ॥ తదహం గణయిత్వా తే దర్శయిష్యామి ॥ ఇతి ఖటికామాదాయ భూమావస్థానాని కృత్వా గణయతి ॥ శాంతిః ॥ సఖి అంబాగతమివ హతాశానామాలాపం శృణోమి, తదవధానేన తావదాకర్ణయావః ॥ కరుణా ॥ సహి ఎవ్వం కరేహ్మ ॥ భా ॥ సఖ్యేవం కుర్వః ॥ ఉభే తథా కురుతః ॥ క్షపణకః ॥ ప ॥ ణత్థిజలే ణత్థిథలే ణత్థిగిరితలే ణత్థిపాదాళే। శా విణ్హుభత్తిసహి ఆవసఇ హిఅఏ మహప్పాణం ॥ భా ॥ నాస్తి జలే నాస్తి స్థలే నాస్తి గిరితలే నాస్తి పాతాలే। సా విష్ణుభక్తిసహితా వసతి హృదయే మహాత్మనాం ॥ ౨౫ ॥ కరుణా ॥ సానందం ॥ సహి దిట్ఠిఆ వఢ్ఢసె। విణ్హుభత్తీఏ దేవీఏ సస్సవలివత్తిణీ సద్ధేత్తి। భా ॥ దిష్ట్యా వర్ధసే। విష్ణుభక్త్యా దేవ్యాః పార్శ్వపరివర్తినీ శ్రద్ధేతి॥ శాంతిః ॥ సహర్షం నాటయతి ॥ భిక్షుః ॥ అథ ధర్మస్య కామాదవకాంతస్య కుత్ర వృత్తిః ॥ క్షపణకః ॥ పునర్గణయిత్వా ॥ ణత్థిజలే ఇత్యాది పఠతి ॥ కాపాలికః ॥ సవిషాదం ॥ అహో హా

ణం ॥ ణత్థీతి శ్లోకః స్పష్టార్థః ॥ ౨౫ ॥ దిష్ట్యా భాగ్యేనేత్యర్థః ॥ సహర్షం నాటయ హర్షయుక్తం నాట్యం ప్రకాశయతి ॥ ణత్థిజలే ఇతి- పూర్వోదాహృతాం

...థాం వదతి॥ మూలమితి॥ విష్ణుభక్తిర్దేవీ- సిద్ధయేబోధోత్పత్తయే మూలం ప్రధానకారణం । సత్త్వకన్యా శ్రద్ధా సాత్త్వికీ శ్రద్ధా సా చ విష్ణుభక్తిం అనుప్రితా అనుగతా- తత్ర తయోస్సదృశే కామాన్ముక్తః కామరహితో ధర్మో ...భూచ్చేత్ తదా-తద్వివేకస్య కృత్యం కార్యం సిద్ధం మన్యే జాతమిత్యేవమ ...ఇత్యర్థః । నిష్క్రామంకమానుతిష్ఠతాం సాత్త్వికశ్రద్ధావతాం విష్ణుభ ...క్త్యంతఃకరణశుద్ధిద్వారా వివేకేన విద్యోత్పద్యత ఇతి భావః॥ ౨౭॥ అనువ్యా ...సేనాపి ప్రాణనాశేనాపి వ్యవసాయం ఉద్యోగం ॥ ప్రా॥ మహాభైరవీమితి॥ ...శ కే హి దుష్టమంత్రప్రయోగేణ సాధూనాం సద్బుద్ధిర్నశ్యతి దుర్బుద్ధిశ్చ

మహత్కష్టమాపతితం మహారాజస్య॥ తథాహి॥ ౮॥ మూలం

దేవీసిద్ధయే విష్ణుభక్తిస్తాం చ శ్రద్ధానుప్రతా సత్త్వకన్యా । కా
మాన్ముక్తస్తత్ర ధర్మో వ్యభూచ్చేత్సిద్ధం మన్యే తద్వివేకస్య
కృత్యం॥ ౨౭॥ తథాపి తావదనువ్యాసేనాపి స్వామినః ప్రయో
జనమనుష్ఠేయం॥ తన్మహాభైరవీం విద్యాం ధర్మశ్రద్ధయోరా
హరణాయ ప్రస్థాపయావః ఇతి నిష్క్రాంతాః॥ శాంతిః ॥ సఖి
ఆవామప్యేవం హతాశానాం వ్యవసాయం దేవ్యై విష్ణుభక్త్యై ని
వేదయావ ఇతి నిష్క్రాంతే॥ ... ... *

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే శాంతరసాసారే ప్రబోధచంద్రో
దయనామ్ని నాటకే పాషండవిడంబనో నామ
తృతీయోఙ్కః

...యత ఇత్యాగమః - అత్ర కాపాలికేన వివేకహితస్య విఘటనాన్నిరోధం॥ ఆవామప్యేవం హతాశానాం వ్యవసాయం ప్రయత్నవిశేషం దేవ్యై వి...భక్త్యై నివేదయావః విజ్ఞాపయావః॥

ఇతి శ్రీమద్భట్టవినాయకాత్మజ దీక్షిత రామదాస విరచితే
ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానే
ప్రకాశాఖ్యే పాషండమతనిరూపణం నామ
తృతీయోఙ్కః సమాప్తః

శ్రీరస్తు!

ప్రబోధచంద్రోదయే సవ్యాఖ్యానే చతుర్థోఽంకః

తృతీయేఽంకే పాషండతిరస్కృతిం విధాయేదానీం చతుర్థేఽంకే పాషండప్రేరితమహాభైరవీతః సావధానయా విష్ణుభక్త్యా శ్రద్ధాధర్మౌ రక్షితావితి సంసూచయన్నాహ॥ తతః ప్రవిశతి మైత్రీతి॥ ప్రా॥ అథేదానీమంకాంతరమారప్స్యమానః కవిస్తదాదౌ కథాసంఘటనార్థం మిశ్రవిష్కంభమారభతే॥ తత ఇతి॥ మైత్రీనామ చిత్తప్రసాదినీనాం చతసృణాం భావనానామేకా - తదుక్తం యోగశాస్త్రే - మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షాణాం సుఖ

తతః ప్రవిశతి మైత్రీ ॥ మైత్రీ ॥ సుదం మఏ ముదితాసఆసాదో,
జహా మహాభైరవీగసణసంభమాదో భఅవదీఏ విణ్హుభత్తీఏ పరి
త్తాదా ధమ్మసహిదా పిఅసహీ సద్ధేత్తి, తా ఉక్కంఠిదేణ హిఅ
ఏణ పిఅసహిం కహిం పెక్ఖిస్సం॥ ఛా ॥ శ్రుతం మయా ముదితా
సకాశాత్, యథా, మహాభైరవీగ్రసనసంభ్రమాద్భగవత్యా వి
ష్ణుభక్త్యాః పరిత్రాతా ధర్మసహితా ప్రియసఖీ శ్రద్ధేతి, త
స్మాదుత్కంఠితేన హృదయేన ప్రియసఖీం కుత్ర ప్రేక్షిష్యే॥ ఇ
తి పరిక్రామతి ॥ తతః ప్రవిశతి శ్రద్ధా॥ శ్రద్ధా॥ చతుర్దిశమా
లోక్య సభయోత్కంపం వదతి॥ ప॥ ఘోరాం నారకపాలకుండ
లవతీం విద్యుచ్ఛటాం దృష్టిభిర్జ్వంచంతీం వికరాళమూర్తిమన

దుఃఖపుణ్యాపుణ్యవిషయాణామితి। చిత్తప్రసాదనమితి తత్ప్రపంచనమగ్రే కరిష్యామః॥ ప్ర॥ గ్రసనసంభ్రమాత్ గిళనభయాత్॥ ఉత్ ఉత్కటః కంపో యస్యాం క్రియాయాం యథాస్యాత్తథా॥ ఘోరామితి॥ అహో ఆశ్చర్యే- మే మనః అద్యాపి కదళీ కేవ వేపతే కంపతే। కథంభూతాయాః ఇవమె, మహాభైరవీం పశ్యంత్యా ఇవ ఆలోకయంత్యా ఇవ। కీదృశీం మహాభైరవీం, ఘోరాం మహాభయావహాం। పునః కీదృశీం, నః ఇమే నారే నారేచ శ్రకపాలే చతే ఏవ కుండలే యస్యాస్తాం। పునః కీదృశీం, దృష్టిభిః విద్యుచ్ఛటాం

ద్యున్మాలాంముంచంతీం। దృష్టిభిరితిబహువచనంత్రినేత్రత్వేన । పునఃకీ
దృశీం, కపైః విశేషేణకరాళామహతీర్యస్యాస్తాం । కపైఃకింభూతైః,
నలోగ్నిః తజ్జ్వాలావత్పిశంగాః పింగళాఃతైః । పునఃకీదృశీం? దంష్ట్రా
వచంద్రకళాంకురాఃతదంతరేతన్మధ్యేలలంతీఖేలంతీజిహ్వాయస్యాస్తాం॥
హా॥ ఘోరామితి॥ కపైరుపలక్షితామితిశేషః - దంష్ట్రాశ్చంద్రికళాంకు
రాఇవేత్యుపమితసమాసః-అంకురశబ్దేనచంద్రకలాయానూతనత్వముచ్య
తే-తతశ్చవక్రత్వంప్రతీయతే ॥౧॥ శత్రుదర్శనాజ్జనితశ్చిత్తస్యఝటితివి

లజ్జ్వాలాపిశంగైఃకపైః। దంష్ట్రాచంద్రకలాంకురాంతరలల
జ్జిహ్వాంమహాభైరవీం పశ్యంత్యాఇవమేమనఃకదలికేవాద్యా
ప్యహోవేపతే॥ ౧॥ మైత్రీస్వగతం॥ అపపసామేపిఅసహీస
ద్ధాభఅసంభముబ్భంతహిఅఅపవణాఉళిఅ కఅలీకండతరళే
హింఅంగేహింకింవిమంతఅంతీసంముహాగదంవి మంణలక్ఖేది,
తా ఆళవిస్సందావ॥ ఛా॥ అయేపసామేప్రియసఖీశ్రద్ధా భయ
సంభ్రమోద్భ్రాంతహృదయా పవనాకులితకదళీకాండతర
ళైరంగైః కిమపిమంత్రయంతీసమ్ముఖాగతామపి మాంనలక్ష
యతి,తస్మాదాలపిష్యామితావత్॥ ప్రకాశం॥ పిఅసహిసద్ధేకిం
తుమంఉత్తావిదహిఅఅ మంవిణవిలోఏసి॥ ఛా॥ ప్రియసఖి శ్రద్ధే
కింత్వముత్తాపితహృదయామామపినవిలోకయసి॥ శ్రద్ధా॥ విలో
క్యసోచ్ఛ్వాసం॥ అయేమేప్రియసఖిమైత్రి॥ ప॥ కాళరాత్రికరా
ళాస్యదంతాంతగతయామయా ॥ దృష్టాసిసఖిసైవత్వంపు

కిం-తావస్థాపాదకో వికారవిశేషో భయం - ప్రసక్తానిష్ట పరిహారో
పాయగవేషణవ్యగ్రతయాఅభిమతకార్యవ్యగ్రతయావా చిత్తస్యత్వరా
విశేషస్సంభ్రమః - యద్యపితయోఃకారణమవగతం-తథాపిమూలాలచక్రి
న్యాయేనభయసంభ్రమౌకించిత్కాలంచిత్తమనువర్తేతే॥ నిద్రాస్వదుః
ఖంనివేదయతి॥ కాళరాత్రీతి॥ కాళరాత్రిరివకరాళంభయావహంఆస్యం
ముఖంతస్మిన్ముఖేయేదంతాః తదంతర్గతయాదంతాంతః ప్రవిష్టయామ
యా. హేసఖియాత్వంపూర్వందృష్టాసైవత్వమద్యజన్మని పునర్దృష్టా

సి॥ ౨॥ మైత్రీ। తథాకృత్వా- పరిష్వజ్యేత్యర్థః॥ ఘోరామిత్యాదీతి-
పూర్వోక్తంపద్యమితిశేషః॥ మైత్రీ॥ శ్యేనావపాతమితి॥ పాభైరవీశ్యేన
వత్ అవఉపరిపాతఃపతనం యస్యాం క్రియాయాం యథాభవతితథా
శ్యేనావపాతం - అవపత్యఅస్మదుపరిపతిత్వాపదద్వయేమాంఆదాయచర
ణయోర్మాంధృత్వాఅపరేణవామేనకరేణధర్మం మామాదాయవేగేన శీఘ్రం
గగనం ఉత్పతితాఉడ్డీయగతా।కేవ, గృధ్రీవ। కీదృశీగృధ్రీ, నఖానా మ

నరత్రైవజన్మని॥ ౨॥ తదేహిపరిష్వజస్వమాం ॥ మైత్రీ ॥ త
థాకృత్వా। సహితహావిణ్హుభత్తిణిబ్బుచ్ఛిదప్పహావావి మహా
భైరవీపక్కసదేఅజ్జవి వేవందిఅంగాఇ ॥ ఛా॥ సఖితథావిష్ణుభ
క్తినిర్వాపితప్రభావాయామహాభైరవ్యాఃకస్మాత్తేఅద్యాపి
వేపంతేఅంగాని॥ శ్రద్ధా॥ ఘోరామిత్యాదిపఠతి॥ మైత్రీ॥స
త్రాసం॥ అహ్మోహదాసాఘోరదంసణా।అహా తాప ఆ
గదావికింకిదం॥ ఛా॥ అహ్మోహతాశాఘోరదర్శనా। అ
థాగతయాతయాకింకృతం॥ శ్రద్ధా॥ శృణు॥ ప॥ శ్యేనావపా
తమవపత్యపదద్వయేమామాదాయధర్మముపరేణకరేణఘో
రా। వేగేనపాంగగనముత్పతితానఖాగ్రకోటిస్ఫురత్పిశితపిండ
యుగేవగృధ్రీ॥ ౩॥ మైత్రీ॥ హద్ధిహద్ధి॥ ఛా॥ హాధిక్ హాధిక్॥
ఇతిమూర్ఛితా పతతి ॥ శ్రద్ధా॥ సఖిసమాశ్వసిహి-౨॥ మైత్రీ
సమాశ్వస్య ॥ తదోతదో॥ తత స్తతః॥ శ్రద్ధా॥ తతఃపరమస్మదీ
యార్తనాదోపజాతదయార్ద్రహృదయయా దేవ్యావిష్ణుభ
క్త్యా॥ ప॥ భ్రూభంగభీమపరిపాటలదృష్టిపాత ముద్ఘాతకోప

గ్రాణితేషాంకోటయోగ్రభాగాః తేషుస్ఫురత్ ప్రకాశమానం పిశితస్య
మాంసస్యపిండయుగం పిండద్వయంయస్యాః ॥ ౩ ॥ తతఃపరమితి॥ అస్మ
దీయః ఆర్తనాదఃపీడాధ్వనిః - తస్మాదుపజాతా యాదయాతయా ఆ
ర్ద్రయాకోమలయాదేవ్యా। భ్రూభంగేతి ॥ తయా దేవ్యా విష్ణుభక్త్యా-
భ్రువోర్భంగఃవక్రతాతయాభీమఃభయానకః సక్రోధోవా - పరిసమం
తాత్పాటలః శ్వేతరక్తః దృష్టిపాతోయత్రయస్యాంక్రియాయాంయథా

స్యాత్తథా। ఉద్గాఢో౽తిదృఢః యః కోపస్తేన కుటిలం యథా స్యాత్తథా- తే న ప్రకారేణ వ్యలోకి అవలోకితం। తథా కథం, యథా యేన ప్రకారేణ పాభైర ర్భూమావిశేషేణ ఆసమంతాత్ భగ్నం జర్జరం విశీర్ణం శిరో౽స్థి శిరఃక పాలం యస్యాం క్రియాయాం యథా స్యాత్తథా పపాత। కేవ, వజ్రావపాతే న అశనిపాతేన హతా పాతితా శైలస్య పర్వతస్య శిలేవ॥ ప్రా॥ భూమౌ భంగేతి॥ భూమౌ భంగభీమవరిపాటలదృష్టిపాతమితి క్రియావిశేషణద్వయం ఉద్గాఢో తిమాత్రః వ్యాకీర్ణాని పంజరాకారతయా సమష్టిరూపేణ ప్రాగవస్థితాని పతనసమయే దృఢాభిఘాతేన వ్యష్టిరూపేణ విశకలితాని ఝుర్ఝురతరాణి ప్రత్యేకం కణీభూతాని చాస్థీని యస్మిన్ కర్మణీతి క్రియావిశేషణం ॥ ౪॥

కుటిలం చ తథా వ్యలోకి । పావజ్రిపాత హత శైలశిలేవ భూ
మౌ వ్యాభుగ్నజర్జరశిరో౽స్థి యథా పపాత॥ ౪॥ మైత్రీ॥ దిట్ఠి
ఆమి ఏవ సద్దూళముహాదో విబ్భట్టా దేవ్వేణ సంజీవిదా పి
అసహీ॥ ఛా॥ దిష్ట్యా అస్యేవ శార్దూలముఖాద్విభ్రష్టా దైవేన
సంజీవితాపి ప్రియసఖీ॥ తదో తదో॥ తతస్తతః॥ శ్రద్ధా॥ తతో దే
వ్యా సముపజాతాభినివేశముక్తమేవం। అస్య దురాత్మనో మ
హామోహహతకస్య మామనవజ్ఞాయ వర్తమానస్య సమూల
మున్మూలనం కరిష్యామీతి॥ ఆదిష్టా చాహం దేవ్యా। యథా, గచ్ఛ
శ్రద్ధే బ్రూహి వివేకం, కామక్రోధాదీనాం నిర్జయాయోద్యో
గః క్రియతాం, తతో వైరాగ్యం ప్రాదుర్భవిష్యతి, అహం చ య

మైత్రీ॥ దిష్ట్యా భాగధేయేన- శార్దూలముఖాత్ వ్యాఘ్రముఖాత్ శార్దూలద్వీపినో వ్యాఘ్ర ఇత్యమరః ॥ దేవ్యా విష్ణుభక్త్యా సముపజాతః ఉత్పన్నః అభినివేశః అభిమానో యస్యాం క్రియాయాం యథా స్యాత్తథా- ఏవముక్తం। ఏవం కథం తత్రాహ॥ అస్య దురాత్మన ఇత్యాది॥ దురాత్మనః పాపిష్ఠస్య మహామోహహతకస్య మహామోహాధమస్య- అవజ్ఞాయ తిరస్కృత్య- ఉన్మూలనం ఉత్పాటనం॥ ఆదిష్టేతి - ఆజ్ఞప్తేత్యర్థః- దేవ్యా విష్ణుభక్త్యా॥ కిం వివేకం ప్రతి వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ కామక్రోధాదీనామిత్యాది ॥ తతస్తేషు కామాదిషు వైరాగ్యం ఉత్పద్యతే అహం చ శ్రద్ధా యథా

సమయం యథోద్దిష్టకాలం ప్రాణాయామాదిభిః ఆదిశబ్దాన్నామసంకీర్త
నైః అనుప్రాణనేన యుష్మత్సైన్యం తత్త్వవిచారాదిరూపం అనుగ్రహీష్యా
మి॥ ఋతంసత్యంభరతి బిభర్తీతి సా ఋతంభరా ప్రజ్ఞా- పతంజలినా
ప్యుక్తం ॥ ప్రజ్ఞా ఋతంభరేత్యాది ॥ ఋతంభరాదయశ్చ దేవ్యః
శాంత్యాదిరూపేణ కౌశలేన సమీచీన సాధనేన భగవతః పరమాత్మనః అ
నువిధాస్యంతీతి - అను అజ్ఞానజన్యావరణ నాశానంతరం విధాస్యంతి కరి
ష్యంతి విపూర్వకో ధాధాతుః కరోత్యర్థే వర్తతే ॥ అహంశ్ర
ద్ధా- మైత్రీత్వం ॥ సంస్కృతమాశ్రిత్యేతి- మైత్రీబ్రూతే ఇతి శేషః॥ మహాత్మ

థా సమయం ప్రాణాయామాద్యనుప్రాణనేన యుష్మత్సైన్య
మనుగ్రహీష్యామి, ఋతంభరాదయశ్చ దేవ్యః శాంత్యాదికౌ
శలేనఉపనిషద్దేవ్యాసంగతస్యభగవతః ప్రబోధోదయమనువి
ధాస్యంతీతి। తదహమిదానీం వివేకసన్నిధిం ప్రస్థితా। త్వంపు
నః కిమాచరంతీ దివసానతివాహయసి॥ మైత్రీ॥ అహ్మేవి పిఅసహీభ
త్తీఏఅణ్ణాఏచతస్సో భఇణీఓ వివేఅసిద్ధికాలణేణ మహప్పా
ణంహిఅఏవసహ్మా॥ ఛా॥ వయమపి ప్రియసఖీభక్తేరాజ్ఞయాచత
స్రో భగిన్యః వివేకసిద్ధికారణేన మహాత్మనాం హృదయేవసామ
హే॥ సంస్కృతమాశ్రిత్య ॥ తేహి॥ ప॥ ధ్యాయంతిమాంసుఖి
నిదుఃఖినిచానుకంపాంపుణ్యక్రియాసు ముదితాంకుమతావుపే
క్షాం। ఏవంప్రసాదముపయాతిహి రాగలోభద్వేషాదిదోషక

నాంహృదయేవసామహ ఇత్యుక్తం తదాహ॥ తేహీ ధ్యాయంతీతి ॥ తేమ
హాత్మానః సుఖినిజీవే మాం మైత్రీం ధ్యాయంతి చింతయంతి - దుఃఖినిచ రాగ
ద్వేషవతి అనుకంపాం కృపాం ధ్యాయంతి- పుణ్యక్రియాసు ముదితాం సంతు
ష్టిం ధ్యాయంతి- కుమతౌ కుబుద్ధౌ ఉపేక్షాం ఉదాసీనతాం ధ్యాయంతి। ఏ
వం సంపాదితే తేషాం కిం కార్యం సిద్ధమిత ఆహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవంసతి
అయమంతరాత్మా ప్రసాదం ప్రసన్నత్వం ఉపయాతి ॥ నను స్వస్య నిర్మలస్య
కీదృశీ ప్రసన్నతా నామేత్యాశంక్యాహ॥ రాగేతి॥ రాగలోభద్వేషాదిదో
షైరకలుషః కలుషస్సంపాదితస్తథాకృతః ఆరోపితరాగాదిదోషైః కలు

ఽస్వభావతస్తు నిర్మలఇతి భావః॥౫॥ తదేవమిత్యాది అలోకయిష్యతీత్యం
తసంబోధం॥ రాధాఇతి అభిధానం నామ యస్య తాదృశో జనపదో దేశః-
రిసరోనికట ప్రదేశః। మీమాంసానుగతా భాట్టకుమారానురోధినీ మతిర్బుద్ధి
స్తయా వ్యాకులేనాన్తరాత్మనా ఉపనిషదో విరహాదితి భావః॥ విష్కంభ
ః- విష్కంభో నామ పూర్వోక్తభాషణం త్యేవః॥..........................✱

రాజా వివేకః - ప్రతిహారీ దౌవారికః॥ శాంతేఇతి॥ అయం జనః- నా
స్తి మృతం మరణం యత్ర తదమృతం బ్రహ్మ, తదేవసాగరాంభః సముద్రజ

లుషోవ్యయమన్తరాత్మా॥౫॥ తదేవం చతస్రోపి భగిన్యో వయం
తదభ్యుదయవ్యాపారేష్వేవ వ్యాసరాన్నయామః, యత్తేదానీం
ప్రియసఖీ మహారాజమాలోకయిష్యతి॥ శ్రద్ధా॥ దేవ్యా వి
ష్ణుభక్త్యైవముక్తం, అస్తిరాధాభిధానో జనపదః తత్ర భాగీర
థీ పరిసరాలంకారభూతే చక్రతీర్థే మీమాంసానుగతయా
మత్యా కథంచిద్ధార్యమాణప్రాణో వ్యాకులేనాన్తరాత్మనా వి
వేక ఉపనిషద్దేవ్యాస్సంగమార్థమహర్నిశం తపస్యతీతి॥ మైత్రీ॥
తాగచ్ఛదుపిఅసహీ అహంపిసకంణిఓగం అణుచిట్ఠామి॥ ఛా॥
తస్మాద్గచ్ఛతు ప్రియసఖీ, అహమపి స్వకం నియోగమనుతిష్ఠా
మి॥ శ్రద్ధా॥ ఏవం భవతు। ఇతి నిష్క్రాన్తే॥ విష్కంభకః॥✱

తతః ప్రవిశతి రాజా ప్రతిహారీ చ॥ రాజా॥ అహో పాపమహో
మోహాహాతక సర్వథా హాతస్త్వయాయం మహాజనః॥ తథా
హి॥ ప॥ శాంతేసంతమహిమ్ని నిర్మలచిదానందే తరంగావలీని
ర్ముక్తేఽమృతసాగరాంభసి మనాఙ్మగ్నోపి నాచామతి। నిస్సా

లం తత్ర మగ్నః అప్లుతో మనాగపి స్వల్పమపి నాచామతి నపిబతి నానుభ
వతీత్యర్థః - అస్య సాగరజలాపేక్షయా విశేషమాహ॥ కీదృశే అమృతసా
గరాంభసి, శాంతే నిరుపద్రవే- అన్యత్తు నక్రశింశుమారాద్యుపద్రవవత్।
అనంతో నిస్సీమో మహిమా సామర్థ్యం యస్యతస్మిన్ అన్యత్తుగణనీయ
సామర్థ్యం। నిర్మలః దేహేంద్రియాదివిషయమలరహితః చిన్మాత్రః జ్ఞాన
రూపః ఆనందః సుఖం యస్మిన్। తరంగాః ఉచ్చావచవికారాస్తేషామావళిః

వక్తిః తయానిముక్తైరపి తే-అన్యస్యసతరంగత్వాత్ ।నిస్సారేణనిస్సత
కార్యాసమర్థత్వాత్-మృగతృష్ణికామరుమరీచికా, తత్రకల్పితమర్ణ
జలం సాగరపానీయంతత్రభ్రాంతోమూఢః అజ్ఞః పిబతిఆచామతి అవగా
హతేఅభిరమతిమజ్జతిఉన్మజ్జతి- మూఢః అసంభావితమపిసంభావయతిప
వనాదికం। మృగతృష్ణికారూపసంసారసుఖనివతితోవంచితఇతిభావః॥ మృగ
తృష్ణాయామిదంజలమితిమత్వామనసైవ పానాచమనావగాహనాభిరమ
ణమజ్జనోన్మజ్జనాన్యాచరతీతి। యద్వాపిబతీత్యాదౌపానాద్యనుకూలయ
త్నవానిత్యర్థః- జలభ్రాంత్యాయుధిష్ఠిరాధిష్ఠిత సభాయాం దుర్యోధ
నస్యపానావగాహనాద్యభావేపితదనుకూలయత్నేపి నానుపపత్తి రుత్తరా
ర్థే॥ ౮॥ పూర్వపక్షికాయాముక్తంశ్లోకేనాహ॥ యతః, అముష్యేతి
అముష్యఇదానీముపలభ్యమానస్యసంసారతరోఃసంసారవృక్షస్య అబ

రేమృగతృష్ణికార్ణవజలేభ్రాంత్యా విమూఢఃపిబత్యాచామ
త్యవగాహతేభిరమతేమజ్జత్యథోన్మజ్జతి॥ ౮॥అథవా సంసారచ
క్రవాహకస్యమహామోహస్యాబోధోమూలంతస్యచతత్త్వబో
ధాదేవనివృత్తిః॥ యతః॥ ప॥ అముష్యసంసారతరోరబోధమూ
లస్యనోన్మూలవినాశనాయ। విశ్వేశ్వరారాధనబీజజాతాత్త
త్త్వావబోధాదపరోభ్యుపాయః॥ ౯॥ప్రాయశ్చసుకృతినాంవ్య
వసితేర్థేదేవాయాంతిసహాయతామితితత్త్వవిదోవ్యాహరంతి॥

ధోభావరూపాజ్ఞానంతదేవమూలంఆరంభకంయస్యతాదృశస్యోన్మూల
యవినాశనాయసవాసనాజ్ఞానవినాశనాయ-తత్త్వావబోధాత్ తత్త్వసా
క్షాత్కారాత్ అపరోన్యః అభ్యుపాయః సాధనవిశేషః నైవాస్తి-యతః
జ్ఞానమజ్ఞానస్యఘాతకమిత్యుక్తత్వాత్। కింభూతాత్ తత్త్వసాక్షాత్కా
రాత్, విశ్వేశ్వరస్యారాధనం సేవనంశ్రవణమననాదిరూపంతదేవబీజ
కారణంతస్మాజ్జాతస్తస్మాత్-తచ్చేశ్వర చోదనాభివ్యక్తాదృష్టాద్దే
తికణాదమునినాభ్యుపగమాత్॥ ౯॥ అస్మిన్నర్థేదేవాఅపి సహకారిణోభవ
తీత్యాహ॥ ప్రాయశ్చేతి॥ వ్యవసితేనిశ్చితే॥ (ప్రాయస్సుకృతినామర్థే
దేవాయాంతిసహాయతాం। అపంథానంతుగచ్ఛంతం సోదరోపి విము
ఞ్చతీతి శ్లోకార్థోఽత్ర సంగృహీతః) ॥తథాచ దేవ్యేతి॥ విష్ణు

క్త్యా సందిష్టం ఆజ్ఞప్తం। ఉద్యోగః ప్రయత్నః। అహమపి విష్ణుభక్తిరపీత్య
ర్థః॥ తమేవ వస్తువిచారమేవ-నిజయాథార్థ్యమితి-కామస్యేతి శేషః॥ తావ
దాదౌ నిజయాథార్థ్యమాదిశామి ఆజ్ఞాపయామి॥ యా వేదవతీ సైవ ప్రతిహా
-వేదవిద్యాభిమానినీ దేవతా వేదవతీ॥(వేత్రవతీతి,పా) విచారాన్నిర్గతో
నిర్విచారః విచారశూన్యో యస్సౌందర్యాభిమానః తేన వర్ధిష్ణునా వృద్ధిశీలే
న కామహతకేన కామప్రేతేన జగత్ విశ్వం నిహతం భ్రంశితమిత్యర్థః॥ అ
హ వేతి॥ అతికుత్సితసౌందర్యబుద్ధిర్మహామోహసాధ్యేతి తాత్పర్యం॥ కాం

తథా చ దేవ్యా విష్ణుభక్త్యా సందిష్ట ముద్యోగః కామాదివిజయో
క్రియతామితి। అహమపి భవదర్థే గృహీతపక్షేతి। తత్ర కామ
స్తావత్ ప్రథమో వీరో వస్తువిచారేణైవ జీయతే। తద్భవతు, త
మేవ తావత్తన్నిర్జయార్థ మాదిశామి॥ వేదవతి ఆహూయ
తాం వస్తువిచారః॥ ప్రతిహారీ॥ జం దేవో ఆణవేది॥ ఛా॥ య
ద్దేవ ఆజ్ఞాపయతి॥ ఇతి నిష్క్రమ్య వస్తువిచారేణ సహ ప్రవిశతి॥
వస్తువిచారః॥ అహో నిర్విచారసౌందర్యాభిమాన వర్ధిష్ణు
నా కామహతకేన నిహతం జగత్। అథవా దురాత్మనామహో మో
హే నైవ॥ తథాహి॥ వ॥ కాంతేత్యుత్పలలోచనేతి విపులశ్రో
ణీభరేత్యున్నమత్పీనోత్తుంగపయోధరేతి సుముఖాంభోజేతి సు
భ్రూరితి। దృష్ట్వా మాద్యతి మోదతేభిరమతే ప్రస్తౌతి విద్వానపి
ప్రత్యక్షాశుచిభస్త్రికాం స్త్రియమహో మోహస్య దుశ్చే

ష్టితమ్॥ తేతి॥ అహో ఆశ్చర్యే- మోహస్య దుశ్చేష్టితమేతత్। వితర్కం, విద్వానపి
పండితోపి ప్రత్యక్షం అశుచి అపవిత్రం మాంసాది, తస్య యా భస్త్రికా తాం
దృష్ట్వా స్త్రియమితి సంభావ్య-ఇతి కాంతేత్యాదివిశేషణైః స్తౌతి॥ ఇతి కిం॥
కాంతేత్యాది॥ కాంతా మనోహరా ఉత్పలలోచనా కువలయనయనా కమ
లనయనా చ। విపులః స్థూలః శ్రోణీభరో నితంబభారో యస్యాస్సా-ఉన్నమం
త్యున్నతం యథా స్యాత్తథా వర్ధమానా పీనా మాంసలా ఉత్తుంగా ఉచ్చా
పయోధరౌ స్తనౌ యస్యాస్సా - సుష్ఠు ముఖం అంభోజమివ యస్యాస్సా-సు

ష్ఠాప్రధానాయస్యాస్సా। న కేవలం ప్రస్తౌతి కింతు మాద్యతి మత్తో భవతి- మో
దతే సంతుష్యతి- అభిరమతే క్రీడతి॥ ౮॥ యథేతి ॥ వస్తుస్వరూపం యథా
స్థితం తథా విచారయతాం అమందమతీనాం. తీక్ష్ణబుద్ధీనాం- పిశితం మాంసం
తస్య పంకేన కర్దమేనపినద్ధః సంబద్ధో యోఽస్థిపంజరః తన్మయీ తత్ప్రధా
నా స్వభావేన దుర్గంధిః బీభత్సః కుత్సితః వేషో యస్యాస్సా- నారీతి నాస్తి వి
రతిః వైరాగ్యం॥ అన్యగుణారోపాత్ తత్రగుణబుద్ధిరిత్యాహ ॥ తదత్రేతి॥ అ
త్ర నార్యాం ఇతరగుణాధ్యాసః అన్యగుణారోపః॥ ఆరోపమేవ దర్శయ
తి॥ తథాహి, ముక్తాహారేతి॥ అహో ఇతి మహావినోదే అల్పమతిభిః స్వ
ల్పబుద్ధిభిః ఏతన్నార్యాం కల్పితమితి సంబంధః॥ ఏతత్కింతదాహ॥ ముక్తా
నాం హారావివలతాః రణంత్యః శబ్దం కుర్వంత్యః మణిమయాః రత్నప్రతి

ష్ఠితం॥ ౮॥ అపిచ॥ యథావస్తు విచారయతామమందమతీనా
మపి పిశితపంకావనద్ధాస్థిపంజరమయీ స్వభావతో దుర్గం
ధిర్బీభత్సవేషా నారీతి నాస్తి విరతిః। తదత్ర విస్పష్టమేవేతరగు
ణాధ్యాసః॥ తథాహి॥ వ॥ ముక్తాహారలతారణన్మణిమయా హై
మాస్తులాకోటయో రాగః కుంకుమసంభవస్సురభయః పౌష్పా
విచిత్రాస్స్రజః। వాసశ్చిత్రదుకూలమల్పమతిభిర్నార్యామ
హో కల్పితం బాహ్యాంతః పరిపశ్యతాంతు నిరయో నారీతి
నామ్నాకృతం॥ ౯॥ అత్రాంతే॥ అః పాపకామచాండాలికే మేవము

క్తాః హేమ్నా స్వర్ణేన నిర్మితా తులాకోటయః చరణభూషణాని కుంకు
మసంభవః కుంకుమోత్పన్నో రాగః అంగరాగః - సురభయః పరిమళ
మాలాః పౌష్పాః పుష్పైః విరచితాః విచిత్రాః నానావర్ణాః స్రజో మా
లాః వాసః వస్త్రం చిత్రం నానావర్ణం దుకూలం పట్టవస్త్రం ఏతదీయ
సౌందర్యం నార్యామారోపితమిత్యర్థః॥ విశేషదర్శినాం తు యమారోపా
విశేషం పశ్యతామిత్యాహ॥ బాహ్యేతి ॥ బాహ్యే బహిః అంతః అభ్యం
తరే నిరయం పరిపశ్యతాం సమంతాదవలోకయతాం పురుషాణాం నారీతి నా
మ్నాకృతం అలమిత్యర్థః (నామ్నాకృతమితి పాఠాంతరం)॥ ౯॥ అః పా
పకామేత్యాది॥ అనాలంబనమేవ నిరాధారమేవ ఆవిర్భవతా ప్రకటీభవతా

గ్రహావేశవశాదతివ్యాకులో భవతీత్యాహ॥ తథాహీతి॥ అయంకామాది
ష్టః ఏవమభియుక్తే॥ ఏవం కథం తదాహ॥ బాలేతి॥ ఇయం బాలా మామి
చ్ఛతి ఇయం ఇందువదనా చంద్రవదనా సానందం యథాస్యాత్తథా మా
మూర్ధ్వం వీక్షతే అవలోకయతి ఇయం నీలేందీవరలోచనా నీలకమలన
యనా - మాం పృథుకుచోత్పీడం - పృథుభ్యాం కుచాభ్యాం ఉత్పీడా ఉన్మర్ద
నం యస్యాం క్రియాయాం యథాస్యాత్తథా పరిరబ్ధ్యతే ఆలింగితుమిచ్ఛ
తి॥ తం కామావిష్టం తిరస్కరోతి॥ అరేమూఢేతి॥ అరే మూఢ పశో కాత్వా

నాలంబనమేవా విర్భవతాభవతా వ్యాకులీక్రియతే జనః॥ తథా
హి॥ అయమేవమభియుక్తే॥ వ॥ బాలామామియమిచ్ఛతీం
దువదనా సానందముద్వీక్షతే నీలేందీవరలోచనా పృథుకుచో
త్పీడం పరిరభ్యతే॥ అరేమూఢ॥ కాత్వామిచ్ఛతి కా చ పశ్యతి
పశో మాంసాస్థిభిర్నిర్మితా నారీ వేద న కించిదత్ర స పునః పశ్య
త్యమూర్తః పుమాన్॥ ౧౦॥ ప్రతిహారీ॥ ఇదో ఏదు మహాభా
ఓ॥ ఛా॥ ఇత ఏతు మహాభాగః॥ ఉభౌ పరిక్రమతః॥ ప్రతిహా
రీ॥ ఏసో మహారాఓ ఉవవిట్ఠో చిట్ఠఇ, తా ఉపసప్పదు భవం॥ ఛా॥
ఏష మహారాజ ఉపవిష్టస్తిష్ఠతి, తదుపసర్పతు భవాన్॥ వస్తువి
చారః॥ ఉపసృత్య॥ జయతు జయతు దేవః॥ ఏష వస్తువిచారః ప్ర
ణమతి॥ రాజా॥ ఇహోపవిశ్యతాం॥ వస్తువిచారః॥ ఉపవిశ్య॥
దేవ, ఏష తే కింకరస్సంప్రాప్తః, ఆజ్ఞయాఽనుగృహ్యతాం॥
రాజా॥ మహామోహేన సహాస్మాకం సంప్రవృత్తస్సంగ్రామః

మిచ్ఛతి కా చ పశ్యతి- న కాపీత్యర్థః॥ అత్ర కారణమాహ॥ యతో మాంసా
స్థిభిర్నిర్మితా నారీ న కించిద్వేద- జడత్వాత్॥ తర్హి కథం చైతన్యోప
లంభ ఇత్యాశంక్యాహ॥ అత్ర అస్యాం నార్యాం ప్రసిద్ధః అమూర్తః మూర్తి
రహితః పుమాన్ సాక్షీ పశ్యతి - ఇచ్ఛతి చేత్యపి యోజనీయం ఇచ్ఛతి పశ్యతీ
త్యత్రేచ్ఛాదర్శనయోర్బుద్ధిధర్మత్వాత్ నారీ అత్ర యోజితేతి తాత్ప
ర్యం (యద్యపి సాక్షిణా ఉక్తగాత్రస్య చైతన్యాదికం సర్వమపి సంభా
వ్యత ఇతి తాత్పర్యమితి పుస్తకాంతరే)॥ ౧౦॥ సంప్రవృత్తః ఉపక్రాంతః॥ ప్ర

తివీరతయాప్రతిస్పర్ధివీరతయానిరూపితః మనస్యాహిత ఇత్యర్థః ॥ ఆః ఇ
త్యాశ్చర్యే॥పంచశర ఇతివీప్సాఉపహాసార్థా అరవిందాదిపుష్పరూపాః
పంచైవశరాఃబాణాఃయస్యసః। సమ్మోహనాస్త్రమంత్రితాః పంచాపిశ
రాస్సకలవిజయాయాలమిత్యాశంక్యాహ॥ కుసుమేతి ॥ కుసుమధనుర్య
స్యతాదృశస్యవిజయోకయాశస్త్రవిద్యయేతి విశేషే ఆశ్చర్య మితిభావః॥
కామవిజయోపాయమాహ॥ దృఢతరమితి॥ అహం కథంచిత్కామము
న్మూలయిష్యామిమూలశూన్యంకరిష్యామీతియోజనా ॥ కింకృత్వా, ద్వా
రంజీవస్యవిషయానుధ్యానమార్గం- జీవోవ్యగయత్నేనేతిమార్గస్తం
మార్గమంతఃకరణమితియావత్ ఆరాత్ విషయానుధ్యానాత్పూర్వం క

తదత్రికామస్యప్రథమోవీరః,తస్యచప్రతివీరతయాఽస్మా
భిర్భవాన్నిరూపితః॥ వస్తువిచారః ॥ధన్యోస్మియేనస్వామి
నాహమేవంసంభావితః ॥రాజా ॥ అథకయాశస్త్రవిద్యయా
భవాన్కామంజేష్యతి ॥వస్తువిచారః ॥ఆఃపంచశరః ౨, కుసు
మధన్వాకామోజేతవ్య ఇత్యత్రాపిశస్త్రగ్రహణాపేక్షా ॥
పశ్య ॥ ప ॥ దృఢతరమపిధాయద్వారమారాత్కథంచిత్స్మర
ణవివరివృత్తౌదర్శనేయోషితాంవా । పరిణతివిరసత్వందేహ
బీభత్సతాంవా ప్రతిముహురనుచింత్యోన్మూలయిష్యామి కా
మమ్ ॥౧౧॥ రాజా ॥సాధుసాధు।వస్తువిచారః॥అపిచ॥ప॥విపుల
పులినాః కల్లోలిన్యో నితాంతపతన్ఝరీ మసృణితశిలాః శైలా

థంచిత్కేనాపిపిహితమార్గేణేత్యత్రాపియోజనీయం-దృఢతరంపునఃపునః
ప్రవృత్త్యనిమిత్తంయథాస్యాత్తథాఅపిధాయనిరుధ్య।పునఃకింకృత్వాచ,
యోషితాంస్త్రీణాంస్మరణమేవవివరివృత్తిః స్వభావపరావృత్తిఃతస్యాం
సత్యాం-అథవాదర్శనేఇంద్రియజన్యజ్ఞానేసతివరిణతౌపరిణామేవిరసత్వం
వాదేహస్యశరీరస్య బీభత్సతాంకుత్సితతాంవాప్రతిముహుః ప్రతిక్షణం
అనుచింత్యఅనుధ్యాయ- ఏవంకామజయః సుకరఇత్యర్థః॥ ౧౧॥ ఏవం
కామజయోపాయమాంతరముక్త్వాబాహ్యమాహ॥ అపిచ,విపులేత్యాది॥
ఇదంసర్వంయదివర్తేతదానార్యఃక్వ, క్వచతదధీనోమన్మథఃకందర్పః॥

ఇదంకింతదాహ॥ విపులేతి॥ విపులపులినాః విపులాని బృహంతి పులినాని సైకతాని యాసాం తాదృశ్యః కల్లోలిన్యః నద్యః- నితాంతం అతిశయేన పతంత్యో ఝర్యో నిర్ఝరాః తాభిః మసృణితాః చిక్కణాః శిలా యేషాం తే శైలాశ్చ సాంద్రాః నిబిడాః ద్రుమాః తరవో యాసు తాదృశ్యో వనరాజయః।(వనపంక్తయః) ఏతాసు ఉపవిశ్య వైయాసిక్యో వ్యాసప్రణీతాః శమగిరః శాంతిప్రతిపాదికా వాచః బుధైః జ్ఞాతృభిః- జ్ఞాతృ చాంద్రి సురా బుధా ఇతి కోశః- సమాగమః సంగతిశ్చ-యత్రేత్థం సర్వం వర్తతే తత్ర కాంతాదికం కిమపి న ప్రభవతీత్యర్థః। కీదృశ్యో నార్యః, పిశితవసామయ్యః మాంసవసాప్రధానాః॥ ౧౨॥ భంగం వరాజయం॥ పరిధానాఖ్యావే సహాయ వైశ

స్సాంద్రద్రుమా వనరాజయః। యది శమగిరో వైయాసిక్యో
బుధైశ్చ సమాగమః క్వ పిశితవసామయ్యో నార్యస్తథా క్వ చ
మన్మథః ॥౧౨॥ నారీతి నామ ప్రధానమస్త్రం కామస్య, తేన త
స్యాం జితాయాం తత్సహాయాస్స్వ ఏవ విఫలారంభా భంగమా
సాదయిష్యంతి ॥తథాహి॥ వ॥ చంద్రశ్చందనమిందుధామధ
వళా గుంజద్ద్విరేఫావళీ ఝంకారోన్ముఖరాః పలాశవిపినోపాం
తా వసంతోదయాః। మంద్రధ్వానఘనోదయాశ్చ దివసాః కా
దాః కదంబానిలాః శృంగారప్రముఖాశ్చ కామసుహృదో నా
ర్యాం జితాయాం జితాః ॥౧౩॥ తదలమతివిలంబేన ॥ఆదిశతు

ల్యందర్శయతి॥ చంద్ర ఇతి॥ చంద్రః- చందనం - ఇందుధామ్నా చంద్రికాంత్యా ధవళాః రాత్రయః- గుంజంతీ శబ్దాయమానా యా ద్విరేఫావళిః షట్పదపఙ్క్తిః తస్యాః ఝంకారేణ శబ్దేన ముఖరాః సశబ్దాః పలాశవిపినస్య కింశుకోపవనస్యోపాంతాః ప్రాంతప్రదేశాః- వసంతోదయాః వసంతప్రాదుర్భావాః- మంద్రధ్వానాః గంభీరశబ్దా యే ఘనా మేఘాస్తేషాముదయో యేషు తాదృశా దివసాః- వర్షాకాలీనదివసా ఇత్యర్థః- కాదంబాః కదంబసంబంధినోఽనిలాః వాయవః - శృంగారః ప్రముఖో ముఖ్యో యేషాం తే ఆసనపానభోజనాదయః కామస్య కందర్పస్య సుహృదః సహాయాః - నార్యాం జితాయాం ఏతే సర్వే జితాః॥ ౧౩॥ సోహమితి॥ సోహం పరిథమం

ప్రతిజ్ఞాతకామజయః- ప్రకీర్ణైరితస్తతో వ్యాప్తైరనేకరూపైః - పరితః- శరై రివవిచారైః పరేషాం మోహపక్షప్రమిథ్యాదృష్టిప్రణీతశాస్త్రానురోధేన ప్రవృత్తానాం శత్రూణాం బలం సైన్యమున్మథ్య నిరాకృత్య కామముఖిలాపం ః హన్మి నిశ్చయేన నాశయామి - తత్ర దృష్టాంతః - యథా, గాండీవధన్వార్జునః- శరైః కురూణాం సైన్యమున్మథ్య విద్రావ్య సింధురాజం జయద్రథం జఘ్నివాన్ ఇత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ సప్రసాదమిత్యాది తమేత్యంతం సుగమం। క్రోధేతి॥ ధీరాః వివేకినః - పరస్య అస్య స్వపరివాదగిరః నిందావచనాని సహంత ఇత్యన్వయః । కీదృశా ధీరాః, నిష్కంపో నిశ్చలో నిర్మలః పః

స్వామీ ॥ ప ॥ సోహం ప్రకీర్ణైః పరితో విచారైశ్శరైరివోన్మథ్య
బలం పరేషాం । సైన్యం కురూణామివ సింధురాజం గాండీవధన్వే
వ నిహన్మి కామం ॥౧౪॥ రాజా ॥ సప్రసాదం ॥ తత్సజ్జీభవతు
భవాన్ శత్రువిజయాయ ॥ వస్తువిచారః ॥ యదాదిశతి దేవ ఇతి
ప్రణమ్య నిష్క్రాంతః ॥ రాజా । వేత్రవతి క్రోధస్యాపి జయాయ
తు మైవాహూయతాం ॥ ప్రతిహారీ ॥ జం దేవో ఆణవేది ॥ ఛా॥
యద్దేవ ఆజ్ఞాపయతి ॥ ఇతి నిష్క్రమ్య తమయా సహ ప్రవిశతి ॥
తమ ॥ ప ॥ క్రోధాంధకార వికటభ్రుకుటీతరంగభీమస్య
సాంధ్యకిరణారుణ ఘోరదృష్టేః । నిష్కంపనిర్మలపయోధి
గభీరవీరాధీరాః పరస్యపరివాదగిరస్సహంతే॥ ౧౫ ॥ సశ్లా
ఘమాత్మానం నిర్వర్ణ్య॥ ప॥ క్లమోనవాచాం శిరసోనశూలం

శుద్ధశ్చాసౌ పయోధిశ్చ తద్వద్గంభీరా అనవగాహనీయమనసః ఏతాదృశాః వీరా ఇవ ధీరాః। కీదృశస్య పరస్య, క్రోధరూపో యోంధకారః తేన వికటా ఉచ్చావచా యా భ్రుకుటిః క్రోధాహిత భ్రూచేష్టా సైవ తరంగస్తేన భీమస్య భయానకస్య । పునః కీదృశస్య, సంధ్యాయాం భవాః సాంధ్యాః యే కిరణాః సూర్యరశ్మయః తద్వదరుణా రక్తా ఘోరా భయావహా దృష్టిర్యస్య తాదృశస్యేత్యర్థః॥ ౧౫॥ సశ్లాఘం ప్రశంసాసహితం॥ క్లమోనవాచామితి॥ వాచాం క్లమో ఽవసాదోన- శిరసః శూలం పీడా న- చిత్తస్య మనసస్తాపః సంతాపో న - తనోః శరీరస్య విమర్దః పరస్పరగాత్ర సంఘర్షణ -

హింసాదిః ప్రాణిమారణాదిరనర్థః యోగో నర్థప్రాప్తిరపిగ ॥ అతో౽హమేవైకాక్రోధజయశ్లాఘ్యాప్రశస్యా ॥ ౧౬ ॥ ఉపసృత్యేత్యాది దేవస్యానుగ్రహాదిత్యంతం సుబోధం॥ దేవస్యానుగ్రహాదితి ॥ వర్ణ్యాప్తాసమస్తా తనాశరీరే చరతీతి తనుచరః శరీరాంతర్వర్తీ సమస్వల్పప్రయత్నసాధ్యత్వ త్వఘటః (తదనుచరః సాత్రమితి బహుపుస్తకపాఠః)॥ తం పాపకారిణమితి॥ అహంతం పాపకారిణం క్రోధం విశేషేణ నిపాతయామి । కీదృశం క్రోధం స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనం దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞశ్చ దేవపితృయజ్ఞాః జ్యోతిష్టోమశ్రాద్ధాదిరూపాః తేషాం సిచాంద్రాయణాదీన క్రియాణాం నిత్యనైమిత్తి

నదిత్తతాపోనతనోర్ప్వమర్ద్ధః। నశాపి హింసాదిసర్వయోగః శ్లాఘ్యాపరం క్రోధజయోహమేవ॥ ౧౬॥ ఉక్తేపరికార్మకః॥ ప్రతి॥ ఏసో దేవో, తా ఉపసప్పమపి అసహీ॥ ఏష దేవః, తదుపసర్ప తు ప్రియసఖి॥ తథా॥ ఉపసృత్య జయతు జయతు దేవః। ఏసా దేవస్య ణాసిత్తా సాష్టాంగపాతం ప్రణమతి॥ రా॥ తుమే అతో౽ విశ్యతాం॥ తథా॥ ఉపవిశ్య ఆజ్ఞాపయతు దేవః, కిమద్య మయాహంతో పాసితవ్యః॥ రా॥ తుమే అస్మిన్ సంగ్రామే ... క్రోధ ప్రత్య యూజే తన్యః॥ తథా ॥ దేవస్యానుగ్రహాత్ మహామోహమపి జేతుం పర్యాప్తాస్మి, కింపునః క్రోధం తనుచరమాత్రం, తదహమ పి రాజేన్ద్ర॥ తం పాపకారిణమకారణబాధితారం స్వాధ్యాయ దేవపితృయజ్ఞతపః క్రియాణాం। క్రోధం స్ఫులింగమివ దృష్టిభిరుద్వమంతం కాత్యాయనీవ మహిషం వినిపాతయామి॥ ౧౭॥ రా

కాః తాసాం అకారణబాధితారం కారణం ప్రయోజనం వినాబాధితారం వినాశయితారం పీడయితారం। పునః కీదృశం, దృష్టిభిః దృష్టివ్యాపారైః స్ఫులింగమగ్నికణముద్వమంతమివస్థితం। కామివ, కాత్యాయనీదుర్గా మహిషమివ మహిషాసురమివ। కీదృశం మహిషం, పాపకారిణం। పునః కీదృశం స్వాధ్యాయదేవపితృయజ్ఞతపః క్రియాణాం కారణబాధితారం- తుల్యో ...ః। పునః కీదృశం, దృష్టిభిః స్ఫులింగమివ క్రోధముద్వమంతమిత్యపి యోజనాను సాధా॥ ౧౭॥ ప్రసిద్ధే స్మైరముఖాప్తి॥ ఇతి అనేనప్రకారేణ దయైవ దస్తః

సంతోషః ॥ రసోజలంరసోహర్షోరసశ్శృంగారఇత్యపీత్యనేకార్థధ్వ
నిమంజరీ- తేనఆర్ద్రంమనోయేషాం తేదయారసార్ద్రమనసః తేషాం
రుషాణాం- క్రోధస్యఉదయఃఉత్పత్తిఃకుత్ర, నకుత్రాపి త్యర్థకాః ॥ ఇతి
కిం। అప్యాజితాత్మనః- నజితఃఆత్మామనోయేనతస్యజంతోఃప్రాణినః-స్వ
వాత్ అస్పృష్టవశాత్ - దుర్వారాదుఃఖేనవార్యతేదుర్వారా- అతివిష
హతీఆపత్ విపత్తిః ఉపేతాప్రాప్తేతి।ఉపాయాంతరమాహ॥క్రుద్ధేఉత
స్వక్రోధజనేస్మేరంహాస్యంతద్యుక్తంముఖంతేనావధారణం సుఖబుద్ధా

జా॥ తుమేశ్యంఖమస్తావత్ క్రోధస్యజయోపాయం॥ శమః॥ దే
వ ఆజ్ఞాపయామి॥ ప॥ క్రుద్ధేస్మేరముఖావధారణమథావిష్టేప్ర
సాదక్రమోవ్యాక్రోశేకుశలోక్తిరాత్మదురితచ్ఛేదోత్సవస్తా
డనే। ధిగ్జంతోరజితాత్మనోస్యమహతీనైవాపదుపేతావిపద్దు
ర్వారేతిదయార్ద్రసాధ్రమనసాంక్రోధస్యకుత్రోదయః॥౧౭॥
రాజా. సాధుసాధు॥ శమః॥ దేవక్రోధస్యవిజయాదేవహింసా
పారుష్యమానమాత్సర్యాదయోపి విజితావివ భవిష్యంతి॥
రాజా॥ తత్ప్రతిష్ఠతాంభవతీవిజయాయ॥ శమః॥ యదాజ్ఞా
పయతిదేవఇతినిష్క్రాంతా ॥ రాజా ॥ వేత్రవతి, ఆహూయ
తాంలోభస్యజేతాసంతోషః॥ ప్రతీహారీ ॥ జందేవోఆణవేది॥
ఛా॥ యద్దేవఆజ్ఞాపయతి॥ ఇతినిష్క్రమ్యసంతోషేణసహప్ర
విశతి॥ సంతోషః॥ విచింత్య॥ సానుక్రోశం॥ ప ॥ ఫలంస్వేచ్ఛా
లభ్యంప్రతివనమఖేదంక్షితిరుహాంపయఃస్థానేస్థానే శిశిరమధు

నిరూపణంధన్యోహంయుష్మద్యస్యానుపృతీతి । అథఅవిష్టేక్రోధావిష్టేస
ప్రసాదక్రమః క్షమ్యతాం మహాప్రసాదఇతి(ద్విష్టేప్రసాదక్రమ ఇతి పా
ఠాంతరం) వ్యాక్రోశేగాలిప్రదానేకుశలోక్తిఃఆశీర్వాదోయం, ఏవమే
సాధు,వయమీదృశాపి వేత్యాది॥ తాడనేఆత్మనోదురితస్యపాపస్యచ్ఛే
దనాశేనోత్సవఃసంతోషః॥౧౭॥ దేవ క్రోధస్యేతి॥ హింసాదయః క్రో
మాలాప వేతిభావః॥ తదిత్యాది...సుగమం॥ సానుక్రోశం
దయం॥ ఫలమితి॥ వనేవనేప్రతివనం...క్షితిరుహాః వృక్షాః

ంఫలం జాతావేకవచనం- బిల్వబదరాది- అభేదంయథాస్యాత్తథాసు
ఖేన స్వేచ్ఛాలభ్యం ఇచ్ఛానుసారంప్రాప్యమిత్యర్థః స్థానేస్థానే ప్రతిస్థానం
శిశిరమధురం శిశిరంశీతలంచ తత్ మధురం స్వాదుచ శిశిరమధురం-పుణ్యాః
పవిత్రా గంగాయమునాదయః సరితో నద్యః తాసాం పయః పానీయం స్వే
చ్ఛాలభ్యమితి యోజనీయం। మృదుః కోమలః స్పర్శోయస్యాస్తాదృశీ-సుల
లితాః సుందరాశ్చతాలతాశ్చ తాసాం పల్లవాః తత్ప్రచురా పల్లవమయీ
శయ్యాచ స్వేచ్ఛాలభ్యా అర్థవశాల్లింగస్యవ్యత్యాసః। ఏవంయద్యపి
పదార్థప్రాప్తిసౌలభ్యమస్తి, తదపి తథాపి కృపణాః దీనాః ధనినాం ద్వారిసం
తాపం దుఃఖం సహంతే అనుభవంతీతి మహదాశ్చర్యం। అముమర్థం శ్రీభాగ
వతేశుకమహర్షిరప్యాహ॥ శ్లో॥ చీరాణికింపథినసంతిదిశంతిభిక్షాం నై
వాంఘ్రిపాః పరభృతః సరితో౽ప్యశుష్యన్। రుద్ధాగుహాః... కస్మాద్భజంతిక

రంపుణ్యసరితాం॥ మృదుస్పర్శాశయ్యాసులలితలతాపల్లవమ
యీ॥ సహంతేసంతాపంతదపిధనినాంద్వారికృపణాః॥ ౧౯ ఆ
కాశే॥ అరేమూఢాః ఖలుబ్ధమురుచ్ఛేదః ఖల్వయంభవతో వ్యామో
హః॥ తథాహి॥ ప॥ సమారంభాభగ్నాః కతికతినవారాం స్తవప
శో౽పిపాసోస్తుచ్ఛేస్మిన్ ద్రవిణమృగతృష్ణార్ణవజలే। తథాపిప్ర
త్యాశావిరమతినతేద్యాపిశతధాసశీర్ణంయచ్చేతో నియతమ

వరోధనిన్నోపమదాంధానితి॥ ౧౯॥ పునరపిలుబ్ధంతిరస్కరోతి॥ అరేమూ
ఢేతి॥ భవతో లోభాసక్తస్య॥ సమారంభా ఇతి॥ హేపశో వివేకవిధుర-తవ
కతికియత్సంఖ్యాకాః సమారంభాః ఉపక్రమాః కతి నవారాన్ భగ్నాః నష్టాః
అపితుభగ్నాఏవ॥ పశుత్వమేవవిశదయతి। కీదృశస్య తవ, అస్మిన్ తుచ్ఛే అ
తితుచ్ఛే ద్రవిణరూపంధనరూపం యత్ మృగతృష్ణా మరుమరీచికా-తదేవార్ణ
వజలం సాగరజలం తస్మిన్ తాదృశే సంవాదలేశశూన్యేపి జలే పిపాసోః పా
తుమిచ్ఛోః। కించ, హేమూఢ తథాపి సమారంభవినాశేపి- తేతవ ప్రత్యా
శాప్రచురతరేచ్ఛా- అద్యాపి నవిరమతే నోపరమతే। ఇతి విమర్శే క్రియమా
ణే ఏవం ప్రతిభాతీత్యాహ। యత్తేచేతః అంతఃకరణం అద్యాపి శతధా న
విశీర్ణం న శకలీభూతం తత్ చేతః నియతం నిశ్చయేన అశనిగ్రావభిః వజ్రోప

లై: ఘటితం నిమీలితమితి ప్రతిభాతి॥ ౨౦॥ చమత్కారమాశ్చర్యం ॥ చమత్కారమేవ ప్రకటయతి ॥ లభ్యమితి॥ లబ్ధస్య అనారతం సర్వదైవ లభ్యం లబ్ధుం శక్యం యత్ తల్లబ్ధం ప్రాప్తం - ఇదం చ అధికం లభ్యం లబ్ధుం శక్యం - తస్మాదేవ మూలధనాల్లభ్యం ప్రాప్తవ్యం కాలవృద్ధిరూపం- తతో వృద్ధిరూపధనాత్ అపరం కాలవృద్ధ్యాఖ్యం లబ్ధం ప్రాప్తం ఇత్యేవం ప్రకారేణ ధనం ధనమితి ధ్యాయసి చింతయసి - పరం తు త్వమేతన్న వేత్సి - యద్భవంతమేవేయం మాయాపిశాచీ బలాత్ హఠాత్ సర్వగ్రాసం యథా స్యాత్తథా అచిరాత్ ఝటిత్యేవ గ్రసిష్యతి గిళిష్యతీతి। కీదృశం భవంతం, మహాలోభపాంధకారకస్తైః అన్యతం వ్యాప్తం॥ ౨౧॥ ధనార్జనమతిక్లేశసా

శనిగ్రాసఘటితం॥ ౨౦ ॥ ఇదం తే లోభాంధకారహతస్య చేష్టితం చేతసి చమత్కారమాతనోతి॥ యతః ॥ స ॥ లభ్యం లబ్ధమిదం చ లభ్యమధికం తస్మాల్లభ్యం తతో లభ్యం చాపరమిత్యనాగతమహో లబ్ధం ధనం ధ్యాయసి । నైతద్వేత్సి పునర్భవంతమసకృన్మాయాపిశాచీ బలాత్ సర్వగ్రాసమయం గ్రసిష్యతి మహాలోభాంధకారావృతం॥ ౨౧॥ అపి చ॥ శా॥ ధనం తావల్లబ్ధం కథమపి తథాప్యస్య నియతం వినాశే నాశే వా తవ సతి వియోగో ప్యుభయథా । అనుత్పాదశ్రేయాన్ కిముత కథయాపథ్యోభయవిలయోఽపి నాశో లబ్ధస్య వ్యథయతితరాం న త్వనుదయః॥ ౨౨॥ కించ॥

ధ్యమిత్యుపపాద్య తత్ర తృష్ణాప్యతిపదమదహరమిత్యాహ ॥ అపి చ, ధనం తావదితి॥ కథమపి మహతా కష్టేన తావత్ప్రథమతః ధనం లబ్ధం ప్రాప్తం, తథాపి అస్య ధనస్య వినాశే నాశే యుగపత్ తు యో సతి నాశే వా క్రమేణ అవగమేపతి (తవ నాశే వా) ఉభయథాపి నియతం నియమేన తవ వియోగః విరహోఽస్తి॥ తతః కిం తత్రాహ ॥ అనుత్పాద ఇతి ॥ కిముత ప్రశ్నే, అనుత్పాదః శ్రేయాన్ అనుత్పత్తిః శ్రేయస్కరీ- అథ అథవా విలయో వినాశః వక్ష్యః శ్రేయస్కరః పతత్కథయ బ్రూహి॥ విచారకరణాత్త్వేవమస్తీత్యాహ ।లబ్ధస్య ప్రాప్తస్య వినాశః వ్యథయతితరాం అతిశయేన పీడయతీత్యర్థః- నత్వనుదయః నత్వనుత్పాదః ఉత్పత్త్యభావే లోకస్య న తథాపీడేత్యర్థః॥ ౨౨॥ ధనా

స్వరక్తస్య క్షణంసుఖమిత్యాశంక్యాహ । కించ, మృత్యురితి॥ మృత్యుః శ
శ్వన్నిరంతరంమూర్ధ్ని మస్తకే శిరస్యవస్థితా వ్యాఘ్రీవ వ్యాప్నోతి- ఘోరా
రయా వహాజరా వార్ధకం తద్రూపిణీ ఉగ్రా సర్పిణీవి సా జరా ప్రసిద్ధా త్వాం
గ్రసతే గిళతి। న కేవలం త్వామేవ గ్రసతే అపితు పరిగ్రహాః స్త్రీపుత్రాద
యస్తస్మాద్యైర్గృధ్రైః మాంసభక్షకైః పక్షిభిర్గ్గద్యత్వం గ్రస్యతే॥ ప
రంసతి కింవిధేయం తత్రాహ బోధజలైః జ్ఞానజలైః బోధేనాజ్ఞానేన బ
హుళం బహుతరపూర్వోక్తం లోభేన జన్యం రజః ధూం త్వాం ప్రక్షాళ్య సం

ప॥ మృత్యుర్వ్యాఘ్ర ఇవ తిష్ఠతి మూర్ధ్ని శశ్వదుగ్రా ఘోరా జరా రూపిణీ
త్వామేవాగ్రసతే పరిగ్రహా గృధ్రైర్గ్రస్యతే।
ధూరాత్వాం బోధజలై రబోధబహుళం తల్లోభజన్యం రజః సంతోషా
మృత సాగరాంభసి నా ప్యాయితం దేహి॥ ప్రతిహారి॥ పసోపామీ, తా ఉప సప్పదు మహాభాఓ॥ సంతోషః॥ మహారాజ జయతు
యతు స్వామీ, పసంతోషః॥ రాజా॥ ఇహావిశ్య
తామితి స్వసన్నిధాపునః॥ సంతోషః॥ యథావిధిపచ
విశ్య పదపీఠ్య ఆజ్ఞాప్యతాం దేవేన॥ రాజా॥ విదితప్రభావ
పవభవాన్ బలప్రతిబలం లోభం దేహిం వారాణసీం ప్ర
తిప్రతిష్ఠతాం॥ సంతోషః॥ యదాజ్ఞాపయతి దేవః॥ సోహం॥

ప॥ నానాముఖం వివిధ సంజాతానాం క్రియాణాం దేవద్విజాతివ
తోషప వాహ్యమృత సాగరాంభస్తస్మిన్ నాకతుణమాత్రం మగ్నాః అప్లుతః
తేనయుక్త ఇతి భావః- తతః- సుఖం స్వస్థ సుఖం జీవతీత్యర్థః॥ ౨౩ ॥
ప్రతిహారీత్యాది॥ ఇహాత్యంతం సుగమం॥ స్వసన్నిధౌ స్వసమీపే॥ అనేనవస్తు
విచారతమవరాంతరంగస్సంతోష ఇతిధ్వనితం॥ సంతోష ఇత్యాది సో
హామిత్యంతం స్పష్టార్థం॥ రాజ్ఞో నిశ్చేస్వసామర్థ్యం దర్శయతి॥ సోహం
నానేతి ॥ సోహం పిఖ్యాతవిభవః సంతోషః తరసాబలేన ప్రసహ్య వరాభరా
ను నిర్జిత్య అవశం వ్యాపారశూన్యం వికలమితియావత్ లోభం పినష్మి
సంచూర్ణయామి॥ కకమివ, దాశరథిః శ్రీజానకీపతిః- బలేనవరిభూయ

జిత్వా అవశమజితేంద్రియం రఘోధినాథం రావణమివ॥ కీదృశం లోభం రావణంచ॥ లోభపక్షే నానా బహూని ముఖాని ద్వారాణి యస్య తం। రావణపక్షే నానా అనేకాని ముఖాని యస్య తం- దశవదనత్వాత్। పునః కీదృశం త్రయాణాం జగతాం విజయినం విజయశీలం పక్షద్వయే తుల్యం స్పష్టంచ। పునః కీదృశం, దేవాశ్చ ద్విజాతయశ్చ బ్రాహ్మణాః తేషాం వధః మారణం బంధనంచ- తేన లబ్ధా వృద్ధిర్యేన తం- అన్యాయలబ్ధధనస్య దశగ్రీవస్య యాదృశీ గతిస్తాదృశీ లోభస్యాపి గతిరితి భావః॥ ౨౪॥ సంభృతాని సంపాదితాని సుసిద్ధాని విజయార్థప్రయాణాయ మంగళాని కన్యాకనకాదర్శదధ్యాదీని। ప్రత్యాసన్నః నికటవర్తీ మౌహూర్తికః వేదితః జ్యోతిర్విదాదిష్టః ప్రస్థాన

ధబంధనలబ్ధవృద్ధిం। రఘోధినాథ ఇవ దాశరథిః ప్రసహ్య నిర్జిత్య
లోభమవశం తరసా పినష్మి ॥ ౨౪ ॥ ఇతి నిష్క్రాంతః ॥ తతః ప్ర
విశతి వినీతవేషః పురుషః ॥ పురుషః ॥ దేవ సంభృతాని విజయప్ర
యాణమంగళాని। ప్రత్యాసన్నశ్చ మౌహూర్తికావేదితః ప్ర
స్థానసమయః ॥ రాజా ॥ యద్యేవం సేనాప్రస్థానాయాదిశ్యం
తాం సేనాపతయః॥ పురుషః॥ యదాజ్ఞాపయతి దేవ ఇతి నిష్క్రాం
తః॥ నేపథ్యే॥ సజ్జ్యంతాం గండభిత్తిచ్యుతమదమదిరామత్తభృం
గాః కరీంద్రా యుజ్యంతాం స్యందనేషు ప్రసభజితమరుద్వేగా
వేగాస్తురంగాః। కుంతైర్నీలోత్పలానాం వనమివ కకుభామంత

సద్యో విజయయాత్రాసమయః॥ సజ్జ్యంతామితి॥ కరీంద్రాః హస్తీంద్రాః సజ్జ్యంతాం సపల్యాణాః క్రియంతాం। కీదృశాః కరీంద్రాః కుంభభిత్తేర్గండఫలకాత్ చ్యుతా స్రుతా చ సా మదమదిరా చ మదద్రవశ్చ తేన మత్తాః భృంగాః యేషు తే తురంగాః అశ్వాః స్యందనేషు రథేషు యుజ్యంతాం బధ్యంతాం, కీదృశాస్తురంగాః- ప్రసభమతిశయేన జితః మరుతో వాయోశ్ఛందః అతిశయితః వేగో యైస్తే పాదాతాః పత్తయః సంచరంతు అగ్రే గచ్ఛంతు। కీదృశాః పాదాతాః, కకుభాం దిశాం అంతరాళే మధ్యే కుంతైః ప్రాసైరాయుధవిశేషైః నీలోత్పలానాం వనమివ సృజంతః కుర్వంతః అశ్వవారా అశ్వసాదినః ప్రసభమతిశయేన సంచరంతు గచ్ఛంతు। కీదృశా అశ్వవారాః, అసిభిః ఖడ్గైః ల

సంతతః శోభంతః పాణయో హస్తా యేషాం తే ఇతి బాహ్యార్థః॥ అథాభ్యంతరః॥ కుంభః కుంభకాఖ్యప్రాణాయామః స ఏవ భిత్తిరివ భిత్తిః ఇంద్రియాధారత్వాత్ తస్యాః చ్యుతో మదః ఏవ మదిరా తయా మత్తాః లుప్తవిషయస్పృహయః। భృంగా ఇవ భృంగాః ఇంద్రియాణి విషయరసలుబ్ధత్వాద్భృంగసామ్యమింద్రియాణాం - సజ్జ్యంతాం స్వాయత్తాని క్రియంతాం। కరీంద్రా ఇవ కరీంద్రాః ప్రాణాదివాయవః సజ్జ్యంతాం ఆయత్తాః క్రియంతాం ఏతముక్తం భవతి - ప్రాణాదినియమనేన దోషక్షయ ఇతి - గఫోక్తం॥ దహ్యంతే ధ్మాయమానానాం ధాతూనాం తు యథా మలాః। తథేంద్రియాణాం దహ్యంతే దోషాః ప్రాణాదినిగ్రహాదితి - తురంగేషు గచ్ఛంతీతి తురంగాః శరీరాంతర్వర్తి ముఖ్యధమనీసంచారిణో వాయవః - స్యందనేషు దేహేషు వర్తమానాః సంయుజ్యంతాం సమాధీయంతాం - అభీష్టసంచారవిధురాః క్రియంతాం। కీదృశా వాయవః, ప్రసభం హఠాజ్జితాః పరాభూతాః అముఖ్యధ

రార్గే సృజంతః పాదాతాః స్సంచరంతు ప్రసభమసిలస
త్పాణయో హ్యాశ్వవారాః ॥౨౫॥ రాజా॥ భవతు కృతసంగ
ళాః ప్రతిష్ఠామహే॥ పారిపార్శ్వకం ప్రతి॥ సారథిరాదిశ్యతాం
సాంగ్రామికం రథం సజ్జీకృత్యోపనయేతి॥ పారిపార్శ్వకః॥

మనీసంచారిణాం మరుతాం చండవేగోన్మాస్తై। ఏవం జితేషు వాయుషు శరీరశుద్ధిర్భవతీతి భావః। పదం పదమంతి సతతం గచ్ఛంతీతి పదాతయః తేషాం సమూహాః పాదాతాః బ్రహ్మాభ్యాసనా విశేషాః కుంతైః అవిద్యాప్రహరణైః నీలోత్పలానాం వనమివ కుడ్మలాం విశాం అష్టదళహృదయపుండరీకదళానాం మధ్యగతత్వం ప్రకాశయంతః సంచరంతు అథేశ్వవధారణే। అశ్వవారాః - అశ్వాః ప్రకాశరశ్మయః తాన్ వారయంతి ప్రకోష్ఠము ప్రాపయంతీతే అశ్వవారాః సుషుమ్నాసంచారమార్గాన్ సంచరంతు నియమ్యంతాం। తత్ర దృష్టాంతః। అసిలసత్పాణయో ఇవ - దృష్టం హి సాదృశ్యం లోకే ఖడ్గహస్తా నియంతారో భవంతీతి - అనేన చిత్తస్థైర్యముక్తం॥ ఉక్తం చ సుషుమ్నాయాః పక్త్రే నియమనం మనసః స్థైర్యహేతురితి। ఏవమస్యత్ర వ్యాఖ్యా॥ ౨౫॥ పారిపార్శ్వకం పరిపార్శ్వచరం సేవకం - సాం

గ్రామికం సంగ్రామేణౌగ్యం॥ పారిపార్శ్వకఇత్యాద్యాయుష్మన్నిత్య
తంసుగమం॥ ఉద్ధూతేతి। ఏతేవాహాఃవహంతీతివాహాః అశ్వాః గగనసీమ్ని
అంతరిక్షప్రదేశేరథంవహంతినయంతి। కీదృశావాహాః, ఉద్ధూతం ఉచ్ఛ
లితం యత్పాంసుపటలం ధూళిసమూహః తేనఅనుమితోజ్ఞాతోయః ప్ర
బంధోగతిసంతానస్తేనధావతాం ఖురాగ్రచయేన ఖురాగ్రసముదాయే
చుంబితః ఈషత్స్పృష్టః భూమిభాగోయైస్తే కీదృశంరథం, నిమగ్నత్వా
న్నోదౌఘజలనిస్వనమద్రిః తస్యదౌఘ్వనిఃతద్వత్ ఘోరో భయావహో
ఘోషః శబ్దోయస్యతం॥ ఆంతరోద్గతాస్త్ర- ఏతేవాహాః ప్రాణాః-వహంతి ద
యస్తైరరథమివ శరీరం గగనసీమ్ని అంతరిక్షప్రదేశే లగ్నంమన్యా- ఘోరోజీవి

యదాజ్ఞా [illegible] తతః ప్రవిశతియథోక్తం
గత [illegible] రథః, తదా
రోహత్వా [illegible] తమంగళః [illegible] రోహ
౨౦ నా [illegible] అమృష్మత్
త్వవ [illegible] ధావత్క
రాగ్రి [illegible] ధ్వని
ఘో [illegible] వాహాః ॥ ౨౮ ॥
ఇ [illegible] త్రిభువనపావనీవా
రాః [illegible] త్రిస్థలితజలరప్తుంశా

హారిత్యాదిలుప్త [illegible] న్నహాప్రప
చ్యతే ॥ ౨౮ ॥ [illegible] గోచరా - త్రిభువనపా
వనీతి- మర్త్యానాం [illegible] తేనానాంనాగానాంచమనుష్య
రిరగ్రిహాణే [illegible] పునాతీతి త్రిభువనపావనీత్యుక్తం దే
వానాంనాగానాం [illegible] త్వాదిత్యాభావాత్ ॥ వారా
సీంవర్ణయతి॥ అమీధారేతి। అమీసన్ముఖేదృశ్యమానాః సౌధశిఖరాః
హిమోపరిభాగాః ధూమయోబాహుళ్యేనవిభావ్యంతే దృశ్యంతే। కీదృశా
స్సౌధశిఖరాః, ధారాయంత్రైర్విముక్తః స్థలన్నిర్గచ్ఛద్యజ్జలంతస్యఘోరోఝ
ఝారఃశబ్దవిశేషః తేనముఖరాఃసశబ్దాః। పునఃకీదృశాస్సౌధశిఖరాః, శి

రాణాముష్ణంతిచోరయంతి తేశశికరముచః - శశికరవత్ రుక్ దీప్తిర్యేషాం
తేశశికరరుచ ఇతి వా పాఠః- సుధాధవలితా ఇత్యర్థః। అమీ కే, యత్రయే
షు సౌధశిఖరేషు ఇయం ఉపలభ్యమానా విచిత్రా నానావర్ణా పతాకానా
మావలిః పఙ్క్తిః ఉచ్చైస్తరతిశయేన శరదిఅకులాని ఘనాలా యే మేఘాస్తేషా
మంతే మధ్యే విలసంతీ చమత్కారమావిష్కుర్వంతీ యా తటిద్విద్యుల్లతా
తస్యాః లేఖా రేఖా తస్యాః లక్ష్మీం శోభాం వితరతి విస్తారయతి। సౌధమేఘ
యోస్తటిత్పతాకయోశ్చోపమానోపమేయభావః॥ ౨౭ ॥ ఏతాశ్చేతి॥
ఏతాః నగరస్య వారాణసీనామ్నః పర్యంతేషు ప్రాంతేషు ఉద్యానభూ
మయః ఉపవనప్రదేశాః- నాతిదూరే అతినికటే- దృశ్యంత ఇత్యధ్యాహా
రః। కీదృశ్య ఉద్యానభూమయః, ముకుళం ముకుళం ప్రతి ప్రతిముకుళం

రముఖరాభిఖ్యాం తేభూమయశ్శికరరుచస్సౌధశిఖరాః। విచి
త్రాయత్రోచ్చైస్తరదమలమేఘాంతవిలసత్తటిల్లేఖాలక్ష్మీం
వితరతి పతాకావలిరియం॥ ౨౭ ॥ ఏతాశ్చప్రతిముకుళలగ్నమ
ధుపావలిరణిత ముఖరా జృంభారంభభరవిగళన్మకరంద దుర్ది
నాః కుసుమ సురభయో నాతిదూరే శ్యామాయమానాస్సఘనచ్ఛ
దచ్ఛాయతరవో నగరపర్యంతోద్యానభూమయః యత్రైతేమ
రుతోపిగృహీతపాంశువ్రతాస్తాపసా ఇవలక్ష్యంతే ॥ తథా
హి॥ ప॥ తోయాద్రాస్సరసరితస్తటాః పరాస్తైరర్చ్యంతస్స్వ

ప్రతికోశం లగ్నా యే మధుపాస్తేషామావళిః పఙ్క్తిః తస్యాః రణితేన శబ్దేన
ముఖరాః వాచాలాః। జృంభో వికాసస్తస్యారంభ ఉత్పత్తిస్తస్యాః భ
రోతిశయః అర్థాత్ కుసుమవికాసాతిశయః తస్మాద్విగళన్ నిస్సరన్ యో
మకరందః పుష్పరసస్తేన దుర్దినం యాసు తాః కుసుమవృష్టిమత్య ఇత్యర్థః
పునః కీదృశ్యః, కుసుమానాం సురభిః పరిమళో యాసు తాః సపరిమళా ఇ
త్యర్థః- శ్యామాయమానాః నీలవర్ణాః ఘనానాం నిబిడానాం ఛదానాం
పత్రాణాం ఛాయా- ఘనచ్ఛదచ్ఛాయా యేషాం తే తరవో యాసు తాః- మరుతో
వాయవః గృహీతం పాంశువ్రతం యైస్తే సర్వదా ధూళిముద్ధూళయంతః ప్ర
చండా ఇతి భావః॥ తదేవ దర్శయతి॥ తథాహి, తోయాద్రా ఇతి॥ సమీరా

వాయవః ప్రక్షేణచలాః చంచలాః లతా ఏవ భుజాః తైః నృత్యంతి నృత్యం కుర్వంతి- తాపసాః పాశుపతా అపి ఏవం నృత్యంతీతి భావః। కీదృశా వాయవస్తాపసాశ్చ, సురసరితో గంగాయాః స్రోతసా ఆర్ద్రాః క్షితిజాహ్నవీమజ్జనాః। పునః కీదృశాః, పరాగైః కుసుమరజోభిః సితాః యుక్తాః వాయవః-షిఞ్ బంధనేత్యస్య సితా ఇతి రూపం। పరాగైః విభూతిరజోభిః సితాః ధవళాః తాపసాః చ్యుతకుసుమైః స్వయమేవ పతితైః పుష్పైః ఇందుమౌళిం శంకరం అర్చయంతః పూజయంత ఇవ। పునః కీదృశాః, మధుపమత్తైః భ్రమరశబ్దైః ప్రోద్గీతాం ఉచ్చైః గీయమానాం స్తుతిం పఠంతో వాయవస్తాపసాశ్చ మధుపానాం మదయుతానాం తైః ప్రక్షేణతాలస్వరతానాం రూపేణ ఉద్గీతాం గానక్రియావతీం స్తుతిం పఠంత ఇత్యర్థః॥ నను అచాక్షుషే వాయావిదం నోపపద్యత ఇతి చేత్, ఆరోపేణాప్యుపపత్తేరితి సమాధేయం। సరంతి మరుతో స్యామి

తకుసుమైరిందుమౌళిం। ప్రోద్గీతాం మధుపమత్తైస్స్తుతిం పఠం
తో నృత్యంతి ప్రచలలతాభుజైస్తపస్వినః॥ ౨౮॥ రాజా॥ సానం
దమాలోక్య॥ స॥ నైషాంతర్దధతీ మోహవిస్ఫుటనాదానందమా
త్మప్రభం చేతః కమలాతి చంద్రచూడవసతిర్విద్యేవ ముక్తైః పదం।
భూమేః కంఠవిలంబినీ వకుటిలా ముక్తావళీ జాహ్నవీ యత్రే

సరిత్ బ్రహ్మనాడీత్యాద్యధ్యాత్మవ్యాఖ్యానం ।౨౮॥ నైషాంతర్దధతీతి ॥ నైషా చంద్రచూడస్య మహాదేవస్య వసతిః కాశీ చేతో మనః కమలాతి వశీకరోతీత్యర్థః ॥ కీదృశీ కాశీ, అంతస్తమోవిస్ఫుటనాత్ అజ్ఞానవినాశాత్ ఆత్మప్రభం స్వయం ప్రకాశమానం నందదతీ ప్రకాశయంతీ। పునః కీదృశీ, ముక్తైః-పద్యతే ప్రాప్యతే అనేనేతి పదం కారణమిత్యర్థః। కేవ, విద్యేవ-బ్రహ్మాత్మైకత్వజ్ఞానమివ-తదపి అజ్ఞానం వినాశ్య స్వప్రకాశమానందం ప్రకటయతి ముక్తేర్హేతురితి విద్యాదృష్టాంతః। సా కా, యత్రాయం కాశ్యాం ఇయం జాహ్నవీ గంగా వక్రా బిందవీం కలాం అర్ధచంద్రాకారాం చంద్రకలాం ఫేనపటలైః ఫేనసమూహైః హసతీవేత్యుత్ప్రేక్షా। కథంభూతేవ, భూమేః కంఠవిలంబినీ కంఠేలంబమానా కుటిలాస్వభావతః ముక్తావళీవ ముక్తామాలేవ-ముక్తావళీసాదృశ్యం స్వచ్ఛతయేతి వేదితవ్యం॥ ఏషా బ్రహ్మనాడీ అంత

తస్యాఽదయకమలేచేతోవశీకరోతీత్యాభ్యంతరమూహ్యం శేషంసుగమం ॥ ౨౯ ॥ సూతః సారథిః ॥ ఇదంతదితి ॥ సురసరితో దేవనద్యాః పరిసర స్తీరం తస్యాలంకారభూతంఆయతనంస్థానం ॥ ఏష దేవఇతి॥ ఏష దేవః ద్యోతనాత్ దేవః పరమాత్మా- పురావిద్భిః క్షేత్రమహిమజ్ఞైః వ్యాసాదిభిః - క్షేత్రస్యాత్మా క్షేత్రాభిమానీదేవ తేతిగీయతే ఉచ్యతే । పుణ్యమీశ్వరంభజంతి సేవంతేతే పుణ్యభాజః భక్తాః - అత్రక్షేత్రే దేహంసముత్సృజ్య యంవిశంతిప్రవిశంతిప్రాప్నువంతీత్యర్థః॥ ౩౦ ॥ ఏతఇతి ॥ అనేనవివేకసన్నిధిమాత్రేణకామాదీనాంపరాభవో దర్శితః ॥ రథాదవతీర్యేత్యనేన

యుంహాసతీవ ఫేనపటలైర్వక్రాంకలాప్యైందవీం॥ ౨౯ ॥ సూతః॥ పరిక్రమ్య॥ ఆయుష్మన్ పశ్యపశ్య ॥ ఇదంతత్సురసరిత్పరిసరాలంకారభూతంత్రిభువనపావనంవిశ్వేశ్వరాభిధానస్యత్రిలోకీగురోర్భగవతో మహాదేవస్యాయతనం॥ రాజా॥ సహర్షం అహో॥ ప॥ ఏషదేవఃపురావిద్భిఃక్షేత్రస్యాత్మేతిగీయతే।అత్రదేహంసముత్సృజ్యపుణ్యభాజో విశంతియం॥ ౩౦॥ సూతః॥ ఆయుష్మన్ పశ్యపశ్య ॥ ఏతేతావత్ముక్త్రిఫలలోభాదవారాఽస్పృద్ధస్నపనాత్రాదితో దేశాద్దూరతః పరిక్రామంతి॥ రాజా॥ ఏవమేతత్॥ తద్భవతు,భవనంప్రవిశ్యాస్యాభీష్టసిద్ధయేభగవంతంనమస్యామః॥ రథాదవతీర్య ప్రవిశ్యావలోక్య చ॥ జయజయభగవన్ ప్రసీద॥ ప॥ విశుద్ధజ్ఞానదేహాయత్రివేదీదివ్యచక్షుషే।శ్రేయః

శరీరేంద్రియమేష్వాదాసీన్యంసూచితం॥తద్భవత్వితి॥ అస్యాభీష్టసిద్ధయేప్రబోధోత్పత్తిరూపస్యాభీష్టసిద్ధయే ॥ భగవంతంమహాదేవంస్తౌతి ॥ విశుద్ధజ్ఞానేతి ॥ సోమశ్ఛందస్తస్యాధోఽయఃఖండః శ్రేయఃప్రాప్తినిమిత్తాయ తస్మై నమఇత్యనుషంగః। కీదృశాయతస్మై । విశుద్ధంస్ఫటికవన్నిర్మలం జ్ఞానమేవదేహోయస్యతస్మై- చిత్స్వరూపత్వాత్ । పునః కీదృశాయ । త్రయాణాంవేదానాంసమూహస్త్రివేదీసైవ దివ్యానిశ్రేష్ఠాని చక్షూంషినయనానియస్యతథోక్తాయ। పునఃకీదృశాయ । శ్రేయఃఅమృతం మోక్షఇత్యర్థః- శ్రేయోనిశ్శ్రేయసామృతమిత్యమరః- తస్యప్రాప్తేః నిమిత్తా

యకారణాయ - తత్ప్రదానహేతుభూతాయేత్యర్థః ఏతాదృశాయమ
హాదేవాయనమ ఇతిపూర్వేణాన్వయః॥ ౩౧॥ శ్రీభగవంతమాదికేశవంస్తౌ
తి॥ జయతుజయతుభగవానిత్యాదినా॥ భగవాన్ షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నః॥
ఉత్పత్తించవినాశంచభూతానామాగతింగతిం। వేత్తివిద్యామవిద్యాంచ
సవాచ్యోభగవానితి । జయతుసర్వోత్కర్షేణవర్తతాం॥ అమరచయే
త్యాది॥ సర్వాణిసంబుద్ధ్యంతాని। అసురాణాం దేవానాంచయస్సమూ
హస్తస్యచమూచక్రంసేనామండలంతస్యచూడామణిశ్రేణిభిః మకుటమ
ణిపఙ్క్తిభిఃనీరాజితంఉపాంతేసమీపేపాదద్వయాంభోజం చరణయు
గ్మకమలంయస్య। రాజంతోదీప్తిమంతోయేనఖాస్తేషాంద్యోతాః ప్రకాశా
ప్రాప్తిసమిత్త్రాయనమస్సోమార్ధధారిణే॥ ౩౧॥ ఇతినమస్కరోతి॥
సూతః॥ ఇదంతత్త్రిభువనగురోరనాదేరాదికేశవస్యవిష్ణోరాయ
తనం॥ రాజా॥ తదేహిత్వాభగవంతమాదికేశవంప్రదక్షిణీ
కృత్య॥ జయతుజయతుభగవాన్॥ ❖ అమరచయచమూచక్ర
చూడామణిశ్రేణినీరాజితోపాంతపాదద్వయాంభోజ। రాజన్న
ఖద్యోతఖద్యోతకిర్మ్మీరితస్వర్ణపీఠ । స్ఫురద్ద్వైతవిభ్రాంతి
సంతానసంతప్తమందారుసంసారనిద్రాపహారైకదక్ష। క్ష్మా
మండలోద్ధారసంభారసంఘట్టదంష్ట్రాగ్ర కోటిస్ఫురచ్ఛైలచ
క్ర। క్రమాక్రాంతలోకత్రయ। ప్రబలభుజదలోద్ధృతగోవర్ధన
స్తఏవఖద్యోతాః తైః కిర్మ్మీరితంశబలితంచిత్రవర్ణీకృతంస్వర్ణపీఠంయస్య।
స్ఫురత్ ద్వైతం ప్రకాశమానో యో భేదః తస్య యా విభ్రాంతిః తస్యాస్సం
తానేనపరంపరయా సంతప్తాః ఖిన్నాః యే మందారవో వందనశీలా భక్తాః తే
షాం సంసారరూపాయా నిద్రాయాః అపహారే అపనాశే ఏకో ముఖ్యో దక్ష
శ్చతురః తస్య సంబోధనం హేదక్ష। ఏవం సంబుద్ధ్యంతేషు సర్వత్ర జ్ఞేయం।
క్ష్మా మేదినీ॥ క్ష్మామండలస్య భూగోళవలయస్య య ఉద్ధార ఉద్ధరణం తేన సంభా
రాణాం పర్వతాదీనాం సంఘట్టః సమ్మర్దో యస్మిన్ దంష్ట్రాగ్రకోటౌ దం
ష్ట్రాగ్రభాగే స్ఫురత్ ప్రకాశమానం శైలచక్రం పర్వతసమూహో య
స్య। క్రమేణ పాదవిక్షేపేణాక్రాంతం లోకత్రయం యేన। ప్రకృష్టబలాభ్యాం

రజాభ్యాం బలేనోద్ధృతం ఊర్ధ్వం ధృతం యద్గోవర్ధనరూపం ఛత్రం తేనని
ర్వారితం నితరాం వారితం ఆఖండలేన ఇంద్రేణ ఉద్యోజితాః ప్రేరితాః ప్రా
ప్తాః అకాండే అసమయే చండాః ప్రళయకాలీనాః అంబువాహాః మేఘాః తే
షాం గతివర్షణం తేన ప్రసక్షుభితం యద్గోకులం తస్య త్రాణం రక్షణం తేన వి
స్మాపితం ఆశ్చర్యం ప్రాపితమాశ్చర్యయుక్తమిత్యర్థః - తాదృశ ము
శేషం సమస్తం విశ్వం ప్రపంచో యేన। ప్రభో అవ్యాహతైశ్వర్య। విబు
ధా దేవాస్తేషాం రిపవో దానవాస్తేషాం యో వధూవర్గః స్త్రీసమూహః
తస్య సీమంతేషు కేశవిభాగరేఖాసు యత్సిందూరం తదేవ సంధ్యామయూ
ఖచ్ఛటా సంధ్యాకాలీనా మయూఖాః కిరణాః తేషాం ఛటా సమూహః త
స్యోన్మార్జనే ప్రోంఛనే ఉద్దామం ప్రసిద్ధం యద్ధామ తేజః తస్యాఽవః ఆశ్ర

ఛత్త్రనిర్వారితాఖండలోద్యోజితాకాండచండాంబువాహో
దివర్షత్రసద్గోకులత్రాణవిస్మాపితాశేషవిశ్వ। ప్రభో। విబుధరిపు
వధూవర్గసీమంతసిందూరసంధ్యామయూఖచ్ఛటోన్మార్జనో
ద్దామధామాధిప। త్రస్తదైత్యేంద్రవక్షస్తటీపాటనాకుంఠభా
స్వన్నఖశ్రేణిపాణిద్వయప్రస్తవిస్తారిరక్తార్ణవామగ్నలోకత్ర
య। త్రిభువనరిపుదైత్యభోద్దండకంఠాస్థికూట స్ఫుటోన్మా
ర్జితోద్దామచక్రస్ఫురజ్జ్యోతిరుల్లాసితోద్దామరోద్దండదోర్దం

యః తస్య సంబోధనే హే అధిప। త్రస్తాఖిలో యో దైత్యేంద్రో హిరణ్యకశి
పుః తస్య వక్షస్తటీ ఉరఃప్రదేశః తస్యాః పాటనే విదారణే అకుంఠా అప్రతి
హతా భాస్వతీ దీప్తిమతీ నఖానాం శ్రేణిః పంక్తిః యస్య తాదృశం యత్ పా
ణిద్వయం తస్మాత్ ప్రస్తం అధః పతితం విస్తారి ప్రసరణశీలం యద్రక్తం త
దేవ అర్ణవః సాగరః తస్మిన్ ఆప్లవమంతాత్ మగ్నం లోకత్రయం యేన। త్రి
భువనస్య రిపుః దైత్యభో దైత్యః తస్య ఉద్దండః స్థూలో యః కంఠః తస్యాస్థికూ
టం అస్థిసంఘస్తస్మిన్ స్ఫుటం స్పష్టం ఉన్మార్జితం శోధితం ఉద్దామం ఖ్యా
తం యచ్చక్రం సుదర్శనం తస్య స్ఫురత్ దీప్యమానం యజ్జ్యోతిః తేన ఉల్లాసి
తాః ఉద్దీప్తాః ఉద్దామరాః ఉచ్ఛటాః ఉద్దండాశ్చత్వారో దోర్దండా బాహవో

యస్య। ఖండేందుచూడస్య మహాదేవస్య ప్రియా - ఖండేందుచూడః ప్రియో యస్యేతి వా। ప్రౌఢః అతిప్రబలో యో దోర్దండః బాహుదండః తేన విభ్రాంతో భ్రామితో యో మంథాచలః మందరాద్రిః తేన క్షుబ్ధో యో దుగ్ధాంబుధిః క్షీరసముద్రః తస్మిన్ ప్రోత్థితా ప్రాదుర్భూతా యా శ్రీః లక్ష్మీః తస్యా యా భుజవల్లిః తత్సంశ్లేషేణాలింగనేన సంక్రాంతా పీనస్తనయోరాభోగే విశాలస్థలే యా పత్త్రావళీపత్త్రలేఖా తయా లాంఛితం చిహ్నితం రస్థలం యస్య। స్థూలాని యాని ముక్తాఫలాని తేషాముదారశ్చాసౌ హారశ్చ

డః। ఖండేందుచూడప్రియ। ప్రౌఢదోర్దండవిభ్రాంతమంథాచలక్షుబ్ధదుగ్ధాంబుధిప్రోత్థితశ్రీభుజావల్లిసంశ్లేషసంక్రాంతపీనస్తనాభోగపత్త్రావళీలాంఛితోరస్థల। స్థూలముక్తాఫలోదారహారప్రభామండలప్రస్ఫురత్కంఠ। వైకుంఠ। భక్తస్య లోకస్య సంసారమోహచ్ఛిదం దేహి బోధోదయం దేవ తుభ్యం నమో దేవ తుభ్యం నమో దేవ తుభ్యం నమః॥ ఇతి సాష్టాంగపాతం ప్రణిపత్య। నిర్గమం నాటయిత్వా విలోక్య చ॥ సాధు। అయమేవాస్మాకం నివాసోచితో దేశః॥ తదత్రైవ స్కంధావారం నివేశయామః ఇతి నిష్క్రాంతౌ॥ .... ❋

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే శాంతరసాసారే ప్రబోధచంద్రోదయనామ్ని నాటకే వివేకోద్యోగో నామ చతుర్థోఽంకః.

తస్య ప్రభామండలేన ప్రస్ఫురన్ కంఠో యస్య। వైకుంఠ పరమాత్మన్। భక్తస్య లోకస్య భక్తజనస్య యః సంసారః తదుపాదానం మోహః భావరూపః జ్ఞానం భినత్తీతి భిత్ తం బోధోదయం బ్రహ్మాద్వైతసాక్షాత్కారోదయం దేహి-దేవస్య ప్రకాశ తుభ్యం నమోఽస్తు॥ ❋❋ నాటయిత్వా భ్రమణవిశేషం దర్శయిత్వేత్యర్థః। స్కంధావారం కటకం-నివేశయామః స్థాపయామః॥ ఇతి నిష్క్రాంతౌ-వివేకసారథినావితి శేషః॥ .... ❋

ఇతి శ్రీభట్టవినాయకాత్మజరామదాసవిరచితే

ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానే ప్రకాశాఖ్యే

వివేకోద్యోగో నామ చతుర్థోఽంకః.

శ్రీరస్తు

ప్రబోధచంద్రోదయేసవ్యాఖ్యానే-చతుర్థోంకః

అర్థంచతుర్థేఽంకేవివేకోద్యోగముక్త్వావైరాగ్యోత్పత్తింవర్ణయిష్యంప్ర థమంకేశ్రద్ధాయాఃప్రవేశంప్రస్తౌతి॥తతఃప్రవిశతిశ్రద్ధేతి॥పరస్పరంప్ర స్పర్ధినోఃసంగ్రామంసూచయంత్యాహ॥ప్రసిద్ధఇతి॥అయమిత్యనేనోక్తం సంధానంవిశదయతి॥యతఃనిర్దహతీతి॥వైరాగ్యస్యసంభవఉత్పత్తిర్యస్యతా దృశోయఃక్రోధః సజ్ఞాతీనాంసజాతీయానామశేషంసమస్తంకులంనిర్దహతి।త త్రదృష్టాంతః।ఘనఃప్రచండోయఃపవనోవాయుఃతేనాహతా ఆందోలితా యేతరువరాఃస్థూలవృక్షాఃతేషాంసంఘట్టేనసంఘర్షణేన సంభవోజన్మ

తతఃప్రవిశతిశ్రద్ధా॥శ్రద్ధా॥ పంచమ్య॥ ప్రసిద్ధఃఖల్వయంపంథాః॥
యతః॥ పానిర్దహతికులమశేషంజ్ఞాతీనాంవైరసంభవఃక్రోధః॥ప
వనమివఘనపవనాహతతరువరసంఘట్టసంభవోదహనః॥౧॥ సా
స్రం॥ అహోదారుణోదారుణస్సోదరవ్యసనజన్మాశోకాన
లోమోహావివేకజలధరశైశిరసినమందీక్రియతే॥తథాహి॥చ॥ధ్రు
వంధ్వంసోభావీజలనిధిమహాశైలసరితామతోమృత్యోశ్శంకాత్రు
ణలఘుషు కాజంతుషుకథా । తథాప్యుచ్చైర్బంధువ్యసనజనితః

యస్యతాదృశోదహనోఽగ్నిః వనమివనిర్దహతీత్యర్థః । ఉక్తంచభారతే ధూమాయంతేవ్యపేతానిసంహతానిజ్వలంతిచ।ఉల్ముకానివిభాంతిస్మజ్ఞాత యోభరతర్షభేతి॥ ౧॥ సోదరాణాంబంధూనాంవ్యసనంమరణంతస్మాజ్జ న్మయస్యసఃశోకఏవానలోఽగ్నిః వివేకఏవజలధరాఃమేఘాస్తేషాంశతాని తైః॥ ఏతదేవస్పష్టయతి॥ ధ్రువమితి ॥ జలనిధయశ్చసముద్రాఃమహీభూమి శ్చశైలాశ్చపర్వతాఃసరితశ్చనద్యఃతాసాంస్థిరాణామపిధ్రువంనిశ్చయేన ధ్వంసోనాశోభావీభవిష్యతి। అతోహేతోః శీర్యత్ త్రుటితంయత్తృణం తద్వల్లఘుషుఅతితుచ్ఛేషుజంతుషుప్రాణిషుమృత్యోర్మరణస్యకాకథా కింవక్తవ్యమిత్యర్థః । తథాపి ఏవంవివేకజాతేపి ఉచ్చైరతిశయేనకోప్య నిర్వచనీయః విషమోఽసహ్యః వివేకంప్రకర్షేణోన్మథ్నాతినాశయతీతి

తాదృశః బంధూనాం వ్యసనేననిధనేనజనితఃశోకఏవదహనోఽగ్నిః హృద
యంచేతోదహతి ॥ ౨ ॥ కామాదివధస్యనాట్యే ప్రత్యక్షతఃకర్తుమశక్య
త్వాత్ శ్రద్ధాముఖేనతంసూచయతి॥ యేనేతి॥ కథావాస్త్వైవశేషావశి
ష్టభాగఃతస్యభావస్తత్త్వాంగతేషుసాంప్రతేషుమృతేష్విత్యర్థః ॥ నికృంతతీవే
తి॥ క్రూరఃఅసహ్యః శోకాగ్నిఃఉత్ ఊర్ధ్వాఃశిఖాయస్యఉదరపూరకత్వా
మర్భిఃమే మమమర్మాణినికృంతతీవఛినత్తీవ- దేహంశరీరంశోషయతీవ-
అంతరాత్మానంమనోదహతీవ॥ ౩ కామాదివధంపూర్వసూచితంప్రకటయ

కోపివివమోపి దేకపోర్న్మాథినహతిహృదయంశోకదహనః॥ ౨॥
యేనాతథాహార్తప్రకృతికేష్వపిభ్రాతృషు కామక్రోధాదిషు
కథాశేషతాంగతేషు ॥ ప॥ నికృంతతీవమర్మాణిదేహంశోషయ
తీవమే। దహతీవాంతరాత్మానం క్రూరశ్శోకాగ్నిరుద్ధితః॥ ౩॥
విచింత్య॥ అథవాస్మిదేవ్యావిష్ణుభక్త్యా। యథా,వత్సేశ్రద్ధేఅహ
మత్ర హింసాప్రాయసమరనిర్భరరాజ్యస్థితేనవారాణసీ
ముత్సృజ్యసాలగ్రామాభిధానేభగవతఃక్షేత్రేకంచిత్కాలమతి
వాహయామి,త్వంతుయథావృత్తమాగత్య(వృత్తాంతం)మేనివే
దయిష్యసీతి॥ తదహందేవ్యాస్సకాశంగత్వాసర్వమేతత్సమర
వృత్తాంతమావేదయిష్యామి॥ పరిక్రమ్యావలోక్యచ। ఇదంత
చ్చక్రతీర్థం,యత్రాయంసంసారసాగరోత్తారతరణికర్ణధారో
భగవాన్హరిః స్వయంప్రతివసతి॥ ప్రణమ్య॥ ఇయంచమహా

తుంవిష్ణుభక్తేరాదేశంసూచయతి॥ అథవేత్యాది॥ విష్ణుభక్తిర్నామజడాన్వి
తాహంకారాదిరహితాజ్ఞానసత్యానందాద్యాకారాచప్రత్యక్చేతోవృత్తిః
హింసాప్రాయః వధప్రధానోయస్సమరఃసంగ్రామఃతద్యుక్తేనవరాజ్యస్థి
ఉదాసీనా॥ సాళగ్రామాభిధానేచక్రతీర్థేభగవతోవిష్ణోః క్షేత్రే।అతివాహ
యామిఅతిక్రమామి॥ యథావృత్తంయేనప్రకారేణజాతంవృత్తాంత మితిశే
షః-ఆవేదయిష్యామినివేదయిష్యామి॥ యత్రేతి॥ యత్రచక్రతీర్థేసంసారసా
గరస్యసంసారసముద్రస్యఉత్తారేపారగమనేతరణిర్నౌకా-స్త్రియామాంనౌ
స్తరణిస్తరిరిత్యమరః॥ జ్ఞానరూపా - తస్యాఃకర్ణధారోనియామకః ॥ మహా

మునిభిః నారదశుకపరాశరాదిభిః ఉపాస్యమానా సేవ్యమానా। ఉపాస్యమానేత్యనేనేదముక్తం భవతి- యన్నానావిధాభక్తిరేవపరమార్థసాధనం ఉపాయాంతరం నాస్త్యేవ కలౌ విశిష్య మునసాం తు సుతరాం। భక్త్యైవానేకే సంతీర్ణాః-తథోక్తం ॥ విష్ణోస్తు శ్రవణే పరీక్షిదభవద్వైయాసకిః కీర్తనే ప్రహ్లాదః స్మరణే తదంఘ్రిభజనే లక్ష్మీః పృథుః పూజనే। అక్రూరస్త్వభివందనేథ హనుమాన్ దాస్యే చ సఖ్యేఽర్జునః సర్వస్వాత్మనివేదనే బలిరభూత్కైవల్య

మునిభిరుపాస్యమానా భగవతీ విష్ణుభక్తిస్త్వాం త్వా సహ కిమపి మంత్రయతే, యావదుపసర్పామీతి పరిక్రామతి॥ తతః ప్రవిశతి విష్ణుభక్తిః శాంతిశ్చ ॥ శాంతిః ॥ దేవి ప్రబలచింతాకులహృదయామివ భగవతీమవలోకయామి ॥ విష్ణుభక్తిః ॥ వత్సే ఏతస్మిన్నతిమహతి వీరవరక్షయే సాంపరాయే న జానామి, బలవతా మోహేనాభియుక్తస్య వత్స వివేకస్య కీదృశో వృత్తాంత ఇతి, దుస్థితమివ మే హృదయం॥ శాంతిః॥ కిమత్రాపి చింత్యం నను భగవతీ చేత్కృతానుగ్రహా తన్నియతమేవ రాజ్ఞో వివేకస్య విజయ ఇతి జానామి॥ విష్ణుభక్తిః॥ వత్సే॥ య॥ యద్యప్యభ్యుదయః ప్రాయః ప్రమాణాదవధార్యతే। కామం తథాపి సుహృదామనిష్టాశంకి మానసం ॥౮॥ విశేషతశ్చ శ్రద్ధాయాశ్చిరమనాగమనం మనసి సందేహమారోపయతి ॥ శ్రద్ధా ॥ ఉపసృత్య ॥ భగవతి ప్రణమామి ॥ విష్ణుభక్తిః ॥ శ్రద్ధే స్వాగతం॥ శ్రద్ధా॥ దేవ్యాః ప్రసాదేన॥ శాంతిః॥ అంబ ప్రణమామి॥ శ్రద్ధా॥ పుత్రి మాం పరిష్వజస్వ॥ శాంతిః తథా కరోతి॥ శ్రద్ధా॥ వత్సే దేవ్యా విష్ణుభక్తేః ప్రసాదాన్ననిజ

మేషాంపదమితి॥ దేవి ప్రబలచింతేతి॥ సాంపరాయే సంగ్రామే - అభియుక్తస్య పురస్కృతస్య- దుస్థమివ అస్వస్థమివ- మేమమ- హృదయం మానసం॥ నియతమేవ నిశ్చితమేవ॥ యద్యపీతి॥ యద్యపి ప్రాయో బాహుళ్యేనాభ్యుదయో భాగ్యోత్కర్షః ప్రమాణాద్ధర్మపక్షపాతిత్వాదవధార్యతే నిర్ణీయతే, తథాపి కామమత్యర్థం సుహృదాం మానసం అనిష్టాశంకి అనర్థాశంకీత్యర్థః॥౮॥ విశేషత ఇత్యాది విష్ణుభక్తేరిత్యంతం సుగమం॥ చే

తాదృశః బంధూనాం వ్యసనేననిధనేనజనితఃశోకఏవదహనోగ్నిఃహృదయంచేతోదహతి ॥ ౨ ॥ కామాదివధస్యనాట్యే ప్రత్యక్షతఃకర్తుమశక్యత్వాత్ శ్రద్ధాముఖేనతంసూచయతి॥యేనతథేతి॥ కథావార్తా సైవశేషావశిష్టభాగఃతస్యభావస్తత్తాంగతేషుపాత్రేష్వపిప్రాప్తేష్విత్యర్థః ॥ నికృంతతీతి॥క్రూరఃఅసహ్యః శోకాగ్నిఃఉత్ ఊర్ధ్వాశ్శిఖాయస్యఉదరస్ఫారకతామచ్ఛిఖః మేమమమర్మాణినికృంతతీవభినత్తీవ- దేహంశరీరంశోషయతీవ అంతరాత్మానంమనోదహతీవ॥౩॥ కామాదివధంపూర్వసూచితంప్రకటం

కోపివివమనోపిపేకపౌత్రస్మాధిఏహతిసహ్యాదయంశోకదహనః॥౨॥
యేనతథాపాత్రప్రకృతికేష్వపిభాగ్యేషు కామక్రోధాదిషు
కథాశేషతాంగతేషు ॥ ౧॥ నికృంతతీవమర్మాణిదేహంశోషయ
తీవమే। దహతీవాంతరాత్మానంక్రూరశ్శోకాగ్నిరుద్భిఖః॥ ౩॥
విచింత్య॥ అథవాస్మిదేవ్యాఃవిష్ణుభక్త్యా। యథాప్యత్రాద్ధఅహ
మత్ర హింసాప్రాయసమరదర్శనపరాఙ్ముఖీ తేనవారాణసీ
ముత్సృజ్యసాలగ్రామాభిధానేభగవతశ్చక్రతీర్థే కాలమతి
వాహయామి,త్వంతుయథావృత్తమాగత్య(వృత్తాంతం)మేనివే
దయిష్యసీతి॥తదహందేవ్యాస్సకాశంగత్వా సర్వమేతత్సమర
వృత్తాంతమావేదయిష్యామి॥ పరిక్రమ్యావలోక్య చ॥ ఇదంత
చ్చక్రతీర్థం,యత్రాయంసంసారసాగరోత్తారతరణికర్ణధారో
భగవాన్హరిఃస్వయంప్రతివసతి॥ప్రణమ్య॥ ఇయంచమహో

తుంవిష్ణుభక్తేరాదేశంసూచయతి:అథవేత్యాది॥విష్ణుభక్తిర్నామజడాన్యృతాహంకారాదిరహితాజ్ఞానసత్యానందాద్యాకారాచప్రత్యక్చైతన్యవృత్తిః హింసాప్రాయః వధప్రధానోయస్సమరః సంగ్రామఃతద్దర్శనేపరాఙ్ముఖీ ఉదాసీనా।సాలగ్రామాభిధానేచక్రతీర్థేభగవతోవిష్ణోః క్షేత్రే।అతివాహయామిఅతిక్రమామి॥యథావృత్తంయేనప్రకారేణజాతంవృత్తాంతమితిశేషః-ఆవేదయిష్యామినివేదయిష్యామి॥ యత్రేతి॥యత్రచక్రతీర్థేసంసారసాగరస్యసంసారసముద్రస్యఉత్తారేపారగమనేతరణిర్నౌకా-స్త్రియాంనౌస్తరణిస్తరిరిత్యమరః జ్ఞానరూపా - తస్యాఃకర్ణధారోనియామకః ॥ మహో

మునిభిః నారదశుకపరాశరాదిభిః ఉపాస్యమానా సేవ్యమానా। ఉపాస్యమానేత్యనేనేదముక్తం భవతి- యన్నానావిధాభక్తిరేవ పరమార్థసాధనం ఉపాయాంతరం నాస్త్యేవ కలౌ విశేషతః తామనపాంతుసుతరాం। భక్త్యైవానేకే సంతీర్ణాః-తథోక్తం ॥ విష్ణోస్తుశ్రవణే పరీక్షిదభవద్వైయాసకిః కీర్తనే ప్రహ్లాదః స్మరణే తదంఘ్రిభజనే లక్ష్మీః పృథుః పూజనే। అక్రూరస్త్వభివందనేథ హనుమాన్దాస్యే చ సఖ్యేర్జునః సర్వస్వాత్మనివేదనే బలిరభూత్కైవల్య

మునిభిరుపాస్యమానా భగవతీ విష్ణుభక్తిశ్శాంత్యా సహ కిమపి మంత్రయతే, యావదుపసర్పామీతి పరిక్రామతి॥ తతః ప్రవిశతి విష్ణుభక్తిః శాంతిశ్చ ॥ శాంతిః ॥ దేవి ప్రబలచింతాకులహృదయామివ భగవతీమవలోకయామి ॥ విష్ణుభక్తిః ॥ వత్సే పతస్మిన్నతిమహతివీరవరక్షయే సాంపరాయే న జానామి, బలవతా మోహేనాభియుక్తస్య వత్సవివేకస్య కీదృశో వృత్తాంత ఇతి, దుస్థితమివ మే హృదయం॥ శాంతిః॥ కిమత్రాపి చింత్యం నను భగవతీ చేత్కృతానుగ్రహా తన్నియతమేవ రాజ్ఞో వివేకస్య విజయ ఇతి జానామి॥ విష్ణుభక్తిః॥ వత్సే॥ వ॥ యద్యప్యభ్యుదయః ప్రాయః ప్రమాణాదవధార్యతే। కామం తథాపి సుహృదామనిష్టాశంకి మానసం ॥౪॥ విశేషతశ్చ శ్రద్ధాయాశ్చిరమనాగమనం మనసి సందేహమారోపయతి ॥ శ్రద్ధా ॥ ఉపసృత్య ॥ భగవతి ప్రణమామి ॥ విష్ణుభక్తిః ॥ శ్రద్ధే స్వాగతం॥ శ్రద్ధా॥ దేవ్యాః ప్రసాదేన॥ శాంతిః॥ అంబ ప్రణమామి॥ శ్రద్ధా॥ పుత్రి మాం పరిష్వజస్వ॥ శాంతిః తథా కరోతి॥ శ్రద్ధా॥ వత్సే దేవ్యా విష్ణుభక్తేః ప్రసాదాన్మనిజ

మేషాం పదమితి॥ దేవి ప్రబలచింతేతి॥ సాంపరాయే సంగ్రామే - అభియుక్తస్య పురస్కృతస్య- దుస్థితమివ అస్వస్థమివ- మే మమ- హృదయం మానసం॥ నియతమేవ నిశ్చితమేవ॥ యద్యపీతి॥ యద్యపి ప్రాయో బాహుల్యేనాభ్యుదయో భాగ్యోత్కర్షః ప్రమాణాద్ధర్మపక్షపాతిత్వా దవధార్యతే నిర్ణీయతే, తథాపి కామమత్యర్థం సుహృదాం మానసం అనిష్టాశంకి అనర్థాశంకీత్యర్థః॥౪॥ విశేషత ఇత్యాది విష్ణుభక్తేరిత్యంతం సుగమం॥ చే

తః పదం అంతఃకరణరూపం స్థానం॥ మోహవివేకయోః సంగ్రామమనువర్ణయిష్యన్ విష్ణుభక్తిశ్రద్ధయోః ప్రశ్నోత్తరే అవతారయతి ॥ అథేతి॥ దేవ్యాం విష్ణుభక్తౌ- ఆదికేశవాయతనాత్ గంగావరుణాసంగమాత్ అవక్రాంతాయాం చక్రతీర్థం ప్రతిగతాయామేవ- భగవతిభాస్వతి అతిసమర్థే శ్రీమూర్త్యే । కీదృశే భాస్వతి, కించిదుత్సృష్టః త్యక్తః పాటలిమా శ్వేతరక్తిమా యేన తస్మిన్ సతి। విజయేత్యాది తేషామిత్యంతం। పునః- తేషాం మహామోహపక్షవర్తమానానాం అస్మాకం వివేకపక్షీయాణాం సైన్యసాగరే సైన్యసముద్రే సన్నద్ధసన్నాహయుక్తే సతి- మహారాజేన వివేకేన- మహారాజమహామోహస్యైకతమఃశిష్ఠిం ప్రతి నైయాయికం దర్శ

నచేతఃపదం ప్రాప్నుహి॥ విష్ణుభక్తిః॥ అథతత్ర కిం వృత్తం ॥ శ్రద్ధా ॥ యుద్దేవ్యాః ప్రతికూలమాచరతాముచితం॥ విష్ణుభక్తిః॥ తద్విస్తరేణావేదయ॥ శ్రద్ధా॥ ఆకలయతు భగవతీ॥ దేవ్యామాదికేశవాయతనాదపక్రాంతాయామేవ కించిదుత్సృష్టపాటలిమ్ని భగవతి భాస్వతి, విజయఘోషణాహూయమానానేకవరవీరబహుళసింహనాదబధిరితదిగంతే, సతతరథతురగఖరతరఖురఖండితభూమండలోచ్చలద్విపులరజఃపటలాంతరితకిరణమాలిని, ప్రబలతరకర్ణతాళాస్ఫాలనోచ్చలత్సమదకరికుంభసిందూరసంధ్యాయమానదశదిశి, ప్రళయజలధర

నందాత్యేనదూతస్య మదౌత్యం తేనప్రహితం ప్రేషితమితి సంబంధః(మహామోహం ప్రతీతి పాఠాంతరం) కీదృశే సైన్యసాగరే- విజయఘోషేణ విజయవాద్యశబ్దేనాహూయమానా అనేకే బహవో వరాః శ్రేష్ఠాః వీరాః యోధాః తేషాం బహుళో యః సింహనాదః తేనబధిరితాః బధిరాస్సంపాదితా దిశామంతా యస్య తస్మిన్।పునఃకీదృశే, సతతం నిరంతరం రథాశ్చతురగాణాం ఖరతరాః ఖురాశ్చ తైః ఖండితం చూర్ణితం యద్భూమండలం తస్మాదుచ్చలదూర్ధ్వం పతత్ యద్విపులం రజఃపటలం ధూళిసమూహః తేనాంతరిత ఆచ్ఛాదితః కిరణమాలీ తరణిర్యేన తస్మిన్।పునఃకీదృశే, ప్రబలతరం యత్కర్ణతాళాస్ఫాలనం తేనోచ్చలదుద్గచ్ఛద్యత్ మదేన సహితా

షేకరిణస్తేషాం కుంభసిందూరం తేన సంధ్యాయమానా స్సంధ్యాతుల్యా
దశదిశో యేన తస్మిన్। పునః కీదృశే, వ్రీళయా శాలీనా యే జలధరా మేఘాస్తే
షామివ ధ్వానః శబ్దః తేనభీషణే భయానకే ॥ దూతేన కిముక్తం తదాహ॥ వి
ష్ణోరితి॥ హే మహామోహేత్యధ్యాహారః- భవాన్ సానుగః అనుగైః కామ
క్రోధాదిభిస్సహ మ్లేచ్ఛాన్ మ్లేచ్ఛదేశాన్ వ్రజేత్ గచ్ఛేత్ ॥ కిం కృత్వా,
విష్ణోరాయతనాని స్థానాని శాళగ్రామ క్షేత్రాదీని- సరితాం గంగాదీనాం
కూలాని తీరాణి-పుణ్యాః పావనాః అరణ్యస్థలీః నైమిశారణ్యభూమీః - పు
ణ్యకృతాం యాజ్ఞికానాం మనాంసి హృదయాని అపాస్య పరిత్యజ్యేతి స
ర్వత్ర సంబధ్యతే నో చేన్న గచ్ఛసి చేత్- ఫేత్కారిణః ఫేత్కారశబ్దయు

ధ్వానభీషణే తేషామస్మాకం చ సన్నద్ధే సైన్యసాగరే। మహారా
జవివేకేన మహారాజమహామోహస్య నైయాయికదర్శనం దౌ
త్యేన ప్రహితం। గత్వా చ తేనోక్తో మహామోహః ॥ వ ॥ విష్ణో
రాయతనాన్యపాస్య సరితాం కూలాన్యరణ్యస్థలీః పుణ్యాః పుణ్య
కృతాం మనాంసి చ భవాన్ మ్లేచ్ఛాన్ వ్రజేత్సానుగః । నో చే
త్సంతు కృపాణదారిత భవత్ప్రత్యంగధారాక్షరద్రక్తాస్వాద
విదీర్ణవక్త్రవివరాః ఫేత్కారిణః ఫేరవాః ॥౫॥ విష్ణుభక్తిః॥
తతస్తతః॥ శ్రద్ధా॥ తతో దేవి వికటలలాటతటతాండవితభ్రుకుటి
నా క్రుద్ధేన మహామోహేనాభిహితం ॥ అనుభవత్వస్య దుర్న
యపరిపాకస్య వివేకహతకః ఫలమిత్యభిధాయ స్వయం పాషం

క్తాః ఫేరవాః సృగాలాః కృపాణేన ఖడ్గేన దారితం ఛిన్నం భవతో యత్ప్ర
త్యంగం తస్మాద్ధారయా క్షరత్ నిర్గచ్ఛద్యద్రక్తం తస్యాస్వాదాయ విదీ
ర్ణాని వ్యావృతాని వక్త్రాణాం వివరాణి ఛిద్రాణి యేషాం తాదృశాః సంతు
భవంత్విత్యర్థః॥(రక్తస్ఫీతవిదీర్ణేతి పాఠాంతరం)॥౫॥ తతస్తతః-పునః పు
నరిత్యర్థః॥ తత ఇతి॥ వికటా విషమా లలాటతటే ఫాలఫలకే తాండవితాన
ర్తితా భ్రుకుటిః భ్రూవిటంకం యేన తాదృశేన- మహామోహేనాభిహితము
క్తం ॥ కిముక్తం తదాహ ॥ అనుభవత్వితి ॥ దుర్నయో దుర్నీతిః తస్యాః పరి
పాకః తస్య ఫలం వివేకహతకః వివేకక్షేపకః- పాషండాగమాన్సగతవారా

కరోగాచారజైనకాపాలికాద్యాగమాః -పాషండతర్క- ప్రతిపాదకాని శాస్త్రాణి తైస్సహ సమరాయ సంగ్రామాయ సముద్యోజితాః సముద్యోగవంతః కృతాః ॥ అత్రేతి ॥ అత్రాంతరే ఏతస్మిన్ సమయే - సైన్యశిరసి సైన్యమస్తకే ॥ వేదేతి ॥ సరస్వతీ సహసా అకస్మాత్ ఆవిరాసీత్ ప్రకటీబభూవ। కీదృశీ సరస్వతీ। వేదాశ్చత్వారః ఉపవేదా ఆయుర్వేదధనుర్వేదగాంధర్వార్థశాస్త్రాణి- అంగాని- శిక్షాకల్పౌ వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛందో జ్యోతిషమితి షట్- పురాణాని అష్టాదశ మాత్స్య మార్కండేయ పాద్మ వారాహ కూర్మాదీని- ధర్మశాస్త్రాణి మన్వాదయోష్టాదశ స్మృతయః తావంత్య ఉపస్మృతయః- ఇతిహాసా మహాభారతాదయః- ఆదిగ్రహణాత్ పురాణబహిర్భూతాః ఆగమాః నారద పాంచరాత్ర రుద్రయామళాగమాః

పాషండ తర్కశాస్త్రైస్సమం సమరాయ ప్రథమం
సముద్యోజితాః। అత్రాంతరే చాస్మాకమపి సైన్యశిరసి ॥వ॥ వే
దోపవేదాంగ పురాణధర్మశాస్త్రేతిహాసాదిభిరుచ్ఛ్రితశ్రీః।
సరస్వతీ పద్మకరా శశాంకసంకాశ కాంతిస్సహసావిరాసీత్॥
౬॥ విష్ణుభక్తిః ॥ తతస్తతః ॥ శ్రద్ధా ॥ తతో దేవి వైష్ణవ శైవ సౌరాద
యో దేవ్యాస్సకాశమాగతాస్సర్వ ఏవాగమాః ॥ విష్ణుభక్తిః ॥
తతస్తతః ॥ శ్రద్ధా ॥ తదనంతరంచ ॥ వ ॥ సాంఖ్య
న్యాయ కణాద భాషిత మహాభాష్యాది శాస్త్రైర్వృతా

శకస్తోత్రకవచాదయః- తైరుచ్ఛ్రితా అతిశయితా శ్రీశ్శోభా యస్యాస్సా। పునః కథంభూతా సరస్వతీ, పద్మంకరే యస్యాస్సా- పాఠాంతరే పద్మంధారయతీతి పద్మధరా। పునః కథంభూతా సరస్వతీ। శశాంకేన చంద్రమసా సంకాశా తుల్యా కాంతిర్దీప్తిర్యస్యాస్సా ॥౬॥ వైష్ణవం అణ్వాత్మవాదినాం మతం శైవం పాశుపతం శాస్త్రం- సౌరం సౌరాగమః ॥ సాంఖ్యన్యాయేతి ॥ వాగ్దేవ్యాః సరస్వత్యాః పురతః అగ్రే- సమరాయ ఉత్సుకా ఉత్కంఠితా మీమాంసా పూర్వోత్తరమీమాంసా విచార ప్రధానా భాట్ట ప్రాభాకర శాస్త్రరూపా - ఆవిరభవత్ ప్రకటీబభూవ। కీదృశీ మీమాంసా। సాంఖ్యం ప్రసిద్ధం- న్యాయో గౌతమప్రణీతం శాస్త్రం - కణాదేన భాషితం వైశే

కందర్శనం- మహాభాష్యాదీనివ్యాకరణాది శాస్త్రాణి తైర్వ్యాఖ్యాతా యు క్త్యర్థాః।పునఃకీదృశీమీమాంసా।స్ఫూర్జత్ అబాధితాయేన్యాయా ధికరణానితేషాం సహస్రం తదేవబాహవోహస్తాస్తేషాంనికరైః సమూ హైః దిశః వైదిక కర్మ బ్రహ్మబోధనమార్గాః ఉద్యోతయంతీ ప్ర కటయంతీ।పునఃకీదృశీమీమాంసా,ధర్మ ఏవ ఇందు స్తద్వత్కాంతంమనో హరంఆననంముఖంయస్యాస్సా।పునః కీదృశీమీమాంసా । త్రయీవేదత్ర య్యాసైవత్రీణినయనానినేత్రాణియస్యాస్సా ।తత్రోత్ప్రేక్ష్యతే।అపరా ప్రతీయమానాకాత్యాయనీవ- తత్రాత్యే తానివిశేషణానియోజ్యాని ॥౭॥పర స్పరవిరోధినాం కథంసమవాయఇతిశాంతిరాశంకతి॥ అయేకథమితి॥ స్వ భావప్రతిద్వంద్వినాం స్వారసికవిరోధినాం తరాణాంశాస్త్రాణాం ఆగ

స్ఫూర్జన్న్యాయసహస్రబాహునివహైరుద్యోతయంతీదిశః ।
మీమాంసా సమరోత్సుకా విరభవద్ధర్మేందుకాంతాననా వా
గ్దేవ్యాః పురతస్త్రయీత్రినయనాకాత్యాయనీవాపరా ॥౭ ॥
శాంతిః ॥ అయేకథంపునః స్వభావప్రతిద్వంద్వినా మాగమా
నాంపతరాణాంసమవాయస్సంపన్నః॥శ్రద్ధా॥ పుత్రి॥ ప ॥
సమానాన్వయజాతానాంపరస్పరవిరోధినాం। పరైః ప్రత్యభి
భూతానాంప్రసూతే సంగతిర్ధ్రువం॥ ౮ ॥యేనవేదప్రసూతా
నాంతేషామవాంతరవిరోధేపి వేదసంరక్షణాయనాస్తికపక్షప్ర

హారాం వేదానాం చేతి- ద్వైతాద్వైతే బ్రహ్మణివేదితవ్యే - ఏకమే వాద్వితీయం బ్రహ్మేత్యాదివిరుద్ధార్థకత్వాత్ - సమవాయో మేళనం కథంసంపన్నోజాతః ॥ సమాధత్తే॥పుత్రి, సమానాన్వయేతి ॥ సమానా న్వయజాతానాం సమానపక్షఃఅన్వయోవంశో వేదః తస్మాజ్జాతానాంప్ర సూతానాం-పరస్పరవిరోధినాం-పరైఃసాధారణశత్రుభిః ప్రత్యభిభూతా నాంపరాభూతానాంసంగతిమేళనంశ్రియంశోభాంప్రసూతే-అనేనస్వ పక్షరక్షణాయపరపక్షబాధితేవ ఇతిలక్ష్యతె పరైర్వ్యభియుక్తానామితివాపా ఠః॥ ౮॥ ననుస్వతంత్రబుషిప్రణీతానాంభిన్నమతావలంబినాందర్శనా నాంకథమేకవంశప్రసూతత్వమిత్యాశంక్యాహ॥ యేనేతి॥వేదమూలత్వం

ఝర్ఝరీకృతాఃఅతఏవవిశీర్ణాఃయేఉత్తుంగాఃఉచ్చామాతంగాఃకరిణఃనవ
శైలాఃపర్వతాః తేభ్యఃస్ఖలితరయాఃశూన్యవేగాశ్చ తేవికీర్ణాశ్చ ఛత్రా
శ్చైవహంసాస్తఏవఅవతంసాఃభూషణానియాసు తాః॥ ౧౦ ॥అథపాషం
డస్యకార్యకరమావిష్కరోతి ॥ తస్మింశ్చేతి॥ తస్మిన్పూర్వనిరూపితేఅతిమ
హతిదారుణేసంగ్రామే లోకాయతికంతంత్రంశరీరాత్మవాదిశాస్త్రంఅ
న్యోన్యంపరస్పరంసైన్యానాంవిమర్దనాని సంఘట్టనాని తైరేవవినష్టం-స
ర్వథాయుక్తిశూన్యమితిభావః ॥ తస్యప్రథమతోవినాశే హేతుమాహ॥
దృశంతంత్రం । పాషండాగమైఃసౌగతసౌత్రాంతికమాధ్యమికాదిభిఃఅ
గ్రేసరీకృతంపురస్కృతం॥ అన్యోన్యవిమర్దనేకారణమాహ॥ పరాపరేతి।
పరఃప్రకృష్టఃసదాగమరూపస్తర్కః - అపరోపకృష్టఃపాషండాగమరూప

త్రహంసావతంసాః॥౧౦॥తస్మింశ్చాతిమహతిదారుణేసంగ్రామే
పరాపరవస్తువిరోధితయా పాషండాగమైరగ్రేసరీకృతంలోకా
యతికంతంత్రమన్యోన్యసైన్యవిమర్దైర్వినష్టం। అనంతరంపా
షండాగమా నిర్మూలతయాసదాగమార్ణవ ప్రవాహేణపర్య
స్తాః। సౌగతాస్తావత్సింధుగాంధారమగధాంగపారశీకవంగక
ళింగాదీన్మ్లేచ్ఛప్రాయాన్జనపదాన్ప్రవిష్టాః। పాషండది

స్తర్కఃతయోర్విరోధితయా - లోకాయతికాభిహితపరిణామరూపశరీర
మేవాత్మానమూరీకుర్వంతితచ్చాస్తికానాంసర్వేషాంనాస్తికానాంచా
భిమతమతోవిరోధఇతిభావః॥ అన్యదితి॥అన్యదప్యస్తిశ్రోతవ్యమితిశేషః
పాషండేతి॥ సదాగమాఃసమీచీనాఃఆగమాఃవేదమూలాఃతఏవాతివిస్తృ
తత్వాదర్ణవాః తత్ప్రవాహేణ ప్రమాణ పరంపరారూపేణపాషండ
స్తద్విద్యావృద్ధాచారానుష్ఠాతారః తేషామాగమాః పర్యస్తాః దూరేప్రక్షి
ప్తాః- యతోనిర్మూలాఇత్యర్థః ॥ తదేవాహ ॥ సౌగతాఃసుగతప్రణీత
ఆగమాః- మ్లేచ్ఛధర్మాన్ప్రాంతాన్జనపదాన్దేశాన్ప్రవిష్టాః - తే
శాఃకే,సింధుగాంధారాదయః॥ పాషండేతి॥ పాషండఃఅహింసామాత్ర
నిరతః అగ్నిషోమీయాదిహింసామపితిరస్కుర్వన్శ్వేతపటసిద్ధాంతోదిగ

రః సత్త్వాసత్త్వవాదీ క్షపణకసిద్ధాంతః- కాపాలికో భైరవసిద్ధాంతో యు
క్తవాదీ । పామరా అతినీచాః తద్బహులేషు తత్ప్రచురేషు। నాస్తికా
నాం వేదబాహ్యానాం తర్కాః శాస్త్రాణి- అనుపశ్చాత్ తేషామేవాగమా
నాం పాషండాగమానాం పదం స్థానం ప్రయాతాః ప్రాప్తా ఇత్యర్థః॥ త
తో వస్తువిచారేణేత్యాది అథ మహామోహస్యాత్యంతం సుబోధం॥ యోగ
ప్రీతం మోహస్య దృష్ట్వా యోగిభిస్సమాహితమనస్కతయా స్థాతవ్యమి
తి జ్ఞాపయంతీ విష్ణుభక్తిర్మోహవృత్తాంతం పృచ్ఛతి ॥ అథేతి ॥ వృత్తాం

గంబరకాపాలికాదయస్తు పామరబహులేషు పాంచాలమాళ
వాభీరావర్తసాగరానూపేషు నిగూఢం సంచరంతి । న్యాయా
ద్యనుగతయా చ మీమాంసయా గాఢప్రహారజర్జరీకృతాః నాస్తి
కతర్కాస్తేషామేవాగమానామనుపదం ప్రయాతాః ॥ విష్ణుభ
క్తిః॥ తతస్తతః॥ శ్రద్ధా ॥ తతో వస్తువిచారేణ కామో హతః। క్షమ
యా క్రోధపారుష్యహింసాదయో నిహతాః। సంతోషేణ
లోభతృష్ణాదైన్యానృతవాదపైశున్యస్తేయపరిగ్రహా నిగృ
హీతాః। అనసూయయా మాత్సర్యం జితం । పరోత్కర్ష
భావనయా మదో నిషూదితః । పరగుణాధిక్యేన మానః ఖండితః ॥
విష్ణుభక్తిః ॥ సహర్షం॥ సాధు సంపన్నం॥ అథ మహామోహస్య
కో వృత్తాంతః ॥ శ్రద్ధా ॥ దేవి మహామోహోఽపి యోగోపస
ర్గైస్సహ న జ్ఞాయతే క్వాపి నిలీనస్తిష్ఠతీతి॥ విష్ణుభక్తిః॥ అస్తి
తర్హి మహాననర్థశేషః పరిహరణీయశ్చాసౌ । యతః ॥ ౫ ॥
అత్యాదరపరో విద్వానీహమానః స్థిరాం శ్రియం ॥ అగ్నేశ్శేష

తః సమాచారః- యోగోపసర్గైః యోగవిఘ్నైస్సహ నిలీనో గుప్తస్తి
ష్ఠతి ఇతి హేతోర్న జ్ఞాయతే॥ ఉక్తార్థే నయముపదిశతి॥ యత ఇతి, అత్యాదరప
ర ఇతి॥ విద్వాన్ పండితః- అత్యాదరపరః అతిశయితాదరయుక్తః- స్థిరాం
నిశ్చలాం శ్రియం సంపత్తిం ఈహమానః ఇచ్ఛన్ అగ్నేః శేషం ఋణాచ్ఛే
షం శత్రోశ్శేషం న శేషయేత్ నస్థాపయేత్- అనాదరపర ఇతి పాఠే అ
గ్న్యాదిశేషస్థాపనే అనాదరపరతా న భావ్యం, కింతు తత్పరిహారే యత్నవ

తాభావ్యమితిభావః॥౧౧॥ వైరాగ్యవతో మనసః ప్రవేశమాహ॥ అథమనస ఇతి॥ పుత్రపౌత్రాదేర్వ్యసనం మరణం తేన జనితశ్శోకస్తస్యావేశః ప్రవేశో యస్మిన్ తేన-మనసా జీవోఽస్వర్గాయ ప్రాణత్యాగాయ వ్యవసితం నిశ్చితం। స్థితం హాస్యం- యద్యేవం స్యాత్ విషయనిర్ముక్తం స్యాత్ -మ్రియేతేత్యర్థః- కృతకృత్యాః సంపన్నప్రయోజనాః - పురుషో జీవః పరాం నిర్వృతిం పరమానందం-దురాత్మనో దుష్టస్వభావస్య దేవ్యాముపనిషద్యాప్రా

మృణాచ్ఛేవం శత్రోశ్శేషం న శేషయేత్ ॥౧౧॥ అథమనసః కోఽవృత్తాంతః ॥శ్రద్ధా॥ దేవి తేనాపి పుత్రపౌత్రాదివ్యసనజనితశోకావేగేన జీవోఽస్వర్గాయ వ్యవసితం ॥విష్ణుభక్తిః॥ స్థితం కృత్వా, యద్యేవం స్యాత్సర్వ ఏవ వయం కృతకృత్యా భవామః॥ పురుషశ్చ పరాం నిర్వృతిమాపద్యతే, కింతు మత్తస్య దురాత్మనో జీవత్యాగః॥శ్రద్ధా॥ ఏవం దేవ్యాం ప్రబోధోదయాయానుగృహీతసంకల్పాయామచిరం శరీరేణైవ సహానభవిష్యతి॥విష్ణుభక్తిః॥ తద్భవతు తస్య వైరాగ్యోత్పత్తయే వైయాసికీం సరస్వతీం ప్రేషయామ ఇతి నిష్క్రాంతాః॥ ప్రవేశకః ॥ తతః ప్రవిశతి మనస్సంకల్పశ్చ॥ మనః॥ సాస్రం॥ హా పుత్రకాః క్వ గతాస్థ। దత్త మే ప్రతివచనం। భో భోః కుమారకా రాగద్వేషమదమానమాత్సర్యాదయః పరిష్వజధ్వం మాం, సీదంతి మమాంగాని। హా న కశ్చిన్మాం వృద్ధమనాథం సంభావయతి। క్వ గతా అసూయాదయః కన్యకాః। ఆశా హింసా తృష్ణాదయో వా స్నుషాః। కథం తా అపి మందభాగ్యస్య మే సమకాలమేవ దైవహతకేనాపహృతాః॥ సవైక్లబ్యం॥ వ॥ విసర్పతి విషాగ్నివద్దహతి వర్ష్మ మర్మాణి మేత

యాం- శరీరేణ లింగశరీరేణ సహానభవిష్యతి విరక్తం భవిష్యతి ॥ ప్రవేశమేవ సంహరతి॥ తద్భవత్విత్తి॥నిష్క్రాంతాః-విష్ణుభక్తిశ్రద్ధాశాంతయః॥ తతః ప్రవిశతీతి॥సంకల్పో మనో వ్యాపారః॥దత్త- ప్రయచ్ఛత - ప్రియమిష్టం దర్శనం- ప్రతివచనమితి పాఠే ప్రతివచనం ప్రత్యుత్తరం ॥ భోభోః కుమారకా ఇత్యాది సవైక్లబ్యమిత్యంతం సుగమం॥ విసర్పతీతి ॥ విషశోకజః

రః- విషాగ్నివత్ విషరూపోగ్నిస్తద్వద్విసర్పతి సర్వశరీరంవ్యాప్నోతి మేమమశర్మ-సుఖంమమార్మాణిచవిషాగ్నివత్ దహతిజ్వాలయతి। భృశమతిశయేన వేదనాఃతనోతివిస్తారయతిసర్వకాషంసర్వచ్ఛేదం యథాస్యాత్తథావపుఃకషతిభినత్తి। వివేకితాం వివేకం విలుంపతి వినాశయతి। హృదిమనసిమోహాం బుద్ధిభ్రంశం ఉన్మీలయతి ప్రకటయతి। అహాహేతి దిగ్రం-ప్రసభంహఠేన జీవితం గ్రసతిగిళతి శోకజ్వరఇతిసర్వత్రానువంక్షనీయం ॥ ౧౨ ॥ప్రవృత్తిః ప్రవత్తిర్కా వేదవిద్యా-ఏవమవష్టంముమూష్యతం ॥ యతఇతి ॥ యతోహేతోః - శుత్రితమాకర్ణితం కుటుంబకానాం కామాదీనాం వ్యసనం నిధనంతేన సంజాతోయః శోకానలః తనోతిభృశవేదనాఃకషతిసర్వకామంవపుః॥ విలుంపతివివేకితాం

హృదిచమోహమున్మీలయత్యహాగ్రసతిజీవితంప్రసభమేవశోకజ్వరః॥ ౧౨ ॥ఇతిమూర్ఛతి॥సంకల్పః॥ రాజా-సమాశ్వసిహి-౨॥ మనః॥సమాశ్వస్య॥కథందేవీప్రవృత్తిరపినమామేవమవష్టంసమాశ్వాసయతి॥ సంకల్పః॥ సాస్రం॥దేవహతోద్యాపితేదేవీప్రవృత్తిః॥ యతఃశ్రుతంకుటుంబకవ్యసనసంజాతశోకానలదగ్ధహృదయాహృదయాస్ఫోటంవినష్టా॥ మనః॥ హాప్రియేక్వాసిదేహిమేప్రియంప్రతివచనం॥ సను॥ ప॥స్వప్నేపిదేవిరమసేనమయావినాత్వం స్వాపేత్వయావిరహితోప్యతఏవధ్రియామి। దూరీకృతాసివిధిదుర్లలితైస్తథాపిజీవత్యవేహిమ

స్మాదగ్ధం హృదయం యస్యాస్సా - హృదయాస్ఫోటం - పరిక్లిశ్యమానేచేతి ణముల్ - హృదయమాస్ఫోట్య విదార్య - వినష్టా మృతేత్యర్థః। వైరాగ్యే ఉత్పన్నే ప్రవృత్తిర్నశ్యతీతి తాత్పర్యం - అన్యోన్యాత్యర్థః॥స్వప్నేపీతి॥ స్ఫుటంపూర్వార్థం। హే దేవి-విధేః దైవస్యదుర్లలితైర్దుష్టవిలసితైర్యద్యపిదూరీకృతాసిదూరంనీతాసి - తథాపిమనోజీవతీత్యలంఅసంభావనీయమేతత్। తహి-జీవనేకోహేతుస్తత్రాహ ॥ హియతః అసవః ప్రాణాః దురంతాః సహసానశ్యంతి । జీవత్యవేహిమనఇతిపాఠే- తథాపిమనోజీవతి- కుతః అసవోదురంతాః స్వాత్ర

యత్నేన నాశయితుమశక్యాః యత ఇత్యవేహి జానీహి॥ ౧౩॥ పునరిత్యాది యావదిత్యంతం సుగమం॥ సరస్వత్యాః ప్రవేశం ప్రస్తౌతి॥ తతః ప్రవిశతీతి॥ సఖి సరస్వతీతి సంబోధనేన యథా విష్ణుభక్తిస్తథా వైయాసికీ సరస్వతీతి సూచితం॥ యతస్వ- ప్రయత్నవతీ భవ- భవతా విదితపూర్వైవ పూర్వం విదితా జ్ఞాతా విదితపూర్వా- భావానామిత్యత్ర పదార్థానాముత్పత్తిమత్తామితి శేషః- తథా చ పదార్థాః ధ్వంసవంతః ఉత్పన్నత్వాదిత్యనుమానం॥ నను చాతుర్మాస్యఫలస్యాక్షయ్యత్వమితి శ్రుతేరసిద్ధో హేతురితి చేన్న। అక్షయ్యత్వశ్రుతేర్గుణార్థవాదత్వాదతత్పరత్వం తస్యాః - తద్యథేహ కర్మజితో లోకః క్షీయత ఇతి శ్రుత్యంతర విరోధాచ్ఛ్రవణవిధివైయ

నశ్యత్యనవోదురంతాః॥ ౧౩ ॥ పునర్మూర్ఛతి॥ సంకల్పః॥ రాజన్ సమాశ్వసిహి॥ మనః సమాశ్వస్య॥ అలమస్మాకమితః పరంజీవితేన సంకల్ప చితామారచయ, యావదనలప్రవేశేన శోకానలం నిర్వాపయామి॥ ఇతి సన్నహ్యతి॥ తతః ప్రవిశతి సరస్వతీ వైయాసికీ॥ సరస్వతీ॥ ప్రేషితాస్మి భగవత్యా విష్ణుభక్త్యా। యథా సఖి సరస్వతి గచ్ఛ వత్సస్య మనసః ప్రబోధనాయ। యథా చ తస్య వైరాగ్యోత్పత్తిర్భవతి తథా యతస్వేతి॥ తద్భవతు తత్సన్నిధిమేవోపసర్పామి॥ ఉపసృత్య॥ వత్స కిమేవమతివిక్లబోఽసి। నను విదితపూర్వైవ భవతో భావానామనిత్యతా। అధీతాన్యేవ త్వయైతిహాసికాన్యుపాఖ్యానాని॥ తథా హి॥ ప॥ భూత్వా కల్పశతాయుషోంబుజభువస్సేంద్రాశ్చ దేవాసురా మన్వాద్యా మునయో మహీజలధయో నష్టాః పరం కోటయః। మోహః కోఽయ

థ్యార్థచ్ఛహేతోరసిద్ధతా అసిద్ధేతి భావః । విదితపూర్వైవానిత్యతేత్యత్ర బీజమాహ॥ అధీతానీతి॥ ఇతిహాసే భవాని ఐతిహాసికాని॥ భూత్వేతి ॥ అంబుజభువో హిరణ్యగర్భాః సేంద్రా ఇంద్రేణ సహితా దేవా అసురాశ్చ మన్వాద్యా భూపాలాః మునయో ఋషయః మహీధరిత్రీ జలధయః సాగరాః పరం కోటయః కోటిభ్యోఽధికాః అసంఖ్యాతాః భూత్వా ఉత్పద్య నష్టా నాశం ప్రాప్తాః॥ అల్పాయుషః నాశే కా పరిదేవనేత్యాశంక్యాహ॥ కల్పశతాయుష ఇతి। కల్పానాం శతాని ఆయుర్యేషాం తే తథా - కల్పో యుగచతుష్ట

సం శతశబ్దోఽసంఖ్యాతవచనః - ఏవంచసతిసింధోఃనద్యాః ఫేనవమేబు ద్బుదసమజీవితే వంచాత్మకేపాంచభౌతికేవపుషిదేహేవంచతాంగతేమ ణం ప్రాప్తేసతి- యమదయాకౌతుత్పద్యతే ఇత్యయంలోకస్యశోకావ ాః శోకజనకఃమహాశా అనివారణీయఃకో మోహః-అహో ఆ ఇత్యాశ్చర్యే కోపీత్యర్థః। (బంధోరితిపాఠేబంధోఃపుత్రాదేఃవపుషీతియోజనీయం ౧౮ ॥ శ్రుతమర్థంస్థిరీకర్తుంపునఃపునరనుసంధేహీత్యుపదిశతి॥ తదితి॥ భావయచింతయ। భావనాయాఃఫలమాహ॥ నిత్యేతి॥ నిత్యంబ్రహ్మైవ, అ త్ సర్వమనిత్యంవిత్ద్వస్తుదర్శనం। యద్వానిత్యంనిరంతరమనిత్యస్యన శ్వరస్యప్రపంచస్య యద్వస్తుఅధిష్ఠానంబ్రహ్మ తద్యఃపశ్యతి సఃశోకావే ంసంసారంనపశ్యతీత్యర్థః॥ యతోఽన్యదన్యదివపశ్యన్మహ్యతిపకత్వమ నుపశ్యతాంకో మోహః కశ్శోకఇత్యాదిశ్రుతిభిరప్యుదీరితం, ఉక్తమర్థ

మహో మహానుదయతేలోకస్యశోకావహాస్సింధోః ఫేనస
మేగతే వపుషియత్వంచాత్మకేవంచతాం ॥ ౧౮ ॥ తద్భావ
యభావానామనిత్యతాం-నిత్యానిత్యవస్తుదర్శనంహినస్పృశ
తిశోకావేశః॥యతః॥౧౯॥ఏకమేవయదా బ్రహ్మసత్యమన్యద్వి
కల్పితం।కో మోహఃకస్తదాశోకఏకత్వమనుపశ్యతః॥౨౦॥ఉనః॥

మఃపఃపదార్థంవిశదీకరోతి ॥ ఏకమేవేతి॥యదాయదిఏకం నిరస్తద్వైతి యం బ్రహ్మైవసత్యంఇతరత్ బ్రహ్మాన్యత్ వికల్పితం అనిర్వచనీయం - సద్భిన్నత్వమేవానిర్వచనీయతాయాలక్షణం - తథావబ్రహ్మైన్యస్యమి థ్యాభూతస్యప్రాతీతికస్యనశ్వరత్వాదేకత్వమేవ పారమార్థికమనుపశ్య తఃసమ్యక్తయాజానతః తవకో మోహఃనకోపీత్యర్థః । మోహాభావా త్ శోకఃనకోపీత్యర్థః। ఏవంచసతిఅంతేబ్రహ్మభావనయాబ్రహ్మైవ భవ తిసంసార్యాదిభావనయాతుసంసార్యేవభవతి ॥ ఉక్తంచగీతాయాం ॥ యంయంవాపిస్మరన్భావంత్యజత్యంతేకళేబరం । తంతమేవైతికౌంతేయ సదాతద్భావభావితఇతి । అతోఽహంతాఃశోకావేశేస్త్వయంమనోనార్పణీ యంఅర్పయతేచేత్సదాసంసార్యేవశోకాదనిర్ముక్తఏవస్యాదితిభావః ॥ ౨౦॥భగవతీతిసరస్వతీంసంబోధయతి॥హేభగవతిసరస్వతిశోకావేగదూ

షితే మే మనసి వివేకావకాశం న లభత ఇతి యోజనా॥...॥ స్నేహస్యానర్థహేతుత్వం ప్రకటయతి॥ తథాహి, ఉప్యంత ఇతి॥ నరైర్మనుష్యైః ప్రియాఖ్యాః ప్రియ ఇత్యాఖ్యా యేషాం పుత్రాద్యఖిలానాం తే ప్రియాఖ్యాః నామ్నైవ ప్రియత్వం న స్వరూపతః - త ఏవ వస్తుతః క్లేశా ఆఉప్యంతే గాఢరణమితి క్లేశజనకత్వాత్సంసారహేతుత్వాచ్చ ఉప్యంతే ఆరోప్యంతే॥ కీదృశాః క్లేశాః, విషవల్లిబీజం విషలతాకందః తద్వద్విషమాః దుస్సహాః- తేభ్యః అభిలాషేభ్యః నచిరాత్ ఝటితి స్నేహమయాః స్నేహరూపాః వజ్రాగ్నిగర్భాః వజ్రాగ్నిర్గర్భో యేషాం తే చ తే అంకురాః దాహచ్ఛేదపాతాది సమర్థాః భవంతి। యేభ్యః స్నేహాంకురేభ్యః - అమీ త్వయి దృశ్యమానాః శతశః అనంతాః శోకరూపాః ద్రుమాః వృక్షాః రోహంతి ఉద్భవంతీత్యర్థః॥ కీదృ

భగవతి శోకావేగదూషితే మనసి వివేక ఏవమేనావకాశం న లభతే॥ సరస్వతీ॥ వత్స స్నేహదోష ఏషః, యతః ప్రసిద్ధ ఏవాయమర్థః, స్నేహః సర్వానర్థప్రభవ ఇతి॥ తథాహి ॥ వ ॥ ఉప్యంతే విషవల్లిబీజవిషమాః క్లేశాః ప్రియాఖ్యా నరైస్తేభ్యః స్నేహమయా భవంతి నచిరాద్వజ్రాగ్నిగర్భాంకురాః। యేభ్యోమీ శతశః కుకూలహుతభుగ్గాఢం దహంతశ్శనైర్దేహం దీపశిఖాసహస్రశిఖరా రోహంతి శోకద్రుమాః ॥ ౧౮॥ పునః॥ దేవి యద్యప్యేవం తథాపి న శక్నోమి శోకానలదగ్ధః ప్రాణాన్ ధారయితుం। సాధుసంపన్నం యదంతకాలే త్వంతావద్ద్ర

శాః శోకద్రుమాః, కుకూలహుతభుగ్గాఢం - కుకూలం తుషమేవ హుతం హూయమానద్రవ్యం భునక్తీతి కుకూలహుతభుక్ తుషాగ్నిస్తదగ్నిదాహవద్గాఢో దాహస్తం తద్వత్ - ఉపమానే కర్మణి చేతి ణముల్ ॥ శనైర్మందం దేహం శరీరం దహంతః॥ కుకూలం శంకుభిఃకీర్ణే శ్వభ్రే నా తు తుషానల ఇతి ముదాకరః॥ తుషాగ్నిదృష్టాంతో దుఃఖస్య చిరపాచకత్వసూచనాయేతి భావః। పునః కీదృశాః శోకద్రుమాః, దీప్తాయాః శిఖాః దుఃఖాంతరస్ఫూర్తయః తాసాం సహస్రం శిఖరాః అగ్రభాగాః ఉద్బోధరూపా యేషాం తే॥ ౧౮॥ సాధుసంపన్నం సమ్యగ్జాతమిత్యర్థః॥ ఇదం చేతి॥ వరం స్థూలం అకార్యం అకృత్యం॥ కింత

త్యాహ॥ యదితి॥వ్యవసాయః ఉద్యోగః॥స్వశరీరత్యాగేనాపి దధీచివత్స్వా
ర్థపూపకర్తవ్యమిత్యాశంక్యనేత్యాహ॥అపిచేత్యాది॥అపకారిణాంనిరంత
దుఃఖదానాం భవతోమనసః క్షోయమత్యావేగఆత్మత్యాగేఆదరఇత్యే
వయోజనా॥...॥క్వచిదితి॥ఏతేపరిగ్రహాఃపుత్రకళత్రాదయఃతవసుఖాయ
భవంతి|మమసుఖాయమాభవంతు,అన్యేషాంపుంసాంపుత్ర కళత్రాదయ
వసుఖదాయకాభవిష్యంతీత్యాశంక్యఅన్యేషామపిపుంసాంనైభ్యఃకోప్యు
కారఇత్యాహ॥అమీభిఃపుత్రాదిభిఃక్వచిత్కుత్రాపిపుంసాంఉపకృతిరుప
కారఃకృతాకరిష్యతే-కృతావా-అథక్రియతే-నక్వాపికాలత్రయేపిఉపకుర్వం
తిసుఖహేతవోపినభవంతీతిభావః॥ ననుపుత్రాదీనాంలాలనాదౌబ్రహ్మా
ందోసుఖాయతఇతివదంతిపుత్రిణః,తత్కథంపుత్రాదీనాంసుఖజనకత్వ
మిత్యాశంక్యాహ॥ దధతీతి॥ విరహే వియోగే మర్మచ్ఛేదందధతిపుష్ణంతి

ష్టా సి॥ సరస్వతీ॥ ఇదం చ పరమకృత్యం యదాత్మహత్యావ్య
వసాయ ఇతి| అపి చామీషామపకారిణామర్థే కోయమత్యావే
గో భవతః। పశ్య తావత్॥ ప॥క్వచిదుపకృతిః కృతామీభిః కృ
తా క్రియతేథవా తవ న చ భవంత్యేతే పుంసాం సుఖాయ పరి
గ్రహాః। దధతివిరహే మర్మచ్ఛేదం తదర్థముపార్జకం తదపి వి
పులాయాసాస్సీదంత్యహో బత జంతవః ॥ ౧౮॥ అపిచ ॥ తీ
ర్ణాః పూర్ణాః కతి న సరితో లంఘితాః కే న శైలా నాక్రాం

స్తద్యప్యేవం- తదపితథాపి-అహో ఆశ్చర్యే-జంతవఃప్రాణినఃవిపులాః
బహవఃఆయాసాః శ్రమాయేషాంతేతదర్థంతత్ప్రయోజనాయఅపార్థకం
వ్యర్థం-బతేతిఖేదే. సీదంతిదుఃఖితాభవంతి॥ ౧౮॥ ఏతేశోకమోహాగ్న్యాపవ
నభవంతి, అపకారిత్వాదిత్యాహ॥అపిచ, తీర్ణా ఇతి ॥ ఏతైఃపాపైఃకిమపదురి
తంకష్టంకారితోనాసికింతుసర్వందురితంకష్టంకారితఏవ।కష్టమేవాహ।త్వ
యాఉపయాదితంకృత్వాపూర్ణాః జలసంపూర్ణాఃవర్షాకాలీనాఇత్య
ర్థః- తాదృశ్యఃసరితోనద్యఃకతియత్సంఖ్యాఃనతీర్ణాః- అపితుబహ్వ్యస్తీ
ర్ణాఏవేత్యర్థః । కేశైలాః నలంఘితాఃనాక్రాంతాః అపితుసర్వేఆ
క్రాంతాఏవ।క్రూరాణాంవ్యాఘ్రాణాంసంచారేణఘోరాఃభయానకాః

వనభువః అరణ్యస్థల్యః కతికియంత్యోనాక్రాంతాః-అపితుసర్వాఏవాక్రా
న్తా ఏవ॥ కారితేప్యేతావత్యనర్థే। యద్యస్మాత్కారణాద్ధనమదః లక్ష్మీగర్వః
సఏవమషీ తద్వ్యక్తానిఅతఏవమ్లానానిసుష్ఠుకృష్ణవక్త్రాణియేషాం తేదురీశాః
దుష్ప్రభవః- కష్టంయథాస్యాత్తథాదృష్టాః। ఏవంచకామాదిభ్యోవిరజి
వ్యమితిభావః॥ ౧౭॥ ఏవంవైరాగ్యహేతౌసత్యపివైరాగ్యంనోత్పద్యత ఇ
త్యాహ॥ లాలితానామితి॥ స్వస్మాత్ స్వశరీరాజ్జాతానాం ఉత్పన్నానాం
బాలభావే చుంబనాలింగనైర్లాలితానాం-అతివిపదిరంహ్యాదిసంచరతాం చ
చ్ఛేదో వియోగః మర్మచ్ఛేదాదపిఅరుంతుదో వ్యథాతిశయకారీ। తత్రదృ
ష్టాంతః। ప్రాణానాంవిచ్ఛేదోవియోగః సయథామర్మచ్ఛేదాదతి పీడా॥

తావా కతివనభువః క్రాంతసంచారఘోరాః । ప్రాప్తైరేతైః
కిమివదురితం కారితో నాసికష్టం యద్దృష్టాస్తే ధనమదమషీ
మ్లానవక్త్రా దురీశాః॥ ౧౮ ॥ మనః॥ దేవి॥ ఏవమేతత్, తథా
పి॥ లాలితానాం స్వజాతానాం హ్యాదిసంచరతాం చిరం। ప్రా
ణానామివ విచ్ఛేదో మర్మచ్ఛేదారుంతుదః॥ ౧౯॥ స్మర॥ వత్స
మమతావాసనానిబంధనో యం వ్యామోహః॥ ఉక్తంచ॥ వ ॥
మార్జారభక్షితే దుఃఖం యాదృశం గృహకుక్కుటే । న తా
దృఙ్మమతాశూన్యే కలవింకేథమూషకే ॥ ౨౦ ॥ తత్సర్వథాస
ర్వానర్థబీజస్య మమత్వస్యోచ్ఛేదే యత్నః కర్తవ్యః ॥ పశ్య॥

కః తద్వదయమపీత్యర్థః॥ ౧౯॥ వత్సమమతేతి॥ మమతామదీయత్వా
మానః- తస్యవాసనాసర్వకాలమనువృత్తిః సైవనిబంధనంకారణం యస
సః॥...॥ మమతాసంబంధాదేవదుఃఖమిత్యస్మిన్నర్థేసమ్మతిమాహ॥ ఉక్త
చ,మార్జారేతి॥ మార్జారభక్షితే గృహకుక్కుటే స్వగృహపోషితకుక్కుటే
యాదృశం దుఃఖం తాదృక్ తాదృశం కలవింకే చటకే మమతాశూన్యే మూ
షికే చ మార్జారభక్షితే న దుఃఖం మమతాశూన్యత్వాత్- తస్మాన్మమతైవ
దుఃఖహేతురితిభావః॥ ౨౦॥ ఏవం సతి మమతోచ్ఛేద ఏవ యత్నః కార్య ఇత్యా
హ॥ తత్సర్వథేతి॥ సర్వే అనర్థాయస్మాదసౌ సర్వానర్థః స్నేహః తస్య
బీజం కారణం తాదృశస్య మమత్వస్యోచ్ఛేదే యత్నః కార్య ఇతి తాత్పర్యం॥

నారాధీనో మమతోచ్ఛేద ఇతి దర్శయతి॥ పశ్య, ప్రాదుర్భవంతీతి॥ వపుషః శ
రీరాత్ కతి కేయంతో వా కీటాః యూకాదయః - న ప్రాదుర్భవంతి నోత్పద్యం
తే - అపితూత్పద్యంత ఏవ। యూకాః కీటాః తనోః శరీరాత్ - ఖలు నిశ్చయేన -
యత్నతః యత్నపూర్వమపసారయంతి నిష్కాసయంతి ఏవ। జగతో విశ్వస్య
మోహః కః యత్తేషాం శరీరోత్పన్నానాం అపత్యసంజ్ఞాం విధాయ కృత్వా దే
హం పరిసమంతాచ్ఛోషయతి। యూకాదౌ స్వదేహోత్పన్నేపి మమతా
నావాన్న దేహశోషః పుత్రే మమతాభిమానస్య సత్త్వాద్దేహశోషణ ఇత్యేవకో
మోహ ఇతి భావః॥ ౨౧॥ మమత్వగ్రంథిః మమతాభిమానః॥ మమత్వగ్రంథే
ర్దురుచ్ఛేదత్వం ప్రకటయతి॥ తథాహీతి॥ అవధారయతు సావధానా భూత్వా

వ॥ ప్రాదుర్భవంతి వపుషః కతి వా న కీటా యాన్ యత్నతః ఖలు
తనోరపసారయంతి। మోహః క ఏష జగతో యదపత్యసంజ్ఞాం తే
షాం విధాయ పరిశోషయతి స్వదేహం॥ ౨౧ ॥మనః॥ దేవి భవ
త్వేవం, తథాపి దురుచ్ఛేదస్తు మమత్వగ్రంథిః॥ తథాహి, తావ
దవధారయతు భగవతీ॥ వ॥ నిరంతరాభ్యాససదృఢీకృతస్య సస్నే
హసూత్రగ్రథితస్య జంతోః। జానాసి కంచిద్భగవత్యుపాయం
మమత్వపాశస్య యతోపి మోక్షః॥ ౨౨ ॥సరస్వతీ॥ వత్స భావా
నామనిత్యతాభావనమేవ తావన్మమతోచ్ఛేదస్య ప్రథమోభ్యు
పాయః॥ తథాహి॥ వ ॥న కతి పితరో దారాః పుత్రాః పితృవ్యపి

మనసి ధారయతు - విస్మరణం మా భూదిత్యర్థః॥ ... ॥నిరంతరేతి॥ జంతోర్జీవస్య
మమత్వరూపో యః పాశః తస్య యత ఉపాయాద్వై మోక్షః త్యాగః - తము
పాయం హే భగవతి త్వం కంచిజ్జానాసి చేద్వదేతి శేషః। కీదృశస్య మమ
త్వపాశస్య, నిరంతరమనవరతం యోభ్యాసస్తేన దృఢీకృతస్య। పునః కీదృశస్య
మమత్వపాశస్య, స్నేహేన సహ వర్తత ఇతి సస్నేహః అంతఃకరణవృత్తి
రస్తా ఏవ సూత్రాణి తైర్గ్రథితస్య గుంభితస్య॥ ౨౨॥ అనిత్యతాభావనమే
వ అనిత్యతావధారణమేవ - ప్రథమోభ్యుపాయః ముఖ్యో హేతుః॥ తథాహి
నకతీతి ॥ యద్యస్మాద్ధేతోః తవ అస్మిన్మహతి వితతే విస్తీర్ణే సంసారే కతికోట
యః కతికోటిసంఖ్యాకాః పిత్రాదయో న గతాః - కింతు గతా ఏవ దారాః స్త్రి

యాః పుత్రాః సుతాః పితృవ్యాః పితృభ్రాతరః పితామహాశ్చ తేఽపి కిం న గతాః
కింతు గతా ఏవేతి సంబంధః । తత్తస్మాద్ధేతోః ఇహ జగతి సుహృదాం బంధూ
నాం విద్యుత్పాతవత్ ఉజ్జ్వలాన్ దారుణతయా ప్రకాశమానాన్ క్షణంత
ణమాత్రమేవ సంగమో యైస్తాన్ హృదయే అంతఃకరణే భూయో భూయ
పునః పునః నివేశ్య అవధార్య నిశ్చిత్య సపది తత్క్షణమేవ సుఖీ భవేత్యర్థః । మం
బుద్ధయః పితృప్రభృతిషు వ్యర్థముదరతాం వహంతః సుఖభవంతి - విదుషాం పునరేవ
మసారే సంసారే అత్యంతతః తు పరిణతౌ జ్ఞాతే వైరాగ్యమేవా విభావ
తి భావః ॥ ౨౩ ॥ కథమద్యాపి సంసారచక్రక్రకచసంభ్రమాత్ భ్రమామీ
ఆశ్చర్యమివ మే భాతీత్యాశంక్యాహ ॥ భగవతీతి ॥ మోహశేషో మమాద్యా

తామహో మహతి పతితే సంసారేఽస్మిన్ గతాస్తవ కోటయః ॥ తది
హానుహృదాం విద్యుత్పాతోజ్జ్వలాన్ క్షణసంగమాన్ సపది హృ
దయే భూయో భూయో నివేశ్య సుఖీ భవ ॥ ౨౩ ॥ మనః ॥ భగవతి
తవ ప్రసాదాదపాస్తప్రాయ ఏవ మోహః ॥ కింతు ॥ ప ॥ తవ ముఖశ
శధరదీధితిగలితైర్వాగుపదేశపీయూషైః । క్షాలితమపి మే
హృదయం మలినం శోకోర్మిభిః క్రియతే ॥ ౨౪ ॥ తదస్యార్తస్య
శోకపరిహారస్య భేషజమాజ్ఞాపయతు భగవతీ ॥ సరస్వతీ ॥ వత్స స
ముపదిష్టమేవాత్రి మునిభిః ॥ వ ॥ అకాండపాతజాతానామార్ద్రా
ణాం మర్మభేదినాం । గాఢశోకప్రహారాణామచింతైవ మహౌ

నముంచతీత్యాహ ॥ కింతు, తవముఖేతి ॥ హే భగవతి - తవ ముఖమేవ శశధ
రశ్చంద్రః తస్య దీధితయః కిరణాస్తేభ్యో గలితాని నిస్సృతాని తైః - విమల
నిర్మలా ఉపదేశా ఏవ పీయూషాణి అమృతాని తైః మే మమ హృదయం మనః
క్షాలితమపి ఆత్మావబోధయోగ్యం సంపాదితమపి శోకోర్మిభిః శోకలహ
రీభిః మలినం క్రియతే అపి ప్రియతే - అహో అసంభావనా విపరీతభావనా
సంసారబలవత్తరా ఇత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ తదస్యేతి ॥ ఆర్తస్యానాతన
శోక ఏవ ప్రహారః తస్య ॥ మునిభిరుపదిష్టం మార్గముపదిశామీత్యాహ ॥
కాండేతి ॥ నకాండపాతో బాణప్రహారో యత్ర తథా - జాతానాముత్పన్నా
నాం ఆర్ద్రాణాం అభినవానాం మర్మభేదినాం అతివ్యథాకారిణాం ఏతాదృ

ంగాధాః దృఢాః పునః పునః స్మారకా యే శోకాః త ఏవ ప్రహారాః తాడనా
తేషాం అచింత్యైవ అసంకల్ప ఏవ మహౌషధిః - నాన్యేత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ అప్యే
దితి॥ ఏతచ్ఛ్వేతో మనః వారితం నివారితమపి చింతాసంతానైః చింతాపరం
రాభిః అభిభూయతే పరాభూయతే। అత్ర దృష్టాంతః। అభ్రిచ్ఛిద్రైః మే
ఘఖండైః ఇందోరిదమైందవం చాంద్రమసం బింబమివ। కీదృశైరభ్రిచ్ఛిద్రైః
ముహుర్వారంవారం- వాతేన ఆసమంతాత్ హతైః ధూర్ణితైః చాలితైరిత్య
ర్థః॥ ౨౬॥ శాంతే శోకమోహవిరహితే విషయే నివేశయ గుహ్యం గుప్తం ఆ
ర్తానాం మోహశోకపీడితానాం॥...॥ ఉపదిశతి॥ నిత్యమితి॥ హే మనః త్వమి
త్యధ్యాహారః అస్తః సర్వదా కాలత్రయేపి శోకః సంసారకారణీభూతం దుః

షధిః॥ ౨౫॥ మనః॥ భగవతి, ప్రియమేతత్। మర్యారం తు చేతః॥ య
తః॥ వ॥ అప్యేతద్వారితం చింతాసంతానైరభిభూయతే। ముహు
ర్వాతాహతైర్బింబమభ్రిచ్ఛిద్రైరివైందవం॥ ౨౬ ॥ సరస్వతీ॥
వత్స మూర్ఛ్యతాం॥ చేతసోఽయం వికారః తతః క్వచిద్భావం తేవి
షయే చేతో నివేశ్యతాం॥ మనః॥ తత్ప్రసీదతు భగవతీ॥ కోఽసౌ
శాంతో విషయః॥ సరస్వతీ॥ వత్స గుహ్యమేతత్, తథాప్యా
ర్తానాముపదేశేన దోషః॥ వ ॥ నిత్యం స్మర జలదనీలముదారహా
రకేయూరకుండలకిరీటధరం హరిం వా। గ్రీష్మేషు శీతలమివహ్ర

ఖం యస్మిన్ దృష్టే తాదృశం బ్రహ్మ వా- వా ఏవార్థే- బ్రహ్మైవ ప్రవిశ్య అద్వితీయ
త్వేనజ్ఞాత్వా- ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుతేః॥ భయం ద్వితీయాభిని
వేశతః స్యాదితి మహాభాగవతాచ్చ। ఆత్మనేహితా ఆత్మనీనా తాం నిర్వృతిం
పరమసుఖం భజ ప్రాప్నుహి। తత్ర దృష్టాంతః। గ్రీష్మేషు శీతలం హ్రదమివ-య
థా చండాంశుకర సంతప్తః శీతం తటినీహ్రదం ప్రవిశ్య సుఖమనుభవతి తథా
సంసారతప్తో బ్రహ్మ ప్రవిశ్య సుఖమనుభవతీత్యర్థః॥ నిర్గుణే నిరాకారే నిర్విష
యే కథం మనసః ప్రవృత్తిరిత్యాశంక్య ఆహ సాకారే ప్రవృత్తిస్సుకరేత్యా
హ॥ కింకుర్వన్ సన్, జలదనీలం ఘనశ్యామం- ఉదారః అమూల్యో యో హారః
కేయూరం బాహ్వాభూషణం, కుండలే కర్ణభూషణే కిరీటం ఏతాని ధరతీతి
తథోక్తః తం హరిం హరతి సంసారం అజ్ఞానం తత్కార్యం చాసౌ హరిస్తం వి

ష్ణుంనిత్యంస్మరన్- సాకారస్మరణానంతరంనిరాకారేమనసఃసుఖప్రవేశఇ
తిభావః। యథామాతనోధనుర్ధరఃస్థూలమపిలక్ష్యంలక్షీకర్తుమశక్నువా
నోఽభ్యాసపరిపాకవశాత్సూక్ష్మాంతరపత్రితవరాటికాంలక్షీకరోతి, తద్వది
త్యర్థః ॥పాఠాంతరవ్యాఖ్యా ॥ కింకుర్వన్-జలదనీలాఘనశ్యామాతనుశ్శ
రీరంయస్యతం । హరతిసంసారమజ్ఞానంతత్కార్యంచాపాపమితిహరిస్తంవి
ష్ణుం। పక్షాంతరే-శార్దూలస్యవ్యాఘ్రస్యయచ్చర్మఅజినంతద్వసానశ్శశి
నఃచంద్రస్యఖండంచధరతీతితాదృశంహరంశివంవానిత్యంస్మరన్। శేషంస
మానం॥ ౨౭॥ సర్వథాసర్వప్రకారేణ॥వైరాగ్యప్రవేశముపక్షిపతి॥ వత్తే
తి ॥ఉపదేశసహిష్ణుఉపదేశగ్రాహి ॥అపగండక్త్వాదన్యత్ ॥...॥వశమితి।

దమస్తశోకంబ్రహ్మప్రవిశ్యభజనిర్వృతిమాత్మనీనాం॥ పాఠాం
తరం॥నిత్యంస్మరన్జలదనీలతనుంహరింవాశార్దూలచర్మశశిఖం
డధరంహరంవా॥ఇతి॥౨౭ ॥మనః॥విచింత్యసోచ్ఛ్వాసం,సర్వ
థాత్రాతోఽస్మిభగవత్యా। ఇతిపాదయోఃపతతి॥ సరస్వతీ॥ వ
త్ససంప్రత్యుపదేశసహిష్ణుతేహృదయంజాతం। అతఏతదవ్యవ
రముపదిశ్యతే॥ ప ॥ వశంప్రాప్తేమృత్యోఃపితరితనయేవాసు
హృదివాశుచాసంతప్యంతేభృశముదరతాడంజడధియః।అసారే
సంసారేవిరసపరిణామేతువిదుషాం వియోగోవైరాగ్యంద్రఢ
యతివితన్వన్శమసుఖం॥ ౨౮॥ తతఃప్రవిశతివైరాగ్యం॥వైరా
గ్యం॥విచింత్య॥ వ ॥అసాత్రిక్షిన్నవనీలసరజదళ్లోపాంతాతిసూ

పితరిజనకేతనయేపుత్రేసుహృదిసంబంధినివామృత్యోర్మరణస్య వశంఅధీ
నత్వంప్రాప్తేసతిమృతేసతీత్యర్థః-జడధియోమందమతయః । ఉదరతా
డంఉదరంసంతాడ్యఅలంఅత్యర్థంశుచాశోకేనఅతిశయితశోకేనేత్యర్థః
భృశంఅత్యర్థంతప్యంతే। శుచాసంతప్యంతఇతిపాఠస్సుగమః। తుపున
వియోగః - పుత్రాదిభిస్సహేత్యర్థాత్ - విదుషాంజ్ఞానినాం శమసు
ఖం వితన్వన్ విస్తారయన్ అసారేనిస్సారేవిరసఃకటుః పరిణామః ఫలం
యస్యతాదృశే సంసారేవైరాగ్యంద్రఢయతిదృఢంకరోతి ॥ ౨౮॥అసా
క్షీదితి॥ ప్రజానాంపతిః ధాతాపద్మవపుః శరీరంత్వష్టాత్రిణత్వాచాష

త్రిణాంతరితమాచ్ఛాదితం ఆమిషంమాంసంయస్యఏవంభూతం యదివపు ర్నాస్రాక్షీత్ నోత్పాదయేత్- తదావపుషినిపతతోగృధ్రాన్మాంసాశనః పక్షిణః ధ్వాంక్షాన్ కాకాన్ వృకాన్ వృద్ధసృగాలాన్ శునః కుక్కురాన్ క్రౌంచాన్ చక్రాహ్వాన్ ప్రత్యగ్రం నవంతురత్ యదస్రం రక్తం తేన మిశ్రం మిళితంయత్ పిశితంమాంసంతస్యయోగ్రాసః తస్యగ్రహః ఆదానం యత్రియస్యాంక్రియాయాం యథాస్యాత్తథాగృధ్నతః కాంక్షతః కథంవారయేత్ నకథమపీత్యర్థః- త్వఙ్మాత్రాచ్ఛాదనమేవ గృధ్రాదినివారణే హేతురిత్యర్థః। కీదృశంవపుః। నవంనీలంయన్నీరజంనీలోత్పలం తస్యదళంఛదః తస్యేవాంతోగ్రభాగస్తద్వత్ సూక్ష్మం అతికోమలం ॥

౨౯॥ వైరాగ్యకారణభూతంశరీరందోషంప్రదర్శ్యశరీరోపకారకేషు దోషం ప్రదర్శయతి ॥ శ్రియఇతి ॥ శ్రియఃసంపదఃదోళా ఆందోళికా తద్వ

క్షుంపునస్త్వఙ్మాత్రాంతరితామిషం యదివపుర్నైతత్ప్రజా
నాంపతిః। ప్రత్యగ్రక్షురదస్రమిశ్రపిశితగ్రాసగ్రహంగృధ్నతో
గృధ్రధ్వాంక్షవృకాంస్తనౌనిపతతః కోవాకథంవారయేత్ ॥
౨౯॥ అపిచసదా॥ప॥ శ్రియోదోలాలోలావిషయజరసాఃప్రాం
తవిరసావిపద్గేహం దేహం మహదపిధనంభూరినిధనం । బృహ
చ్ఛోకోలోకః సతతమబలానర్థబహులా తథాప్యస్మిన్ ఘో

ల్లోలాశ్చంచలాః- విషయేభ్యోజాతాఃస్రక్చందనాదిభ్యఉత్పన్నాః యేరసాఃసుఖవిశేషాః తేప్రాంతేసమాప్తౌవిరసాఃవిషాదజనకాః- దేహంశరీరం విపదాంవిపత్తీనాంగేహంగృహంమహదపిధనంభూరిబహుప్రకారంనిధనం మరణం - ఉక్తంచచాణక్యనీతౌ॥ అర్థానామార్జనేదుఃఖమార్జితానాంచరక్షణే । నాశేదుఃఖంవ్యయేదుఃఖంకథమర్థాస్సుఖావహాఇతి॥ లోకోజనః బృహచ్ఛోకః బహుశోకః- అబలా(స్త్రీ)- సతతమనారతం అనర్థః స్వరూపనిందారూపః బహులోయస్యాంసా-. తథోక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే అమేధ్యపూర్ణేకృమిరాశిసంకులేస్వభావగంధేప్యశుచౌచసద్రవే। కళేబరేమూత్రపురీషభాజనే రమంతిమూఢావిరమంతి పండితాఇతి ॥ తథాప్యేవం సత్యపి ఘోరే భయావహే పథిసంసారేరతాఇతిబతమహత్కష్ట

మిత్యర్థః॥ పరంతు ఆత్మనిరతాః ఆత్మవిచారపరా న భవంతి॥ తథోక్తం హరివంశే । అధస్తాదాచితం చర్మ దుర్గంధిపరిపూరితం । మూత్రశ్లిన్నస్యతస్యార్థే-మారాజ్ఞా బ్రాహ్మణావధీరితి॥ ౩౦॥ సంభావయ మానయ॥ మన ఇత్యాది పరివ్రాజస్వమామిత్యంతం సుగమం ॥ తథాకరోతి పరివ్రాజతీత్యర్థః॥ తాత-పితః॥...॥పంథానామితి॥ పితా చ మాతా చ బంధుశ్చ తనయశ్చ భార్యా చ ప్రియాశ్చ ఏతేషాం యస్సంయోగః స సదా సర్వదా దూరగ వియోగ ఏవ- దూరే బహువిచారణాయాం వియోగ ఏవ సిద్ధః ఉత్పన్నః- వియోగోపాదానకత్వ సంయోగేపి కార్యకారణయోరభేదా

దేవథిబితరతా నాత్మనిరతాః॥ ౩౦ ॥సరస్వతీ॥వత్స నైతద్వైరాగ్యం కాన్యముపస్థితం తదేతత్సంభావయ॥ మనః॥ కాసి పుత్రి వైరాగ్య॥ వైరాగ్యం॥ ఉపసృత్య॥ అహం భోః అభివాదయే॥ మనః॥ వత్స జాతమాత్రే ణత్వయా త్యక్తోస్మి। పరివ్రాజస్వమాం॥ వైరాగ్యం॥ తథాకరోతి॥ మనః॥ వత్స త్వద్దర్శనాదేవ ప్రశాంతో మే శోకావేగః॥ వైరాగ్యం॥ తాత కోత్ర శోకావేగావకాశః॥ యతః॥ ప॥ పాంథానామివ వర్త్మని క్షితిరుహాం నద్యామివ భ్రశ్యతాం మేఘానామివ పుష్కరే జలనిధౌ సాంయాత్రికాణామివ । సంయోగః పితృమాతృబంధుతనయభ్రాతృప్రియాణాం యదా సిద్ధో దూరవియోగ ఏవ విదుషాం శోకోదయః కస్తదా॥ ౩౧॥ మనః॥ సానందం॥ దేవ ఏవమేతత్, యదాహ వత్సః॥ సంప్రతి హి॥ ప॥ నార్యస్తా నవయౌవనా మధుకరవ్యాహారిణస్తే ద్రుమాః

ద్వియోగ ఏవేత్యుక్తం॥ ఇతి యదా సః వియోగ ఏవ- తదా విదుషాం జ్ఞానినాం కః శోకోదయః। వియోగజన్యసంయోగే దృష్టాంతానాహ।వర్త్మని మార్గే పాత్రిత్యక్ సంచరతాం పాంథానామివ-నద్యాం సరిత్ప్రవాహే భ్రశ్యతాం భగ్నానాం క్షితిరుహాం తరూణామివ - పుష్కరే ఆకాశే విరుద్ధక్రియయా వాయుప్రేరితానాం మేఘానామివ। భ్రామ్యతామితి పాఠే మేఘవిశేషణం జలనిధౌ సాగరే సాంయాత్రికాణాం పోతవణిజామివ ॥ ౩౧ ॥ నార్యస్తా ఇతి॥ మనః అద్యేదానీం తా నేత్రా-మృగతృష్ణికాయాం మరుమరీచికా

మాం కల్పితో యోఽర్ణవః తస్య వయోజలం తత్ప్రియాస్తన్మయా కామి
న్యారూపాః తాః పూర్వదృష్టాః పునః పశ్యతి॥ ఏతాః కానిత్యాహ॥ తాః
పూర్వపరిచితాః నవయౌవనాస్తరుణ్యో నార్యః - మధుకరాణాం భ్రమ
రాణాం వ్యాహారః సంచారో యత్ర తాదృశాస్తే పూర్వపరిచితాః క్రమాః
వృక్షాః- త ఏవ మందా అనిలాః వాయవః। కీదృశా వాయవః। ప్రకర్షేణ ఉత్ఫు
ల్లంతో వికసంతో నవాః నూతనాః మల్లికాస్తాభిః సురభయో బహుళపరిమ
ళాః। కీదృశం మనః॥ ఉదాత్తః స్వచ్ఛప్రవృత్తో యోఽపి వేకస్తేన మార్జి
తం ప్రోంఛితం తమస్తోమః అజ్ఞానసమూహః వివర్త్యకమింద్రజాలం యస్య తా
దృశమిత్యర్థః॥ పూర్వం యథార్థతయానుభూతా వనితాదయో నురా

ప్రోత్ఫుల్లనవమల్లికాసురభయో మందాస్త ఏవానిలాః| అద్యో
దాత్తవివేకమార్జితతమస్తోమవ్యలీకం పునస్తానేతాన్ స్వగ
తృష్ణికార్ద్రమనయః ప్రాయోఽనః పశ్యతి॥ ౩౦॥ సరస్వతీ॥ వ
త్స యద్యప్యేవం తథాపి నస్పృహణా మహాత్మనా స్థాతవ్యం నాత్ర ని
క్షా భవితవ్యం। తదద్యప్రభృతి నివృత్తిరేవ తే సహధర్మచారిణీ
భవిష్యతి॥ మనః॥ సలజ్జం యదాదిశతి దేవీ॥ సరస్వతీ॥ శమద
మసంతోషాదయశ్చ పుత్రాస్త్వాముపచరంతు, యమనియమాదయశ్చా
మాత్యాః। వివేకోఽపి త్వదనుగ్రహాదేవ ఉపనిషదా దేవ్యా
సహ యౌవరాజ్యసుఖమనుభవతు॥ ఏతాశ్చ మైత్ర్యాదయశ్చ

గముత్పాదయంతి స్మ తప వేదానాం మిథ్యాత్వే సంపరిజ్ఞాతాస్త్రైణాస్య హేతవ
ఇతిధ్వనితం॥ ౩౦॥ ఉత్పన్నవివేకస్యాప్యాత్మానుగ్రహణమావశ్యకమిత్యా
హ॥ వత్సయద్యపీతి॥ స్పృహణా స్పృహాస్థేన। అద్యప్రభృతి అద్యారభ్య నిర్వృ
తిః సుఖాకారా చిత్తవృత్తిః- సహధర్మచారిణీ సహధర్మం చరతీతి సహ
ధర్మచారిణీ ధర్మపత్నీత్యర్థః॥ (నివృత్తిరితి పాఠే నిర్వికారా వృత్తిః)
నివృత్తిమతో విరక్తస్య శమదమాదయః అవశ్యకా ఇత్యభిప్రేత్యాహ। శమద
మేతి॥ ఉపచరంతు సేవంతాం। అమాత్యాః ప్రధానాః। యౌవరాజస్య కర్మ
యౌవరాజ్యం॥ మైత్రీ ప్రీతిః కరుణా [illegible] ప్రీషితాః॥

ఆయుష్మతా భవతా। ఆయుష్మాన్ భవాన్ । స్వాస్థ్యం విషయసంబంధ రాహిత్యం ఆపన్నే ప్రాప్తే సతి- యేన తత్త్వజ్ఞః తదాత్మా జీవః స్వాం ఆత్మీయాం ప్రకృతిం పరమాత్మభావం ఆపత్స్యతే ప్రాప్స్యతే- అతః పరం జీవన్ముక్తిర్భవిష్యతి।...॥ ప్రకృతిమాపత్స్యత ఇత్యుక్తం తదేవోపపాదయతి॥ త్వత్సంగాదితి॥ దీవ్యతి అన్యనిరపేక్షతయా ప్రకాశత ఇత్యసౌ దేవః- ఏక ఏవ ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః। సుఖదుఃఖాద్యవస్థాతో నానాత్వప్రతీతేః - కథమేకత్వమిత్యత్రాహ। కీదృశో దేవః శాశ్వతోపి షడ్భావవికారశూన్యోపి- త్వత్సంగాత్ త్వదుపక్లృప్తవిషయయోగాత్ ప్రభవలయాజన్మమృ

తసోఽభిభగినో భగవత్యా విష్ణుభక్త్యా తవ ప్రసాదనాయ ప్రహి
తాః, తాన్ ప్రసాదమనుమోదయ॥ ప సః॥ యదాదిశతి దేవీ। మూ
ర్ధ్నా నివేశితాన్ సర్వ ఏవ ఆజ్ఞా ఇతి సహర్షం పాదయోః ప్రణ
మతి॥ సరస్వతీ॥ ఏతే యమనియమాసన ప్రాణాయామాద
యశ్చ సాదరమాయుష్మతా ద్రష్టవ్యాః। ఏతైరేవ సహాయుష్మాన్
సామ్రాజ్యమధితిష్ఠతు। త్వయి చ స్వాస్థ్యమాపన్నే యేన తత్త్వజ్ఞో
పి స్వాం ప్రకృతిమాపత్స్యతే॥ యతః ॥ ప ॥ త్వత్సంగాచ్ఛాశ్వ
తోపి ప్రభవలయజరోపప్లుతో బుద్ధివృత్తిష్వేకో నానేవ దేవో ర
విరివ జలధేర్వీచిషు వ్యస్తమూర్తిః॥ తూష్ణీమాలంబసే చేత్క్ష
ణమపి పిహితతావత్సంహృత్యవృత్తీర్భాత్యాదర్శే ప్రసన్నే రవి

త్యాతావేవ జరాతయా ఉపప్లుతః పృథక్కృతః బుద్ధివృత్తిషు నానేవ బహుధేవ। తత్ర దృష్టాంతః। జలధేః సముద్రస్య వీచిషు లహరీషు పవనాస్ఫాలితాసు వ్యస్తా భిన్నా మూర్తిర్యస్య తాదృశః రవిరివ - యథా రవిరేక ఏవ లహరీషు ప్రతిఫలనాన్నానేవ భాతి- ఏవమాత్మా బుద్ధివృత్తిప్రతిబింబితత్వాన్నానేత్యర్థః॥ ఉక్తం చ ॥ ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూతే వ్యవస్థితః। ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచంద్రవదితి॥ కించ హే వత్స కథమపి కేనాపి ప్రకారేణ పిహితాః విస్తృతాః విషయేషు వర్తమానాః వృత్తీః సంహృత్య సంక్షిప్య తూష్ణీం నివృత్తిమాలంబసే చేత్ - అంగీకరోషి చేత్ - తదా

హజానందసాంద్రః స్వాభావికవిజ్ఞానఘనఆత్మాభాతిప్రకాశతే । క

కఇవ । ప్రసన్నే నిర్మలే ఆదర్శే ఆసమంతాత్ దృశ్యతేస్మిన్నిత్యా

స్యః జలాదిఃతస్మిన్నిత్యర్థః- నిర్మలజలతైలాదౌ యథారవిర్భాతితథ

నిర్మలాసుబుద్ధివృత్తిష్వాత్మేత్యర్థః॥ ౩౩ ॥ ఉపసంహరతి॥ తద్భవ

రివసహజానందసాంద్రస్తదాత్మా॥ ౩౩॥ తద్భవతు జ్ఞాతీనా

ముదకదానాయునదీమవతరామః॥ మః॥ యదాజ్ఞాపయతిదే

వీ ॥ ఇతినిష్క్రాంతాఃసర్వే ॥..... ....*

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రకృతౌ శాంతరసా సారే ప్రబోధచంద్రోదయ

నామ్ని నాటకే వైరాగ్యప్రాదుర్భావో నామ

పంచమోంకః.

స్యతి॥ జ్ఞాతీనాంకౌరవాదీనాం ఉదకదానాయ జలాంజలిదానాయ - తిలాం

జలిదానేకృతేనిరన్వయవినాశోభవిష్యతీతిభావః- అవతరామోగచ్ఛామః॥

ఇతిభట్టవినాయకాత్మజరామదాసవిరచితే ప్రబోధచంద్రోదయ

వ్యాఖ్యానే ప్రకాశాఖ్యే వైరాగ్య ప్రాదుర్భావో నామ

పంచమోంకః,

శ్రీరస్తు.

ప్రబోధచంద్రోదయే సవ్యాఖ్యానే.
షష్ఠాంకప్రారంభః.

పంచమేంకే వైరాగ్యోత్పత్తిమభిధాయ ఇదానీం షష్ఠేంకే ప్రబోధోత్పత్తిమభిధాతుం జీవన్ముక్తిముపక్రమ్య తత్సాధ్యాంక్రియాంద్యోతయితుం శాంతిప్రవేశం ప్రస్తావయతి। తతః ప్రవిశతీతి। శాంతిర్నామ బాహ్యాభ్యంతరస్వాంతఃకరణోపరతిః। ఆదిష్టాస్మి ఆజ్ఞప్తాస్మి। విదితమేవ జ్ఞాతమేవ॥ ...॥ ప్రతిమాపత్స్యత ఇత్యుక్తం పూర్వం, తామేవోపపాదయతి। అస్తంగతేష్వితి॥ తనయేషు కామాదిషు అస్తంగతేషు గతేషు సత్సు వైరాగ్యం యుజ్యతం తద్వైరాగ్యం భజతీతి వైరాగ్యభాక్ తస్మిన్ రాగశూన్యే విశేషణ

(అతఃపరం జీవన్ముక్తిర్వ్యాఖ్యాస్యతే.)

తతః ప్రవిశతి శాంతిః॥ శాంతిః॥ ఆదిష్టాస్మి మహారాజవివేకేన।
యథా, వత్సే! విదితమేవ భవత్యా॥ యథా కిల॥ ప॥ అస్తంగతేషు
తనయేషు విలీనమోహా వైరాగ్యభాజి మనసి ప్రశమం ప్రపన్నా।
క్లేశేషు పంచసు గతేషు ...ంసమీహా ...త్వాం ప్రబోధమభి...పు
రుష స్తనోతి॥ ౧॥ ...

నో మోహో ...యస్త్వా ... ప్రకాశాత్మ్యం ... శమం ప్రపన్నా ప్రాప్తే సతి- పంచసు క్లేశేషు అవిద్యాఽస్మితారాగద్వేషాభినివేశాఖ్యేషు మిథ్యాజ్ఞానమవిద్యా- బుద్ధ్యాత్మనోరైక్యాధ్యాసః అస్మితా- విషయేచ్ఛా రాగః- తత్సాధనేషు క్రోధో ద్వేషః- మరణాద్భయమభినివేశః- తేః సమం సమకాలం సమీహాం వాసనాం గతేషు సంహారరూపతాం ప్రాప్తేషు సత్సు పురుషః క్షేత్రజ్ఞః- అభితః సర్వతః ప్రత్యక్షమపరోక్షమాత్మానం బోధం స్వస్వరూపావబోధం తనోతి విస్తారయతి। తదుక్తం భగవతా। యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతీతి॥ ౧॥ త్వరితతరం అతిశీఘ్రం

నీయప్రేష్యతోనునయిత్వా ॥ మంత్రయంతీ విచారయంతీ ॥ రాజకు రాజగృహం పీయూషేణేవ అభ్యుక్షేనేవ ॥ ... ॥ వస్తుతత్త్వముపదిశ అసతామితి ॥ యత్రాస్మిన్ రాజకులే అసతాం మోహాదీనాం నిగ్రహాదండః - యత్రయమాదయస్సంతః వివేకానుగామిత్వాత్ పూజ్యాః - యత్రజగత్స్వామినారాయణః - సత్త్వైః అప్రమాదిభిః కరణైః - సంతుష్టస్వరం అనుజీవంతీతి దేవానుజీవినో జీవాః తైః కర్తృభిః ఆరాధ్యతేపూజ్యతే (సత్త్వైర్దేవోనుజీవిభిరితిపాఠాంతరం)॥ ౨ ॥ అయేఅద్య - అయేఅద్యఖలురాజకులమిత్యాది ॥ కిఞ్చిత్కింప్రకారం - స్వామినః పురుషస్యకాలహరణయత్నేన॥ ఆలోక్య॥ అయేవిషాం బాసహాసఙ్గం కింనుప్రమంత్రయంతీతి విహాథిగచ్ఛామి॥ తతః ప్రవిశతి శ్రద్ధా॥ శ్రద్ధా ॥ అయేఅద్యఖలురాజకులమారోగ్యమాలోక్య చిరేణ మేపీయూషేణేవలోచనే ప్లావితే॥ తథాహి॥ ప॥ అసతాం నిగ్రహోయత్ర సంతః పూజ్యాస్స్నాలయః॥ ఆరాధ్యతే జగత్స్వామీ సత్త్వైర్దేవానుజీవిభిః॥ ౨॥ శాంతిః॥ ఉపసృత్య॥ అంబ కింమంత్రయంతిక్ష్వస్థితాసి॥ శ్రద్ధా॥ అయేఅద్యేత్యాదివాక్యేన సహానుష్టుభం పఠతి॥ శాంతిః॥ అథ ననుసకింనృశి స్వామినః పురుషస్య ప్రవృత్తిః ॥ శ్రద్ధా॥ ఉపాద్యనిషద్యస్య గ్రాహ్యాస్యవిషయే భవతి॥ శాంతిః॥ తత్రం స్వామ్యేవ సామ్రాజ్యమలంకరిష్యతి॥ శ్రద్ధా ఏవమేతత్ యథాత్మానమనుసంధత్తే తతో దేవఏవ స్వారాట్ సమ్రాట్చ తపస్య - మనసిని దాంథణం ప్రవృత్తిరిత్యర్థః ॥ స్వామ్యేవ ఆత్మైవసామ్రాజ్యం ఆత్మారామత్వం అలంకరిష్యతి అంగీకరిష్యతి ॥ యథేతి ॥ యథాయగిః ఆత్మానం పరమాత్మానం అనుసంధత్తే ప్రపంచ ప్రాతికూల్యేనపతమాత్మత్వేనావధారయతి (యద్యాత్మానమితిపాఠాంతరం) తతః దేవ ఏవ స్వారాట్ స్వస్మిన్ ఆసమంతాత్ రాజత ఇతి స్వారాట్ ఆత్మారామః- సమ్యక్ చిదానందాభేదేన రాజత ఇతి సమ్రాట్ జ్ఞానానందాభిన్న ఇత్యర్థః॥ తథా చ ఛాందోగ్యే * సచ ఏవమేవం విజానన్ ఆత్మరతిరాత్మక్రీడః ఆత్మమిథున ఆత్మానందః స స్వరాడ్భవతీతి॥ అథేతి॥ మాయయామాం మా

లావిద్యాయాం- కీదృశః కథమనుగ్రహః - నకథమపీత్యర్థః॥ నకథమపీ
త్యుక్తం తదేవశంకతే॥ నన్వితి॥ సర్వానర్థబీజం సర్వేషా మనర్థా
నాం బీజంమూలకారణం అతఏవనిగ్రాహ్యేత్యర్థః॥ స్థితిర్వ్యవస్థా॥..
మాయానిగ్రహే హేతుమాహ॥ నిత్యానిత్యేతి॥ నిత్యఆత్మా అనిత్యంతతో
న్యత్ -పదార్థవిచారణా- ప్రణయినీప్రణయః ప్రీతిః యస్యాస్సా ప్రాణప్రి
యా-వైరాగ్యం వీతరాగతా- ఏకంముఖ్యం సుహృత్ హితాహిత ప్రా
ప్తిపరిహారజనకం - సమీచీనానిమిత్రాణియమనియమాసన ప్రాణాయా
మప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధయః॥ శమోదమో నిగ్రహః దమ ఇంద్రి

భవిష్యతి॥ శాంతిః॥ అథదేవస్యమాయాయాః కీదృశోనుగ్రహః॥
శ్రద్ధా॥ నను నిగ్రహ ఇతివక్తవ్యే కథమనుగ్రహశ్శక్యతేవ
క్తుం। దేవోహి సర్వానర్థబీజమిదంమాయాం సర్వథా నిగ్రా
హ్యామన్యతే॥ శాంతిః॥ యద్యేవం కాన్నిగ్రహాస్మింరాజకులస్య
స్థితిః॥ శ్రద్ధా॥ శృణు॥ వ॥ నిత్యానిత్యవిచారణా ప్రణయినీ వైరా
గ్యమేకంసుహృత్సన్మిత్రాణి యమాదయ శ్శమదమప్రాయా
స్సహాయాస్తథా॥ మైత్ర్యాద్యాః పరిచారికాస్సహచరీ నిత్యం
ముముక్షా బలాదుచ్ఛేద్యా రిపవశ్చ మోహమమతా సంకల్ప
సంగాదయః॥ ౩॥ శాంతిః॥ అథధర్మస్యస్వామినః కీదృశః ప్రణ
యః॥ శ్రద్ధా॥ పుత్రీవైరాగ్యసన్నికర్షాత్ప్రభృతిసంతానము

యనిగ్రహః-ప్రాణిపరిగ్రహణాత్ సంతోషః - ఏ[illegible]యాః సహక
రిణో మతాః॥ మైత్రీపరానుద్వేగజనికాప్రవృత్తిః సా ఆదిర్యాసాంతాః ప
చరంతి ఉక్తంకుర్వంతీతి పరిచారికాః ఉక్తకారిణ్య ఇత్యర్థః - ముము
క్షా మోక్షేచ్ఛాసహచరీసఖీత్యర్థః। అతస్మింస్తద్బుద్ధిర్మోహః - మ
మతా స్వకీయత్వాభిమానః - సంకల్పోమనసోభినివేశః - సంగో విష
ప్రాముఖ్యం- ఏతేరిపవః బలాత్ ఆత్మజిజ్ఞాసాబలాన్నిత్యం అవశ్యంఉచ్ఛే
ద్యాః నాశనీయా ఇత్యర్థః॥ ౩॥ ఇదానీంధర్మస్యానురాగంపృచ్ఛతి॥ అ
థధర్మస్యేతి॥ ప్రణయః ప్రీతిః- స్వామినోధర్మస్యేతి సమానాధికరణ
షష్ఠ్యౌ(ధర్మేణస్వామిన ఇతిపాఠాంతరం) ఉత్తరయతి॥ పుత్రీతి॥ హేపుత్రి

రాగ్యసన్నికర్షాత్ ప్రభృతి వైరాగ్యసంబంధమారభ్యానితాంతమతిశయే
న- ఇహ అస్మిన్ లోకే అముత్ర పరలోకే ఫలభోగః పుత్రస్వర్గాదిసాధ్యా
కారః - తత్ర విరస ఏవ విముఖ ఏవేతి॥...॥ తత్ర హేతుమాహ ॥ తేనహీ
సఇతి॥ సస్వామీ తేన హేతునా పాపఫలాన్నరకాదేః పుణ్యఫలాదపి స్వర్గా
న్నాశినో నశ్వరాద్భయం భజతి ప్రాప్నోతి* తద్యథేహ కర్మచితో లో
కః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇతి శ్రుతేః॥ కర్మ
ఫలానిత్యత్వాద్ధేతోః సముత్థితః త్యక్తః కామసమన్వయః ఫలసంబంధో
యస్మిన్- ఏతాదృశం సుకృతం కర్మ కథంచ కేనాపి ప్రకారేణ న మన్యతే
నాంగీకరోతి॥ ౪॥ కామ్యం న కరోతి చేన్నిత్యక్రియతాం నిత్యాకర్మాకరణే ప్ర
త్యవాయస్స్యాదిత్యాశంక్య నేత్యాహ॥ కింత్వితి॥ స్వామినః స్వాత్మనః ప్ర
త్యక్ప్రవణతామాత్మైకనిష్ఠతాం విచింత్య స్పష్ట్వా- అసౌ ధర్మః - కృతం
కృత్యం మనో వైరాగ్యరూపం కార్యం యేన తాదృశమాత్మానం మత్వా స్వ

హాముత్రఫలభోగవిరస ఏవ స్వామీ॥ తేనహి॥ స ॥ స నరకాది
వ పాపఫలాద్భయం భజతి పుణ్యఫలాదపి నాశినః। ఇతి సముత్థి
త కామసమన్వయస్సుకృతకర్మ కథంచన మన్యతే॥ ౪॥ కింత్వసౌ
ప్రత్యక్ప్రవణతాం స్వామినో విదిత్వా కృతకర్తవ్యమివాత్మా
నం మత్వా స్వయమేవ ధర్మః శ్లథవ్యాపారోభూత్॥ శాంతిః॥ అ

యమేవ శూన్యవ్యాపారోభూత్ - వ్యాపారరహితో భూదిత్యర్థః। ఏ
వముక్తం భవతి, కర్మాణ్యనేన త్యజంత ఇతి న కింతు కర్మభిరేవాయం త్యజ్య
త ఇతి న నిత్యాకరణే ప్రత్యవాయః- తథోక్తం * న కర్మాణి త్యజేద్యోగీ
త్యజ్యతే కర్మభిస్స్వయం। యతో మోహాఫలం కర్మేతి॥ ననుకర్మణాం
స్వతంత్రఫలసాధనానాం కథం చ నో వైరాగ్యఫలహేతుత్వం - అన్యహే
తోరన్యత్రాహేతుత్వాదితి చేత్ - ఉచ్యతే- సంయోగపృథక్త్వన్యాయే
నేత్యవేహి। ధర్మేణ పాపమపనుదతి, యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగత్య
క్త్వాత్మశుద్ధయ ఇతి శ్రుతిస్మృత్యోస్సత్త్వాత్॥ ఉక్తం చాస్మద్గురుభిః నిత్యా
దిభిరారాధితారాధ్యపాదభగవదనుగ్రహాదతివిమలమనసః స్వయమే
వేత్థం జగత్తత్త్వమాలోచయంతీతి॥ అపరేత్వేవం వర్ణయంతి *తమేతం
వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనేతి

వాక్యేనాగ్నిహోత్రాదిసంజ్ఞానాయవిధీయంతే। నచ వాచ్యస్యాధికారాం తరసంబద్ధస్యసంజ్ఞానాధికారసంబంధో వినియుక్తవినియోగవిరోధాదితి। తత్ర పశుప్రకరణేపఠితాత్ * ఖాదిరోయూపోభవతీతివాక్యాత్ ఖాదిరత్వం క్రత్వర్థమపి తస్మిన్నేవప్రకరణే పఠితేన * ఖాదిరంవీర్యకామస్య యూపం కుర్వీతేతి వాక్యాంతరేణవీర్యశేషతయావిధీయతే- తద్వన్నవినియుక్తవినియోగవిరోధఇత్యలంవిస్తరేణ ॥ సోపసర్గస్య మహామోహవృత్తాంతశేషస్య శాంతిద్వారాప్రశ్నమవతారయతి॥ శాంతిః, అథేతి॥ సలీయఆచార్య-తేషాంఉపసర్గాణాం। ప్రరోచనాయప్రతారణాయ-మధు

కథయాం యోగోపసర్గాన్సృష్ట్వా మహామోహేనకి యత్స్థితస్తేషాంకోవృత్తాంతః ॥ శ్రద్ధా॥ పుత్రి తథాపురవస్థాం గతేనాపిమహామోహహతకేన స్వామినఃప్రరోచనాయ మధుమత్యావిద్యయా సహోపసర్గాః ప్రేషితాః । తస్యాయం చాభిప్రాయః యద్యేతేష్వాసక్తః స్వామీ వివేక ఉపనిషద్భిం తాం నపునః రివ్యతీతి॥ శాంతిః॥ ఆః॥ తతస్తతః॥ శ్రద్ధా॥ తతస్తైర్గత్వా స్వామినే కాప్యైంద్రజాలికీవిద్యోపదర్శితా॥ (తతశ్చ కశ్చిదత్యాశ్చర్యాకారాకృతి స్ససంభ్రమముపేత్య పురుష ఇత్యబ్రవీత్ - భోభోస్స్వామిన్) తథాహి॥ పః॥ శబ్దానేవశృణోతి యోజనశతాదావిర్భవంత్యశ్రుతాస్తాస్తా వేదపురాణ భారతకథాగా

మత్యాకయాదిత్సిద్ధ్యుపసర్గా అంతరాయాః ప్రాతిభాదయః॥ ప్రాతిభశ్రావణోదేవోభ్రిమావర్తౌతథాపరౌ। పంచైతే యోగినాం యోగవిఘ్నం కుర్వంతిసర్వదేతిదత్తాత్రేయేణోక్తాః ॥ ఏతేషు ఉపసర్గేషు। కాప్యకథనీయరూపా ఐంద్రజాలికీఅవిద్యమానార్థప్రకాశరూపా ...॥శబ్దానితి॥ ఏషపురుషో యోజనానాంశతం- క్రోశచతుష్టయమేకం యోజనం ఏవం యోజనశతంతస్మాత్ -శబ్దాన్ శృణోతిఆకర్ణయతి- తాస్తాఃఅతిప్రసిద్ధాః అశ్రుతాః వేదపురాణభారతకథాః ఆవిర్భవంతిప్రకటీభవంతి । వాఙ్మయాః వాగ్వికారాః స్వరాదయః ఆవిర్భవంతిస్ఫురంతి । తువిభిఃవ్యా

రణశుద్ధైః పద్యైః శాస్త్రాణి కావ్యానివా ఇతిచ్ఛయాన్వయం గ్రథ్నాతి రచ
యతి- లోకాన్ భూరాదీన్ భ్రామ్యతి గచ్ఛతి - మేరోరివామైరవ్యః శా
త్నస్థలీః రత్నఖచితాన్ ఉపరితనభూభాగాన్ స్ఫుటరుచో దేదీప్యమా
నాన్ పశ్యతి। ౫॥ మధుమత్యాచేతి॥ మధుమత్యాః ద్వ్యాకల్పితాయా భూ
మ్యస్త్వామాపన్నః ప్రాప్తః సన్నిత్యధ్యాహారః - స్థానాభిమానినీభి దేవ
తాభిరుపచ్ఛంద్యతే ప్రలోభ్యతే॥ ప్రలోభనమేవదర్శయతి। భో ఇహేతి
అనుపాధిరమణీయః సహజసుందరః। విమత్వామితి॥ విద్యాధరీజనః త్వాం
అవస్థితిః ప్రాప్తః। కీదృశో విద్యాధరీజనః। వివిధా నానాప్రకారాశ్చ తే వి
లాసా విభ్రమాశ్చ నేత్రకరచరణాంగహారవభావలలిత చేష్టాభేదాః లాప

థాదయో వాఙ్మయాః। గ్రథ్నాతి స్వయమిచ్ఛయాశు వివద్రి
శ్శాస్త్రాణి కావ్యాని వా లోకాన్ భ్రామ్యతి పశ్యతి స్ఫుటరుచో ర
త్నస్థలీర్మేరవీః॥౫॥ మధుమత్యాం భూమిమాపన్నస్థానాభి
మానినీభిర్దేవతాభిరుపచ్ఛంద్యతే॥ యథా భో ఇహోపవిశ్య
తాం, నాత్ర జన్మ వ్యర్థ్యా, అనుపాధిరమణీయో౽యం దేశః, ఏవ
త్వాముపస్థితశ్చ వివిధవిలాసవేషలావణ్యః పుణ్యమయోఽయమంగ
శ్లాఘ్యస్య గ్రీవాణః ప్రణయపేశలో విద్యాధరీజనః॥ ఇతి దేహి॥ యు
తో(గ్రే)॥ ౬॥ కనకసికతిలస్థలాః స్రవంతీః పృథుజఘనాః కమలాస
నావరోహాః। మరకతదళకోమలా వనాళిశ్ఛజనజ పుణ్యజితాం

శ్యంచ వస్త్రకనకమౌక్తికాద్యాభరణానులేపనపత్రభంగికేడునాయూపంత
దేవపుణ్యం- కార్యే కారణోపచారః - తన్మయ స్తత్ప్రధానః। పునః కీదృ
శో విద్యాధరీజనః। దధ్యాదర్శాదిమంగళోపేతే స్వేచ్ఛ న్యగ్రాహిః పాణయో
యస్య సః। పునః కీదృశో విద్యాధరీజనః। ప్రణయో ప్రీతౌ తత్ర వ్యాంశే
పేశలః చతురః॥...॥ కనకేతి॥ కనకస్య సువర్ణస్య సికతా వాలుకా తన్మయ
క్తాని స్థలాని యాసు తాః - స్రవంతీః నదీః భజ సేవయ। పృథుజఘనాః స్థూల
కటిపురోభాగాః కమలాననాః పద్మవదనాః- ఘనాని బిడాః ఊరవో యాసాం
తాః అంగనాః భజ ప్రాప్నుహి। మరకతం గారుత్మతరత్నం తస్య ద
ళాని శకలాని తద్వత్ కోమలాః వనాళీః వనపఙ్క్తీః భజ। నిజేన స్వేన పుణ్యే

నజితాః అజితాః సర్వభోగాః విషయానందాంశ్చభజ॥ ౬॥ శ్లాఘ్యం అతిసమీచీనం। అనుమోదితం ఏవమేవేదం నాన్యథేత్యుక్తం । ప్రోత్సాహితం సోద్యోగం కృతం । భవతుకో విరోధ ఇత్యంగీకారస్సమ్మతిః సమ్మతిపథమంగీకరణమాత్రం। వాగురాం మృగబంధినీం-స్థూలరజ్జునిర్మితం జాలమిత్యర్థః ॥నఖలునఖలు- నహినహీత్యర్థః॥పార్శ్వవర్తినా నికటవర్తినా- తర్కేణ సదసద్విచారణేన సర్వాన్మాయామనస్సంకల్పాదీన్ - క్రోధావేశేన కోపావిర్భావేన కషాయితే అతిరక్తీకృతే నేత్రే యస్యాం క్రియాయాం యథాస్యాత్తథా॥ ఆలోక్యాభిహితః ఉక్తః స్వామీ ॥కిముక్తఇత్యత్ర సర్వభోగాః॥ ౬॥

శాంతిః॥ తతస్తతః॥ శ్రద్ధా॥ పుత్రి తదాకర్ణ్యతామాయయా శ్లాఘ్యమేతదిత్యుక్తిం మనసా చానుమోదితం సంకల్పేన చ ప్రోత్సాహితం స్వామీ సమ్మతిపథమిహాపన్నః॥ శాంతిః॥ సఖేదం ॥ హాధిక్, పునరపి తామేవ సంసారవాగురామభిపతతి స్వామీ॥ శ్రద్ధా॥ నఖలునఖలు॥ శాంతిః॥ తతః కిమ్॥ శ్రద్ధా ॥ తతః పార్శ్వవర్తినా తర్కేణ తాన్ సర్వాన్ క్రోధావేశకషాయితనయనమవలోక్యాభిహితః స్వామీ। స్వామిన్ కిమేవమేభిర్విషయామిషగ్రాసగృధ్నుభి రాస్థాసిహూర్తబద్ధైః పునరపి తేష్వేవ తైర్వివశః విషయాంగారేషు నిపాత్యమానమాత్మానం నావబుధ్యసే ॥ నను భోః॥ ప ॥ భవసాగరతారణాయ యాసౌ నచిరాద్యోగతరిస్త్వయాశ్రితా। అధునా పరిముచ్య తాం స్పృహా॥

స్వామిన్నితి॥ విషయా ఏవ ఆమిషం మాంసం తస్య గ్రాసే సంగృధ్నుంతి అభిలషంతి తే గృధ్నవః తైః ఆస్థాసిహూతర్బద్ధైః సథాపరితారణాయ గృహీతబద్ధైరిత్యర్థః। తేష్వేవ పూర్వపరిచితేష్వేవ తైరేవ కర్తృప్రకారేణ విషమాదుస్సహాః విషయా ఏవాంగారాస్తేషు నావబుధ్యసే నజానాసి... భవేతి॥ భవస్సంసార ఏవ సాగరః సముద్రః తస్మాత్తారణాయ పారగమనాయ యోగ ఏవ తరిర్నౌకా త్వయా ఆశ్రితా ప్రాప్తా అధునా ఇదానీం తాం నౌకాం నచిరాత్ శీఘ్రమేవ ప్రమాదాత్ యోగవిఘ్నభూతాహంకారాత్ పరిముచ్య త్యక్త్వా అంగారనదీం విషమవిషయస్పృహాం కథం విగా

నాలోడయసి ॥ ౬ ॥ తద్వచనమాకర్ణ్య తర్కవచనం స్మృత్వా
వధీరితాతిరస్కృతా॥ స్వామినాపురుషేణ॥ శాంతిరిత్యాది తద్భవతీ
ంతంస్పష్టార్థః॥ స్వామినియోగంస్వామినోవివేకస్యనియోగమాజ్ఞాం-
సంపాదయావః కరిష్యావః॥ ఇతినిష్క్రాంతే శాంతిశ్రద్ధే ఇతిశేషః ॥ తతః
విశతీత్యాదియదన్యంతంసుగమం॥ * తీర్ణాఇతి॥ సంసారఏవవారాం
జలానాంనిధిః సముద్రః తస్యపారం తీరంపరతీరంమయా అధునాఇదానీం
వాప్తకల్పం ప్రాప్తప్రాయం। మయేతిసర్వత్ర యోజనీయం। అనే

తాంమదాత్కఙ్కమంగారనదీంవిగాహసే ॥ ౭ ॥ శాంతిః॥ తత
స్తతః॥ శ్రద్ధా॥ తతస్తద్వచనమాకర్ణ్యస్వస్తివిషయేభ్య ఇత్య
భిధాయావధీరితామధుమతీ॥ శాంతిః॥ సాధుసాధు॥ అథక్వ
ప్రస్థితాసిభవతీ॥ శ్రద్ధా॥ ఆదిష్టాహంస్వామినా। యథా,వి
వేకంద్రష్టుమిచ్ఛామిత్వరితాంభవతీతి।ఇదానీంమహారాజస
న్నిధింప్రస్థితా॥ శాంతిః॥ అహమపిమహారాజేనోపనిషదమా
నేతుమాదిష్టాస్మి।తద్భవతుస్వామినియోగంసంపాదయావః॥
ఇతినిష్క్రాంతే॥ప్రవేశకః॥తతఃప్రవిశతిపురుషః॥పు॥ నిదంత్యస
హర్షం।అహోమహాత్మ్యందేవ్యావిష్ణుభక్త్యాః।యత్ప్రసా
దాన్మయా॥ ప ।తీర్ణాఃక్లేశనక్రోర్మయఃపరిహృతాభీమా
మమత్వభ్రమాః శాంతామిత్రకళత్రబంధుమకరగ్రాహగ్రహా
గ్రస్తయః। క్రోధౌర్వాగ్నిరపాకృతోవిఘటితాస్తృష్ణాలతా

గానర్థవ్యాప్తస్యసంసారనీరధేఃకథంపారప్రాప్తిరిత్యత ఆహ॥ తీర్ణాఃక్లే
శనక్రోర్మయఇత్యాది। క్లేశాఃఅవిద్యాఽస్మితారాగద్వేషాదయఃపం
చతఏవమహాంత్యఊర్మయో లహర్యస్తీర్ణాః। భీమాస్త్రాసహేతవః
మమత్వమేవభ్రమాః ఆవర్తాఃపరిహృతాఃవంచితాః। మిత్రంసఖాచకళ
త్రంస్త్రీచ-బంధవశ్చసుహృదఃతఏవమకరాఃనక్రాః గ్రాహాఃశింశుమారాః
తేషాం గ్రహాః గ్రహణం తద్రూపాః గ్రస్తయో గ్రాసాః శాంతాః
ప్రశమితాః। క్రోధఏవఔర్వాగ్నిర్బడబానలఃఅపాకృతఃనిరాకృతః- తృ
ష్ణైవలతా గ్రంథయఃవిఘటితాఃవియోజితాః। (తృష్ణాలతావేష్టనాఇతి పా

ప్రబోధచంద్రోదయే-సవ్యాఖ్యానే.

ఇయం కన్యా విద్యారూపా-సహసా అకస్మాదంతర్ధానం భజతి తిరోధానం ప్రాప్నోతి। కీదృశీ కన్యా। మనసో వక్షస్స్థలం నిర్భిద్య నిర్గతేతి శేషః। కీదృశం వక్షస్స్థలం। పరిత్యక్తుం న శక్యం స్ఫుటంతి భిద్యంతే- ఉత్కటాని స్థూలాని అస్థీని యస్మిన్ తత్। పునః కీదృశీ కన్యా। ఉద్దామా అప్రతిహతా ద్యుతయః కాంతయ ఏవ దామాని మాలాస్తాభిః తటిన్నవవిద్యుదివ దిశః ప్రద్యోతయంతీ ప్రకాశయంతీ। పునః కీదృశీ కన్యా। పరికరైః సేవకైః కామాదిభిస్సమం సార్ధం మోహం గ్రసంతీ గిళంతీ- ఉత్పన్నమాత్రా విద్యా మోహాదిసర్వం వినాశ్య స్వయమపి నశ్యతీతి భావః ॥ చ- పునః- ఏషః శ్రీమాన్ ప్రబోధోదయః నిరతిశయ బ్రహ్మప్రకాశక ఏవ పురుషం క్షేత్రజ్ఞం ఉ

ఉద్దామద్యుతి దామభిస్తటిదివప్రద్యోతయంతీదిశః ప్రత్యక్షస్ఫుట
దుత్కటాస్థి మనసో నిర్భిద్య వక్షస్స్థలం । కన్యేయం సహసా స
మం పరికరైర్మోహం గ్రసంతీ భజత్యంతర్ధానముపైతి చైష పు
రుషం శ్రీమాన్ప్రబోధోదయః॥ ౨౯ ॥ తతః ప్రవిశతి ప్రబోధచం
ద్రః॥ ప్రబోధచంద్రః॥ ప ॥ కిం వ్యాప్తం కిమపోహితం కిము హృ
తం కిం వా సముత్సారితం సన్న్యస్తం కిము విలాపితం ను కిమిదం
కిం భిన్నమాహో కిం న । యస్మిన్నభ్యుదితే వితర్కపదవీం నైవం స
మారోహతి త్రైలోక్యం సహజప్రకాశదలితం సోహం ప్రబో

పైతి భజతి ఆవిశ్యవతి- చకారో భజత్యుపైత్యోస్సమానకాలార్థః ॥౨౯॥ కింవ్యాప్తమితి॥ సోహం ప్రబోధోదయోస్మి॥ సః, కః॥ యస్మిన్ ప్రబోధే అభ్యుదితే జాతే సతి త్రైలోక్యం జగత్- ఏవమనేన ప్రకారేణ వితర్కపదవీం వితర్కవిషయం న సమారోహతి న ప్రాప్నోతి । కీదృశం త్రైలోక్యం, సహజప్రకాశేన స్వాభావికప్రకాశేన దళితం వినాశితం ॥ తర్కమేవ ప్రకటయతి॥ కిం వ్యాప్తం కిమాక్రాంతం కిమపోహితం కిమూరీకృతం కిము హృతం నీతం కిం వా సముత్సారితం అపసారితం కిం ను న్యస్తం ఉచ్చావచవస్త్రవత్సమీకృతం ॥ కిమిదం ను విలాపితం ప్రాయసఘృతవత్ ద్రవీకృతం - కింది దస్తీతి శేషః ॥ వేత్యథవా - న కించన-కిమపి నాస్తీత్యర్థః ॥ ను కిమిత్యాది

వితరాం తేన- అస్యాత్మబోధే సద్యోగుణితే సాంసారిక త్రైలోక్య విషయా నేకతరంగకరంగాశా పరిభావనాపలీయతే అన్యథాతరంగదుర్గమప్రాకార పరిఖాభిర్గాన్యతో నకించన గణయతీతి భావః॥ తరంగగోచరత్వాదా త్మనాస్త్యేవేతనమంగవ్యం - నాస్తికా అపిత్వతిక పరిమాణవాదీమాంస మీశ్వరం వ్యాపకమాత్మానం వర్ణయంతి- సకలభువనస్థానియసాక్షిణో వ్యాపకోనిరూణ స్సర్వత్రిపూర్ణః పరికాశాంతరనిరపేక్ష స్సర్వాంత రో నాస్తీతివక్తుం శక్యతే - తస్మాదస్త్యనురూపవస్తు సాక్షీ- సోహం ప్రబోధోద యోస్మీత్యుక్తిస్సద్యయా వసరే గురుభిః॥ అగ॥ నిర్వికల్పరూపతయా విద్యా ప్రబోధయోరాకాశావోనికూపయుమునశక్యతేత్యాదౌ వస్థైవపాత్రబా రానిరూపితేతిజ్ఞేయం యథాయోగ్య సంభావనయా॥ పుంకప్రీత్యాత్యాది

ధోదయః॥ అగ॥ పరిక్రమ్య॥ ఏష పురుషః, యావదుపసర్పా
మి॥ ఉపసృత్య॥ భగవన్ ప్రబోధచంద్రోహమభివాదయే॥
పురుషః॥ సాశ్లేషం॥ ఏహివత్సపరిష్వజస్వమాం॥ ప్రబోధ
చంద్రః॥ తథాకరోతి॥ పురుషః॥ సానందం॥ అహో విఘట
తతిమిరపటలం ప్రభాతం సంజాతం॥ తథాహి॥ ప॥ మోహాం
ధకారమవధూయ వికల్పనిద్రామున్మథ్య కోప్యజని బోధతుషా

పురుష ఇత్యంతం సుగమం॥ పురుషే ప్రబోధస్యజాతత్వాత్ వత్సేతి సంబోధనం॥ తథాకరోతి- పరిష్వజతీత్యర్థః। తిమిరపటల తిమిరం అజ్ఞానమేవ పటలం ఆచ్ఛాదనం విఘటితం వినాశితం యస్మిన్ సంభూతం ప్రభాతం ప్రభాతమివ సంజాతం। సంసారరాత్రివిరామ ద్యోతకః ప్రాతఃకాలో మత ఇత్యుక్తత్వాదితి భావః ❋ తదేవ దర్శయతి॥ తథాహి, మోహేతి॥ కోపి విశిష్యాశక్యవచనః- తుషారాః హిమాః రశ్మయో యస్యప్రబోధశ్చాసౌ తుషారరశ్మిశ్చేత్యాదృశః ప్రబోధ చంద్ర ఇత్యర్థః - అజనిప్రాదుర్భూతః। యేన ప్రబోధచంద్రేణ- శ్రద్ధా- వేదబోధితఫలావశ్యంభావనిశ్చయాత్మికా పూర్వోక్తా - వివేకమతిశాంతియమనియమాదికం చ వ్యాఖ్యాతం- ఇదం విశ్వాత్మకం జగదూర్ధ్వం- సహసోహం విష్ణుః- స్ఫురతిపరిణా

శతే । కింకృత్వా । మోహః సంసారహేతురజ్ఞానం తదేవాంధకారం ఆవరణం అవధూయ [illegible] విలోప్య [illegible] మన్మథస్య కృత్వా-యమాదికే [illegible] యః॥ ౩౦॥ ఉత్పన్న [illegible] మహా ॥ [illegible] సోహం - [illegible] - [illegible] విశిష్టం స్థానమేవ [illegible] - [illegible] స [illegible] వితాస్మి - [illegible] । [illegible]

[illegible]

[illegible] భావః॥ [illegible] - [illegible] తం సలక్షితం [illegible] మహా । శాంతిః [illegible] ఫల [illegible] మోహ [illegible] ॥ ౩౧॥ దేవ నేతి॥ [illegible] మోహం - [illegible] వేకం॥ పురుష [illegible] పురుష [illegible] సుగమం॥ అతఃపరం అతోస్మాత్పరం ఉత్కృష్టం ప్రియమస్తి ॥ అతఃపరమిత్యుక్త స్యార్థం [illegible] ఫలితమర్థమాహ॥

ప్రశాంతేతి॥ వివేకః కృతకృత్యతాం అగమత్ పరినిష్పన్నకార్యోఽభవత్। కీదృశోఽపి వివేకః। ప్రశాంతోఽధ్వస్తః అరాతిః మోహరూపః శత్రుర్యేన సః- యద్వా- ప్రశాంతః అరాతిః కామక్రోధాద్యరివర్గో యస్య సః॥ విద్యాప్రబోధౌ శ్రీగుర్వా విష్ణుభక్తేః ప్రసాదాన్మహామోహం స సైన్యం వినాశ్య శ్రీమతాపి వివేకేన సముత్పాదితావితి ధ్వనితం। భోః నీరజాక్షి కమలనయనే- సదానందే పదే అవినాశి పరబ్రహ్మపదే జీవన్ముక్తిలక్షణే అహం నివేశితః స్థాపితః- ఇతోఽన్యః పురుషార్థో నాస్తీతి భావః॥ నీరజస్కే- సదానంద ఇతి పాఠే నిర్గతం రజః ఆవరణరూపం యస్మాత్తస్మిన్ నిరావరణే ప

యతః॥ ప॥ ప్రశాంతారాతిరగమద్వివేకః కృతకృత్యతాం। నీర
జస్కే సదానందే పదే చాహం నివేశితః॥ ౩౨ ॥............
(పూర్వం తావద్వివేకప్రముఖైర్నిజబలైర్నిర్జితే సానుబంధే మో
హే స్వాకంపమారే తదను సముదితే హంత వైరాగ్యయోగే।
శాంతిశ్రద్ధాదియుక్తాత్ పునరుపనిషదా సాదితా సంప్రయో
గాదస్మాభిస్త్వత్ప్రసాదాద్ధ్రువమయ మధునాలబ్ధ ఏవ ప్రబో
ధః॥ తథాపీదమస్తు॥ సంసారాపారసింధుప్లవకుశలమహాకర్ణ
ధారే మురారౌ భక్తిర్ముక్తేః వరా సా ప్రసరతు జననీ పార్శ్వకా
లం జనస్య। కించాస్య త్వత్ప్రకాశం పరతరమమలం జ్యోతిరానం
దరూపం శాంతాత్మానో మునీంద్రాః ప్రముదితమనసస్సం
తతం భావయంతు॥)... ... ...*

ద ఇత్యస్య విశేషణం నీరజస్కే ఇతి। సదానంద ఇతి పాఠాంతరం॥ ప్రశాంతారాతిరిత్యాదినా కృత్స్నస్య శాస్త్రార్థస్య పరమప్రయోజనస్యోపసంహారాదుపసంహారః॥ ౩౨॥ (సంసారేత్యాది శ్లోకద్వయే శుభశంసనరూపా ప్రశస్తిః) ఇత్థం సకలశాస్త్రరహస్యం ప్రబోధచంద్రోదయాఖ్యనాటకచ్ఛలేనాపాతతః ప్రదర్శ్య స్థలే స్థలే పూర్వపక్షాపరపక్షైర్వేదాంతసిద్ధాంతానపి ప్రదర్శ్య వివేకపురస్సరం కామక్రోధాదిపాషండాగమపరాజయద్వారా సర్వానపి సంసారనిరాకరణపరిపంథినః పరాభూయాంతేవాసినమతిదయాపాత్రం సమ్యగవబోధ్య విష్ణుభక్తిం ప్రార్థయంతః శ్రీకృష్ణమిశ్రాః త

థాప్యేతదస్త్విత్యతిగ్రంథాంతే ఆశీర్లక్షణం మంగళమాచరంతి॥ పర్జన్య ఇతి
పర్జన్యో జలపూర్ణో మేఘః- అస్మిన్ జగతి అస్యాం భూమౌ- మహతీం అ
కాం ఇష్టాం సమయే యావదపేక్షితాం- ఇష్టామితిపదేనాతివృష్టింని వా
యతి-వృష్టిం విధత్తాం కరోతు। గళితో నష్టః వివిధోపప్లవో దేశరాజ్యాద్యు
ద్రవో యేభ్యస్తే రాజానః క్ష్మాం పృథివీం పాలయంతు ॥ సంసారిభ్యః ఉ
పాదత్వాజ్జ్ఞానిభ్యోఽపి దదాతి ॥ మహాంతః జ్ఞానినః త్వత్ప్రసాదాద్విష్ణు
క్తిప్రసాదాత్ సంసారవివార్ధిః సముద్రస్తం తరంతు ॥ సముద్రసామ్య
మాహ॥ కీదృశం సంసారాబ్ధిం। విషయాః స్రగాదయః మహాసమమత
భిమానః ఆతంకో భయం పతాన్యేవ పంకః ఇదమో యస్మిన్ తం । కి

ంథాప్యేతదస్తు భరతవాక్యం॥ పర్జన్యోఽస్మిన్ జగతి మహతీం
వృష్టిమిష్టాం విధత్తాం రాజానః క్ష్మాం గళితవివిధోపప్లవాః
పాలయంతు। తత్త్వాన్మే మోహవహతతమసస్త్వత్ప్రసాదాన్మహాం
తస్సంసారాబ్ధిం విషయమమతాతంకపంకం తరంతు ॥ ౩౩ ॥
ఇతి నిష్క్రాంతాస్సర్వే ॥ ... ...

ఇతి శ్రీకృష్ణమిశ్రవిరచితే శాంతరసాసారే
ప్రబోధచంద్రోదయనామ్ని నాటకే
జీవన్ముక్తినిరూపణం నామ షష్ఠాంకః

శాః మహాంతః, తత్త్వానాం ఉన్మేషః సాక్షాత్కార స్తస్మాదుపహత
నాశితం తమః అజ్ఞానం యేషాం తే- విష్ణుభక్తేః ప్రసాదాత్ సర్వం ప్రా
తఇతి భావః॥ ౩౩॥ అంకసమాప్తిం ద్యోతయతి॥ ఇతి నిష్క్రాంతా స్స
ఇతి॥ అంకసమాప్తౌ సర్వేషాం నిష్క్రమణమిత్యర్థః॥..........

ఇతి శ్రీమద్భట్టవినాయకాత్మజ దీక్షితరామదాస విరచితే
ప్రబోధచంద్రోదయనాటకవ్యాఖ్యానే ప్రకాశాఖ్యే
జీవన్ముక్తి నిరూపణం నామ షష్ఠాంకః

ప్రబోధచంద్రోదయనాటకం సంపూర్ణమ్
మంగళమస్తు.